"VERADZENOUNT"

(LA RENAISSANCE)

REVUE ARMÉNIENNE (Bi-mensuelle)

ԿԻՍԱՄՄԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

Գ· ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 5

Փարիզ, 3 Մարտ 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ջնջումը ե՞րբ կարելի է, ՏՈՔԹ· ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ ԽԱՆ· Տառապած Մայրիկ, Ռ· ՋԱՐԴԱՐԵԱՆ· Օար Շովանաւորութիւնը Շայաստանի վրայ, Գ· ՊՕԼՍԵՑԵԱՆ· Շայ Պատուիրակութիւնը Խաղաղութեան Վեհաժողովին առջեւ· կամաւորներու Յուշարձանը· Ազգային ու զանազան լուրեր· Օր· Երեցեանէ Բանախօսութիւն մը երգիծական), Վ· ՏԵՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ· Պատկերներ:

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (Xe)

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Կը հրատարակուի ամէն ամսու 1ին և 15ին։

Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 20, և վեցամսեայ 12 ֆրանք։

ԲԱՅԱՐԶԱԿԱՊԵՍ ԿԱՆԽԻԿ

Դիրամ, նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին՝

Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN

16, Bd. Saint Denis 16

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»ի ԳՈՐԾԱԿԱՑՆԵՐԸ

Որոնց կարելի է դիմել բաժանորդագրուելու և բաժնեգին վճարելու համար

ՄԱՐՍԻԼՅԼ, Վ. Վահունի
ԼԻՕՆ, Գ Զոլաքեան
ՄԱՆՉԵՍԹՐ, Արժ. Տ. Ներսէս քհնյ. Սվաճեան
ԼՈՆՏՈՆ, Սմբատ Քէսկճեան
ԺԸՆԻՎ, Լ. Նէվրուզ
ՅԻՒՐԻԽ, Մ. Փիրանեան
ՄԻԼԱՆ, Հ. Ղազարոսեան
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ, Ներսէս Ղազիկեան
ԳԱՀԻՐԷ, Օ. Մահտեսեան
ՉԱԿԱՉԻԿ, Գ. Համբիկեան
ԹԱՆԹԱ, Ա. Արեւեան
ՓՕՐԹ-ՍԱՅԻՏ, Հ. Գրանեան
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, Դր. Աշոտ Վ. Սարգիսեան
ԿԻՊՐՈՍ, Տ. Սուլթանեան
Կ. ՊՈԼԻՍ, Տկ. Զապէլ Համբարձումեան
ՖԻԼԻՊԷ, Յովհաննէս Սարգիսեան
ՊԱՂՏԱՏ, Տկն. Մ. Մինասեան
ԱՏԻՍ-ԱՊԱՊԱ, Ս. Աղնաւուրեան
ՆԻՒ-ԵՈՐՔ, Վարդերեսեան Եղբարք
ՊՈՍԹՐՆ, Պէրպէրեան գրատուն
ՇԻՔԱԿՕ, Ն. Ապաճեան
ՏԻԹՐՈՅԻԴ, Հ. Պարտուճի
ՖԻԼԱՏԵԼՖԻԱ, Տօքթ. Յակոբեան
ՖՐԻԶՆՕ, Տօքթ. Վ. Թաշճեան
ՇԻՊՈՒԹի, Ե. Սէֆէրեան
ՊՈՒԷՆՈՍ-ԱՅՐԷՍ, Գ. Սօլկարեան
ԱԼՃԷՐի, Պօղոսեան Եղբարք

Կը խնդրուի մի՛անգամընդմիշտ մեր բոլոր յարգելի բարեկամներէն և ծանօթներէն իրենց ապսպրանքներուն միացնել նաև փոխարժէքը, առանց ատոր ստիպուած ենք զիրենք անպատասխանի թողուլ։

Fonds A.R.A.M

ԿԻՍԱՄՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԿՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ
ԱՄԷՆ ԱՄՍՈՒ 1ԻՆ և 15ԻՆ

Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻԻ 5. — 1 ՄԱՐՏ, 1919

ՉՆՉՈՒՄԸ ԵՐԲ ԿԱՐԵԼԻ Է

Էնվէր Թալ՚աթի քլիքին երազած և գործադրած դժնդակ փորձը իրենց պէս վիժածներուս խելապատակներուս մէջ միայն ըմբռնելի է, պատմական իրականութիւնը և նոյն իսկ այժմու յիմարական փորձերը հակառակը կ՚ապացուցանեն։ «Եկայք չնչեսցուք»ով երբէք ազգ մը չնչուած չէ. չնչումը ա՚յն ատեն միայն կարելի և արդիւնարար է՝ երբ ազգ մը ինքզինքը չնչել ուզէ։ Դրսէն ազդող ոյժերը, ո՚րչափ ալ բուռն լինին, ո՚րչափ ալ դիւային ճիւաղային լինին, որպէս հանդիսացան վերջին քսաներեք եղեռները, անզօր են և անզօր ալ դատապարտեալ են մնալ, իրենց հայրենամիտ հեղինակներուն ուղեղային սնանկութեանը միայն յայտարար։

Առանց հին Նինուէի, Բաբելոնի, Եգիպտոսի և այլ հեռաւոր մութ օրինակներուն երթալու, քաջածանօթները միայն առնելով, Հռովմը ինկաւ, վասն զի մեղկացաւ, Իտալիան կորստեան անդունդը մօտեցաւ, վասն զի բաժանեցաւ, Ռուսիա կոչուած վիթխարի զանգուածը քայքայեցաւ, վասն զի ներքին միարար ոյժը պակսեցաւ, Աւստրիան մշտապէս կորսնցուց իւր քաղաքական միութիւնը և գոյութիւնը, վասն զի այլազան և հակընդդէմ շահեր իրար բաղխեցան։ Դեռ ասոնց պէս ի՚նչ երեւոյթներուս և աներեւոյթներուս հանդիսատես պիտի լինինք ի մօտոյ։ Այս ամէնը կը ցուցնէ որ արտաքին բիրտ զօրու-

Fonds A.R.A.M

թիւնը չէ որ ազգի մը գոյութեան կ'սպառնայ, այլ ներքին փտութիւնը։

Մենք Ճինկիզներ, Թիմուրներ, Հուլաղուներ, Ալբասլաններ, Թուղրիլներ, Բուղաներ և դեռ ինչե՛ր ունեցած ենք որք հեղեղի պէս մեր վրայէն անցան, այո՛, անցան և չքացան պատմութեան սև էջերուն մէջ միայն կը տեսնուին գարշելի անուններ, այլ մենք ԵՆՔ և ԿԱՆՔ տակաւին ի մօտոյ ալ քաղաքական գոյութեան վերածնելու յուսով կ'սպասենք։

Այնատեն միայն տկարացած ենք մենք՝ երբ ներքին ընդդիմադիր ոյժը պակսած է մեզ կամ եսական քայքայիչ կիրքերով, վկայ մելիքներուն հակամարտութիւնը, կամ տգէտ և անհեռատես խարխափուճներով։

Դժբաղդ Գագիկին ձեռքէն Անին առնողը Յոյնը չէր այլ Հայն էր որ տուաւ։ Արշակը Անոյշ ամրոցը նետողը հայ նախարարներն էին, Մերուժան Արծրունի և Վահան Մամիկոնեան զոյգն ի գլուխ, Լեհաստանի ընտիր զաղթականութիւնը կորսնցնողը հայ եպիսկոպոս մըն էր։

Որչափ ալ ըստ ինքեան ցաւալի և աւաղելի այս դէպքերը, սակայն և այնպէս մխիթարական և քաջալերական է տեսնելը թէ միշտ ալ հակազդեցիկ փրկարար զօրութիւնը քաջամարտիկ ախոյեաններ երևցուցեր է վտանգին դիմագրաւելու։ Սամուէլներ, Մուշեղներ, Վարդաններ, Վահաններ, Դաւիթներ Օրիներ, Արղութեաններ, Ներսէսներ, Խրիմեաններ, պակաս եղած չեն Ազգին մէջ. ոչ ալ նոր մարտիրոսաց սքանչելի շարքը որ հայրենի սեղանոյն վրայ կամաւորապէս զոհուեցան ապահովելու համար յետագային՝ Աստուածային Ազատութիւնը։

Հնչած է ժամը, նահատակութիւն և շահատակութիւնները պէտք է պսակուին և այս պսակը ողորմութեան գին չէ, արգահատանքի շնորք չէ, այլ քաջաբար վաստկուած փառաց բրաբիոնն է որուն ակնդէտ կ'սպասէ Հայը։

Դա իրաւունք մ'էր անժխտելի, անկապտելի, անվիճելի, միայն թէ մենք գիտենանք արժեցնել զայն, հոս է խնդրոյն կենսական մասը։ Իրաւունքն ըստ ինքեան լուռ և անգոհ է, որչափ ալ ի գին ծանրածանր զոհողութեանց ձեռք բերուած, զայն հզօրապէս տարփողել և ճարտարապէս յանդիմանել պէտք է իւր իսկական փայլը պայծառապէս ցայտեցնելու համար։

Տկար և թոյլ կերպով պաշտպանուած իրաւունքները՝ որչափ ալ զօրաւոր և հաստատուն լինին, քիչ հետաքրքրութիւն կ'արթնցնեն և վերջ ի վերջոյ ալ կը շեղին իրենց ակնկալութենէն. մինչ անդին անհունապէս նուազ արժանիքները, շնորհիւ ճարտար վարիչներու, բարձր ի գլուխ կ'արփաթեւեն։

Այս տողերը ինձ կը թելադրէ մօտակայ գերագոյն Արիսպագը որ ազգաց բախտը պիտի տնօրինէ։ Բաւական պատրաստուա՞ծ ենք արդեօք, կամ աւելի ճիշդ խօսելով, բաւական պատրաստա՞ծ ենք պէտք եղած մտքերը, ստեղծա՞ծ ենք ամենուրեք նպաստաւոր տրամադրութիւններ. միով բանիւ, ըրա՞ծ ենք ինչ որ պարտ էինք և պարտ ենք ընել։ Շատ մեծ ժտատանջութեամբ կ'ընեմ այս հարցուճները։ Պատասխանը անշուշտ իմ գիտութենէս վեր է և կը

Fonds A.R.A.M

սիրեմ հաւատալ որ աւելորդ ալ է մտահոգուիլը եւամէն ինչ բաղձացուած եղանակաւ կ'ընթանայ, այսու ամենայնիւ, վայրկեանն ա՛յնչափ ահաւոր և առիթն ա՛յնչափ եզական է որ հանգիստ՝ նինջ՝ դուլ՝ դադար մեզ համար ըլլալու չէ, ոչ ալ յուլօրէն մէկ մէկու վրայ ձգելով բեռան ծանրութիւնը, անարդարալի սպասողականին մէջ ճնալ կարելի և ներելի ըլլայ: Ամէն հայ գործի լծուելու է, ամէն մէկը տալու է ինչ որ կրնայ. ամէնքը գործօն աշխատութեան մէջ մտնելու է, ինչով որ կրնայ օգտակար ըլլալ: Եթէ այս անգամ ալ չստանանք ինչ որ դարերէ իվեր անձկայրեաց կ'սպասենք, գլորումն անկանգնելի պիտի ըլլայ և ո՛ գիտէ քանի՛ սերունդ կամ դար պիտի տեւէ որ յուսոյ նշոյլ մը վերստին ծագի:

Գիտեմ, և տարակոյս ալ չունիմ որ, քանի որ քանիցս յայտարարած են օրուան հզօրները, համեմատաբար լաւագոյն վիճակ մը կ'սպասէ մեզի, բայց այս վիճակը գոր միշտ ամպամած և միշտ մղտապատ կը ներկայացնեն պատգամատուները, պիտի պատասխանէ՞ մեր իղձերուն և մեր ծովացեալ արեամբ վաստկուած իրաւանց. եթէ ոչ չարանսեհ 61ի մի քիչ բարեյեղուութեամբ դարձեալ ստորակարգ դիրքի մը մէջ պիտի գտնուինք: Շատ կը վախնամ որ բաւական շատեր պիտի գտնուին այս թէզը պաշտպանող և մեր վրայ պիտի ստուգուի առակին լեռան երկունքը և ծնած արդիւնքը:

Մենք այս տագնապի մէջ, անդին թշնամին, թէպէտ նկուն, խոնարհ և յափսիթերս, սակայն անդուլ աննահանջ կը գործէ, դուռ չձգեր կը զարնէ, խոստումի չմնար՝ կը շոայլէ, սիրտը կը ցաւի կը մորմոքի կատարուած իրողութեանց վրայ, չմոռնալով սակայն չքմեղել վայրագ խուժանը, մի քանի սրիկաներուն վրայ բառնալով բոլոր մեղքը: Եւ այս ամէնը՝ մինչև որ կամուրջը անցնի:

Բայց ո՞վ պիտի հաւատայ, պիտի ըսէք: Իրաւ է որ հաւատքը այսօր աւելի նուազ է, կամ ես այնպէս կը սիրեմ կարծել, քան ինչ որ էր առաջ, բայց միամիտ հոգիներ շատ կան տակաւին որ յերկուանս են. առանց ի հաշիւ առնելու կարգ մը երդուեալ գեղծեալները որոնց համար սրբութիւն չկայ, ևս և շահուց պատահական բաղխումները որք այսպիսի հաշիւներու մէջ միշտ վճռական դեր խաղացած են:

Բարեբաղդաբար որ Արդարութիւնը ա՛յնպիսի ներկայացուցիչներ ընտրած է երկրի վրայ որ ամէն դաւ և թակարդ գիտեն արհամարհել. որով բոլոր ճբնշեալ ազգերուն հետ մենք ալ աներկմիտ և լիայոյս կրնանք սպասել որ իրաւունքն յաղթանակէ: Բայց այս սպասելը անգործ ու անհոգ յուլանալ ըսել չէ, ընդհակառակն պէտք է գործենք, և շատ և շուտ գործենք և լրջմտօրէն և շրջահայեացաբար, ոչ թէ յախուռն և ափ յափոյ: Մեր պատրաստութենէն կախում ունի մեծապէս ցանկալի ելքը:

Ս. Գրոց յիմար - իմաստուն կուսանաց առակը չմոռնանք, փեսայն կուգայ, իւղի պաշար ունեցողները վառ լապտերով ընդ առաջ կ'ելլեն և կը բախտաւորին, իսկ տխմար անփոյթները որ իւղ բարձած չէին, խաւարի մէջ խարխափել կը դատապարտուին:

Անագան ապաշաւը օգուտ չունի:

Նիւեօրք

Տօքթ. Յ. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՏԱՌԱՊԱԾ ՄԱՅՐԻԿ

Յոգնա՛ծ մայրիկ, մելամաղձոտ իրիկունը եկաւ նորէն, եկա՛ր նորէն անկողնիս մօտ, գրկեցիր հիւանդ գլուխս, վշտա՛լի մայրիկ, և սկսար քուհին օրերէդ, քու ցաւոտ անցեալիդ արցունքո՛տ դաշտերէն...

Ո՛չ մէկ արև կը ժպտայ հոն, սպիտակ ծաղի՛կ մը չծաղկեցաւ սև արտերուն մէջ, երկնքի գիշերին վրայ աստղի՛կ մ՛անգամ չծաթեց, ծիծաղ չունեցար և ժպիտիդ հետ՝ միշտ արցունք մը խառնուեցաւ բիբերէդ վար...

Վտարանդի թռչունի մը պէս, հիմա, տժգո՛յն մայրիկ, օտար մարդերու օտար անտարբերութեան մէջ՝ օրերուն հետ, ժամերուն հետ ա՛լ կը սպառին ուժերդ. կուրծքիդ տակ արցունքին հետ կարմիր կաթիլներու ուրուական մը՝ կը խառնուի. ուվաղը, աչքերդ փակելէ առաջ զո՛ւր բազուկներդ պիտի տարածուին զաւակներուդ, քու սիրածներուդ վերջի՛ն ողջագուրումին...

Դալուկ այտերով, փակ աչքերուս վրայ արցունքիդ աւրող շիթերն զգալով, անձրևի և եղեռնական փոթորիկի մատնուած՝ ինկած եմ կուրծքիդ, յուսահա՛տ մայրիկ. և ջերմը կը շրջի երակներուս մէջ ու երեւակայութիւնս կը բռնկի՛ ճակատիս տակ...

Հեռաւոր անապատի հրաւազներուն վրայ, արիւնոտ գլուխը գետնին, իմ հայրիկս իր նայուածքը յաւէրժին փակելէ առաջ՝ խելայեղօրէն կարօտի շրթունքները մեզի՛ կ՛երկարէ...

Մահասարսուռ ովկիանոսի աղջամուղջին մատնուած, եղբայրս, յորձանքներու բարկութենէն տարուբեր մեր անունը կուտայ, կը կանչէ՛...

Հիւանդ գլուխս հեկեկող կուրծքիդ, վշտաբեկ մրմունջներդ կը ծորի՛ն ճերմակ կարապի մահուան մեղեդիին պէս՝ անճրագ սենեակիս մեռելութեան մէջ. փոքրիկ եղբայրս վարը բակին մէջ կը խաղայ որբութիւնը մոռնալով. իրիկունը, ստուերներով, թախիծով, կուգա՛յ...

Իմ մա՛յրիկ, ինչպէ՞ս վերցնեմ գլուխս ու բանամ աչքերս՝ կարկամած դէմքիդ թա՛ց վշտածովին, երիտասարդ գեղեցկութեանդ կառչող, այդ անսիրտ խորշոմներուն՝ բարի ճակատիդ վրայ, տարտամ աչքերուդ շուրջ. շագանակագոյն վարսերուդ սպառած առատութեան մէջ, այդ հատ հատ ճերմակ դաւաճաններուն, ինչպէ՞ս բանամ աչքերս...

Ծերացա՛ծ մայրիկ, իմ վիշտս ինչպէ՞ս ըսեմ քեզի, իմ խելայեղ վիշտս՝ անկարող թեթեւցնելու քու այնքա՛ն ծանրագին բեռդ, անզօր օգնելու խորտակուած կեանքիդ արդէն մարող ճիգերուն... Իմ անբախտ սրտիս լուռ մենութիւնն ու արտայայտուիլ չկրնալուս մե՛ծ յաղագքը....

Ինչպէ՞ս ըսեմ քեզի, տառապա՛ծ մայրիկ...

Թիֆլիզ

ՌԱՖԱԷԼ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՕՏԱՐ ՀՈՎԱՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎՐԱՅ

Անխուսափելի է այժմ օտար հովանաւորութեան հաստատումը Հայաստանի վրայ։ Պէտք է ջանալ ուրեմն կարելի եղածին չափ չեզոքացնել հովանաւորութեան վտանգաւոր հետեւանքները մեր քաղաքական զարգացման վրայ։ Հաշտութեան վեհաժողովին մէջ դեռ որոշուած չէ հովանաւորութեան ձեւը, ինչ որ ամենակարեւոր է. բայց նախատեսելի է որ Հայաստանի, Սուրիոյ և Թուրքիոյ համար պիտի որոշուին համանման րեժիմներ։

Արդ, ակնյայտնի է որ Թուրքիոյ և մանաւանդ Սուրիոյ մէջ, նկատի առնելով այս երկրին ներկայ ցեղային, կրօնական և ընկերային կազմը և ֆրանսական հովանաւորութեան ձեւը, օտար քոնդրոլը շատ խոր պիտի ըլլայ։ Մենք չենք վարանիր պնդելու որ Հայաստանի ապագայ րեժիմը եթէ Սուրիոյ րեժիմին նմանի, տրուած ըլլալով մասնաւորաբար երկրին ներկայ ցեղային կազմը, մեր գործունէութեան և մեր զոհաբերութեանց միակ արդիւնքը մեր քաղաքական հոգեւարքին արագացումը պիտի ըլլայ։ Տեսանք արդէն որ Հայաստանի ներկայ ցեղային կազմին հետեւանքով, մեր վերածնութեան անհրաժեշտ պայմանը երկրին ներքին քաղաքական բացարձակ անկախութիւնն է։ Միակ ընդունելի լուծումը մեզ համար այդ անկախութեան վաւերացումն է։ Մինչեւ հիմա միջազգային իրաւաբանութեան մէջ անկախութիւն և հովանաւորութիւն (սուվըրէնըթէ և բրօդէքթօրա) զիրար չեզոքացնող բառեր եղած են։ Ազգ. Պատուիրակութեան Նախագահը պարզելով «Մաթէն»ի մէջ մեր պահանջները, կը խուսափի հովանաւորութիւն բառը գործածելէ, առանց ճշտելու սակայն իր պահանջած «համեստ» րեժիմին ձեւը։

Հովանաւորութեան էութիւնը դրականօրէն կը կայանայ քաղաքական ղեկավարութեան, վէթօի իրաւունքի և զինուորական գրաւման մէջ։ Ֆրանսայէ հովանաւորուած երկիրներու Թունուզ, Մարօք, ևն. մէջ, ֆրանսացի «ռէզիտան»ը երկրին քաղաքական ղեկավարն է և ֆրանսական զօրաբաժին մը հաստատուած է երկրին մէջ։ Անգլիացիք, հովանաւորուած երկիրներու քաղաքական ղեկավարութիւնը կը յանձնեն իրենց դիւանագիտական ներկայացուցիչներուն, որոնց քոնդրոլին տակ է երկրին քաղաքականութիւնը։ Հայաստանի հովանաւորութիւնը քանի որ ըստ մեր վարիչ շրջանակներուն մեր վերածնունդը պիտի դիւրացնէ, ժամանակաւոր պիտի ըլլայ և մեր անկախութիւնը չպիտի չեզոքացնէ, պէտք է ուրեմն որ հրաժարի իր ներկայ քաղաքական «աթրիպիւ»ներէն — քաղաքական ղեկավարութիւն, «վէթօ»ի իրաւունք և զինուորական հաստատում երկրին մէջ ու ՊԱՀԵԼՈՎ ՀԱՆԴԵՐՁ ԵՐԿՐԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԱՋԴԵԼՈՒ ԻՐ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ, ԱՆԿԱՐՈՂ ԸԼԼԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ, ԿԵՆՍԱԿԱՆ ՇԱՀԵՐԸ ՎՏԱՆԳԵԼՈՒ։ Պէտք է ուրեմն որ հովանաւոր պետութեան ներկայացու-

Fonds A.R.A.M

ցիչները ուղղակի մաս առնեն երկրին վարչութեան, հաւասար իրաւունքներով և հաւասար պարտականութեամբ հայ վարիչներուն հետ՝ բայց ձևով մը որ հիմնական հարցերու վրայ հայ վարիչներու որոշումները չի չեզոքացնէ։ Ըստ մեզ լաւագոյն միջոցը հասնելու այս նպատակին հետեւեալն է։

Հովանաւոր պետութիւնը, հայ կառավարութեան հաւանութեամբ, կը նշանակէ որոշ թիւով ներկայացուցիչներ (օր. երկու կամ երեք, կամ նոյնիսկ նախարարներու մէկ երրորդը), որոնք մաս կ՚առնեն հայ կառավարութեան որպէս նախարար, (օր. Հանր. Շինութեանց, Ելմտական, ևն) հաւասար իրաւունքներով հայ նախարարներու հետ։ Այս ներկայացուցիչները նախարարական խորհրդին մէջ կարող են իրենց թիւով և իրենց կարողութեամբ ազդել կորովիօրէն երկրին քաղաքական ու տնտեսական ուղղութեան վրայ, պաշտպանելով հովանաւոր պետութեան շահերը, կարող են հրաժարելով նախարարութեան վիճակը որոշել կամ նախ. խորհրդին մէջ մեծամասնութիւն կազմելու սատարել։ Իրենց կարողութեամբ և պատրաստութեամբ կարող են օգտակար ըլլալ երկրին յառաջդիմութեան։ Բայց երբ կը ներկայանայ հիմնական հարց մը, մեր ազգային շահերը վտանգելու կարող, հայ նախարարներու մեծամասնութիւնը կը պարտադրէի ր որոշումը, առանց ո և է «վէթօ»ի հպատակելու, երկրին բարձրագոյն ղեկավարը ձևալով միշտ Հանրապետութեան Նախագահը։

Ազգ. Պատուիրակութիւնը հաւանօրէն ուսումնասիրած է արդէն որոշ լուծումներ, բայց լուծում մը որ չի իրականացներ քաղաքական կենսական հարցերու մէջ մեր կատարեալ անկախութիւնը, ներկայ պայմաններուն մէջ մահավճիռ մը միայն կրնայ ըլլալ մեզի համար։

Միլանօ

Գ. ՊՈԼՍԵՑԵԱՆ

«Ժամանակ»ի 24 Յունուարի թիւին մէջ կը կարդանք հետեւեալ պատճէնը Հայկական Հանրապետութեան կողմէ ճամբորդի մը տրուած անցագրին։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՑԱԳԻՐ

Հայաստանի Հանրապետութեան դիւանագիտական Միսիան Ուկրայնայում խնդրում է բոլոր բարեկամ պետութիւնների քաղաքացիական եւ զինուորական իշխանութիւններին աջակցութիւնը չզլանալ Հանրապետութեան քաղաքացի (անուն եւ մականուն) բնակել նրանց երկրում ապրելու կամ անցնելու ժամանակ։

Տրուած Օտեսայում, 31 Դեկտ. 1918

Հայաստանի Հանրապետութեան
Միսիայի ներկայացուցիչ
Ն. ՊՈՒՐԵԱՆ

Ներկայ անցագրի ժամանակը լրանում է 31 Յունիս 1919 թ.)

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎԻՆ ԱՌՋԵԻ

Փետ. 26ին Շորեքշաբթի օր մասնաւոր հրաւէրով Խաղաղութեան վեհաժողովին ներկայացան Հայաստանի Հանրապետութեան պատգամաւորութեան Նախագահ Պ. Աւետիս Ահարոնեան և Ազգ. Պատուիրակութեան Նախագահ Պ. Պօղոս Նուպար։

Պ. Ահարոնեան ծանրացածէ Կովկասեան պահանջներուն վրայ և անուղղակի միայն ընդհանուր հայկական հարցը շօշափած է։ Իսկ Պ. Պօղոս Նուպար երկար խօսած է Թրքահայ պահանջներու մասին։ Հոս կը դնենք խտացումը հայկական պահանջներուն՝ որոնք առանձին տպագրուած ու տրուած են վեհաժողովի բոլոր անդամներուն։

1. — Հայ անկախ պետութեան մը ճանաչումը. բաղկացած եօթը նահանգներէն (ՎԱՆ, ՊԻՔԼԻՋ, ՏԻԱՐՊԷՔԻՐ, ԽԱՐԲԵՐԴ, ՍՎԱՋ, ԷՐԶՐՈՒՄ, եւ ՏՐԱՊԻԶՈՆ.) կիլիկիայէն եւ Կովկասի հայկական Հանրապետութեան հողամասերէն:

2. — Այս ձեւով կազմուած հայկական պետութիւնը պիտի դրուի Դաշնակից պետութիւններու ու Միացեալ Նահանգաց եւ կամ Ազգերու Ընկերակցութեան երաշխաւորութեան տակ:

Հայաստանը մաս պէտք է կազմէ Ազգերու Ընկերակցութեան:

3. — Խաղաղութեան Վեհաժողովէն ընտրուած պետութիւն մը որոշ ճամանակի մը համար պիտի ստանձնէ Հայաստանի օժանդակութիւնը:

Այս օժանդակ պետութեան ընտրութեան մասին պէտք է կարծիքը առնուի այս պահուս փարիզ գումարուող Ազգ. Համագումարին, որ կը ներկայացնէ ամբողջ հայ ազգը:

Օժանդակութեան տեւողութիւնը պէտք է որ աւ աւաւելն 20 տարի ըլլայ:

4. — Խաղաղութեան Վեհաժողովը պէտք է որ որոշէ վնասուց հատուցումմը հայ Ազգին, դարմանելու համար ջարդերէ, տեղահանութենէ, կողոպուտէ ու աւերումներէ յառաջ եկած վնասները:

5. — Օժանդակ պետութիւնը պաշտօն պիտի ունենայ՝

Ա. Հայաստանի հողամասերէն հանել Թրքական իշխանութիւնները.

Բ. Բնակչութեան ընդհանուր զինաթափութեան սկսիլ.

Գ. Ջարդարարներն ու դալանողները պատժել եւ երկրէն վտարել.

Դ. Երկրէն դուրս վտարել նաեւ խաղաղութիւնը վրդովող տարրեր նու Թափառաշրջիկ ցեղերը

Ե. Համիտեան եւ Ժէօն Թիւրք րեժիմի օրով Հայաստան բերուած Թուրք գաղթականները (մուհաճիր) վտարել.

Զ. Միջոցներ ձեռք առնել, ամեն տեղ, հարէմներու մէջ փակուած կամ Թրքացած հայ կիներն, աղջիկներն ու փոքրերը ազատելու եւ իրենց նախկին կրօնքին վերադարձնելու համար:

Ազգապատկան եւ անհատներու սեփական կալուածները վերադարձնել իրենց տէրերուն իսկ անժառանգ կալուածները յանձնել ազգային իշխանութիւններուն:

Fonds A.R.A.M

Արտասահման գտնուող եւ օտար հպատակութիւնը ընդունած հայերը ազատ պէտք է ըլլան հինգ տարուայ ընթացքին ընդունելու իրենց եւ իրենց զաւակներու համար հայկական քաղաքացիութիւն:

Երկու Նախագահներն ալ իրենց խօսքը վերջացուցած են կովկասահայ և Թրքահայ հատուածներու միահամուռ կամքն ու ցանկութիւնը յայտնելով որ է իրար միանալ կազմել միացեալ ամբողջական Հայաստանը: Մեր պատգամաւորները երկու ժամ տեւող լայն բացատրութիւնները լաւագոյն տպաւորութիւնը թողուցած են Տաներու-ժողովին վրայ և համակրական ջերմ մթնոլորտի մը մէջ է որ վերջացուցած են իրենց խօսքը:

Այս առթիւ տեղւոյս ֆրանսական թերթերը, բացի ազատականներէ, բոլորն ալ իրենց համակրութիւնը յայտնելով հանդերձ հայկական հարցի մասին պատուիրակութեան ներկայացուցած պահանջները առաւել կամ նուազ չափով յաւակնոտ կը նկատէին:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Ազգ.Համագումարը սկսած է իր աշխատութիւններուն:

Դիւանը կազմուած է հետեւեալ կերպով. Պ. Գ. Նորատունկեան նախագահ
Պ. Ա. Տ.Յակոբեան Ա. փոխ նախագահ
Պ, Ա, Զօպանեան Բ. փոխ նախագահ
Պ.Վ.Թէքէեան Ա. ատենադպիր
Տքր. Տէր Ստեփանեան Բ. ատենադպիր

Կը ցաւինք ըսելու որ, հակառակ մեզ եղած խոստումին, համագումարի դիւանը տակաւին ոևէ լուր տուած չէ մամուլին: Ամբողջ ազգը անձկութեամբ փարիզէն լուրի կ'սպասէ, մինչ համագումարը կը շարունակէ երկաթէ լռութիւն պահել:

Համագումարը ինք պարտաւոր էր առանձին թռուցիկներով ծանօթացնել իր որոշումները ժողովուրդին, ոչ թէ չըներ այդ, այլ նոյն իսկ չ'օգտուիր Փարիզ հրատարակուող հայ թերթերէն:

Համագումարը գործի սկսա՞ծ է թէ ոչ: Կ'սպասենք պատասխանի և կը պահանջենք որ համագումարի նիստերուն մամուլի ներկայացուցիչներու ընդունելութեան մեր խնդրանքը մերժուելէ վերջ, յարգուի մեզի եղած խոստումը և մամուլին հաղորդուին որոշումները:

Յառաջիկայ թիւով շահեկան յօդուած մը Պ.Կ. Բասմաջեանէ
« ԹԷ ԻՆՉՈՒ Կ'ՈՒԶԵՆՔ ԿԻԼԻԿԻԱՆ »

ՆՈՒԷՐ ՄԵՐ ՊԱՐՏԱՃԱՆԱՉ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Մինչև մեր յառաջիկայ թիւի հրատարակութիւը, իրենց բաժնեգիները վճարող մեր բաժանորդներուն պիտի նուիրենք Հայաստանի մեծադիր և գունաւոր քարտէսը, պատրաստուած մեր աշխատակից պատմաբան Պ. Կ. Բասմաջեանէ:

Fonds A.R.A.M

ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՀԱՄԱՐ

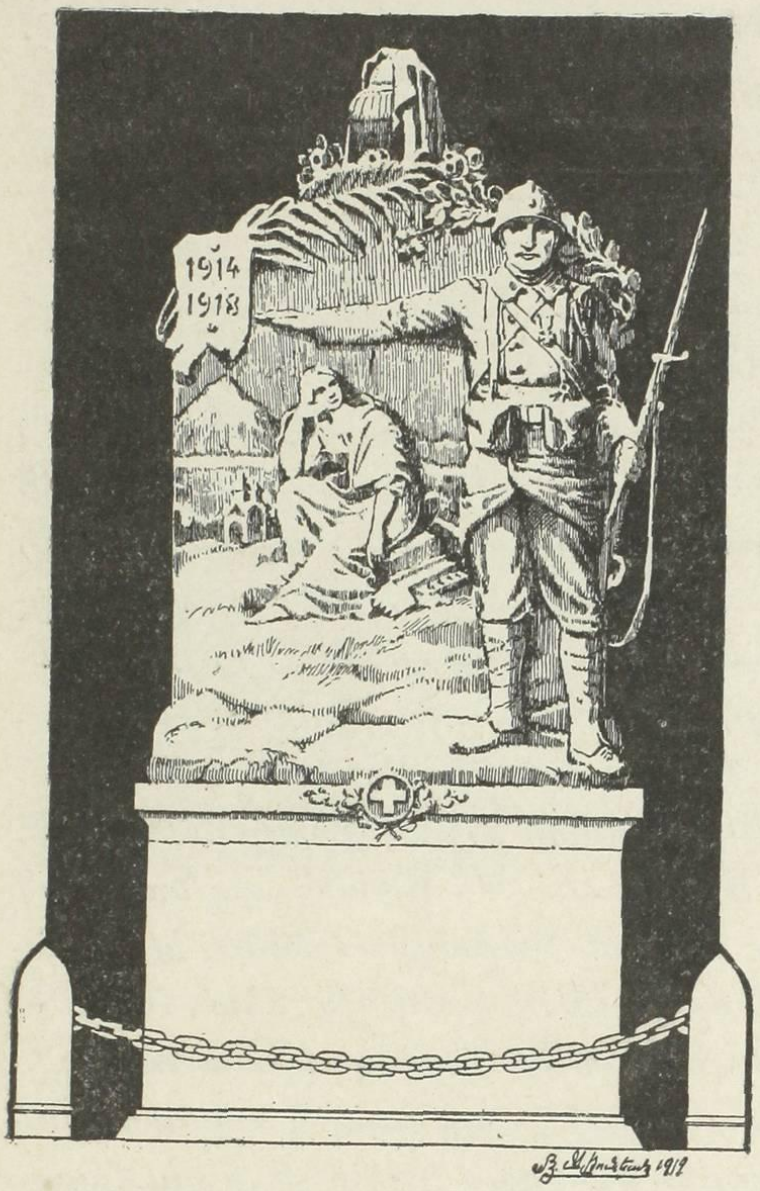

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԻ ներկայացուած ծրագիրներէն մին

Ուրախ ենք յայտնելու որ կաժառորներու յիշատակին համար եկեղեցւոյ բակին մէջ մահարձան մը կանգնելու մեր առաջարկը համակրական ընդունելութիւն գտած է և որուն համար հանդանակութիւնը առաջ կը տարուի:

Ստացանք Պ.Պ. Տարաեանէ 200 ֆր., Արամ Պարոնեանէ 100, Արամ Ճէվահիրճեանէ 100, Տիկին Արաքսիէ 50, Պ. Զ. Պասմաճեանէ 50, Ա. Ժամկոչեանէ 20, Մ. Տրզեանէ 20, Ս- Պատկերհանեանէ 20, Գ. Ֆէթվաճեանէ 10, Պ. Բաբազեանէ 10, Մկր. Մկրեանէ 20, Վ. Խնտամեան 20 Ա. Յովհաննէսեանէ10, Մ. Մատէնճեանէ20Վ. Տէր Յակոբեանէ 20 Ա. Հացեանէ 50 . անցեալ թիւով ծանուցած 342 ընդհ. գումար 1082ֆ.:

Կոչ կ'ընենք հայ արուեստագէտներու մեզ ղրկել իրենց ծրագիրները ու անոնց գինները բոլոր մանրամասնութիւններով:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Զարմանքով և ցաւով կը տեղեկանանք թէ Իսքէնտէրունի մէջ ֆրանսացի նաւազներու կողմէ սպաննուած են 9 հայ զինուորներ և վիրաւորուած են 7, ասկէ զատ150 հայ զինուորներ գէնքը առած և լեռը ելած են. իսկ հայ զինուորներու զօրանոցը պաշարման տակ է:

Իբր պատճառ այս դէպքին կը յիշուի այն պարագան որ իբր թէ, հայ զինուորները յարձակած են թուրք մէկ-երկու տունի վրայ, և այդ պատճառով ֆրանսացի նաւազները միջամտած են: Տարօրինակը այն է որ հայ զինուորներու յարձակումին պատճառը չի յիշատակուիր տրուած լուրին մէջ:

Ամէն պարագայի տակ չենք կարծեր որ այս ցաւալի դէպքի բուն պատճառը հայ զինուորներ եղած ըլլան, քանի որ բազմաթիւ անգամներ Դաշնակից հրամանատարներու կողմէ գովասանքի արժանացած է անոնց կարգապահութիւնը

—

Կ. Պոլսոյ Զաւէն Պատրիարքը Իօրթ-Սայիտէն ուղղակի Պոլիս գացած է առանց Գահիրէ և Աղեքսանդրիա հանդիպելու ուր ազգային իշխանութիւնները մեծ պատրաստութիւններ տեսած էին զինքը ընդունելու համար: Անգլ. մարտանաւ մը տրամադրուած էրէն: Իօրթ Սայիտի մէջ Զաւէն Ս. առաջնորդուած է Յունաց եկեղեցին, ուր ընդունուած է

Fonds A.R.A.M

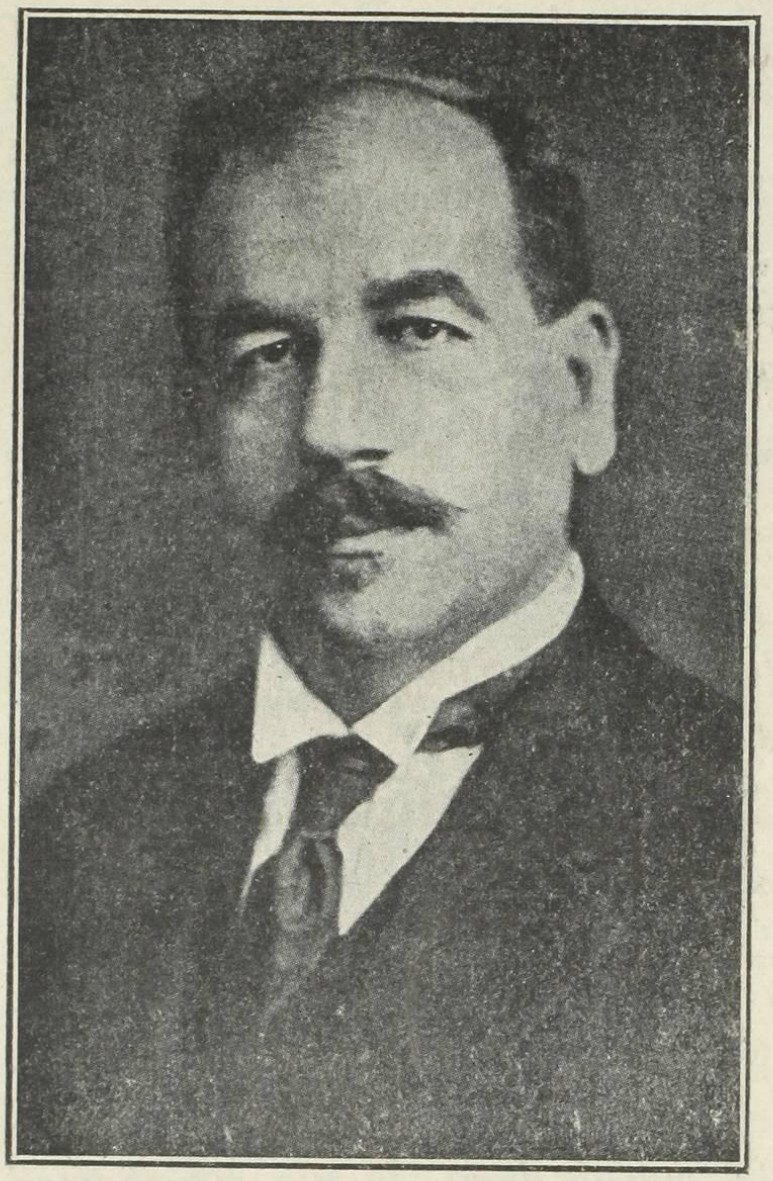

Գ. ՓԱՍՏՐՄԱՋԵԱՆ
ԱՐՄԵՆ ԿԱՐՕ
Անդամ Ազգային Շամագումարին

մեծ շուքով և խօսած է հայ և Յոյն համերաշխութեան բարիքներուն վրայ։

«Թայմզ» կը գրէ թէ փետ. 21ին Սըրբազանը հասած է Կ. Պոլիս, փառաւոր ընդունելութիւն մը եղած է իրեն որուն մասնակցած են դաշնակից զինուորները և Յոյները։ Նաւազները տողանցք կատարած են հայ հետազօտիչներու հետու զանի առաջնորդած են Մայր-Եկեղեցին ու անկից Պատրիարքարան։

—

Ազգ. տուրքի արձանագրութեան համար Ազգ. Պատուիրակութեան հրաւէրով գաղութէն անդամներ կրկին հաւաքուեցան Փետր. 23ին կիր. օր։ Պ. Ահարոնեան խիստ ազդու ճառով մը ցոյց տուաւ թշուառութեանց տեսակները և դիմեց ներկաներուն առատաձեռնութեան, խնդրելով որ կատարեն իրենց պարտականութիւնները և օգնեն կարօտեալներուն ամենալայն չափերով Այս հաւաքումին մէջ և դուրսը արձանագրուեցան հետեւեալ ազգայինները։

Ամսական վճարումովՊ.Պ.Արամ Փարչաճեան 30 ֆր. Իյնէճեան 100, Յ. Ալթունեան, 30 Տօքթ. Ալլահվերտի որդի 30, Մ Փաչաճեան 30, Տէր Սարգիսեան 30, Օճաքճեան 30, Ա. Բարսեղեան 20, Արութիւնեան 100, Է. Գասապեան 30, Ա. Գումրուեանց 10, Ն. Կարագեան 20, Մ. Մինասեան 100, Եր. Կիւմիւշկերտան 100, Զարիֆեան 167, Լ. Մանուկեան 30, Գալըպճեան եղբայրներ 300, Ք. Սվաճեան 300, Տէր Օհանեան 30, Մ. Կիւմիւշճեան 20, Ժ. Քէմիւրճեան 20, Ս. Սիմոնեան 30։ Միանուագ նուիրած են Կրօնիկ Բաբազեան 1000, Խ. Չիւնքեարպէյէնտի 1000 Իյնէճեան 1000, Գ. Պիպեռեան 500. այս նուիրատուութիւններու վրայ աւելցուած է նպաստամատոյցին ունեցած 35000 ֆ.ի գումարը։

—

Փետ. 26 ին, Զորեքշաբթի գիշեր, Սալտէ գ'Ակրիքիւլթէօրի սրահին մէջ բանախօսեց Տիկին Զապէլ Եսայեան, նիւթ ունենալով Պաքուի հերոսամարտը։

—

Փետ. 28ին նոյն սրահին մէջ Հ. Մ. Միութեան նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած էր միթինկ մը ուր խօսք առին Բրօֆ. Մէյյէ, Տօքթ. Տըլուսքի, Տօքթ, Կիպընս, Պ. Ալպէռ Թօմա, Պ. Վարանդեան, Պալաքեան Վրդ. և Պ. Զօպանեան։ Բանախօսները ծանրացան Հայոց կրած զարհուրելի տառապանքներու վրայ և բողոք մը բանաձեւեցին Խաղաղութեան Վեհաժողովին մէջ

Fonds A.R.A.M

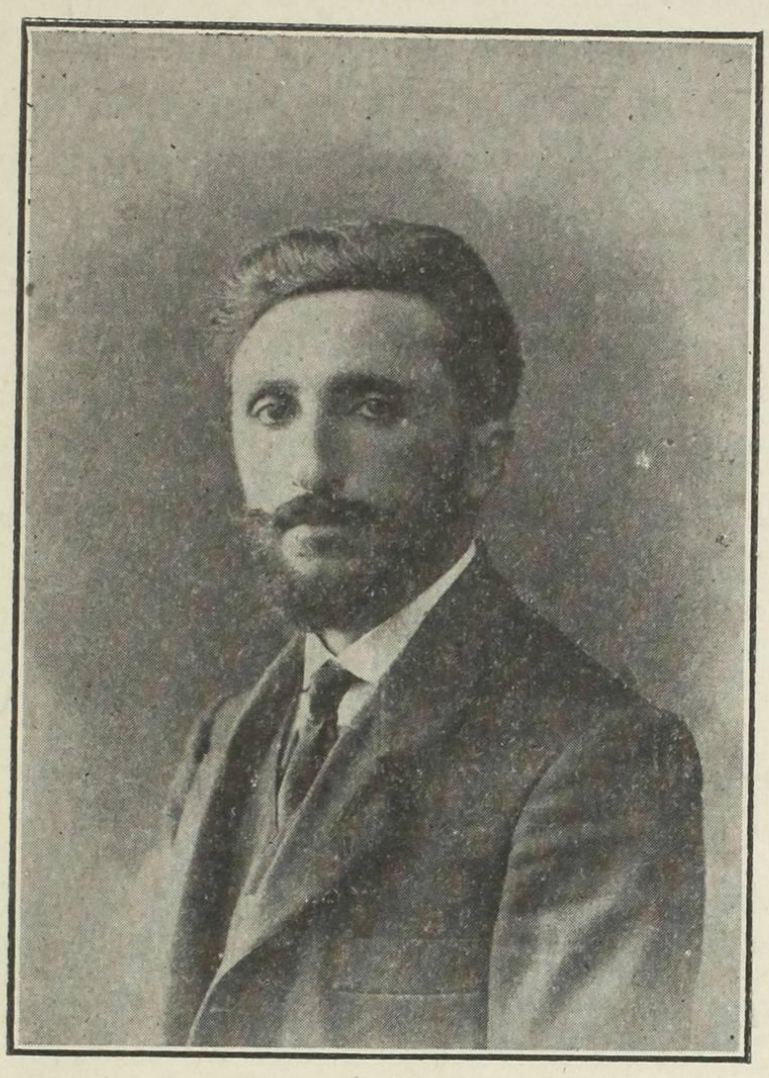

ՎԱՀԱՆ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԿՈՄՍ

Անդամ Ազգային Ժամագումարի

Ընտրուած կովկասի Թրքահայերէն

Հայաստանը ներկայացուած չըլլալուն համար:

Այս հանդէսին ներկայ էին Ազգ. Պատուիրակութիւնը իր ամբողջ կազմով, ինչպէս նաև Պ.Պ. Վենիզելոս, Բօլիթիս ու բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ ու զինուորականներ:

—

Հայաստանի դահլիճը բաղկացած է հետեւեալներէ.

Յով. Քաջազնունի, Վարչապետ
Ս. Տիգրանեան, Նախարար Արտաքին գործոց
Արամ Մանուկեան, Ներքին Գործոց
Աղեքսանդր Խատիսեան, Շանրային Ֆրամանտ.
Սամսոն Յարութիւնեան, Դատական
Արտաշէս Էնֆիյէճեան, պարենաւորման

Լեւոն Ղուլեան, Ելեւմտական
Գրիգոր Մելիք կարապետեան, Կրթական
Զօր. Շախվերտեան, Պատերազմական

—

Ատանայի դրաւման առթիւ նոյն քաղաքին մէջ աննկարագրելի ոգեւորութեամբ ընդհ. դրօշազարդուիւն կատարուած է ուր դաշնակիցներու դրօշներու կողքին ծածանած է հայկական դրօշակը: Ճիշտ նոյն պահուն լեռներէն վար իջած են ձիաւոր խումբ մը զէյթունցի հերոսներ որոնք չորս տարի շարունակ լեռները քաշուած ու չեն խոնարհած իրենց ըմբոստ գլուխները բռնակալութեան մը առջեւ:

—

Պաթումը գրաւող օսմ. բանակի զինուորները Պոլիս կը վերադառնան անբաւ աւարով ու հարստութեամբ: Ամենաողորմելի տանապետն անգամ հարիւհազարներու տիրացած է:

Ճակատամարտ

—

Գահիրէի որբանոցի ընկերութիւնը կը շարունակէ իր օգտաշատ գործունէութիւնը. Եգիպտոսի մէջ իր պահած որբանոցներէն զատ կը նպաստէ նաև Հայաստանի զանազան վայրերու մէջ հաստատուած որբանոցներուն: Կեսարիոյ որբանոցին ղրկած է 300 անգ. ոսկ. նմանապէս 300 ոսկի ղրկած է Համատանի կիսասոված մեր որբերուն: Այս ընկերութիւնը արժանի է ամէն քաջալերանքի, լաւ կ'ըլլայ որ բոլոր հայ գաղութներու մէջ մանաճիւղներ կազմուին որբախնամի, միշտ կեդրոնանալով Գահիրէն, ուրկէ դիւրաւ կարելի է օգնութեան հասնիլ ամէն կողմ:

Fonds A.R.A.M

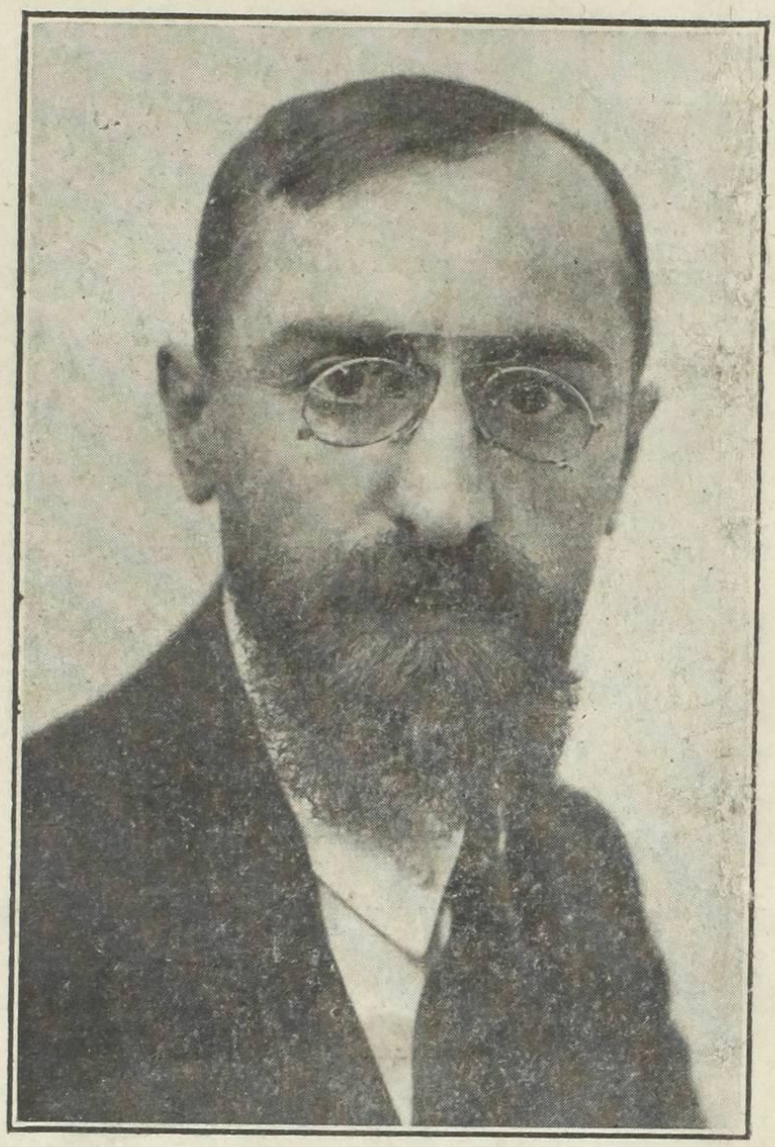

ՏՕՔԹ. Գ. ՍԱՅԵԱՆ

Անդամ Ազգային Շամագումարի, Պուլկարիայէն

Ամենահաւաստի աղբիւրէ կիմանանք թէ Ազգ. Համագումարը Խաղաղութեան Վեհաժողովին ներկայացուցած է Հայոց ըլլալիք Ինասուց հատուցումի քանակը որ է 19 միլիար ֆրանք հետևեալ կերպով բաժնուած.

Ա. Քանդուած գիւղկն. տնտեսութեան հատուցում 4,739,000,000.

Բ. Քանդուած քաղաքացիներու, տընտեսութեան հտցմ. 3,060,000,000.

Գ. Սպաննուածներու ընտանիքներուն հատուցում 5,000,000,000.

Դ. Հիւանդացածներու և խեղանդամներու 250,000,000.

Ե. 160,000 ընտանիքներու 4 տարուան աշխատանքի զրկումէն առաջ եկած կորուստի հատուցում 4000ական ֆր.էն 540,000,000.

Զ. 350,000 հոգիի բռնութեան և տառապանքի հատուցում 1000ական ֆր.էն 350,000,000.

Է. Կովկասի փախստականներու վրայ եղած ծախքերը 200,000,000.

Ը. Ազգային և եկեղեցական կորուստներու հատուցում 75,000,000.

Թ. Կաշառք, բռնի հանգանակութիւն և գրաւում, 200,000,000.

Գումար 14,000,000,000 ֆր.:

Այս գումարը կը ներկայացնէ միայն Տաճկահայաստանի Հայութեան կորուստներուն հատուցումը, որ Կովկասի Հայութեան և հայկական հանրապետութեան պահանջած հատուցումով կը բարձրանայ 19,000,000,000 ֆր.ի:

Զակազիկի (Եգիպտոս) Հայերը եկեղեցի մը և դպրոց մը շինելու համար իրենց հաւաքած 1300 ոսկին բաժնած են հետևեալ կերպով, 700 ոսկի որբերուն, 300ոսկի տարագրեալներու և 300 ոսկին ալ պահած են դպրոցի մը շինութեան համար: «Յուսաբեր»

Եգիպտոսի Հայերը օգտուելով Բրօֆ. Խաչատուրեանի Փարիզ գալէն, հանգանակութեան մը ձեռնարկած են արծաթեայ պսակ մը դնելու համար Լեւոն Ե.ի գերեզմանին վրայ:

Հայ Հռովմէականներու Կաթողիկոս Պատրիարքը Պօղոս Պետրոս ԺԹ. Հռովմ հասած է ու Վատիկանի մէջ ընդունուած է Ս. Պապէն:

Fonds A.R.A.M

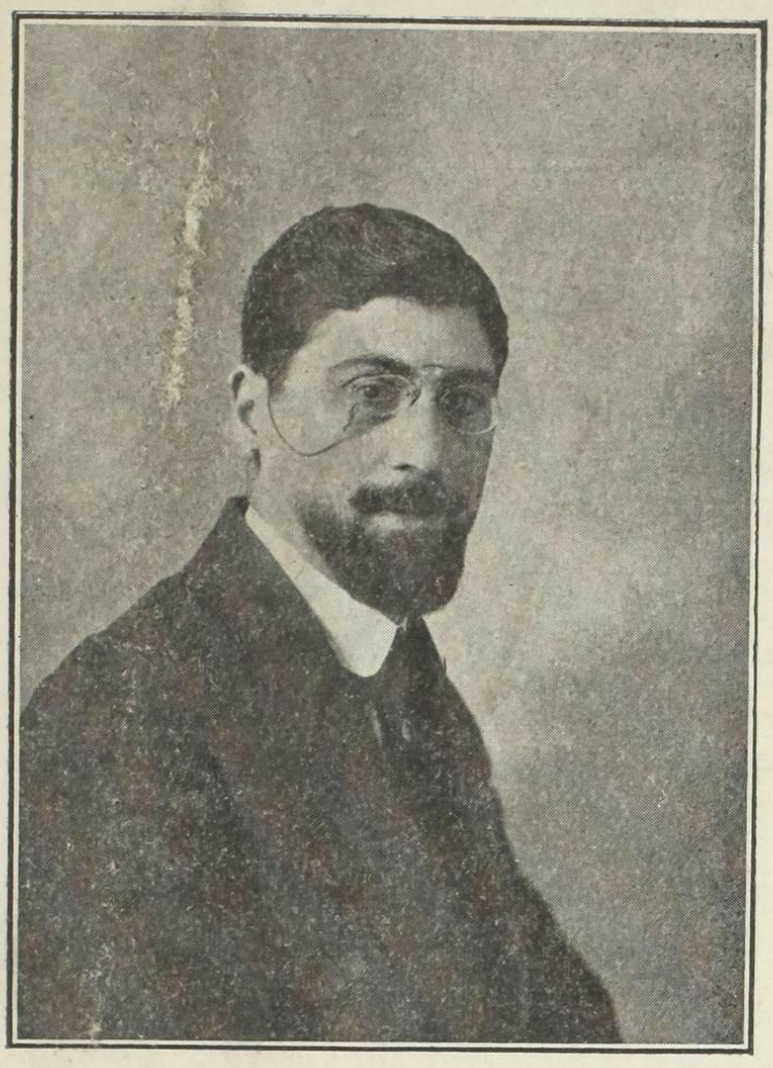

ՄԷԹՐ Ս. ՀԻՆԴԼԻԱՆ
Անդամ Ազգային Ժամագումարի, պուլկարիայէն

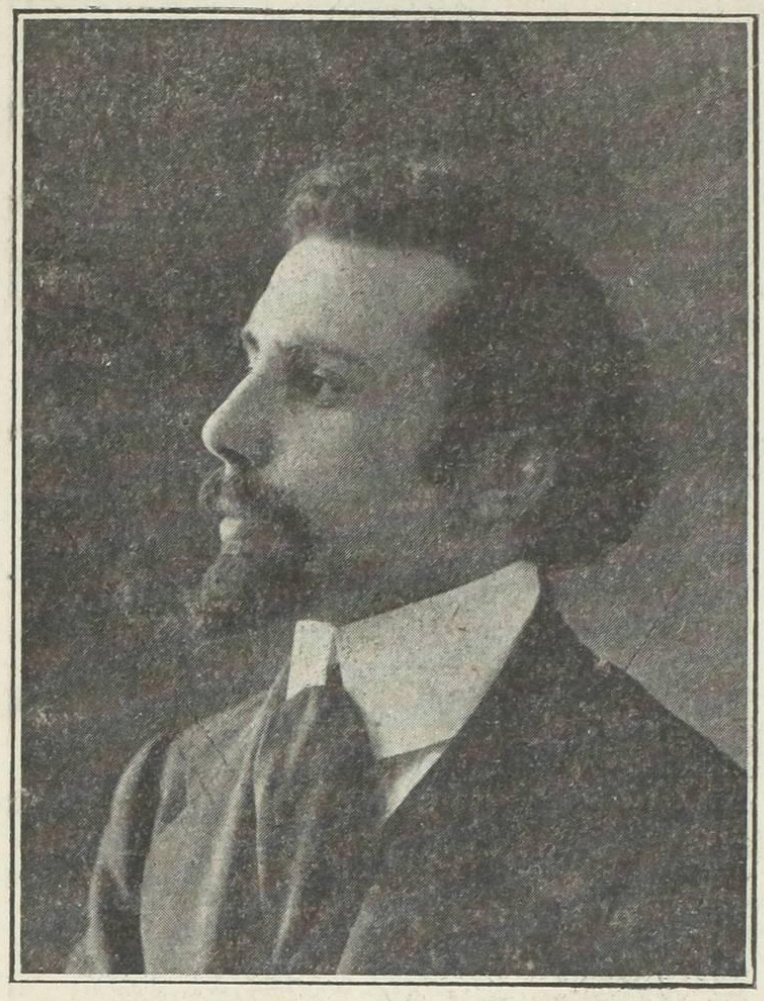

ՏՕՔԹ. Ա. ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ
Անդամ Ազգային Ժամագումարի, պոլսէն

—

Ուաշինկթոնէն հասած հեռագիրները կը ծանուցանեն որ Նախագահ Վիլսոն խօսելով Արտաքին Գործոց Յանձնաժողովին առջև ըսած է որ Ամերիկան պիտի փափաքէր Հայաստանի համար ՄԱՆՏԱԹԷՐի դերը ստանձնել։

—

Նախագահ Վիլսոն, Պօսթոն հասնելուն իր խօսած ճառին մէջ ըսած է հետևեալ խօսքերը։ «Ո՞րհա՞ծ էք Հայաստանի կրած տառապանքներու մասին։ Դուք առատօրէն տուիք ձեր դրամը Հայոց օգնութեան հասնելու համար իրենց տառապանքներէն վերջ. արդ, ամփոփեցէք ձեր ուժերը որպէս զի անոնց տառապանքը չվերսկսի։

—

Լահէյի հայկական տեղեկատու պիւրօն կ'իմացնէ մեզի թէ տեղւոյն մէջ կազմուած է հայկական ներգաղթի կամաւորական ընկերութիւն մը նպատակ ունենալով ամէն միջոցներով դիւրացնել հայրենիք դառնալ ուզող Հայերու ներգաղթը։

Ամէն կողմէ նպաստներ կը հասնին այս ընկերութեան։ Յաջորդ թիւով կը հրատարակենք այս օգտաշատ ընկերակցութենէն ստացուած բացատրական տեղեկութիւնները։

—

Մարսէյլ հրատարակուող «ԼԸ ՓԷՕ» պարբերաթերթը իր փետր. 15ի թիւը ամբողջութեամբ նուիրած է հայկական դատին։

Fonds A.R.A.M

Պ. ՏԻԳՐԱՆ ՔԵԼԵԿԵԱՆ
Անդամ Ազգային Ժամագումարի, Ֆրանսայէ

կատարուած անորակելի ոճիրին առթիւ։

—

Վերջին պահուն Պոլսէն ստացուած հայ թերթերէն կը տեղեկանանք թէ Պոլսոյ մէջ պատերազմական ատեանը հրապարակաւ սկսած է դատել Հայոց Ջարդարարներն ու ձերբակալուած իթթիհատականները։

—

Կիլիկիոյ մէջ, որ գրաւուած է Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ, Հայերու և Թուրքերու մէջ բաղխումներ տեղի ունեցած են. 30 հոգիի չափ հայ մեռածներ կը հաշըրւին և 150ի չափ վիրաւոր։ Շնորհիւ անգլիական զօրախումբի մը Ատանայի մէջ ջարդի առաջքը առնուած է ձերբակալելով թուրք ոստիկանապետը որ երկու դասերու զօրահանութիւնը հրամայած էր և մոնեթիկներու միջոցաւ ջարդի հրաման կարդացնել տուած էր։

—

Ազգ. Պատուիրակութեան կողմէ բժկական մարմին մը կը մեկնի դէպի Կիլիկիա։

Այս մարմինը մեկնելէ առաջ դիմած էր ամերիկեան կարմիր Խաչին, պէտք եղած աջակցութիւն ստանալու համար։ Ամերիկեան կարմիր Խաչը խիստ սիրալիր ընդունելութիւն ընելով շնորհաւորած է իրեն դիմող բժշկական մարմինը իրեն ցոյց տուած ձեռներէց ոգւոյն համար, ու անոնց տրտմադրութեան տակ դրած 100 անկողիններոց հիւանդանոցի մը բոլոր պիտոյքը, որոնց արժէքը մօտաւորապէս 250,000 ֆր. է։ Սոյն գումարը վճարելու ցանկութիւն յայտնուած պահուն պատասխանած են թէ՝ «իրենք չեն ծախեր, այլ կուտան»։

—

Հայ և յոյն եղբայրակցութիւնը այնքան յառաջ գացած է Իզմիրի մէջ որ տեղւոյն Յոյն մետրապոլիտըպ ատարագած է Հայոց եկեղեցիին մէջ։

—

Լօզանի հայ կարմիր Խաչը 1500 ֆր. ղրկած է Գահիրէի Որբախնամին։

—

Հաճոյքով կ'իմանանք թէ մեր աշխատակից Պ. Բասմաջեան իր աշխարհագրական շահեկան աշխատութեանց համար անդամ ընտրուած է Փարիզի Աշխարհագրական Ընկերութեան։

—

Ազգ. Պատուիրակութեան նախագահը Պատուիրակութեան և Համագումարի անունով ցաւակցական գրութիւն մը ուղղած է Պ. Քլէմանսօին յայտնելով իր զայրալից յուզումը իր անձին դէմ

Fonds A.R.A.M

ԵՐԳԻԾԱԿԱՆ

ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸՆ ԱՒ ՕՐ. ԵՐԷՑԵԱՆԷ

Հանդէսներու մրցակցութիւնը կը արուեսակուի. հայ ժողովուրդը վստահ կրնայ ըլլալ որ այլևայլս անգամ Հայաստան հանդիսաւորապէս պիտի փրկուի: Այս մրցակցութեան «Արձագանգ Փարիզի»ն ալ իր բաժինը բերաւ երեկոյթով մը: Բանախօսներն էին կիներ, իսկ ընկնդիրները այրեր: Օր. Երէցեան երկու կիներ՝ շրջապատուած բեմին կը տիրէր. ամպերու մէջէ հեռա-որ ձայնով մը բացատրեց այր հասարակութեան թէ ի՛նչ էր կնոջ դերը իբրև օրիորդ, քոյր, ամուսին, մայր. մօրաքոյր, տալ, ներ, կեսուր, մեծմայր ևն. ևն: Բայց բոր ասոնք հին կնոջ դերերն էին. նոր կնոջ համար այդ սահմանը խիստ նեղ էր. նոր պայմաններու մէջ կինը ցոյց պէտք էր տալ իր բազմապիսի և անծանօթ ճնացած ձիրքերը՝ տունէն դուրս, պիւռոներու մէջ, երեսփոխանական ժողովներէն ներս, կառքերու վրայ, կեանքի լուծին ներքև այրերու կից և ոչ անոր տակ- իսկ ապագայ կնոջ, աշխարհը տակն ու վրայ ընելէ վերջ, հասնելիք բարձրութիւնը Աստուած միայն կրնայ տեսնել-: Այր հասարակութիւնը մտածելով ապագայ մարդուն վերապահուած փորձանքին, կը մխիթարէը ինքզինքը թէ բոլոր այս բաները իր օրով պիտի չպատահէին: Ունկնդիրներէն մին, վախնալով որ իր կինը գինքը թողլով փաստաբանութեան ասպարէզը կը գրկէր, իր քովի բարեկամին կ'ըսէր «ես գիտէի որ ասանկ բաներ պիտի լսէինք, կնիկսչբերի»:

Օր. Երէցեան շարունակելով բացատրեց թէ գիտութեան յառաջդիմութիւնը ի՛նչպէս յեղաշրջած էր կնոջ դերը. օրինակ, անցեալի մէջ կնոջ պարտականութիւններէն մէկն էր սափորը ուսին մօտակայ աղբիւրէն ջուր բերել. մինչդեռ գիտութիւնը այսօր աղբիւրը տան մէջ բերած է և բաւական է միայն ծորակը բանալ սափորը լեցնելու համար: Անցեալի մէջ կնոջ գբաղումն էր կանթեղները մաքրել. գիտէք թէ, բսաւ, այդ աշխատութիւնը որքան ժամանակ կը սպառէ ներկաները, որ երբեք կանթեղ մաքրած չէին, հաւանութեան նշաններ ցոյց տուին, մինչդեռ այսօր գիտութեան շնորհիւ բաւական է միայն որ մատերնիս դնենք ելեկտրական կոճակին վրայ և լամբարները կը վառին: Անցեալի մէջ փայտով կամ ածուխով կրակ պատրաստելու համար երկար աշխատանքի պէտք կար. մինչդեռ այս օր լուցկի մը վառելով պէտք եղած ջերմութիւնը կ'ունենանք, օդային կացի մինչոցաւ: Վերջապէս գիտութիւնը աստիճանաբար կնոջ դերը կատարելով կինը հարկադրուեցաւ տունէն դուրս գբաղումներ գտնել, կը կարծուի որ գիտութիւնը յառաջանալով օր մը զաւակ ալ պիտի ծնի. ահա այդ իրիկունը այլևս կինը տուն պիտի չդառնայ:

Հարցը այրերու մասին չըլլալուն, յարգելի բանախօսը չբացատրեց թէ՝ երբ գիտութիւնը կնոջ գործերովը զբաղի, կինը՝ այր մարդուն, խեղճ այրերն ալ պիտի հարկադրուէին դէպի տունէն ներս իրենց գբաղում գտնել: Այս հաշուով ապագայի այր մարդուն կոչումը պիտի ըլլայ մայր դառնալ ու զաւակ բերելու ցաւերը քաշել—կարծես մինչև հիմայ կնոջ երեսէն քաշածը չէր բաւեր — մինչև որ գիտութեան յեղաշրջմամով, օրին մէկը դարձեալ իր նախկին դիրքին հասնի և կացութիւնը վերահաստատուի: Շատեր կը պնդեն թէ առա-

Fonds A.R.A.M

Ջին անգամը չէ որ այր և կին այդ շրջանը կը բոլորեն, և ապացոյց կուտան այն այրերը, որոնք բան մը պահած են իրենց կնոջական բնոյթէն՝ յեղաշրջուած նին դեռ լրացուցած չըլլալնուն։ Իսկ «չկա՞ն կիներ որոնք այրէ մը աւելի այր են» պիտի աւելցնէր Օր. Երէցեան հպարտութեամբ։

Ամէն պարագայի մէջ առանց չարենալ գուշակելու կնոջ ապագան, կարող ենք ըսելթէ Օր. Երէցեան մեծ ապագայ ունի հայ երեսփոխանական ժողովի մէջ։

Նշանաւոր «հեղինակ և բանաստեղծ» ընկեր Գառնիկ, ազգը փրկելու զբաղած ըլլալուն, կը թոյլատրէ մեզ իր պառնասեան ոճը փոխ առնելով Ջեզ ձօնել այս առթիւ, ազնիւ Օրիորդ հնչեակ մը.

.....Ջէ՛, չէ՛,
Ջե՛մ ուզեր ես մի պիւռոյի շիք աղջիկ,
Այլ պապերուս սիրածըն այն՝ նօնօշիկ.
Աղբիւրին մօտ՝ սափորն ուսին, կլորիկ,
Տան մէջ եփէ՝ անուշապուր ու թօփիկ,
Շաղուէ խմոր, փաթթէ պլլոր ու երշիկ։

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

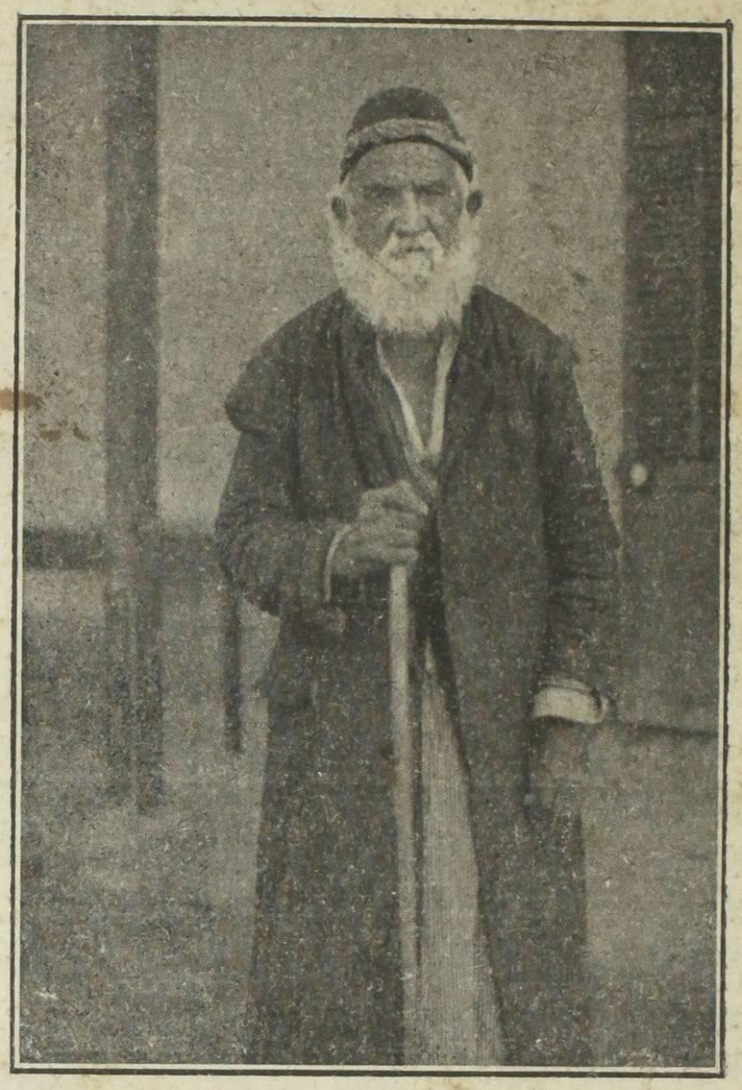

ԳՊՐԱՆԵԱՆ, Բօրթ-Սայիտի հայկական գաղթավայրին հաբիւրամեայ նահապետը

Մարտ 16ին կիրակի գիշեր Փարիզի Տրապիզոնցիներու հայրենակցական միութեան նախաձեռնութեամբ մեծ երեկոյթ մը պիտի սարքուի Սալ տէ զ'Ակրիքիւլթէօռի մէջ նախագահութեամբ Պ. Ա. Ահարոնեանի։

—

Նամակ ունի Պ. Յովհաննէս Ոսկերիչեան Երուսազէմէն կը խնդրուի ստանալ խմբագրատունէս։

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԴԱՍ

Հայերէն լեզուի հմուտ և փորձառու ուսուցիչ մը պատրաստ է մասնաւոր դասեր ստանձնել տուներու մէջ դիւրամատչելի պայմաններով։

Դիմել խմբագրութեանս։

Ստացանք ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՁԱՅՆԸ անուն շաբաթաթերթը Փարիզ հրատարակուող։ Յարատեւութիւն կը մաղթենք։

ՀԱՅ ԴՐՕՇՆԵՐԸ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հ. Վարդան Վ. Հացունի
ՎԵՆԵՏԻԿ Գին 2 ֆր.

ՋԱՀԱԿԻՐ (Գրական հաւաքածոյ)
Վարդան Գէորգեան
Օ ահիրէ Գին 4.50 ֆր.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Ֆրանսերէնի թարգմանուած
Ա. Յակոբեան Գին 5 ֆր.

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

բարենպաստակ հաստատութիւններու

Փարիզէն Պ. Ռ. Մարկոսեան տարեկան 5 օրնկ.
Նիւ-Եօրքէն Պ. Մ. Կրճիկեան տարեկան 10 օրնկ
Նիսէն, Ումն, տարեկան 1 օրինակ
Գաֆիրէէն, Պ. Ջոփուրեան, տարեկան 5 օրինակ

ՀԻՄՆԱԴՐԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱ

Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" *La Gérante :* Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

ԾԱԽՈՒ ԳԻՐՔԵՐ

Մեր ընթերցողներուն դիւրութիւն մ՚ընծայելու համար, հաստատած ենք գրատուն մը, ուր մեր տրամադրութեան տակ ունինք հայ դատին նուիրուած ազգային և օտար հեղինակներու գործերը: Այս գիրքերն ստանալու համար պէտք է փոխարժէքը մեզ ղրկել կանխիկ փոստի ծախքով միասին:

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Հայ Էջեր	15 ֆր.
Նաղաշ Յովնաթան Աշուղը եւ Յովնաթան Յովնաթանեան Նկարիչը	10
Նահապետ Քուչակի Դիրանը	3
Երգեցողութիւնք Ս. Պատարագի	5

A. TCHOBANIAN

La Femme Arménienne	5
La France et le Peuple Arménien	3
Offrande Poétique à la France	12

B. BAREILLES

Les Turcs	3.50
Constantinople	9

J. de MORGAN

Contre les Barbares de l'Orient	3
Essai sur les Nationalités	4

F. MACLER

Autour de l'Arménie	4
La France et l'Arménie	5

H. BARBY

Au Pays de l'Epouvante	4.30

R. PINON

La Réppression des Arméniens

A. TURABIAN

Les Volontaires Arméniens

Այն հրատարակիչներն ու հեղինակները որ կը ցանկան մեր միջոցով տարածել իրենց գործերը թող հաճին անմիջապէս ուղարկել վարչութեանս:

Fonds A.R.A.M

„ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ“

Աւելի կանոնաւոր և յարատեւ գործակցութեան համար, և կարեւոր
լուրերն օրն օրին յաւելուածներով իր ընթերցողներուն ծանօթացնելու համար

ՅԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ... ՏԱՒՌԵՐՈՎ

„ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ“Ի ՏՊԱՐԱՆԸ Կ՚ՍՏԱՆՁՆԷ

տպագրական աշխատութիւններ ամէն լեզուէ

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ,

եւայլն, եւայլն, եւայլն:

„ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ“

Յառաջիկայ[illegible] կսեալ պիտի հրատարակէ ազգերը դիւրամատչելի գիներով։

IMPRIMERIE
G. SAVIGNY
80, RUE DE CLÉRY
PARIS

Fonds A.R.A.M

"VERADZENOUNT"

(LA RENAISSANCE)

REVUE ARMÉNIENNE (Bi-mensuelle)

ԿԻՍԱՄՄԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 6-7

Փարիզ, 1 Ապրիլ 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԷԼ բան է, ԱՒԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ. Ազգային տուրք, ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. Օտար հովանաւորութիւնը, Գ. ՊՕԼՍԵՑԵԱՆ. Թէ ինչու համար կիլիկիան կ'ուզվինք, Կ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ. Մեծերէն մէկը, ՄԻՔ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ. Հայուն ջիղը, ՏՈՔԹ. ՊՕՂՈՍ ՔՕԼԼԵԱՆ. Նօթեր, Լ. Հ. Ե. ՏԷՎՐԻՇԵԱՆ մեր մէջ. Ազգային ու զանազան լուրեր. "Ժողովուրդի Ձայն,,ը եւ "Եւայ,,ի հեղինակը, երգիծական), Վ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ. Պատկերներ:

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (X^e)

Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Կը հրատարակուի ամէն ամսու 1ին և 15ին։
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 20, և վեցամսեայ 12 ֆրանք։

ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԿԱՆԽԻԿ

Դրամ, Նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին՝

Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Որոնց կարելի է դիմել բաժանորդագրուելու և բաժնեգին վճարելու համար

ՄԱՐՍԷՅԼ, Վ. Վահունի
ԼԻՕՆ, Գ Զօլաքեան
ՄԱՆՉԵՍԹՐ, Արժ. Տ. Ներսէս քհնյ. Սվաճեան
ԼՈՆՏՈՆ, Սմբատ Քէսէճեան
ԺԸՆԷՎ, Լ. Նէվրուզ
ՑԻՒՐԻԽ, Մ. Փիրանեան
ՄԻԼԱՆ, Հ. Ղազարոսեան
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ, Ներսէս Ղազիկեան
ԳԱՀԻՐԷ, Օ. Մահտեսեան
ԶԱԿԱԶԻԿ, Գ. Համբիկեան
ԹԱՆԹԱ, Ա. Արեւեան
ՓՕՐԹ-ՍԱՅԻՏ, Հ. Գրանեան
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, Գր. Աշոտ Վ. Սարգիսեան
ՊԷՅՐՈՒԹ, Տքթ. Գ. Կարօեան
ԿԻՊՐՈՍ, Տ. Սուլթանեան
Կ. ՊՈԼԻՍ, Տկ. Զապէլ Համբարձումեան
ՖԻԼԻՊԷ, Յովհաննէս Սարգիսեան
ՊԱՂՏԱՏ, Տկն. Մ. Մինասեան
ԱՏԻՍ-ԱՊԱՊԱ, Ս. Ազնաւուրեան
ՆԻՒ-ԵՈՐՔ, Վարդերեսեան Եղբարք
ՊՈՍԹԸՆ, Պէրպէրեան գրատուն
ՇԻՔԱԿՕ, Ն. Ապաճեան
ՏԻԹՐՈՅԻԴ, Հ. Պարտունի
ՖԻԼԱՏԵԼՖԻԱ, Տօքթ. Յակոբեան
ՖՐԷԶՆՕ, Տօքթ. Վ. Թաշճեան
ՃԻՊՈՒԹԻ, Ե. Սէֆէրեան
ՊՈՒԷՆՈՍ-ԱՅՐԷՍ, Գ. Սօլկարեան
ԱԼՃԷՐԻ, Պօլօեան Եղբարք
ԽԱՐԹՈՒՄ, Պ. Ֆ. Վանեան

Կը խնդրուի միանգամընդմիշտ մեր բոլոր յարգելի բարեկամներէն և ծանօթներէն իրենց ապսպրանքներուն միացնել նաև փոխարժէքը, առանց ատոր ստիպուած ենք զիրենք անպատասխանի թողուլ։

„ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ“

Աւելի կանոնաւոր և յարատեւ դառնալու համար, և կարեւոր լուրերն օրն օրին յաւելուածներով իր ընթերցողներուն ծանօթացնել կարենալու համար

ԲԱՑԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ ՃՈԽ ՏԱՌԵՐՈՎ.

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի ՏՊԱՐԱՆԸ Կ՚ՍՏԱՆՁՆԷ

տպագրական աշխատութիւններ ամէն լեզուէ

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ,

եւայլն, եւայլն, եւայլն։

Fonds A.R.A.M

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ
ԱՄԷՆ ԱՄՍՈՒ 1ԻՆ և 15ԻՆ

Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 6-7. — 1 ԱՊՐԻԼ, 1919

ԱՒԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ
Մեծանուն գրագէտ եւ հայ
հանրապետութեան երեսփ. ժողովի
նախագահ

ԷԼ ԲԱՒ Է

Գաղափարական բոլոր կառուցուածքները, ազատութեան ու ճշմարտութեան բոլոր յաղթական կոթողները միշտ արդար արիւնով են զանգւում ու բարձրանում:

Սոկրատից՝ մինչեւ Քրիստոս, և Քրիստոսից մինչեւ Հայ ժողովուրդ, անմեղների արդար, անբիծ արիւնն է հոսում բոլոր կարմիր յաղթանակների համար:

Զարհուրելի ու անվերծանելի առեղծուած: Որքան սուրբ է արիւնը ու որքան առատ, նոյնքան ամրակուռ է կերտուածքը և նոյնքան յարատեւ:

Հայրենիքդ իմ, ազատ Հայաստան, հազար-հազարանմեղ մանուկներիդ ու վարդ կոյսերիդ արդար արիւնի ծոցից բարձրացաւ քո ազատ ու պայծառ հոգին, և որչափ բարաւէտ ես դու, որչափ անուշ, ո՛վ իմ սուրբ, իմ յաւիտենական Հայրենիք: Եւ բա՛ւ է, բա՛ւ է այս արիւնը...

Փարիզ, 10 Մարտ, 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՒՐՔ

Մայր երկրէն ստացուած թշուառութեանց պատկերներով լեցուն թղթակցութիւններ մեզ կ'ստիպեն անդամ մը եւս անդրադառնալու Ազգային Տուրքի հարցին. նամակագիրները բոլորն ալ կ'ըսեն թէ՝ ''Թիւրքին սուրէն և ճիրաններէն հազիւ ազատած Հայութեան բեկորները այսօր ենթակայ են ոսկամահութեան, պէտք է ապրեցնել զանոնք,,:

Այո՛, պէտք է ապրեցնել զանոնք և այս պարտականութիւնը կ'իյնայ արտասահմանի Հայերուս վրայ:

Ամերիկայի բանուոր Հայերը իւր երկրէն եկող սրտաճմլիկ աղաղակներուն անմիջապէս վեց միլիոն ֆրանքի հանդանակութեան մը ձեռնարկեցին:

Պուլկարիոյ գաղթական Հայերը երկու միլիոն ֆրանք հաւաքեցին:

Անգլիոյ, Եգիպտոսի, Զուիցերիոյ գաղութները կարելին ըրին օգնութեան հասնելու համար մեր տարաբախտ եղբայրներուն:

ՓՈՐԹ-ՍԱՅԻԴԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂԹԱՎԱՅՐԸ
պատսպարուած խումբ մը Սուէյտացի որբեր, զբօսանքի մէջ

Ամերիկայէն վերջ Եգիպտոսի հայ կիները իրենց զարդեղէնները նետեցին որբերու գանձանակին մէջ. Փարիզի հայ գաղութը, թէև քիչ մը ուշ, բայց սկսաւ վերջապէս քիչ մը շարժիլ, և որդեգրեց ազգային տուրքի սկզբունքը և որ սակայն հակառակ Ազգային Պատուիրակութեան իսկ չանքերուն, հակառակ յաճախակի հաւաքոյթներու, դիմումներու ու ճառերու, հազիւ կարելի եղաւ ամսական 20,000 ֆրանք ողորմելի գումարի մը արդիւնքը տալ:

Մենք գիտենք որ շատ աւելին կրնայ ընել Փարիզի հայ գաղութը:

ՍՈՒԷՏԱՑԻ ԱՂՋԻԿՆԵՐ՝ ԳԱՂԹԱՎԱՅՐԻ
ձեռագործի արհեստանոցին մէջ

Յիսուն հոգի հազիւ կը մասնակցին ազգային տուրքին. մինչ Փարիզի հայ գաղութը կը բաղկանայ 3000 հոգիներէ: Արձանագրուողները կը պահանջեն ընդհանրապէս բարեկեցիկ դասակարգին, որուն մէջ կարեւոր մաս մը սակայն տակաւին դուրսը կը մնայ: Անդին ահագին թիւ մը կայ համեստ կարողութեան տէր Հայերու,

Fonds A.R.A.M

որոնք թէ ամսական տասնական ֆրանք արձանագրեն, կարելի կ'ըլլայ մինչեւ հիմայ գոյացած ամսավճարի քանակը կրկնապատկել։

Կարելի է նաեւ, և անհրաժեշտ է, որ արդէն արձանագրուածները հետեւին իրենց մէջ ոմանց խիստ գովելի օրինակին, աւելցնելով իրենց բաժինները, տասնի տեղ յիսուն, յիսունի տեղ հարիւր տալով։ Մենք այնպիսիներու համար ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴի մէջ հաճոյքով պիտի բանանք պատուոյ սիւնակ մը։ Մենք արձանագրեցինք անունները անոնց, որոնք կը կատարեն իրենց Հայու պարտքը։ Արդար ըլլալու համար սակայն, ցաւով պիտի արձանագրենք նաեւ անունները այն բոլոր ազգայիններու, որոնք պիտանալով հանդերձ մեր ազգին անբաւ կարօտութիւնները, սառն անտարբերութեամբ խոյս կուտան իրենց նուիրական ու անհրաժեշտ պարտականութենէն։

Իւրաքանչիւր հայ անհատ, իրեն պարտք համարելու է, պատահած բարեկամի ու ծանօթներու ըսել՝ «Բարեկամ, քու անունդ չտեսանք տուրք վճարողներու ցանկի մէջ,, և կամ «Բանիո՛վ արձանագրուած ես, որքան աւելցուցիր,,։

Մեր թշնամիները ամէն չանք ըրին տեսնելու համար Հայաստանը առանց Հայու։ Մենք սակայն, ուզեցինք մինչեւ օրս, պահել Հայաստանը Հայերով լեցուն։

Պահեցինք Հայաստանը, չպիտի կրնա՞նք պահել Հայերը։

Հիմայ որ սովը կ'սպառնայ անոնց, ժամանակ է որ անկարելին ընենք, տանք, կրկին տանք, նորէն տանք, փրկելու համար մնացորդները մեր ցեղին, որպէս զի արժանի ըլլանք անոնց հետ մէկտեղ ողջունելու վերածնուած ազատ Հայաստանի հրաշափառ արշալոյսը։

ՕՏԱՐ ՀՈՎԱՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԸ

«Ազգերու Ընկերակցութիւն»ը Փարիզեան վեհաժողովին մէջ արդէն իրականացած ըլլալով, Հայաստանի հովանաւորութեան հարցն ալ նոր լուծում մը ստանալու վրայ է։ Քաղաքական վերջին անցքերը կը դիւրացնեն և նոյն իսկ կ'արդարացնեն գործունէու֊ժիւնը հայկ. այն շրջանակներուն, որ օտար հովանաւորութեան կուսակից եղած են միշտ։

Անժխտելի է որ Փարիզի մէջ ընդունուած սկզբունքը, որով Թուրքիոյ զանազան մասերուն հովանաւորութիւնը կը յանձնուի «Ազգերու Ընկերակցութեան», որ իր կարգին այդ հովանաւորութիւնը ժամանակաւորապէս կը յանձնէ որոշ պետութեան մը, միջազգային իրաւաբանութեան տեսակէտէն ոչ նոր, բայց շատ լաւ լուծում մըն է և շատ մը ընկերաբաններ ոգեւորելու կարող։ Բայց Մեծ Պետութեանց ստորերկրեայ կատաղի պայքարը զանազան հողամասերու ժամանակաւոր հովանաւորը ըլլալու, յստակօրէն կը ցուցնէ որ քաղաքական, տնտեսական և ընկերային ճգնաժամի այս օրերուն մարդասիրական զգացումները չեն դաշնակից պետութեանց գործունէութեան պատճառը, այլ ազգերու քաղաքական ու տնտեսական ապագան

Fonds A.R.A.M

որոշելու կարող դրական շատ աւելի կարեւոր պատճառները: Մենք որ այս ձեւական, բայց ոչ դրական փոփոխութեան կարելի ենթական եւ զոհն ենք, պէտք է ուրեն խորապէս եւ առանց անժամանակ ոգեւորութեանց քննենք բոլոր կարելի հետեւանքները մեր քաղաքական ու տնտեսական ապագային վրայ ու չանանք իրականացնել միայն մեր հիմնական շահերուն կարմար լուծումներ:

Կ'ըսուի թէ վերջին դէպքեր ցոյց տուին հայ ազգը չափազանց տկարացած ու անկարող նոր յարձակում մը դիմագրաւելու, շրջափակուած թշնամի ցեղերէ, ստիպուած է Մեծ Պետութեան մը, կամ «Ազգերու Ընկերակցութեան» հովանաւորութիւնը ընդունիլ, իբրեւ պաշտպանութեան ու վերակազմութեան երկայն շրջան մը ապահովելու համար իրեն: Հովանաւորութեան կուսակիցները կը գտնուին հոս հակասութեան մը առջեւ: Կամ կը վստահին «Ազգերու Ընկերակցութեան», որուն գոյութիւնն իսկ կ'արգիլէ պատերազմը եւ անկարելի կը դարձընէ ո և է յարձակում եւ աւելորդ ո և է հովանաւորութիւն, կամ չեն հաւատար անոր դրական ու գաղափարական ծրագրին, ուստի վտանգաւոր է իր հովանաւորութիւնը պահանջել:

Հայաստանի սպառնացող վտանգը այժմ արտաքին չէ, այլ ներքին: Մեր հայրենիքի մէջ հաստատուած օտար հնչայ գանգուածն է որ պիտի ճգմէ մեզ իբր քաղաքական գործօն, անկարելի դարձընելով մեր վերածնունդը: Հայաստան և հայ ազգը կը գտնուին այժմ աննորմալ և կարող ենք ըսել հիւանդագին վիճակի մը մէջ: Եւ հոս է ամբողջ հարցը: Կը պնդուի որ մեր այժմեան արտասովոր տկարութեանը պատճառաւ պէտք ունինք օտար ժամանակաւոր հովանաւորութեան և կը մոռցուի, որ այդ նոյն ներքին տկարութեան պատճառաւ է որ պէտք է խուսափիլ ո և է օտար միջամտութենէ: Առողջ մարմին մը կրնայ վիրաբուժական գործողութեան մը դիմանալ, բայց հիւծուած էակի մը համար օտար միջամտութիւնը կրնայ մահացու դառնալ: Այս ժամանակաւոր աննորմալ շրջանին է որ մենք ամենէն աւելի ենթակայ ենք խոցուելու և ո և է ներքին հարուած կրնայ մեր ապագան անդառնալիօրէն դատապարտել: Կարելի նիւթական օգնութեան և հաւանական քաղաքական վտանգներու միջեւ մենք չենք կրնար տատամսիլ: Տնտեսական ներկայ ճգնաժամը ո և է կերպով կրնանք մեր սեփական ուժերովն ալ անցընել, ներքին կամ արտաքին փոխարութիւններով, բայց ի վիճակի չենք, պէտք չէ մոռնալ այս, քաղաքական ո և է նոր պայքար սկսելու: Պէտք չէ մոռնալ ռուսական քաղաքականութիւնը Հայաստանի մահմետական բնակչութեան նկատմամբ և դաշնակիցներու ու Ամերիկայի ընթացքը կովկասեան վերջին անցքերու միջոցին: Repetitia juvant.

Հովանաւոր պետութիւնը (Միացեալ Նահանգները) նոյն իսկ եթէ ուզէ դիւրացնել մեր վերածնունդը, բաւ է որ Հայաստանի ներքին քաղաքականութեան մէջ գործադրէ հաւասար իրաւանց և հաւասար պարտականութեանց օրինաւորապէս արդար սկզբունքը բոլոր բնակիչներուն համար, որպէս զի անկարելի դարձընէ Հայաստանի հայացումը, հետեւաբար հայ ազգի քաղաքական վերածնունդը: Արտասովոր պայմաններու մէջ արտասովոր դարմաններ պէտք են: Օտար հովանաւորութիւնը, որ պիտի պարտադրէ մեզ տեսականօրէն ար-

Fonds A.R.A.M

դար օրէնքներ, դրականօրէն պիտի վաւերացնէ Թուրքերու հայաջինջ քաղաքականութեան արդիւնքները: Մեր վերածնութեան կենսական պայմանն է այժմ երկրին ներքին հանդարտութիւնը, հայկական գերակշռութեամբ և հայկական ղեկավարութեամբ:

* * *

Մեր տնտեսական վերածնութեան պայմանները ուսումնասիրելէ առաջ, անհրաժեշտ է դիտել որ անկարելի է Հայաստանի նման յետսաճաց երկիր մը անմիջապէս արեւմտեան զարգացած երկիրներու մակարդակին բարձրացնել: Տնտեսական յառաջդիմութեան զանազան գործօնները սերտօրէն կապուած են իրարու հետ և անօգուտ է ու վտանգաւոր յեղաշրջումի անհրաժեշտ շրջաններ ցատկել: Անօգուտ է և տնտեսականօրէն այժմ գրեթէ անբնակ և մօտաւոր ապագային անօսրնցած բնակչութեամբ երկրի մը մէջ հաղորդակցութեան և երկաթուղիներու խիտ ցանցեր ստեղծել ու հարուստ ճարտարարուեստներ հիմնել: Բնակչութեան, արդարութեան և հաղորդակցութեան հարցերը անկարելի է առանձինն լուծել: Պալքանեան ազգերը, լաւագոյն պայմաններու մէջ, տնտեսական որոշ զարգացման մը հասնելու համար տասնեակ տարիներ գործածած են, ամենախոհեմ և համբերող տնտեսական քաղաքականութեամբ մը(1): Պէտք է օգտուիլ անոնց փորձառութենէն:

Հովանաւորութեան լաւագոյն արդիւնքներէն մին, ըստ իր ջատագովներուն, օտար դրամագլխին ներածումը պիտի ըլլայ: Արդ՝ օտար դրամագլուխներու գործունէութեան արդիւնքը երկրի մը մէջ երկսայրի է: Նախնական շրջանի մը մէջ երբ երկիրը կարող չէ դեռ իր սեփական միջոցներով զարգանալ, օտար դրամագլուխը կրնայ օգտակար դառնալ: Բայց երբ նախապատրաստական որոշ շրջանէ մը վերջ, տեղական դրամագլխին և շահագործման միջոցներուն զարգացմամբ անհրաժեշտ կը դառնայ սեփական ճարտարարուեստ և հարստութեան և արտադրութեան սեփական աղբիւրներ ստեղծել, օտար դրամագլուխը, իր գերակշիռ կարողութեամբ կ'արգիլէ տեղական ո և է նախաձեռնութիւն, ստրկացնելով երկրին ամբողջ տնտեսութիւնը: Ահա Մեքսիկօ, Եգիպտոս, Սպանիա, հարուստ երկիրներ, ստրուկները օտար դրամագլխին և որոնց արտադրութեան մեծագոյն մասը կը ծառայէ պարարտացնելու օտար դրամատէրերը, և Զուիցերիա, Պելճիքա, Պուլկարիա, Հոլանտա, ևն., տնտեսապէս անկախ երկիրներ, որոնց արտադրութիւնը կը հարստացնէ քնիկ ժողովուրդը: Մենք բնականաբար, մեզ անմիջական պէտքերուն բերմամբ չենք կրնար Պուլկարիոյ շատ ճարտար տնտեսական քաղաքականութեան հետեւիլ, կորովիօրէն արգիլելով օտար դրամագլուխներու հաստատումը և գերակշռութիւնը երկրին մէջ, բայց ի վիճակի ենք և պէտք է չանալ մեծապէս չեզոքացնելու անոնց

---

(1) Adjaroff. D. Handelspolitik Bulgariens.

Fonds A.R.A.M

վտանգաւոր արդիւնքները, տնտեսական խոհեմ քաղաքականութեամբ մը, մեր շահերուն ծառայեցնելով օտար նախաձեռնութիւնները:

Վերոյիշեալ տնտեսական երեւոյթը շատ յստակօրէն տեսանելի է նաեւ Իտալիոյ մէջ, ուր գերմանական դրամագլուխը, նախնական շրջանին սատարելէ վերջ երկրին զարգացման, յետագայ շրջանին բոլոր կարելի միջոցներով ընդդիմացած իտալական սեփական ճարտարարուեստի մը հաստատման, դեռ կազմութեան շրջանին սպաննելով տեղական ո և է նախաձեռնութիւն(1):

Տնտեսական ամենաճարտար քաղաքականութիւնը կը կայանայ օտար դրամագլխին այս երկու հակասեռ արդիւնքներուն հաւասարակշռութեան մէջ: Արդ՝ օտար հովանաւորութիւնը, որ ամէն կերպով պիտի պաշտպանէ օտար դրամագլխին շահերը և ախորժակները, անկարելի պիտի դարձնէ այս հաւասարակշռութիւնը, և անդառնալիօրէն պիտի դատապարտէ ապագայ հայկական տնտեսութեան մը ստեղծումը:

Պէտք է ղիտել նաև որ երկրի մը քաղաքական կատարեալ անկախութիւնը արգելք չէ օտար դրամագլխին ներածման: Պէտք չէ մոռնալ որ դրամագլուխը կը գաղթէ հոն, ուր լաւագոյն են շահելու պայմանները և եթէ Հայաստան բարձր շահու կամ վստահ տոկոսի պայմանները ներկայացնէ, առանց հովանաւորութեան ալ մենք պիտի կրնանք օտար դրամագլուխներ ներածել, ուղղակի փոխառութեամբ կամ շահագործմանց մասնակցութեամբ:

Ճշտելէ յետոյ այս հիմնական կէտերը, անցնինք Հայաստանի տնտեսական ներկայ վիճակին քննութեան: Տնտեսականօրէն երկիրը կրնանք այժմ բաժնել երեք մասի: Առաջին մասը կազմուած Սեբաստիոյ, Տրապիզոնի, Խարբերդի, Տիարպէքիրի և Ատանայի նահանգներէն, որոնք չեն աւերուած և ի վիճակի են անմիջապէս արտադրելու, առանց արտասովոր պատրաստութեանց և ծախքերու: Երկրորդ մասը կազմուած Կարնոյ, Վանայ, Բաղէշի և հաւանօրէն Կարսի նահանգներէն, ամբողջապէս աւերուած, և որ արտադրել կարենալէ առաջ պիտի կլանեն կարեւոր դրամագլուխներ: Երրորդ մասը կազմուած Ռուսահայաստանի ծնացեալ մասէն, որ որչափ ալ փնասուած ներքին և արտաքին խռովութիւններէ, հաւանօրէն ի վիճակի պիտի ըլլայ կարճատեւ ճգնաժամէ մը յետոյ, և առանց արտասովոր ծախքերու, ինքզինքին բաւելու:

Միլանո

Գ. ՊՈԼՍԵՑԵԱՆ

Շարունակելի

---

(1) Priziosi. La Germania alla conqaista dell'Italia.

Fonds A.R.A.M

ԻՆՉՈՒ ՀԱՄԱՐ ԿԻԼԻԿԻԱՆ Կ'ՈՒԶԵՆՔ

Մենք Կիլիկիան ուզելու բազմաթիւ պատճառներ և փաստեր ունինք, որոնցմէ գուրկ են մեր բոլոր մրցակիցներն ու երկրակալական ձգտում ունեցող բոլոր պետութիւնները։

Մենք Կիլիկիան կ'ուզենք անոր համար, որ 1080 թուականին հոն հաստատած ենք հայկական իշխանութիւն մը, որ տեւած է ԵՐԵՔ ԴԱՐ, մինչեւ 1375։ Այս ժամանակաշրջանին մէջ ունեցած ենք Ռուբէն Ա.ի պէս հսկայ դէմք մը (1080—1095), որուն կը պարտինք Ռուբինեան հարստութեան հիմնարկութիւնը. ունեցած ենք Լեւոն Բ.ի նման մեծագործ իշխան մը (1187—1196), որ եւրոպական պետութիւններէ երկու թագ ստացած և Կիլիկիոյ նորահաստատ կառավարութեան թագաւոր պսակուած է (1196—1219). ունեցած ենք վերջապէս Հեթում Ա.ի նման քաջ դիւանագէտ մը, որ իր խելքին շնորհիւ երկար ժամանակ խաղաղ կերպով կառավարած է երկիրը (1226—1270)։ Իսկ եկեղեցական դասէն ունեցած ենք Գրիգոր Պահլաւունիներու, Ներսէս Շնորհալիներու, Գրիգոր Տղաներու և Ներսէս Լամբրոնացիներու նման սուրբ անձնաւորութիւններ և լուսապսակ գլուխներ, որոնց նմանը ոչ մէկ ազգ ունեցածէ։

Բալկանեան պատերազմէն ետք աւստրիական կառավարութիւնը՝ Ադրիական ծովը Սերբիային առջեւ գոցելու և իր մանածը ներկելու համար «Ալբանիա» մը ստեղծեց։ Հիմա ալ եւրոպական անկուշտ դիւանագիտութիւնը մեր Կիլիկիոյ սահմաններուն մէջ «Սիւրիա» մը կ'ուզէ ստեղծել և մեր առջեւ փակել Միջերկրականը, որպէս զի վաղն ալ, չեմ գիտեր ի՛նչ օրէնքով, օտարներ գան նստին Կիլիկիոյ արգաւանդ հողերուն վրայ։

Կիլիկիոյ սահմաններուն մէջ Սիւրիա մը ստեղծելու համար պատմական ո՛և է փաստ չկայ։

Սիւրիոյ մասին ամենամեծ ծանօթութիւնը Ս. Գրոց մէջ կը գտնենք, ուր յունական բնագրին «Սիւրիա» անուան տեղ հայ թարգմանութիւնը կը դնէ «Ասորիք», մինչդեռ եբրայական բնագիրն ունի «Արամ»։ Ս. Գրոց համեմատ՝ Արամի երկիրը քանի մը գաւառներու կը բաժնուէր, որոնց գլխաւորներն են «Արամ-Բէթ-Ռոհոբ», Յորդանանի աղբերականց մօտ. «Արամ-Դամմէսէք», երկու Լիբանաններու շրջանին մէջ, «Արամ-Մաաշա», նախորդին հարաւային կողմը. «Արամ-Նահարիմ», Միջագետքի շրջանը. «Արամ-Սոբա», Հոմսի շրջանին մէջ. «Եմաթ», Համա և իր շրջակայքը. «Արփադ», Եմաթի արեւմտեան սահմանակից մէկ մասը. «Գեսուրի», Յորդանանի արեւելակողմը։ Ասոնցմէ կը տեսնուի, թէ Սիւրիոյ սահմանները հիւսիսէն կը հասնէին ոչ թէ մինչեւ Տաւրոսեան լեռները, որ Կիլիկիոյ հիւսիսային սահմանը կը կազմեն, այլ հազիւ հազ մինչեւ Ամանոս կամ Սեաւ լերինք, որոնք բնական կերպով հայկական Կիլիկիոյ հարաւային սահմանը կը կազմեն։ Այս հաշուով՝ Աղեքսանդրեակ կամ Իսքէնտէրուն մաս

Fonds A.R.A.M

կը կազմէր Հայաստանի, և Ամանոսեան լեռներով՝ Կիլիկիոյ հարաւային ծայրը կուգար կը յանգէր Ռաս-էլ-Խանզիր, որ Միջերկրականի մէջ ցցուած ահագին հրուանդան մըն է։

Լեզուաբանական տեսակէտով ալ Պաղեստինի և Սուրիոյ մէջ խօսուած սեմական լեզուներու վերին (հիւսիսային) սահմանը կը կազմեն նոյն Ամանոսեան լեռները։ Այս լեռներէն անդին տիրող լեզուներըԹուրքերէնն ու հայերէնն են։

Երբրայեցւոց ժամանակ ամբողջ Սուրիան գրաւեց և իրեն հարկատու ըրաւ Դաւիթ (1036 Ն. Ք. գՔ.)։ Այս վիճակը շարունակուեցաւ մինչեւ Սողոմոնի վախճանը (939). բայց Քրիստոսէ առաջ 3000ին Յերոբովամ Բ. գահ բարձրանալով՝ կրկին նուաճեց Սուրիան և իրեն հպատակեցուց։ Անկէ ետք Սուրիա և Պաղեստին նախ Ասորեստանի և ապա Պարսկաստանի Թագաւորներուն կողմէն գրաւուեցան, մինչեւ որ Ասիոյ մեծագոյն մասը Աղեքսանդր Մակեդոնացիին հպատակեցաւ (333 Ն. Ք. գՔ.)։

Աղեքսանդրէն ետք՝ ժամանակ մը Պտղոմէոսի ձեռք անցաւ Սուրիա, բայց շուտով Սելեւկեանց յոյն իշխանութիւնը հաստատուեցաւ հոն (301 Ն. Ք. գՔ.)։ Այս միջոցին է, որ մեր Մեծն Տիգրան Թագաւորը Սուրիան գրաւեց և նախ քան զՔրիստոս 83 Թուականէն մինչեւ 69 Թուականը Սելեւկիայի կամ Սուրիոյ Թագաւոր հռչակուեցաւ, մինչեւ որ Հռովմայեցիք եկան տիրեցին թէ՛ Հայաստանի և թէ՛ մանաւանդ Սուրիոյ (64)։ Հռովմայեցիներու յաջորդեցին Արաբները, որոնք Քրիստոսի 636 Թուականին վերջնականապէս գրաւեցին Սուրիան։ Ճիշտ է որ Սելջուկեանները, Խաչակիրներն ու Մոնղոլները ժամանակ մը տէր դարձան Սուրիոյ, բայց Արաբացիք նորէն գրաւեցին զայն։ Իսկ 1517ին սուլթան Սէլիմ Ա. ամբողջ Սուրիան նուաճեց, որ մինչեւ հիմա մնաց տաճկական տիրապետութեան տակ։

Պատմական այս համառօտ ակնարկը ցոյց կուտայ, թէ Սուրիա երբեք չէ տարածուած մինչեւ Կիլիկիա, որ Սուրիայէն բոլորովին անջատ իշխանութիւն մը կազմած է միշտ նոյն իսկ Խաչակիրներու տիրապետութեան ժամանակ։ Խաչակիրները Արեւելքի մէջ Երուսաղէմի Թագաւորութիւն մը, Անտիոքի իշխանապետութիւն մը, Եդեսիայի և Տրիպոլսի երկու կոմսութիւններ հաստատած են ժամանակաւորապէս, բայց Կիլիկիան մնացած է միշտ անկախ, կռուելով Ֆրանքներու ոտնձգութեանց դէմ։

Ահա ասոնց համար է, որ մենք Կիլիկիան կ՚ուզենք։

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Մեր աշխատակից բանասէր Պ. Կ. Բասմաջեան ներկայ յօդուածին ֆրանսերէնը իբր յիշատակագիր, ներկայացուցած է Ֆրանսայի վարչապետ Պ. Քլէմանսոյին։ Ծ. Խ.

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ (Լուսանկար՝ ԱԲԵԼ)

1. Ե. Արք. Դուրեան, 2. Պօղոս Նուպար, 3. Գ. Նորատունկեան, 4. Վ. Թէքէեան, 5. փրօֆ. Արր. Տէր-Յակոբեան, 6. Տ.քթ. Նեվրուզ, 7. Ա. Զօ-պանեան, 8. Գ. Ֆնտգլեան, 9. Մեթր Հինդլեան, 10. Տ. Քէլէկեան, 11. Հ. Յ. Վ. Թորոսեան, 12. Գ. Յակոբեան, 13. Մ. Ս. Դաւիթ, 14. Մ. Տէրպէտէրեան, 15. Յ. Մասեհեան, 16. փրօֆ. Ա. Խաչատուրեան, 17. Ժ. Մալքոմ, 18. Տ.քթ. Սայեան, 19. Ա. Հանըմեան, 20. Ե. Աղաթօն, 21. Ն. Ներսէսեան, 22. Մ. Տա-մատեան, 23. Զ. Մաթիկեան, 24. Թէրզիպաշեան, 25. Մ. Համբարձումեան, 26. Տ.քթ. Ա. Բարսեղեան, 27. Տ.քթ. Ն. Տէր-Ստեփանեան, 28. Ա. Միքա-յէլեան, 29. Վ. փափազեան:

(Արտատպումը արգիլուած է)

Fonds A.R.A.M

ՄԵԾԵՐԷՆ ՄԷԿԸ

Վերջին տարիներս շատ ընտելացանք մահուան գաղափարին. այնքա՜ն անզգայացան մեր նեարդերը...

Եւ, սակայն, այս նոր ու մեծ կորստի առջեւ, սասանուած ու շշմոլոր՝ մեր միտքը նորէն ու նորէն ճախրում է մահու դաժան ստուերի շուրջը, ձգտելով թափանցել նրա ահաւոր գաղտնիքները, կրկնելով մարդկային բանականութեան դարաւոր ու չարատանջ հարցումը. «ինչո՞ւ, ինչպէ՞ս...» Եւ մենք դարձեալ նոյն յաւիտենական ըմբոստն ենք ընդդէմ մահուան, մենք դարձեալ նոյն մոլեգին բողոքողն ենք ընդդէմ անսիրտ ճակատագրի, որ գալիս է յանկարծահաս հեղեղի պէս պոկելու մեր շարքերից ամենաթանկագին էակները և նետելու դէպի անդարձ անէութիւն...

ՌՈՍՏՈՄը վախճանուած: Մի ամիս է, որ հասել է մեզ սարսափելի բօթը, բայց տակաւին չենք հաշտուած իրողութեան հետ... Թւում է այն մի չար երազ, մղձաւանջ:

Դժուար է հաշտուել և միւս մահերի հետ: Քանի՞ են նրանք... Քանի՞սը թաղուեցին Փոքր Ասիոյ աքսորավայր - գերեզմանոցներում. քանի՞ան ընկան աքսորավայր իսկ չհասած, ամենադաժան, ամենահրէշաւոր Գողգոթայի ճամբու վրայ... Ակնունի, Զոհրապ, Վարդգէս, Զարդարեան, Չրաչ, Մուրատ, Վռամեան, Սարգիս, Շահրիկեան, Խաժակ, Սիամանթօ, Վարուժան, ևայլն ևայլն: Ապա անդին, Կովկասի մէջ, մօտ օրերս՝ Սեբաստացի Մուրատ, Կօստի, Կարճիկեան, Շահխաթունեան, Արամ, Ռոստոմ, Ռոստոմ...

Ռոստո՛մ: Ամենէն զարհուրելին այն վայրկեանն է, երբ հինաւուրց շէնքի սիւներէն են խորտակւում, երբ վարպետն է անհետանում, իր ուժերի լիակատար զարգացման շրջանում, որը ձգելով իր բազմաթիւ աշակերտներին:

Ես մէկն եմ Ռոստոմի աշակերտներից և վերջինը, աւա՛ղ, ժրնեւի այն փոքրիկ եղբայրական Ուխտից, որ անցեալ դարու 90ական թւերի սկզբներում, հայ ազատագրական շարժման արշալոյսին, հաւաքուել էր «Դրօշակ»ի տպարանի շուրջ և Ռոստոմի ղեկավարութեամբ հնչեցնում էր իրաւունքի ու ազատութեան բարբառը դէպի հեռու հայրենիք: Անցել է աւելի քան քառորդ դար... Եւ երբ մտաբերում եմ այն ուրախ, համեմատաբար երջանիկ օրերը գաղափարաշունչ երիտասարդութեան՝ սիրտս պաշարում է մի անսահման վիշտ ու մելանքօլի... Այդ Ուխտից էին Խաժակը և Յոնանը: Առաջինը կորաւ անհետ իր բախտակից ընկերների հետ Դիարբէկիրի ճանապարհին: Երկրորդը շունչը փչեց անցեալ տարի նոյն «Դրօշակ»ի խմբագրատանը՝ թոքախտաւորի երկարատեւ հոգեվարքից յետոյ:

Յիշում եմ որպէս այսօր: Ռոստոմը, Յոնանը, Խաժակը — Խմբագրի ու միանգամայն գրաշարի դերի մէջ: Տպարանը նոր էր հաստատուել ժրնեւում:

Fonds A.R.A.M

ՌՈՍՏՈՄ

Ռոստոմն էր բերել այն կովկասից հազարումի արկածներով։ 1891ին էր, երբ ազատադրուած տառերը վտանգուել էին Թիֆլիսում և «Դրօշակ»ի առաջին թուերը գրաւուել էին ռուսական ոստիկանութեան ձեռքով։ Քրիստաֆոր և Զաւարեան նոր վերադարձած կովկաս իրենց աքսորավայր—Քիշնեւից՝ վերսկսել էին իրենց քարոզչական գործունէութիւնը։ Երկուսն ալ միաժամանակ աշխատակցում էին «Դրօշակ»ին, ղրկում էին յօդուածներ ու հրահանգներ Ռոստոմին։ Հայոց ազատութեան շեփորը հնչում էր արդէն Տաճկահայաստանի խորքերից, Շմաւոնները ու Զաքարեանները գնում էին քարոզելու Մարզուան ու Թոքատ, Մուրատները ու Տամատեանները՝ Տարօն, Սասուն... Կարնոյ մէջ արդէն իսկ տեղի էր ունեցել հրապարակային անդրանիկ ու արիւնոտ ցոյցը սուլթանական բռնակալութեան դէմ. Հայոց հարցը բաղխում էր Եւրոպայի դռները... Հորիզոնը՝ դեռ պայծառ, արշալոյսը՝ մօտալուտ, յոյսերը՝ այնքա՜ն վառ, հաւատը՝ այնքան խոր, անսասան, եւրոպական միջամտութեան պատրանքը այնքա՜ն հզօր ու համայիչ...

Թիւրքահայոց ազատութեան դատը — դատն էր համայն Հայութեան, ազգային իդէալը հաւասարապէս բոցավառում էր ազգի երեք հատուածը և ազատագրական շարժման առաջին ձիթեռնակները գալիս էին երեք տարբեր հատուածներից՝ կազմելու համար մէկ Ուխտ, մէկ անբաժան գերդաստան... Արագ-արագ ծաւալւում, ճիւղաւորւում էր նորածին կազմակերպութիւնը — Հ. Յ. Դաշնակցութիւն —որ կոչուած էր համադրելու մէկ հզօր ու ներդաշնակ հոսանքի մէջ բոլոր ըմբոստ շարժումները, հայ ռազմական կորովի ցիրուցան արտայայտութիւնները, որ ծագում էին թիւրքական ռեժիմի տակ հայրենիքի այլ և այլ կէտերում, որպէս անխուսափելի, տարերային մի հեղեղ, ծնունդ թիւրքահայ ժողովրդի դժոխային իրականութեան, ծնունդ նաև Սլիշանների, Խրիմեանների, Ռաֆֆիների յեղափոխական գրականութեան...

Կովկասը եռում էր ծայրէ ծայր, մտաւորականութիւն ու ժողովուրդ համակւում էին նոյն տենդով, որդեգրում արիւնի ու ազատութեան նշանաբանը և բոլոր զրոյցները դառնում էին «կոմիտէ»ի ու «կազմակերպութեան» շուրջը, ամբողջ գիտակից երիտասարդութիւնը հպարտ ու խանդավառ հոլովում էր երեք նուիրական անունները՝ Քրիստաֆոր, Զաւարեան, Ռոստոմ...

Եւ այն օրերից ի վեր երեք անունները հնչում են միշտ միասին, որպէս անբաժան երրորդութիւն, գաղափարի երեք եղբայրներ, հազար անգամ աւելի

Fonds A.R.A.M

սերտ ու սիրով, քան արիւնի եղբայրութիւնը:

Հայոց կեանքը այնուհետեւ թաւալուեց գոռ, արիւնոտ ծփանքներով, հորիզոնը ստէպ մթագնեց ամենաղաժան ռէակսիօնի և աղէտի մառախուղով, բայց որքան աւելի խաւար էր հայ երկինքը, այնքան աւելի պայծառ էր այդ երկնի վրայ շողացող գաղափարային եռաստղը, Քրիստաֆոր, Զաւարեան, Ռոստոմ...

Ռէակսիօնը բռնկուեց և ներսում, հակայեղափոխական քարոզը յանդուգն ու կատաղի ծայր տուեց հասարակութեան շրջաններում, «կուռքեր»ը տապալելու փորձեր արին, Ռաֆֆիներն ու Ալիշանները ամբաստանուեցին, նրանց երիտասարդ աշակերտներից շատերը անարգ սիւնին գամուեցին, սակայն... որքան աւելի որոտաց հակայեղափոխական ժխորը, այնքան աւելի բարձրացան հայ շարժման ռահվիրաները, այնքան աւելի ժողովրդականացաւ ու խնկարկուեց գաղափարային Երրորդութիւնը. Քրիստաֆոր, Զաւարեան, Ռոստոմ...

Մաձինին կրակ ու բոց դարձած՝ արիւնով ոռոգեց Իտալիան ծայրէ ծայր, դաւադրական աղետաւոր փորձերի մէջ ճարակեց իտալական երիտասարդութիւնը և իր դէմ յարուցեց ցասման ու նզովքի որոտագին աղաղակ: Մաձինին, սակայն, մեծացաւ հետզհետէ սերունդների գիտակցութեան մէջ, դարձաւ ընդհանուր պաշտամունքի առարկայ և այսօր նրա ծննդավայր Ջենովայի համալսարանի պատի վրայ դուք կը տեսնէք դրոշմուած այս բառերը.

Volesti e l'Italia fu.

ԴՈՒՆ ԿԱՄԵՑԱՐ ԵՒ ԻՏԱԼԻԱՆ ԵՂԱՒ

Մի բան կայ՝ ահաւոր և չարաշուք՝ յեղափոխական շարժումների էութեան մէջ: Անյագ Մոլոքի պէս ծծում են նրանք հարազատների արիւնը, ծծում են անվերջ ու կատաղաբար, քամում ու սպառում են ցեղի օրգանիզմը նախ քան յանգիլը իրենց բնական ու բաղձալի վախճանին:

Ոչ մի տեղ — ոչ իսկ Ֆրանսիայում ու Իտալիայում — այդ ճակատագրական, մոլոքային գիծը այնքան չի շեշտուած, ինչպէս մեզ մօտ... Աւաես հայկական յեղափոխութեան չար ոգին որոշել էր սկզբից հրդեհել ու յօշոտել հայրենիքը, աղետալի բռնկումների մէջ ոչնչացնել ամբողջ սերունդներ՝ նախ քան արտասանել իր վերջին խօսքը... Թերեւս միակ ճամբան էր այդ՝ մաքրելու դարաւոր ստրկութեան ժանգը հայ զառամեալ օրգանիզմից և կերտելու նոր ու ազնիւ — թէկուզ նիհար, սակաւարիւն — Հայաստանը...

Քրիստաֆորը, Զաւարեանը, Ռոստոմը — մանաւանդ Ռոստոմը — Հայոց Մաձինին — նոյնպէս երբեմն ամբաստանուել են իրենց յամառ ու անդուլ քարոզչութեան պատճառով, բայց մի օր, անտարակոյս, Մասիսի շուքի տակ, հայկական Սրբատաճարի պատերի վրայ պիտի դրոշմուին նոյն բառերը, որ Մաձինիի բարեպաշտ հայրենակիցները նուիրել են դաւադիր - Մարգարէին, մի օր այդ պատերի վրայ սերունդները պիտի կարդան անունները պաշտելի Երրորդութեան՝ և նրանց տակ

Fonds A.R.A.M

այս հակիրճ արձանագիրը.

Դուք կամեցաք, և Հայաստանը եղաւ...

Նոր միացեալ ու վերածնող Հայաստանը, արիւնաքամ ու վտիտ, ջարդուած ու վիրաւոր, և սակայն, բարձրացած, ազնուացած պայքարով ու տառապանքով...

Միմիայն կովկասահայ աշխարհը չէ, որ պաշտման խորունկ զգացումով ծունկ է չոքում երեք ռահվիրաների շիրիմների առջև. պաշտամունքը տարածւում է և թիւրքահայ ու պարսկահայ գաղափարական երիտասարդութեան մեծագոյն հատուածի վրայ: Կազմակերպութիւնը, որ ստեղծեցին այդ մարդիկ, միացրեց մի գեղեցիկ սինթեզի մէջ ազգի բոլոր հատուածները և այդ կազմակերպութիւնը 30 տարուայ իր դժնդակ գոյութեան ընթացքում, անդուլ կռիւ մղելով թիւրք, ռուս, պարսիկ բռնակալութեան դէմ, յաղթահարեց անասելի խոչընդոտները, աճեց ու յարատեւեց այն ժամանակ, երբ իր շուրջը կուսակցութիւնները ու հատուածները անդադար ծնւում էին ու քայքայւում... Աճեց ու յարատեւեց, որովհետեւ հիմքը առողջ էր, մաքուր, անաղարտ, որովհետեւ հիմնադիր Երրորդութիւնը ինքն իսկ մարմնացումն էր քաղաքացիական առաքինութեան և ամենավեհ, ամենաանաղարտ հայրենասիրութեան:

Հայ ժողովուրդը հպարտութեամբ կարող է շեշտել, որ իր վերածնունդի ռահվիրաները թէ մտքի խորութեամբ և թէ մանաւանդ նկարագրի բարձրութեամբ համարձակ կարող են տեղ բռնել աշխարհի ամենամեծ յեղափոխականների շարքերում: Հայ ժողովուրդը հպարտութեամբ կարող է ասել, որ իր ռազմիկ-հերոսներն եւս իրենց արիութեամբ ու անձնուրացութեամբ, խիզախ, անվեհեր թռիչքներով կարող են դասուիլ աշխարհի ամենափայլուն յեղափոխական ռազմիկների-գերդաստանում:

Հերոսների այդ չքնաղ բոյլը ղո՛ւրս կոչել հայ ժողովրդի արգանդից և իրական ՈՅԺ ստեղծել մեր սրբազան ԻՐԱՒՈՒՆՔը պաշտպանելու ընդդէմ թիւրքի, Քրդի, Կօզակի ու Թաթարի, — ահա այն մեծ հաւատամքը, որ գրկեցին կրօնական ջերմեռանդութեամբ մեր երեք ռահվիրաները: Եւ ստեղծըւեց այդ Ոյժը, կազմակերպուեց հայկական իրաւունքի բանակը, տակաւին թոյլ, աւա՛ղ, վիթխարի պայքարի համար, բայց և յաճախ ազդու, գօրաւոր Հայութեան բազմապիսի ոսոխների հանդէպ:

Երրորդութիւնը ոգեպէս լուծուեց ընդարձակ կազմակերպութեան ցանցի մէջ, իսկ կազմակերպութիւնը իր դաժան, հերոսական պայքարներով, իր անօրինակ կենսունակութեամբ — որին ստէպ նախանձել են թիւրք, պարսիկ, վրացի, նոյն իսկ ռուս ու լեհ յեղափոխական կուսակցութիւնները — եղաւ կենդանի անձնաւորումն հայ ցեղի...

* * *

Ուզում եմ կանգ առնել: Նայում եմ յօդուածիս խորագրին, արցունքը վերստին սեղմում է կոկորդս և գրիչը տատանւում է ձեռքիս մէջ: «Մեծերէն

Fonds A.R.A.M

Մէկը»... այո՛, Ռոստո՛մը: Բայց ի՞նչ գրեմ նրա մասին մի թռուցիկ յօդուածով, ինչպէ՞ս ընդգրկեմ այդ մեծ կեանքը, որ լուռ, անշուք, համր ու բեղուն թաւալուել է երեսուն տարի հայկական տարտարոսում, մեծ մասամբ աներեւոյթ, ստորերկրեայ խորշերի մէջ, Էրզրում, 1895ին, Վան, Կովկաս, Պարսկաստան, Բօլգարիա, մակեդոնացի յեղափոխականների, Սարաֆոփների Դելչեֆների հետ, ապա նորէն Էրզրում, Վան ու Կովկաս, թաւալուել է ազատագրական բոլոր յորձանքներում, միշտ առաջին շարքերի մէջ, իբրեւ դաւադիր ու կազմակերպիչ, յաւերժօրէն ծրագիրներ յղացող ու գործադրող: Ինչպէ՞ս թերթել անտարբերութեամբ այլ մեծ կեանքի էջերը, որոնցից իւրաքանչիւրը զարնում է մեր սրտի ամենանուրբ լարերին, զարթեցնում է արտասուեցնող յուշեր . . .

Կանգ եմ առնում:

ՄԻՔ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ

ՀԱՅՈՒՆ ՋԻՂԵՐԸ

Ա՛խ, Հայուն ջիղերը:

Չէք գիտեր անոր ձեռքէն քաշածներս: Ամէն օր առիթը կ՛ունենամ կրկին ու կրկին ուսումնասիրելու մեր ազգայիններուն ջիղերը, ու ամէն օր ալ աւելի կը համոզուիմ. թէ շատ ջղային ազգ մըն ենք: Գաւառացի Հայը և կամ Փարիզ ծնած, մեծցած ու կրթուած հայ տղան ջղային նոյն անտեղիութիւնները ունին:

Ինչպէս ատանկ չըլլար: Տարիներ առաջ ուրիշ թերթերու մէջ գրած ու բացատրած եմ ինչո՛ւ և ի՞նչպէս հայ ազգը շատ ջղային ազգ մըն եղած է ու է տակաւին: Ազգայնական տեսակէտով դժբախտութի՞ւն մըն է թէ օգուտ մը: Իբրեւ բժիշկ կրնամ վստահեցնել թէ հայ ազգին ջղայնոտութիւնը իր դժբախտութիւնը եղած է: Ու պիտի բացատրեմ:

Բայց նախ ըսեմ թէ ինչպէս ջղային եղած ենք:

Ազգերը, բոյսերու և կենդանիներու պէս, մասնաւոր խնամքներու պէտք ունին բարգաւաճելու ու միշտ լաւագոյնին բարձրանալու համար: Մենք մեր գոյութեան առջի օրերէն սկսեալ միշտ հալածեալ ազգ մը եղած ենք:

Պատմութիւնը մեզի ցոյց կուտայ թէ երբեք հանդարտ կեանք մը չենք ունեցած Հայաստանի մէջ, մեր գործերով և մեր քաղաքակրթութեամբ զբաղելու համար:

Հինգ դարերէ ի վեր տխուր ստրկութիւն մը, ջարդերու վախը և շարունակական հարստահարութիւնները ժամանակ չեն տուած մեզ, խորհելու քաղաքակրթութեան միջոցներուն վրայ: Մեր միակ նպատակը եղած է միշտ, ազգային գոյութեան պահպանումը ապահովել: Այս պարագաներուն մէջ իր գոյութիւնը պահած ըլլալը արդէն հրաշք մըն է: Արդ, ամբողջ ազգերու պատմութեան մէջ կը փնտռեմ ու չեմ գտնար ազգ մը, որ Հայերուն չափ դժբախտ ու չարչարուած ըլլար:

Fonds A.R.A.M

Հրեաները պիտի ըսէք: Այո և ոչ: Հրեաները իրենց ազգութիւնը պահած են 3600 տարիէ ի վեր, այո՛, բայց անոնք ալ շատ տանջուած են: Սա առաւելութիւնը ունեցած են մեր վրայ թէ երբ Ռուսիոյ մէջ հրեաները կը հալածուէին, աշխարհիս բոլոր միւս կողմը գտնուող հրեաները, որոնց թիւը շատ բարձր է, միշտ հանդարտ եղած են ու կրցած են աշխատիլ ու բարգաւաճիլ: Հայը միշտ իր երկրին մէջ է ծնացած, հոն ծնած, հոն տանջուած ու հոն մեռած: Գիտական ճշմարտութիւն մըն է թէ ջղային հիւանդ մը ձգելու է այն երկիրը, այն բնակավայրը, այն միջավայրը ուր իր ջիղերը յոգնած են ու հիւանդացած, և երթալ ուրիշ երկիր մը բոլորովին նոր իրեն համար: Այս միակ միջոցով կրնայ աղէկնալ:

ՏՈՔԹ. ՊՕՂՈՍ ՔՕԼՕԼԵԱՆ
Ֆրանսայի Հանրապետութեան Նախագահ
Պ. Փուանքարէէն կ'ստանայ
Պատուոյ Լեգէոնի Խաչը:

Հայը, կապուած ըլլալով իր երկրին, չէ հեռացած իր ծննդավայրէն և կամ չէ ուզած հեռանալ, քաղաքական և կամ այլ պատճառներով: Այս է, իմ կարծիքովս, Հայուն ջղային դրութեան փափկութեան պատճառը: Անշուշտ առաւելութիւնն մըն է այս Հրեաներուն վրայ, որոնք աշխարհիս չորս կողմն են սրփռուած: Բայց դիտած եմ որ Հրեաներն ալ Հայերուն պէս, ու գրեթէ բոլոր հին ազգերուն պէս, շատ ջղային են: Յոստովանիմ սակայն թէ Հայերէն պակաս: Ասոր ալ պատճառը վերը ըսած ճշմարտութիւնս է: Ամէն անգամ որ Հրեաները հալածուած են տեղէ մը, չունենալով երկրին մէջ ազգայնական կապեր, գաղթած են անմիջապէս: Հայը ծնաց ու կը ծնայ ու պէտք է ծնայ իր երկրին կապուած:

Այս առաւելութիւնը պէտք է պահենք, մեր գոյութեան իրաւունքն է:

Պէտք է ծնանք մեր երկրին մէջ, որովհետեւ հիմա կատարեալապէս համոզուած եմ, թէ Հայը այլասերած ազգ մը չէ, այլ պարզապէս ջղային:

Մեր բոլոր հալածանքները, չարչարանքները չեն կրցած մեր ջղային գործարանները այլասերել, այսինքն գործարանական աւերումներ ընել, ինչպէս պիտի ը լար եթէ այլասերած ազգ մը ըլլայինք, այլ մեզ ըրած են պարզ ջղային ազգի մը զաւակներ:

Դիտած եմ թէ այլասերումի պատճառներուն մէջ, էն առաջ պէտք է դնել այդ ազգին կատարեալ երջանկութիւնը և ոչ թէ հալածանքներ:

Հռովմի ու Աթէնքի պատմութիւնները կը բացատրեն ըսածներս:

Անցնելով անհատներու, բժիշկ ըլլալէս ի վեր ու փարիզի ամենէն հարուստ թաղին մէջ բժշկութիւն ընելէս ի վեր, տեսայ թէ հարուստ ու երջանիկ ընտանիքներու մէջ շատ աւելի այլասերածներ կան, քան թէ ուսանող եղած ատենս, աղքատներու հիւանդանոցներուն մէջ տեսած դժբախտներուն քով:

Fonds A.R.A.M

Երջանիկ ազգեր, ուշ կամ կանուխ, կ'այլասերին: Հարուստներու զաւակները, որոնք կ'ապրին շատ հան ըարտ կերպով, շուտով կ'այլասերին ու իրենց մտաւորական յատկութիւնները շուտով կը կորսնցնեն:

Այս յօդուածը գրուած պատերազմէն քանի մը օր առաջ, հայերէն ամսաթերթի մը համար, չի կրցայ աւարտել:

Հիմա չորսուկէս տարուան պատերազմէն յետոյ, ուր Հայերը ունեցան իրենց բաժինը, իրենց ցաւերը, իրենց մահերը, իրենց սոսկալի վիշտերը, կը տեսնեմ թէ փոփոխութիւն մը չունիմ դնելիք:

Այս ահաւոր պատերազմը հայ ազգին մէջ ահագին վէրքեր բացաւ. հայ ազգին ջղային դրութիւնը, որ արդէն դարերէ ի վեր պրկուած էր, աւելի ցնցուեցաւ :

Բայց հիմա է որ պէտք է մեր մտաւորական բոլոր ուժերով, մեր բարոյական բոլոր յատկութիւններով, պայքարինք հանդարտօրէն, առանց ցոյց տալու օտարներուն, թէ մենք ջղային ազգ մըն ենք, այլ ցոյց տանք մեր լաւ յատկութիւնները, մեր աշխատելու փափաքը, մեր երկրին մէջ, մեր երկինքին տակ, մեր հողին վրայ, հանդարտ ու խաղաղ:

ՏՈՔԹ. ՊՕՂՈՍ ՔՕԼՕԼԵԱՆ

Գ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ
Անդամ Ազգ. Շամագումարի, Անգլիայէն

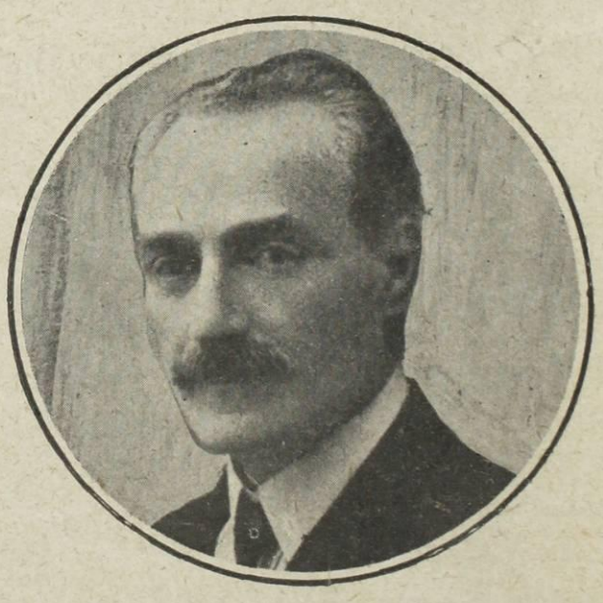

Մ. ՏԷՐՊԷՏԷՐԵԱՆ
Անդամ Ազգ. Շամագումարի, Ռումանիայէն

Յաջորդ թիւերով

ԵՂ. ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆ, Մ. ՄԻՀՐԴԱՏԵԱՆՑ, ՏԿՆ. Զ. ԵՍԱՅԵԱՆ
ՓՐՕՖ. ԱԲՐ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ, Մ. ՏԱՄԱՏԵԱՆ
ՏՕՔԹ. ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, ՏՕՔԹ. ՍԱՅԵԱՆ, Ա. ՍԱՖՐԱՍՏԵԱՆ
ՓՐՈՖ. Յ. Թ. ԳԱՅԱԵԱՆ, ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Fonds A.R.A.M

ՆՕԹԵՐ

Այս օրերս Կ. Պոլսէն Փարիզ հասան հայ երիտասարդներ ուսանողը ըլլալու համար. ցաւելով ստուգեցինք որ անոնց մեծ մասը ճամբայ ելած է առանց նիւթական ապահովութեան:

Ոմանք կը կարծեն թէ Փարիզի մէջ կարելի է աշխատելով հանդերձ ուսանողութիւն ընել. իսկ ոմանք կը կարծեն թէ ամսական 150 — 200 ֆրանքով կարելի է ապրիլ դպրոցական ծախքերով միասին:

Հիմայ պայմանները փոխուած են: Պարապ պտրտող ֆրանսացիներու թիւը բազմաթիւ է, և անոթի մեռնող հայ երիտասարդներու թիւը հետզհետէ կ'աւելնայ:

Պարտականութիւն կը համարինք զգուշացնել Փարիզ գալ ուզող երիտասարդները որ առանց նիւթական ապահովութեան չելլեն:

* * *

Համագումարի Դիւանէն մեզի տրուած այն իրաւունքին համաձայն որիրմէ ստանայինք ազգային կարեւոր լուրեր, դիմեցինք Դիւանի Ատենադպիրին, որ յայտնեց մեզի թէ ինք ի վիճակի չէ ո և է լուր տալու: Դիմեցինք ժողովի քարտուղարին որ ինքզինքը արտօնուած նկատեց մեզ հաղորդելու կարգ մը զեկոյցներ, որոնց հրատարակութիւնը մենք բոլորովին անյարմար և աննպաստ կը նկատենք ազգային շահի տեսակէտով:

Կրկին կը յիշեցնենք յարգելի դիւանին յարգել իր խոստումը և մեզի տալ հրատարակելի զեկոյցներ:

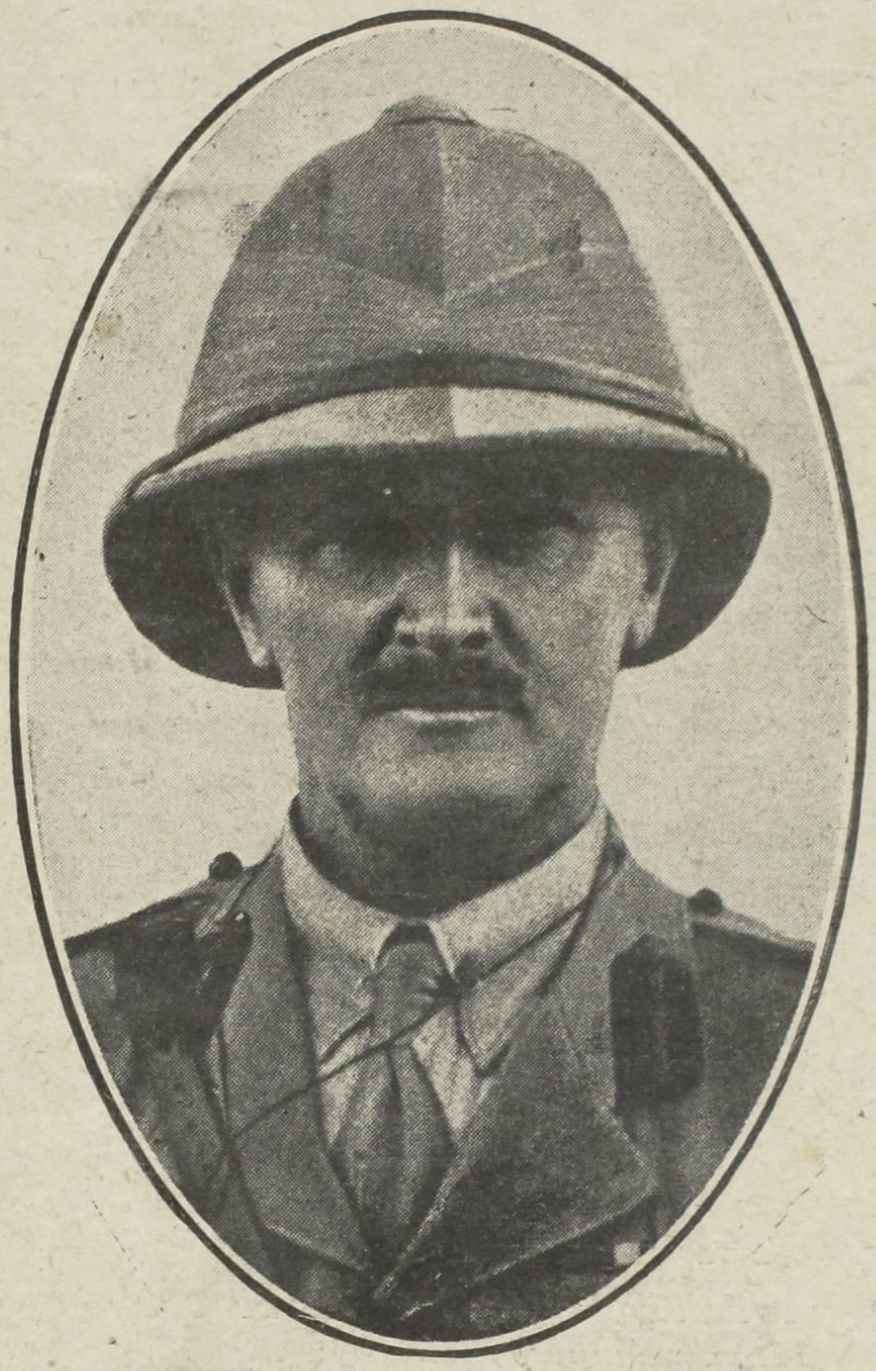

Զօրավար Ալէնպի, Միջագետքի բանակներուն ընդհանուր հրամանատարը, վերջերս Փարիզ հասած ըլլալով տեսակցութիւն մը ունեցաւ Ազգ. պատուիրակութեան Նախագահ Պ. Պօղոս Նուպարի հետ:

* * *

Ազգային Պատուիրակութիւնը որոշած էր դադրեցնել «Լա Վուա տը լ'Արմէնի» թերթը, և անոր տեղ հրատարակել շաբաթաթերթ մը «Արմէնի Լիպր»ը անունով, որուն համար խմբագրական մարմին մըն ալ կազմուած էր: Արդ, «Լա Վուա տը լ'Արմէնի»ն դադրած է, բայց զայն փոխանորդող թերթ դեռ լոյս տեսած չէ:

Ո՞ր օրուան կ'սպասուի...

Fonds A.R.A.M

* * *

Ազգային Համագումարը որոշած էր իր նիստերը դռնփակ գումարել նոյն իսկ մերժելով ընդունիլ մամուլի ներկայացուցիչները։ Կ'իմանանք որ հակառակ համագումարի խստութեան, ո և է մէկը կարող է նիստերու գումարուած պահուն վիճաբանութիւններն ունկնդրել, բաւ է միայն նրբանցքին մէջ նստիլ անդամներէն մէկուն սպասելու պատրուակով։

* * *

Փարիզահայ թերթի մը մէջ կարդացինք Ազգային Պատուիրակութեան հաշուական համարատուութիւնը, ըստորագրուած և վաւերացուած նախագահի անձնական քարտուղարի կողմէ։

Արդ, եթէ այդ համարատուութիւնը պաշտօնական էր, պէտք էր որ անտրուէր բոլոր հայ թերթերուն. իսկ եթէ պաշտօնական չէր, պարոն քարտուղարը իրաւունք չունէր իր կողմէ և իր նախընտրած թերթին մէջ զայն հրատարակել տալու։

Վսեմաշուք նախագահին ուշադրութեան կը յանձնենք այս պարագան, որ առաջինը չէ դժբախտաբար։ Լ. Հ.

* * *

Խաղաղութեան վեհաժողովը որոշած է խառն յանձնաժողով մը ղրկել Փոքր Ասիա, տեղւոյն վրայ կատարելու համար քննութիւնները և լսելու համար ազգաբնակչութեան պահանջները։

Ֆրանսական կառավարութիւնը կը բողոքէ այս կարգադրութեան դէմ. միւս կողմէ սակայն, կ'որոշէ յանձնաժողովին անդամակցելիք ֆրանսացի պատուիրակները, որոնք են Պ. Պ. Օկանէօռ, Կու և Վիէթ։

Ֆրանսական թերթերը, և ի մասնաւորի «Թան», անյարմար և անճիշտ կը գտնեն այս որոշումը։

Մեր կարծիքով այդ առաքումը և քննութիւնները կը յետաձգեն մեր դատի լուծումը, և այդ ժամանակամիջոցը մեզի համար վնասակար է։ Կարելի հայկական հարցը իսկոյն լուծել, քանի որ Տաճկաստան արդէն տապալած է և Հայաստանի անկախութիւնը բացարձակապէս արդարութեան նախնական մէկ պայմանն է։

Պ. Ե. ՏԷՎՐԻՇԵԱՆ ՄԵՐ ՄԷՋ

Պասրայի պելճիքական հիւպատոս Պ. Ե. Տէվրիշեան Ազգային Համագումարի անդամի հանգամանքով Փարիզ կը գտնուի։ Պ. Տէվրիշեանի Ազեքսանդրիայէն անցնելուն առթիւ, տեղական «Ռէֆորմ» թերթը հետեւեալը կը գրէ.

«Պատերազմի սկիզբը, երբ Թուրքիոյ և դաշնակիցներու միջեւ թշնամութիւնները կ'սկսէին, Պ. Տէվրիշեան մեծ անձնուիրութիւն ցոյց տուաւ անգլիական հպատակներու հանդէպ, և յաջողեցաւ շատ մը անգլիացիներ ազատել Թուրքերու ճիրաններէն։

«Իր ծառայութիւններուն ի վարձատրութիւն, անգլիական կառավարութիւնը զինքը պատուեց «օրտրը տը լ'Ամփիր Պրիթանիք»ի պատուանշանով։ Այս շքանշանը յանձնուած է իրեն մեծ հանդիսաւորութեամբ հրամանատար Ժորժ Մաք Մունի կողմէ, ի ներկայութեան Պասրայի բոլոր անգլիական սպաներու և մեծամեծներու։

«Պ. Տէվրիշեան եղած է հիմնադիրը «Ռէֆորմ» շաբաթաթերթին, որ յետոյ օրաթերթի վերածուեցաւ»։

Մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները մեր մեծայարգ բարեկամին։

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Խորին ցաւով կ'իմանանք մահը Ա-ՐԱՄ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆի, վանի նշանա-

ւոր հերոսին, որ Երեւանի հայ հանրապետութեան մէջ ներքին գործերու նախարար կարգուած էր։

Ողբացեալ գործիչը զոհ գացած է Թիֆլիս համաճարակին։

Ամերիկահայ թերթերէն կ'իմանանք որ ծանօթ բանասէր և մեր յարգելի աշխատակիցը, Պ. Յ. Թիրեաքեան, մեռած է 79 տարեկան հասակին մէջ։

Մեր խորին ցաւակցութիւնները։

ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՀԱՄԱՐ

Վահան Էմմէրեան	200
Միքէ Կիւմիւշճեան	20
Ալիքսան Տէր-Միքայէլեան	25
Մ. Պօտուրեան	10
Վռամ Քիւրքճեան	10
Ամերիկ. զին. Տիգրան Փօլպաշեան	20
Եր. Պարկրճեան	15
Ոճն	5
Մ. Միհրդատեանց	25

Անցեալ թիւով յանուցուած 1082 ֆր.։ Ընդհանուր գումար 1412 ֆր.։

—

Ողբերու ի նպաստ Փարիզի Տիկնանց Միութեան կատարած հանգանակութեան (200) «ԵՐԿՈՒ ՀԱՐԻՒՐ» ֆրանք նուիրած է Ազնուաշուք Պ. Ա. Էֆնեան, ծանօթ աղամանդի վաճառականը։

—

Իզմիրի Հայերը հանգանակութեան սկսած են և արդէն հաւաքած են մօտ 1,000,000 ֆրանք։

*** *Իզմիրի մէջ հայկական դրօշակը բարձրացած է Ս. Ստեփաննոս եկեղեցիին վրայ, կ'ըսէ Աթէնքէն քաշուած հեռագիր մը։*

—

Ռումանիոյ Հայերը գերմանական գրաւումի միջոցին իրենց ունեցած վնասներու ցանկը ներկայացուցած են դաշնակից տէրութեանց ներկայացուցիչներուն։

—

Զուիցերիայէն դէպի Կիլիկիա մեկնած է հայ բժշկական մարմին մը բաղկացած հետեւեալ բժիշկներէն. — Պ. Պ. Գրիգորեան, Հայրանեան, Մնացականեան, Քալբերունի և Վարդանեան։

—

Պէյրութի ֆրանսական բժշկական

Fonds A.R.A.M

վարժարանը 25 հայ ուսանողներ ձրիապէս ընդունուած են ֆրանս. բարձր քոմիսէրի հրամանով։

—

Տիւրիխի հայ գաղութը փետր. 27ին խիստ յաղող երեկոյթ մը սարքած է, ուր ներկայ գտնուած են զաշնակից պետութեանց հիւպատոսները։

—

«Ճակատամարտ» էն կը տեղեկանանք թէ Հայաստանի Ժողհրգարանը փարիզ ղրկուած պատուիրակութեան ու յարակից ծախքերուն համար 700,000 ռուպլիի վարկ մը քննարկած է։

—

Դամասկոսի մէջ ձերբակալուած են Զոհրապի և Վարդգէսի մարդասպանները և իրենց արբանեակները։ Անգլիական իշխանութիւնները բանտարկած են զանոնք դատելու համար։

—

Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութիւնը, Ազգային Համագումարի անդամ Հ. Յովհ. Վարդ. Թորոսեանի միջոցաւ, 50,000 ֆրանքի չէք մը ղրկած է Ազգային Պատուիրակութեան։ Պատերազմի ամբողջ տեւողութեան միջոցին իր հաւոյթներէն զրկուած և աքսորի մէջ ապրած Միաբանութեան այս ժեսթը վեր է ամէն գովասանքէ և արժանի ջերմ շնորհաւորութեանց։

—

Հալէպ հրատարակուող «Հայ Ձայն» օրաթերթը կը գրէ թէ ֆրանսական կառավարութիւնը կիլիկիոյ վերաշինութեան և ընդհանուր պէտքերուն գործածելու համար առայժմ 16 միլիոն ֆրանք տուած է։

—

Ժընէվի մէջ Հայոց Նպաստամատոյց Ընկերութիւնը կոչ մը հրատարակած է զուիցերական թերթերու մէջ, ուր կը խնդրէ որ 4 տարիէ ի վեր աքսորի մէջ ապրող և ամէն պիտոյքէ զրկուած Հայերուն համար զգեստ, կօշիկ եւայլն ղրկեն իր հասցէին։

—

«Նոր Կեանք»էն կը տեղեկանանք թէ Կ. Պոլսոյ Սկիւտար թաղի մէկ որբանոցէն 25 կառքերով 120 որբեր և որբուհիներ փախցուած են դէպի Քեաղրտհանէ։

Հետապնդումներ կը կատարուին։

—

Գահիրէէն կը գրեն մեզ. — Կիլիկիոյ Տ. Սահակ Կաթողիկոսը Գահիրէ հասած է իր հետեւորդներով, ուր իրեն արժանի հանդիսաւորութեամբ ընդունուած է ազգային իշխանութիւններու կողմէ։ Նորին Վեհափառութիւնը ներկայացած է Եգիպտոսի Սուլթանին և համակրական ընդունելութեան արժանացած։ Գահիրէի մէջ հայրապետական պատարագ մատուցած է և այս առթիւ աւագ խորանը որ Մեծ Պահոց պատճառաւ գոց էր բացառաբար բացուած է։

—

Աղեքսանդրիոյ մէջ Պ. Ռ. Հերեան ծանօթ գործիչը բանախօսութիւն մը ըրած է նիւթ ունենալով որբերը, ուղղուած է ներկաներուն առատաձեռնութեան։ Ներկաները չափազանց ազդուած այս կոչէն, անդամ արձանագրուած են Որբախնամ Ընկերութեան և բազմաթիւ որբեր որդեգրել սկսած են։ Ներկայ կիները շատ յուզիչ եղանակով մը իրենց գոհարեղէնները նետած են բեմին վրայ ուր աճուրդով ծախուած են անոնք ի նպաստ որբերուն։

—

Փարիզի հայկական տեղեկատու պիւ-

Fonds A.R.A.M

րոյի տնօրէն նշանակուած է Տիկին Զապել Եսայեան:

—

Ափրիկեան Տրիպոլսի փոքրիկ հայ գաղուեթը չուզելով անմասն ձնալ ազգային հանգանակութեան, իր մէջ հաւաքած է 1000 իտալական լիրա ի նպաստ կարօտեալներուն, և որուն մասնակցած են հետեւեալ ազգայինները.

Պ. Պ. Գ. Իսպիրեան 185, Տ. Պէքմէզեան 180, Ա. Ճէլալեան 50, Ն. Հէրմէզ 50, Վ. Մարգարեան 29, Յ. Տէվրիշեան 25, Ս. Օտօեան 25, Մարիցա Քէսքէնեան 5, Զարուհի Տէվրիշեան 5, Ա. Էմինեան 5, Ր. Էմինեան 5, Ֆ. Դաւիթեան 185, Յ. Ֆանոսեան 100, Լ. Տէրվիշեան 50, Գ. Միաբոնեան 30, Ա. Նէամէյեան 25, Ա. Զարմանեան 25, Գ. Էմինեան 10, Բէբուզ Աիյարոնեան 5, Հայկանոյշ Ֆարմանեան 5, Սառա Աիյարոնեան 4, Ա. Ֆանոսեան 2:

—

Կ'իմանանք թէ Հայաստանի վարչապետ Քալաճնունի, իր հետ ունենալով եւեմտական նախարար Էնֆիյէճեան ու զօրավար Բագրատունին, մօտերս Փարիզ կը հասնի:

—

Քիչ օրէն Փարիզ կը հասնի նաև կոմիտաս վարդ. դարմանուելու համար:

—

Վերջին շրջանին մէջ իբր մատնիչ ամբաստանուած հնչակեան գործիչ Հմայեակ Արամեանց տէրօրի ենթարկուած է Պոլսոյ մէջ ու սպաննուած ատրճանակի հարուածներով: Թուրք ոստիկանութիւնը քննութիւն բանալով հաստատած է, որ սպաննութեան պատճառը քաղաքական բնոյթ ունի և ըստ այնմ զեկոյց տուած է մամուլին.

—

Խիստ հաւաստի աղբիւրէ իմացուած հետեւեալ լուրը կը հաստատուի նաև յիսնապետ տիար Երուանդ Կիւլպէնկեանի կողմէ.

«Դեկտ. 4ին կեսարիոյ գաւառին Թալասի աւանին մէջ ամերիկեան նախկին գոլէճի շէնքին մէջ իբր երկու տարի առաջ բռնի իսլամացուած 500ի չափ 4—8 տարեկան հայ արու որբեր գիշերը ժամը 11ին վայրագօրէն Զրըգլը Գուլու կը տարուին և մերկացուելով սառցապատ ձիւներուն մէջ ժամերով չարչարելով ցրտահար կը մեռցուին: Թուրքերը այս վայրագութիւնը կը գործեն երբ կ'իմանան թէ Կիլիկիա պիտի պարպուի Թուրք իշխանութեան կողմէ: «Հայ Զայն»

—

Կիլիկիոյ մէջ պատահած վերջին ցաւալի դէպքերուն առթիւ Ազգային Պատուիրակութիւնը բերանացի դիմումներ կատարած է դաշնակից պետութեանց ներկայացուցիչներու մօտ, հորս ամբողջ գինադադարէ մը յետոյ անհասկնալի գտնելով որ տակաւին հայկական կոտորածներ տեղի կ'ունենան Հայաստանի մէջ: Պատուիրակութիւնը խնդրած է որ ամենախիստ միջոցներ ձեռք առնուին անոնց կրկնութիւնը արգիլելու համար, և այդ նպատակին հասնելու իբր միջոց առաջարկած է որ Հայաստանը զրաւուի դաշնակից և հայ գինուորներու կողմէ և Թուրքերու ձեռքէն առնուին քաղաքական պաշտօնները:

Այս դիմումին տրուած են հաւաստումներ, որ Կիլիկիոյ ամբողջ շրջանը դաշնակից գինուորներու կողմէ զրաւուած ըլլալով ապագային այդ տեսակ ցաւալի պատահարներ ու կրկնութիւններ չպիտի կատարուին և ատոր համար ամէն տեսակ խիստ միջոցներ ձեռք առնուած են:

—

Փարիզ հասած են Հայկական Համագումարի անդամներէն Փրոֆ. Թումաեան և Պ. Մոստիչեան, նոյնպէս Հալէպէն Տոքթ. Ալթունեան, և ծանօթ գրագէտ Պ. Արամ Անտոնեան:

—

Fonds A.R.A.M

Անգլիոյ Վեհ. Թագուհին 6 հակ և 9 անտուկ նոր հանդերձեղէններ տրամադրած է Լոնտոնի Հայ Տիկնանց Միութեան հայ որբերուն և փախստականներուն համար։

—

Երուսաղէմի անգլիական իշխանութիւնները վանքին մէջ տիրող անկարգութեանց վերջ դնելու համար դիմած են խիստ միջոցներու, կազմուած է միաբանութեան անդամներէն, կառավարական ներկայացուցիչէ մը բաղկացած յանձնախումբ մը որ պիտի պատրաստէ թանկարժէք իրեղէններու ցանկը, և կատարէ խիստ հակակշիռ մը վանքի ելմտական գործունէութեանց վրայ։

—

«Նիւ Եորք Հերալտ», իր Մարտ 16ի թիւի մէջ կը հրատարակէ Թիֆլիզէն Ամերիկեան Նպաստամատոյց Յանձնաժողովէն ստացուած հեռագիր մը, որուն մէջ, կ'ըսուի թէ Հայաստանի կացութիւնը շատ տխուր է, ժողովուրդը սովամահ ըլլալու վիճակին մէջ է, ամէն տեղ սով կը տիրէ, գրեթէ հաց չկայ։

Աչքով տեսնողներ կը պատմեն թէ հայ կիներ սառած ձիու մսեր կը փրցնէին։ Օրական 25էն 30 հոգի կը մեռնին անօթութենէ, նոյն իսկ որբանոցներուն և հայ գինուորներուն համար հաց չկայ։ Միւս կողմէ Թիֆլիսի համաճարակը ամէն օր զոհեր կը խլէ։

Հեռագիրը անմիջական օգնութիւն կը խնդրէ։

—

Միլանի փոքրաթիւ հայ գաղութը, համեմատաբար իր թիւին, գաղութներու մէջ ամենէն աւելի առատաձեռնութիւնով մասնակցած է որբերու ի նպաստ եղած հանգանակութեան նուիրած են։ Պ. Պ. Տիլսիզեան Ղղարք 150,000, Զազրոսեան 20,000, Գոճամանեան 15,000, Մարտիկեան 25,000, Թոքատեան 1000, Տէվլէթեան 500, Մանուկեան 500, Տօքթ. Փաղարճըզլեան 100, Փահլուլեան 600, Ծովիկեան 600, Գայսէրլեան 2000, Ճիզմէճեան 200, Լիմոնճեան 150, Մեսրոպեան 150, Վ. Գազազ 10,000, Ասլանեան 2000, Ճէլէպեան 1000, Աքսարալեան 300, Գ. Պոլսեցեան 150։

Ընդհանուր գումար 229,250։

—

Ապրիլ 6ին ժամը 8.30ին Սալ տէ գ'Ակրիքիւլթէօրի սրահին մէջ, Փարիզի Հ. Յ. Դաշնակցական խումբի կողմէ յատկապէս «Վերածնունդ»ի համար պատրաստուած Ազգային Համագումարի խըմբանկարները կը ծախուին Խմբագրատանս մէջ։

—

«Վերածնունդ»ի այս տարուան թիւերը սպառած ըլլալով, կը խնդրենք մեր այն բաժանորդներէն, որոնք հաւաքածոյ չեն կազմեր, հաճին ուղարկել մեզ, որոնց փոխարէն պիտի տանք հայրենիքէն եկած թերթեր և գիրքեր։

ՊԱՇՏՕՆ Կ'ՄՏԱՆՁՆԷ

Առեւտրական բարձրագոյն վարժարան աւարտած հայ երիտասարդ մը, պիւրոներու մէջ շրջուն կամ մնայուն քննիչ համարակալի։ Լաւ յանձնարարական։ Դիմել խմբագրութեանս։

ՁԱԿԱՏԱՄԱՐՏ

Օրաթերթ, 9երորդ տարի— Կ. Պոլիս

«Ազատամարտ, սկսած է վերհրատարակուիլ «Ճակատամարտ, անունով։ Ըբրանսական կառավարութիւնը արտօնած ըլլալով անոր մուտքը, բաժանորդագրութիւններու համար դիմել «Վրրածնունդ»ի անօրինութեան։

Բաժն. տարեկան 25 ֆրանք. կանխիկ։

Fonds A.R.A.M

ԵՐԳԻԾԱԿԱՆ

«ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՁԱՅՆ»Ը ԵՒ «ԵՒԱՅ»Ի ՀԵՂԻՆԱԿԸ

Երբ ամէն երկրի մէջ ժողովուրդը իր ձայնը կը բարձրացնէր իր իրաւունքներուն տէր դառնալու համար, փարիզահայ ժողովուրդը չէր կրնար անձայն մնալ. ան ալ պէտք էր որ իր «Ժողովուրդի Ձայն»ը ունենար և... ունեցաւ:

Դժուար չէր գիտնալ թէ ժողովուրդը որո՞ւ էր տուած իր ձայնը՝ իր իրաւունքներու պաշտպանութեան համար: Ժողովուրդները միշտ երկու տեսակ ներկայացուցիչներ ունեցած են. Ա. Պաշտօնական ներկայացուցիչները, որոնք ժողովուրդին քունէովը կ'ընտրուին՝ անոր շահերուն դէմ գործելու համար և Բ. Անպաշտօն ներկայացուցիչները, որոնք ժողովուրդին շահերը կը պաշտպանեն առանց անկէ ընտրուելու: Ուստի դիւեցի Փարիզահայոց անպաշտօն ներկայացուցչին, որ իր «Ժողովուրդի Ձայն»ը խմբագրելու պաշտօնն ունէր:

Յարգելի խմբագրապետը, որ միանգամայն թերթին գրաշարն էր և նորակազմ Հայ Ընկերվարական Միութեան հիմնադիրը, պատիւն ըրաւ զիս ընդունելու:

Պարզ էր սենեակը, չոր ու չորս պատերով. պատուհանը, որուն ապակիներէն մէկը կոտրած էր և թերթով մը կարկտնուած, բարձրէն կը նայէր ժողովրդական թաղի մը տանիքներուն վրայ: Երկու աթոռներ, սեղան մը՝ որուն չորրորդ ոտքը վիրաւոր էր ու կը կաղար, սենեակին միակ կարասիներն էին. գիրքեր, թերթեր փոշիներու մէջ խառն կը պայքարէին:

Անոյշ ժպիտով մը զիս ընդունելով, ցոյց տուաւ աթոռը. թաշկինակս փռելով աթոռին վրայ, նստայ անոր հաստատ մէկ կողմին վրայ: Սիրուն ու սրածայր մօրուսը, վերջն պեխերով կամարուած, կը զարդարէր իր Մեսիայի բերանը, ուրկէ Բանը կը հոսէր հեշտօրէն, համաչափ իր ձեռքի շարժումներուն: Ներկայ դասակարգային անհաւասարակշիռ վիճակը ազդած էր ուղեղին՝ ուր մարդկութիւնը կը տառապէր:

Աչքերը փակելով, ձեռքը ճակտին վրայ, սկսաւ խօսիլ.

— Գիտեմ թէ ի՛նչու համար եկած էք... ուրիշներն ալ եկան ու դեռ շատեր պիտի գան... պէտք է որ գան, և ինչո՞ւ չգան... Այո՛, ապագան ժողովուրդինն է, ժողովուրդին ձայնը պէտք է տիրէ: Մեր թերթը ապագայ ունի. բաժնեգինը 18 ֆրանք է:

— Կը կարծէ՞ք որ յաջորդ թիւերը...

— Մեր թերթին նպատակն է իրաւազուրկ ժողովուրդին իրաւունքը պաշտպանել իրաւատէր դասակարգի անիրաւութեանց դէմ. ժողովուրդ և «Ժողովուրդի Ձայն» զիրար կ'ամբողջացնեն, իրարմով կը մնանին: Մեր ձայնը զօրաւոր է իր իրաւունքներով. եթէ լսելի չըլլայ, մեր բոլոր ոյժովը պիտի պոռանք. մեր «Ձայնը» արտասահման ալ պիտի հասնի. օտար երկիրներու համար 20 ֆրանք է տարեկանը:

— Ի՞նչ կը խորհիք վեհաժողովի մէջ հայ պատուիրակ մը չգտնուելու մասին.

Fonds A.R.A.M

— Ըսած եմ արդէն թէ՝ որպէս զի Յաղաղութեան Վեհաժողովը հայ պատուիրակ մը ընդունէր, պէտք էր որ փաշան լաւ մը ծեծէինք. ահա այն ատեն Վեհաժողովը խաղաղութիւն հաստատելու համար պիտի ստիպուէր փաշան իր մէջ առնել: Այս առաջարկս չընդունուեցաւ, առարկուելով որ ան ծեծի չդիմանար: Բարեբախտաբար մէկէ աւելի պատուիրակներ ունինք Պէռնի ընկերվարական վեհաժողովին մէջ, ուր ժողովուրդին ձայնը պիտի լսուի:

— Ի՞նչ է ձեր կարծիքը...

— Այն օրէն երբ Աստուած ամբողջ դրախտ մը իր Եւայովը սեփականութիւնը ըրաւ մարդուն, այդ օրէն սխալ գործեց ան, — ըսի արդէն կմ «Եւայ»իս մէջ — այդ օրէն ահա գոյութեան իրաւունք ստացաւ ընկերվարութիւնը, որուն նպատակը պէտք է ըլլայ աշխարհը դրախտի մը վերածել — առանց այս անգամ Աստուծոյ գործած սխալը գործելու —: Դրախտը, ինչպէս նաև Եւան, սեփականութիւնները պէտք չէ որ ըլլան, Եւայէն ծնած զաւակներն ալ ժողովուրդին մայրական խնամքին պէտք է որ յանձնուին:

— Չէ՞ք կարծեր որ ոչ մէկ կին ցաւով ծնանելու պատիժը պիտի կրէր, եթէ այդ ցաւին պատուղը իրեն չսեփականէր:

— («Եւայ»ի հեղինակը մօրուքը քերելով) Քանի՛ մայրեր կը նախընտրեն յղութեան ու տղաբերքի ցաւերը քան ներկայ տնտեսական պայմանները... Ես ալ անոնց կարծիքէն եմ:

— Դուք որ «Եւա»ն յղացած էք...

— Եւա՛ս, նո՛ր դարագլուխ, նո՛ր օրէնք, նո՛ր Աստուած, որուն առջեւ «Հին Աստուածները»ը կը խոնարհին...

— Անշուշտ ճշմարիտ դրախտի մը վայելքը շնորհած էք անոր.

— Եւ ոչ թէ բռնակալ օրէնք, բռնակալուած իրաւունք. զգուելի՛ է...

— Ի՞նչ կ'ըսէք.

— Անտանելի՛ է... — Բայց այնքան գնահատուած է.

— Անհանդուրժելի է... — Ի՞նչը.

— Ներկայ իրաւակարգը, խօսքը ինչի՞ մասին է.

— Ներողութիւն, ես ձեր «Եւայ»ի մասին կարծեցի, այո՛, անտանելի է:

— Իմ «Եւա՛»ս, որուն Աստուած իսկ հաւնեցաւ, ապագան է ներկայի դէմ, բողոքն է իրաւունքին անիրաւութեան դէմ, իրաւունքով...

— Անհանդուրժելի է. — Ի՞նչը. — Ներկայ իրաւակարգը.

— Չէ, չէ, խօսքը «Եւայ»իս մասին է.

— Մի բարկանաք, կ'աղաչեմ, ես սխալ հասկցայ.

— Բուն իմաստը պէտք է հասկնալ, մանաւանդ այն էջերը՝ ուր Սատանը սատանայի կերպարանքով կը խօսի. «Ե՛ս օրէնն եմ, ես իրաւո՛ւնքն եմ, ե՛ս...

Այս միջոցին աթոռին ոտքը թաւալելով, յարգելի հեղինակը գետին գլորեցաւ. անմիջապէս վեր բարձրացուցի զինքը և ցաւ յայտնելով իր անկումի մասին՝ իր ունեցած անհաւասարակշռութեան հետեւանքով, հեռացայ երբ ան իր Եւային հետ սկսաւ դրախտին երանութեան մէջ անէանալ:

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ՏԵՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" *La Gérante :* Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

ԾԱԽՈՒ ԳԻՐՔԵՐ

Մեր ընթերցողներուն դիւրութիւն մ՚ընծայելու համար, հաստատած ենք գրատուն մը, ուր մեր տրամադրութեան տակ ունինք հայ դատին նուիրուած ազգային և օտար հեղինակներու գործերը: Այս գիրքերն ստանալու համար պէտք է փոխարժէքը մեզ ղրկել կանխիկ փոստի ծախքով միասին:

Երգեցողութիւնք Ս. պատարագի 5 ֆր.

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Հայ Էջեր 15

Նաղաշ Յովնաթան Աշուղը եւ Յովնաթան Յովնաթանեան Նկարիչը 10

Նահապետ Քուչակի Դիւրանը 3

A. TCHOBANIAN

La Femme Arménienne 3

La France et le Peuple Arménien 3

Offrande Poétique â la France 1

B. BAREILLES

Les Turcs 3.50

Constantinople 9

J. de MORGAN

Contre les Barbares de l'Orient 3

Essai sur les Nationalités 4

F. MACLER

Autour de l'Arménie 4

La France et l'Arménie 5

H. BARBY

Au Pays de l'Epouvante 4.30

R. PINON

La Réppression des Arméniens

A. TURABIAN

Les Volontaires Arméniens

Այն հրատարակիչներն ու հեղինակները որ կը ցանկան մեր միջոցով տարածել իրենց գործերը թող հաճին անմիջապէս ուղարկել վարչութեանս:

ԱՐՄԵՆԻԱ

ՏԵՂԷՆՆԵՐՈՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Հոտեղէններու ճոխ վաճառք փարիզեան շքեղութիւնով.

(Իսանս, փուտր, քրէմ և օ տը քոլօնները)

Անուշահոտութիւններ՝ ՇՈՒՇԱՆ, ՎԱՐԴ, ՄԵԽԱԿ, ՅԱՍՄԻԿ, ՄԱՆԻՇԱԿ եւն.:

Հոտեղէն Ջուրեր՝ ԱՐԱՔՍ, ԵՓՐԱՏ, ԱԼԻՍ:

Ամէն տեղի համար կը փնտռուին գործակալներ ու ներկայացուցիչներ

Դիմել հետեւեալ հասցէին՝

PARFUMERIE "ARMÉNIA,,

12, rue Richer

Խրախանչիւր շիշ կամ տուփ պիտի կրէ Որբախնամի կնիքով դրոշմաթուղթեր ի նպաստ որբերուն:

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՉԱՏՈՒՆ „ԱԲԷԼ՚

Դիմեցէք փարիզեան մեծ հրապարակին միակ հայ լուսանկարչին

Ա Բ Է Լ , 5 Պուլվար Մոնմարթրը

Խնամեալ աշխատութիւն — Դիւրամատչելի պայմաններ — Մասնաւոր զեղչ մեր բաժանորդներուն:

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՁԱՇԱՐԱՆ

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓԱՓԿԱՁԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱՁԲԸ ԼՈՅՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, Ռիւ տը լա Սորպոն, ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԱՇԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը:

Մեթրօ ՍԷՆ-ՄԻՇԷԼ կամ ՕՏԷՕՆ

ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿ

Մ. ՊԱԼԱՍԱՆԵԱՆ

14, Ռիւ Մազակրան, 14

կերպասեղէններու ճոխ մթերք, ամէն ճաշակի յարմար: Խնամուած աշխատութիւն, չափաւոր գին եւ ճշդապահութիւն:

Յ. ՊԱՐԿՐՃԵԱՆ

9, Ռիւ Մոպէօժ, 9

Ոսկեղէններ եւ գոհարեղէններ

կը շինէ, կը ծախէ ու կը գնէ

Դիւրամատչելի պայմաններով:

ՀԱՅ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌ

ԱՊԱՀՈՒՆԻ

23, Ռիւ Պիւֆօ

Ձեր նպարեղէններու գնումին առեն նախապատուութիւն տուէք հայ նպարավաճառին, որ կը ներկայանայ և յանձնարարութիւններ կ'ստանայ նամակով:

Մեթրօ ՔԱՏԷ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻ

ԴԻՄԵԼ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

IMPRIMERIE
G. SAVIGNY
80, RUE DE CLÉRY
PARIS

Fonds A.R.A.M

"VERADZENOUNT"

(LA RENAISSANCE)

REVUE ARMÉNIENNE (Bi-mensuelle)

ԿԻՍԱՄՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 11

փարիզ, 27 Մայիս 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մենութեան մէջ, Ա. ԱՇԱՐՈՆԵԱՆ. — Յարգանք ձեր յիշատակին, ԱՐՄԷՆ ԳԱՐՕ. — Հայաստանի Արեւածագին, Զ. ԶԱՐՄՈՒՆԻ. — Արարատեան Հանրապետութիւն, Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ. — Հայոց Դրօշակը, Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ. — Յոյսը, Վ. ԹԷՔԷԵԱՆ. — Մայիս 28ը, Զ. ՄԱԹԻԿԵԱՆ — Քանիկ մը Հայ Հանրապետութեան, ԵՂ. ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆ.— Փա՛ռք անոնց, Մ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ. — Տենչապատկերիս յաղթանակը, Ա. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ. — Կորիզը, Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ.— Առաջին տարեդարձը, Ս. Յ. — Ազատութեան Արշալոյսին, Ա. ՀԱՆԸՄԵԱՆ. — Մեծ Սգահանդէս. — Նուիրում, ՏՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ. — Հայաստան, երկիր դրախտավայր, ՏՔԹ. Ա. ԱՐՓՈՒՆԻ. — Ազգային Տօն.—Ազգայինու զանազան լուրեր.-Պատկերներ:

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (X^e^)

Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Կը հրատարակուի ամէն ամսու 1ին և 15ին։
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 20, և վեցամսեայ 12 ֆրանք։

ԲԱՑԱՌԱԿԱՊԵՍ ԿԱՆԽԻԿ

Դրամ, նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին՝

Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN

16, Bd. Saint Denis 16

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»ի ԳՐ.

Որոնց կարելի է դիմել բաժանորդագրուելու և բաժնեգին վճարելու համար

ՄԱՐՍԷՅԼ, Վ. Վահունի	*ՆԵՊՐՈՍ, Տ. Սուլթանեան*
ԼԻՕՆ, Գ Զոլաքեան	*ՈՂԻՄ, Տկ. Զապել Համբարձումեան*
ՄԱՆՉԵՍԹՐ, Արժ. Տ. Ներսէս քհնյ. Սվաճեան	*ԻՊԻՇ, Յովհաննէս Սարգիսեան*
ԼՈՆՏՈՆ, Սմբատ Քէսկճեան	*ԱՏԻՍ-ԱՊԱՊԱ, Ս. Ագնաւորեան*
ԺԸՆԻՎ, Լ. Նէվրուզ	*ՆԻՒ-ԵՈՐՔ, Վարդերեսեան եղբարք*
ՅԻՒՐԻԽ, Մ. Փիրանեան	*ՊՈՍԹՐՆ, Պէրպէրեան գրատուն*
ՄԻԼԱՆ, Հ. Ղազարոսեան	*ՇԻՔԱԿՕ, Ն. Ապաճեան*
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ, Ներսէս Ղազիկեան	*ԹՐՈՅԻԴ, Հ. Պարտունի*
ԳԱՀԻՐԷ, Օ. Մահտեսեան	*ՓԻԼԱՏԵԼՖԻԱ, Տօքթ. Յակոբեան*
ՋԱԿԱՋԻԿ, Գ. Համբիկեան	*ԲՐԻՋՆՕ, Տօքթ. Վ. Թաշճեան*
ԹԱՆԹԱ, Ա. Արեւեան	*ՃԻՊՈՒԹԻ, Ե. Սէֆէրեան*
ՓՕՐԹ-ՍԱՅԻՏ, Հ. Գրանեան	*ՊՈՒԷՆՈՍ-ԱՅՐԷՍ, Գ. Սօլկարեան*
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, Գր. Աղոտ Վ. Սարգիսեան	*ԱԼՃԷՐԻ, Պօլօեան եղբարք*
ՊԷՅՐՈՒԹ, Տքթ. Գ. Կարօեան	*ԽԱՐԹՈՒՄ, Պ. Ֆ. Վանեան*
ՊՐԻՒՔՍԷԼ, Մ. Մինրղատեանց	*ՏՐԻՊՈԼԻՍ, Տ. Փէքմէզեան*

ՃԱՎԱ, Է. Վարդանեանց

Կը խնդրուի միանգամընդմիշտ մեր բոլոր յարգելի բարեկամներէն և ծանօթներէն իրենց ապսպրանքներուն միացնել նաև փոխարժէքը, առանց ատոր ստիպուած ենք զիրենք անպատասխանի թողուլ։

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ԲԱՑԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

ՃՈՒ ՏԱՒԵՐՈՎ և Կ'ՍՏԱՆՁՆԷ

տպագրական ամէն լեզուէ գործեր

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ,

եւայլն, եւայլն, եւայլն։

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏ

Օրաթերթ, 36րորդ տարի— Կ. Պոլիս

«Ճակատամարտ» սկսած է վերհրատարակուիլ, «Ճակատամարտ» անունով։ Ֆրանսական կառավարութիւնը արտօնած ըլլալով անոր մուտքը, բաժանորդագրութիւններու համար դիմել «Վերածնունդ»ի տնօրինութեան։

Fonds A.R.A.M

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ

Հայկ. Հանրապետութեան
իր հաստատման առաջին
տարեդարձին առթիւ:

28 Մայիս 1918

ԿԻՍԱՄՄԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԱՄԷՆ ԱՄՍՈՒ 1ԻՆ և 15ԻՆ

Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 11. — 28 ՄԱՅԻՍ, 1919

Այս բանաստեղծութիւնը պոլսական թերթերուն մէջ ոչ կատարեալ կերպով լոյս տեսած ըլլալով, պ. Ահարոնեան, մեր խնդրանքին վրայ, մեզի յանձնեց իսկականը, որ էջ մըն է ''Մեռնութեան մէջ'' անուն անտիպ երկէն, զոր գրած է այն միջոցին, երբ թուրքերը գրաւած էին կաբսը, Աղեքսանդրապոլը եւ յառաջանալու վրայ էին դէպի Թիֆլիս:

Ես գունատ ու յոգնած ուխտաւոր եմ մի անծանօթ աստուածութեան կախարդական տաճարի:

Ոչ նրա անունը գիտեմ, ոչ տեղը:

Մանուկ հասակից նրա կաղապարն է իմ հոգում, և ականջիս մի անուշ զրնգոց՝ որ զանգակների ձայնն է անծանօթ աստուածութեան կախարդական տաճարի :

Մի աղօթք կայ իմ հոգում, որ դեռ երբեք չեմ արտասանել: Մի արցունք ունիմ իմ սրտում, որ դեռ երբեք չեմ թափել. այն աղօթքն ու արցունքն է մի անյայտ աստուածութեան կախարդական տաճարի:

Դիւթական զանգակների ձայնն ականջիս՝ շեշտ հայեացքս անծանօթ հորիզոններին յառած, ես ողջ կեանքս քայլել եմ. ձեռքիս ցուպը մաշած է ահա, և կեանքիս արեւը թեքւում է դէպ իր մուտքը:

Կը հասնի՞մ արդեօք...

Ես յոգնած ու տառապած ուխտաւոր մի անծանօթ աստուածութեան կախարդական տաճարի:

2 Մայիս, 1918 Թ.

Թիֆլիս

Fonds A.R.A.M

ՅԱՐԳԱՆՔ ՁԵՐ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Հայ ազատագրութեան այս անդրանիկ տարեդարձին, Նստած Փարիզի մէկ անկիւնը, հոգով ու սրտով դէպի ձեր թարմ շիրիմները կը թռչի միտքս, դուք որ ամէն ինչ զոհաբերեցիք այս օրը տեսնելու բայց որին արժանի չեղաք դժբախտաբար:

Հոյակապ Ռոստոմ, վեր կաց մի րոպէ գերեզմանէդ և նայէ դէպի հարաւ. տես թէ ինչպէս իրականալու վրայ է քո տասնեակ տարիներու երազը, եւ հանգիստ սրտով քնացիր քո յաւիտենական քունը:

Իսկ դուն Արամ որ այս վերջին հինգ տարուայ ընթացքին երկու անգամ հայ ցեղի պատիւը փրկեցիր քու հոգու արիութեամբը, մէկը՝ Վան, իսկ միւսը՝ Երեւան, փառք ու պատիւ քո յիշատակին:

Դիւցազնդ Մուրատ, Սասունէն Ղարաբաղ, Սվազէն Երզնկա եւ անկէ ալ Բագրեւանդ: Հայ ցեղին ինքնապաշտպանութեանը համար քու թափած արեան պաշտամունքը նոր ոգի է ներշնչելու գալիք սերունդներուն:

Ռէվանտուզի ժէջ ընկնող հերոս Քեռի, դուն ոչ ուսում ունէիր և ոչ ալ փառքի համար քու կեանքդ զոհեցիր: 30 տարի շարունակ զէնքը ձեռքիդ մեր ցեղին պատիւը փրկեցիր աշխարհէ աշխարհ: Հակառակ քու կամքիդ հայ աշուղները քու գովքդ պիտի երգեն սերունդէ սերունդ:

Իսկ դուն աննման Խէչօ, երբ Տատվանի առաջ ընկար հերոսաբար, ներկայ արշալոյսէն դեռ շատ հեռու էինք և այն ի՛նչ սեւ օրեր էին մեզ համար:

Ո՛ր մէկդ յիշեմ, տասնեակներ չէ ձեր թիւը և ոչ իսկ հարիւրներ, հազարներ էք դուք՝ մեր ցեղի լաւագոյն զաւակները և ձեր թափած արեան շնորհիւն է միայն որ այսօր մենք մնացողներս հասանք այս մեծ օրուան:

Փառք ու պատիւ և յարգանք ձեր ամենուն անմահ յիշատակին:

ԱՐՄԷՆ ԳԱՐՕ

Վերջին անգամ Կ. Պոլսով անցնելիս, մի երիտասարդ՝ երեկոեան կիսախաւարի մէջ ինձ մօտեցաւ հիւրանոցին դրանը, շտապով մի տետր պարզեց եւ անյայտացաւ, առանց որ ես կարողանամ իմանալ իր ով լինելը: Թերթելի տետրը անծանօթ երիտասարդի, որմի քանի բանաստեղծութիւնների ժողովածուն էր ''Հայաստանի Արեւածագին,, վերնագրի տակ: Ուշադրութիւնս գրաւեց մանաւորապէս ''Գնա, զաւա՛կ, ինձ քար մը բեր,, ոտանաւորը, որ ըստ իս մեր ժողովրդական ոգով ու ոճով, ձամով, ձոտով բանաստեղծութեան մի գողտրիկ էջը կարող է կազմել:

Այս անակնկալ ձանդիպումից յետոյ, ձակառակ իմ բոլոր ձարց ու փորձին անկարող եղայ ձեղինակին գտնել, եւ այժմ, Թո՛ղ ների ինձ իմ անծանօթ բարեկամը, յիշեալ ոտանաւորը առանց իր արտօնութեան ձրատարակութեան եմ յանձնում գուցէ նոյն իսկ իր ձամեստութիւնը նեղելով: Նպատակս է այս բանաստեղծական գոձարը ձայ ընթերցողներին ծանօթացնել եւ թէ ինչ է, այս ճամբով իմ անծանօթ բարեկամը գտնել, որի կեղծ անունն է Զարմայր Զարմունի:

Ա. ԱՇԱՐՈՆԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐԵՒԱԾԱԳԻՆ

Աւետիս Աիարոնեանին

Հայաստանէն բարո՛վ ես եկեր հայրիկ...

«Գընա՛, զաւա՛կ, ինձ քար մը բե՛ր,
«Գերեզմանէն պաղ քար մը բե՛ր...
«Ուռիներուն արցունքներէն
«Գընա՛, զաւա՛կ, թա՛ց քար մը բե՛ր...

«Բի՛ւր սուգերէն՝ սիրտըս կ'այրի՛...
«Մահեր լալէն՝ աչքերս կուրցան...
«Գընա՛, զաւա՛կ, մարմա՛ր մը բե՛ր,
«Սըրտիս դընեմ, սիրտըս զովանայ....»

—Բայց, հա՛յր, ուզածըդ անպատճա՛ռ
Քա՞ր պիտի ըլլայ, քա՞ր պիտի ըլլայ...
Մեռելներուն հողէն վերցուած
Ցրտին մարմա՞ր պիտի ըլլայ...

Fonds A.R.A.M

Արարատի գանկէն բերուած
Սաո որ ըլլայ, չի՞ ծառայեր...
Մեծկակ գունդ մը ձի՛ն որ ըլլայ,
Ցաւիդ արցունքը չի՞ մարեր...

Ես ջուր մ'ունիմ, ցաւիդ դեղ է.—
Հա՛յր, քեզ անկէ բաժակ մը տա՞մ...
Հայաստանի աղբիւրներէն
Բերած ջուրէս ջրի՛կ մը տամ...

Ըմպէ՛ զայս, հա՛յր, սիրտըդ զովանա՛յ,
Ջորնայ արցունքդ, աչքերդ զօրե՛ն...
Մեր փրկութեան Ակէն լեցուած
Սափորէս, հա՛յր, ջրնա՛կ մալ տամ...:

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԹԷ ՀԱՅԿ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ

Արարատ լեռան ստորոտը տարիէ մը ի վեր կազմուած Հայկական Անկախ Իշխանութիւնը՝ «Արարատեան Հանրապետութիւն» անունով մկրտուած է, չեմ գիտեր ի՛նչ պատճառով:

Եթէ «Արարատ» լերան ի պատիւ տրուած է այս անունը, սխալ է. վասն զի այս լեռը, ներկայ պարագաներու մէջ, «ամբողջութեամբ» Հայոց չի պատկանիր, այլ անոր մէկ երրորդ մասը կը պատկանի Պարսկաստանի, մէկ մասը՝ նախկին Տաճկաստանի, և մնացած մասը՝ Հայոց նորակազմ իշխանութեան:

Իսկ եթէ այս անունը տրուած է ի պատիւ մեր հին «Արարատ» նահանգին, որուն մէջ հաստատուած է «Արարատեան Հանրապետութիւն»ը, դարձեալ սխալ է. վասն զի Հայկական կառավարութիւնը մի միայն Արարատ նահանգին մէջ չի պարփակուիր, այլ կը տարածուի մինչեւ Տայոց, Գուգարաց, Ուտիի և Սիւնեաց նահանգները:

Այս նկատումներով՝ աւելի նպատակայարմար պիտի ըլլար պարզապէս ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ անուանել զայն, քանի որ վաղը պիտի ունենանք նաև Մեծ Հայոց արեւմտեան բոլոր նահանգները, ինչպէս նաև Փոքր Հայքն ու Կիլիկիան:

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԴՐՕՇԱԿԸ

Հայկական Դրօշակի մասին ‘‘Վերածնունդ,,ի մէջ եւ ուրիշ տեղեր երեւցան զանազան յօդուածներ, որոնք եկան աւելցան արդէն գոյութիւն ունեցող կարծիքներու վրայ: Հիմայ, որ Արարատի վրայ կը ծածանի եռագոյն դրօշակը, անհրաժեշտ էր որ հասարակութիւնը գիտնար թէ ի՞նչ հիման վրայ Հայաստանի Հանրապետութիւնը ընդունած էր զայն, (կարմիր, կապոյտ եւ նարնջագոյն): Թեհրանի ‘‘Առաւօտ,,ի մէջ այդ մասին կը գտնենք լուրջ գրոյթիւն մը գրուած յայտնի հայագէտ եւ բանասէր պ. Հրաչեայ Աճառեանէ, եւ որուն պատմական արժէքին համար կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն: Ծ. Խ.

ՀԱՅՈՑ ԴՐՕՇԱԿԸ

Հին Հայաստանում իւրաքանչիւր նախարարութիւն իր առանձին դրօշն ունէր. այս պարագային համազգային պէտք է համարէին, Արարատեան թագաւորութեան որ է, Արշակունեանց տոհմի դրօշը: Բայց մեր հին պատմագիրները ոչ մի տեղեկութիւն չեն տալիս մեզ ոչ առանձին նախարարութեանց և ոչ էլ Արշակունեանց դրօշի մասին: Յայտնի է որ միայն Մամիկոնեան նախարարութեան դրօշի վրայ նկարած էր արծիւ և աղաւնու

Fonds A.R.A.M

պատկեր: Այսպէս Փաւստոսը խօսելով այդ նախարարութեան մասին՝ ասում է «Աղաւնադրօշք, արծուենշան վարժնականիշք, աներկիւղք քաջասիրտք նահատակք քաջանունք» (դ. 2.): Կայ մինչեւ անգամ կարծիք որ հին ժամանակի դրօշը այժմեայ դրօշից բոլորովին տարբեր էր. օրինակի համար բարձր ձողի ծայրը հաստատուած մի քանդակ, արծիւ, վիշապ և այլն, և ո՛չ թէ շորի վրայ նկարուած պատկեր, ինչպէս այժմ: Այս կարծիքն ունի Միւլլէր հայագէտը որ ուզում է դրօշ բառը դրօշել (քանդակել) բայից հանել:

1198 թուին երբ Լեւոն Բ, Ռուբինեանց թագաւոր օծուեց, Հռոմի Պապը ուղարկեց նրան մի նոր դրօշ, որի վրայ նկարուած էր կարմիր առիւծ, թաթերը վեր բարձրացրած, սպիտակ ֆօնի վրայ: Երեւի Լեւոնի յաջորդները պահեցին այդ դրօշը, բայց երբ Ռուբինեան գահի վրայ բազմեց Լուսինեանց տոհմը, դրօշակը փոխուեց և դարձաւ եռագոյն (կարմիր, կապոյտ, դեղին): Յայտնի է որ Լեւոն Զ.ի մահից յետոյ՝ Հայոց թագաւորութեան ժառանգ համարուեցին Կիպրոսի Լուսինեանները՝ որոնք Լեւոնի մօտիկ ազգականներն էին, և հայ թագաւորների տիտղոսները իրենց անուան միացրին: 1319 թուի Նոյեմ. 11ին Տարսոնի Մատթէոս արքեպիսկոպոսը Հայաստանի անուանական թագաւորը օծեց Կիպրոսի Լուսինեան Յովհաննէս Բ. թագաւորին: Կիպրոսի Լուսինեանց դրօշակն էլ իր մէջ առաւ Հայոց դրօշակի գոյները և եղաւ սպիտակ, կապոյտ, կարմիր և դեղին:

1885 թ. Վիկտոր Հիւգոյին թաղման հանդէսին, Փարիզի հայ Ուսանողական Միութիւնը ուզենալով մասնակցել հայ ազգային դրօշակով, դիմում է Ալիշանին և հարցնում նրանից հայ դրօշակի գոյները: Ալիշանը յայտնում է թէ Հայոց դրօշակի գոյներն են կարմիր, կանաչ, սպիտակ: Ուսանողները վերցրին այդ գոյները, որոնք յետոյ ընդունուեցան նաև Հընչակեան Յեղափոխական կուսակցութեան կողմից՝ իբրեւ ազգային պաշտօնական դրօշակ:

Ալիշանից է նաև գոյների մի երկրորդ դասաւորութիւնը, այն է դեղին, կարմիր, կանաչ կամ կապոյտ, կարմիր, կանաչ, որ ընդունուած էր Կայոց կողմից իբրեւ ազգային դրօշակ վերջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում: 1918 թ. երբ Բալշեւիկները գրաւեցին Նոր-Նախիջեւանը և հին սպաներին իրենց բանակն էին մտցնում բռնի, Հայ Սպաների Զինուորական Միութիւնը հրաժարուեց մտնել նրանց բանակը այն պատճառաբանութեամբ որ իրենք Լենինի հրովարտակի համաձայն Հայաստան պիտի գնան կռուելու Տաճիկների դէմ. Բալշեւիկները համաձայնուեցին և Ռուսներից զանազանելու համար՝ պահանջեցին թեւի վրայ կրել Հայոց գոյները: Նոյն ժամանակ Կովկասում ընդունուած հայ դրօշակի գոյները, դեղին, կարմիր, կանաչ սկսան կրել հայ սպաները իրենց թեւի վրայ:

Բայց Ալիշանի տուած գոյները կամայական էին: Առաջին դասաւորութիւնը (Հնչակեանների դրօշակը) նա վերցրել է տօնացոյցից, ըստ որում Զատկի առաջին կիրակին կոչւում է կարմիր, երկրորդը կանաչ (տես Յ. Խանազադեի յօդուածը, Զիթենի ժողովածու էջ 141): Իսկ երկրորդ դասաւո-

Fonds A.R.A.M

րութիւնը (կամաւորական բանակների դրօշակը) վերցրել է ծիածանի գլխաւոր գոյներից: Մեր դրօշակը Աստուած է տուել, ասում է Ալիշանը, այն օրից երբ Մասիսի գագաթին, Նոյի տապանի վրայ ծագել է ծիածանը:

Նոր Հայկական կառավարութիւնը անշուշտ տեսնելով թէ շատ անհիմն են Ալիշանի ենթադրութիւնները, մերժել է երկու դասաւորութիւններն էլ, և ընդունել է Ռուբինեանց թագաւորութեան վերջին շրջանի գոյները, այն է՝ կարմիր, կապոյտ, դեղին:

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՅՈՅՍ Ը

Քու ցաւիդ մոայլ երեսին վրայ
—Նեխած, բորբոսած լիճի մը նըման—
Երբ յանկարծ ճաճանչ մ'արեւի կ'իյնայ,
Երբոր կը փայլի Յոյսը մէկ վայրկեան,

Ի՛նչպէս վերբատին դուն կը պսպղաս,
Դուն կը մաքրըւիս, կ'աղուորնաս նաև,
Եւ ի՛նչպէս Ազգդ իմ, կ'արձակես վըրաս
Ջիս խանդավառող կայծե՛ր ոսկեթեւ...:

Եւ ես կը հաւտամ, ո՛վ Ազգս այդ պահուն,
Թէ քու ծոցիդ մէջ, քու ցաւիդ մոայլ
Երեսին ներքեւ՝ արեգակնափայլ

Աղամանդներու գանձեր կան անհուն,
Գանձե՛ր զոր կարծես խորքէդ անյատակ
Կը հանէ՝ բուռ-բուռ՝ Յոյսը, մե՛ծ սուգակ...:

Վ. ԹԷՔԷԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՄԱՅԻՍ ՔՍԱՆԸՈՒԹԸ

Այս օր՝ 28 Մայիս, հայ ժողովուրդը՝ ցրուած աշխարհի ամեն կողմ և Հայաստանի մէջ, հանդիսաւորապէս կը տօնէ Հայաստանի ազատագրութեան առաջին տարեդարձը...:

Դարերու երկա՛ր և անպատմելի տրկուտիւն է, տանջանք է և խաչելութենէ վերջ, հայ ժողովուրդը իր վերապրելու յամառ և սքանչելի կամքով, կորովով և հերոսական մաքառումներով, անգամ մը ևս յարութիւն կ՚առնէ Արարատի ստորոտը...:

Կովկասի մեր դիւցազունները, իրենց հոմերական կռիւներով, Հայութեան բնաջնջումը հետապնդող հրէշներուն պարտադրեցին ընդունիլ Հայաստանի ազատութիւնը և 1918, Մայիս 28ին, հռչակեցին Հայկական Հանրապետութիւն:

Կեցցէ՛ Հայաստանի Հանրապետութիւնը...:

Մայիս 28ը, այսուհետեւ պիտի լինի ուրեմն, Հայաստանի ազատագրութեան տօնը, ինչպէս Յուլիս 4ը Միացեալ-Նահանգներու և 14ը Ֆրանսայի ազատութեան տօնն է:

Ու մենք ու մեր յաջորդները, ամեն տարի, նոյն հանդիսաւորութեամբ պիտի տօնենք ազատութեան մեր ազգային տօնը, միշտ յիշելով և միշտ վառ ու բարձր պահելով յիշատակն ու գործը անոնց՝ որոնք իրենց տարիներու տաժանելի և ստեղծագործ ջանքերով, աշխատանքով եւ փրկարար կռիւներով ու սրբազան արիւնով հայ ժողովուրդին ազատութիւնը դարբնեցին...:

Հայրիկ, Արծրունի, Ռաֆֆի, Քաթիպա, Քրիստափոր, Զաւարեան, Ռոստոմ և շատեր, հայ ազատագրութեան առաջին առաքեալներէն եղան և իրենց հայրենաշէն գործերով, վաղուան հայկական փանթէոնին մէջ իրենց անմահութեան նուիրական վայրը ապահովեցին միաժամանակ:

Անոնց սկսած սրբազան գործը, նոյն խանդով, եռանդով և անձնուիրութեամբ շարունակեցին Ակնունի, Վռամեան, Վարդգէս, Զօհրապ, Պօյաճեան, Ժիրայր, Արամ, Զարդարեան, Սիամանթօ, Աշոտ, Շահրիկեան և անթիւ ուրիշներ՝ որոնք հայկական Golgothայի արիւնոտ ճամբուն մէջ լինկան հերոսաբար որ հայ ժողովուրդը ապրի, Հայաստանը ազատուի և ան ազատ է այսօր... Կեցցէ՛ անմահ Հայաստան...

Ի՞նչպէս ամէն Մայիս 28ի հայ ազատագրութեան տօնակատարութեան սրբազան պահուն գոնէ չյիշել, հոյակապ Քեռին, Եփրեմը, Խեչօն, Մուրատը, Արտաշէսը, Իշխանը, Սարգիսը և իրենց հազարաւոր գինակիցները՝ որոնք ամբողջ քառորդ դար մը իրենց զէնքի յաղթական հարուածներով բռնութեան մահացու հարուածներ տուին և Հայաստանի ազատագրութիւնը կերտեցին...:

Fonds A.R.A.M

Անոնք այսօր բոլորն ալ չկան. դիւցազնօրէն կռուեցան և ինկան, հայ ժողովուրդին ապագայ գոյութեան և բարօրութեան նուիրաբերելով իրենց թանկագին կեանքերը, բայց կայ և յաւիտենապէս պիտի ապրի իրենց կեդանի գործը—Հայաստանը—և իրենց անթառամ յիշատակը՝ հայ պատմութեան և հայ ժողովուրդին երախտապարտ հոգիին մէջ։ Յարգա՛նք իրենց յիշատակին։

Չկան անոնք—և ո՞վ գիտէ—տակաւին անշուք շիրիմ մըն ալ չունին՝ որուն վրայ ուխտի գնայինք Մայիս 28ին, ու մեր արցունքներով ու համբոյրներով մրմնջէինք՝

—Հանգի՛ստ հայրենիքի ազատութեան պաշտելի սուրբե՛ր, հանգիստ, հայրենիքը ազատուած է...։

Չկան անոնք, բայց կան իրենց արժանաւոր գաղափարակիցները՝ Ահարոնեան, Քաջազնունի, Համօ, Տրօ, Կարօ, Ռուբէն, Վահան, Անդրանիկ, Սեպուհ և Սմբատ ու շատեր, հաւաքուած աշխարհի չորս կողմերէն և լծուած ազատագրական նոյն փրկարար գործին, կը շարունակեն գործել, քալե՛լ, արեւելքէն դէ՛պի վար, դէ՛պի Բարձր-Հայք, դէ՛պի ամբողջ Հայաստան, ու հայ ժողովուրդը յառաջիկայ Մայիս 28ին, մէկ եռագոյն դրօշակի ներքև մէկ միացեալ Հայաստան մը ողջունելու գերագոյն երջանկութիւնը կը վայելէ։

Ու այդ հրճուահռիթ օրը, հայ ժողովուրդը, իր ազատագրութեան տօնը կը տօնէ, հայրենիքի, Մայիսի կանաչներով ու ծաղիկներով զարդարուած դաշտերուն մէջ ու հրապարակներուն վրայ՝ և շրջապատուած, իրմէն նուիրուած, իր հերոսներուն մարմարեայ յուշարձաններով...։

Կեցցէ՛ Մայիս 28ը, կեցցէ՛ հայ ժողովուրդը։

Զ. ՄԱԹԻԿԵԱՆ

Սեբաստացի ՄՈՒՐԱՏ

* *

Fonds A.R.A.M

ՁՕՆԻԿ ՄԸ ՀԱՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Տիբուլի սիրատարփ երազները տարուեցան հովերէն՝ դէպի մթնոլորտը «անուշահոտ» Հայաստանին, ինչպէս ինքը կ'եղերերգէր: Լատին քերթողին համար գեղեցիկ անուրջներու աշխարհ մըն էր այդ երկիրը, որուն անտառներէն իջնող դիոնիւսական յովազը լա՛յն կը բանար իր պինչերը՝ լա՛ւ շնչելու համար անոր հեշտ ու խնկաբոյր օդը: Ո՛րքան սիրտեր երկար ատեն տրոփած են մխեւնոյն զեղումներով, մարդ ու անասուն սիրահարած էին անոր: Բայց նոյն այդ աշխարհը՝ երբ Դրախտի մը ծծմորներէն մերկացած՝ Դժոխքի մը ծծումբներովը տոչորուեցաւ, երբ իր գետերն ու հովիտները արիւնի ու դիակներու մեռելութեամբը շարաւեցան, երբ իր ծխաններու բոցը մարեցաւ իր արշալոյսներուն առաջին ճաճանչումներուն հետ, ալ ո՞ր Տիբուլը պիտի հանդուրժէր իր Դելիային յուշքերն անուշել այդ երկրին մեռելահոտ շնչումներովը. ու Արշակի մատակարանձ յովազներուն տեղ՝ Տուրանի գիշատանձ ագռաւները կուչեցին անոր ձորերուն մէջ....

Եւ սակայն՝ այդ չարաբաստ երկրին մնացորդ զաւակները միայն չդադրեցան երբեք իրենց հոգիին ստեղծագործ երազները գգուելէ. իրենց օրհասի վայրկեաններէն կորզեցին կեանքի մը հրաշալի կայծը, իրենց մոխիրի մխացումներէն դուրս բերին անուշակ բուրում մը:

Ու հիմա կ'ապրին...

Արշակի յովազնե՛ր, արշաւակի խայտացէք Արարատի սարերէն մինչև Տաւրոսի սորերը. և դուք տարփաւոր Տիբուլներ մեծ ու չքնաղ ազգերու, մի՛ բաժնէք ձեր սիրոյն անուրջները «անուշահոտ» Հայաստանէն:

ԵՂ. ԱՐՔ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՓԱ՛ՌՔ ԱՆՈՆՑ...

Փա՛ռք անոնց, որ յուսացին այս օրը, երբ յուսալն յիմարութիւն էր, և երազեցին զայն, երբ երազելն ոճիր էր:

Փա՛ռք անոնց, որ խաւարին մէջ արշալոյսը երգեցին և մահուան մէջ կեանքը որոնեցին:

Փա՛ռք անոնց, որ հայրենի դաշտերը չլքեցին, երբ անոնք տատասկ կը բուսցնէին ցորենի փոխարէն, և հայրենի աղբիւրներէն չբաժնուեցան, երբ անոնք արիւն-արցունք կը հոսէին ջուրի փոխարէն:

Փա՛ռք անոնց, որ օտար հարիզոններու տակ՝ հայրենի կարօտի հուրովը հրաբուխներ բորբոքեցին, և հայրենիքի տառապանքէն շանթեր ներթեցին:

Փա՛ռք անոնց, որ իրենց գրիչը թաթխեցին հայրենիքի արիւնին մէջ և հայկական տառապանքը ըրին իրենց ներշնչման ակը:

Փա՛ռք, յաւիտենական փառք անոնց մանաւանդ, որ գերերկնային ինքնաժխտումով մը իրենց հաւատքը իրենց իսկ արիւնով սրբագործեցին և ինկան Մեծ Երազին երկունքին մէջ՝ կեանք պարգեւելու համար իրենց տեսիլքներուն:

Փա՛ռք երէկի երազին, փա՛ռք այսօրուան իրականութեան:

Մ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՏԵՆԶԱՊԱՏԿԵՐԻՍ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

ՅՈՒՇՊԱՏՈՒՄԷՍ ՓԵՐԹԻԿ ՄԸ

1915ի Նոյեմբերին վերջին՝ մահավճիռս շալկած՝ Պոլսի բանտէն կը տարուէի Իզմիթ, ուրկէ Էնկիւրիի ճամբով՝ Տիարպէքիր։ Իզմիթ քանի մը օր բանտը մնացի, ուր և որոշում տուի հետիոտն երթալ՝ խորհելով եթէ հնարաւորութիւն մը կայ ազատուելու, այն ալ հետիոտն երթալով միայն կարելի է, մանաւանդ ստակ ալ չունէի, որովհետեւ թոյլ չտուին դրամ բերել տալ։ Նոյն տարուան Նոյեմբերի վերջին կէսին տիրած խիստ ցուրտէն յետոյ՝ Իզմիթէն ճամբայ ինկանք աշնան գաղջ ու գեղեցիկ օրով մը։ Երկար ատեն բանտի թմրեցնող օդը շնչողի մը համար մեծ հաճոյք մը պիտի ըլլար շնչել այժմ մաքուր օդ, դիտել պայծառ արեւն ու կապոյտ երկինքը և աշնան վտիտ կանաչով ծածկուած դաշտերն ու բլուրները։ Արդարեւ ա՛յնքան անյագօրէն կը վայելէի այս բոլորը, որ հետզհետէ հոգեկան թարմութիւն մը կ՛զգայի և տրամադրութիւնս կը զուարթանար, թէպէտ ուղին տանէր դէպի Տիարպէքիր, այսինքն դէպի ստոյգ մահ։ Սակայն առջի օրուան ճամբորդութիւնն իսկ ցուցուց, թէ կարծածիս չափ ալ դիւրին բան չէ եղեր դաժան գինայրներու (ժանտարմ) մտրակի տակ հետիոտն ճամբորդելը։

Իզմիթէն ճամբայ ինկանք մեծ խումբով մը. խումբի մէջն էր նաև նա խապէս նշած Աբիկ Տէր-Մինասեան՝ Պարտիզակցի երիտասարդը շատ խեղճ վիճակի մէջ։ Զինուոր գացեր, ժանտատենդով (թիֆօ) հիւանդցեր և հազիւ ոտքի ելած՝ օդափոխութեան կը ղրկուէր... Տէր-Զօր։ Հազիւ ոտքի վրայ կենալու կարող Աբիկը մեզի հետ պիտի քալէր նոյն օրը մինչեւ Սապանճա։ Կէս ճամբան ուժասպառ վար կ՛իյնայ, ժանտոգի գինայրը կը կատղի, կը հայհոյէ, կ՛սպառնայ սատկեցնել, եթէ չկարողանայ շարունակել ճամբան։ Խեղճ երիտասարդը կը համարձակի ըսել «արխատաշ» (ընկեր) չեմ կրնար, հիւանդ եմ, ուժասպառ եմ...։ «Շո՛ւն կեավուր, դու ո՛վ կ՛ըլլաս, որ կը յանդգնիս արխատաշ անուանել իս, ձեզի պէս անհաւատ կեավուրները մեզի շո՛ւն չեն ըլլար...» Եւ այսպէս անլուր հայհոյանքներ կը ժայթքեն իր գարշ բերնէն հայ ազգի հասցէին։ Խեղճ Աբիկ... երբեմն թեւերէն բռնելով, երբեմն մեր մէջի ուժովներն գինք շալկելով՝ վերջապէս իրիկունն կիսամեռ վիճակի մէջ կը հասցնենք Սապանճա ուր կը փոուի բանտի ասֆալտէ պաղ յատակի վրայ։

Կէյվէի Աքսէրայէն մեզի ընկերացաւ Կուրտպէլէնցի ուրիշ հայ գինուոր մը Արթին անունով, որ նոյնպէս հիւրընդցեր Զանաք-քալէ և այժմ ապաքինելու համար—ի՛նչ հեգնանք— կ՛երթայ գտնել իր ընտանիքը, որու ո՛ւր գտնուիլն և ի՛նչ ըլլալը ոչ ոք գիտէ։ Պէտք է յիշեմ, որ բոլոր օդափոխութիւն ստացող հայ գինուորները իբր աքսորական կը քշուէին Տէր-Զօրի անապատները։ Ծայրաստիճան նիհար ու վատոյժ՝ շատ դժուարաւ կը քալէր։ Մեզի ընկերացող հեծեալ գինայրները հաճոյք կ՛զգային գինք ձիուն կուրծքին առջեւ տուած մտրակելով քշել և երբ ողորմելի հիւանդը շնչասպառ կ՛իյնար ձիուն ոտքերուն մէջ, հրէշները լիաթոք քա՛հ քա՛հ կը խնդային։ Մարդկա-

Fonds A.R.A.M

յին տառապանքը հաճոյք կը պատճառէր այս տմարդի արարածներուն:

Ճամբուն ձանձրոյթը փարատելու համար իրենց սովորական հաճելի նիւթն էր ծաղրել ամբողջը կամ հայ ազգը: «Ահմէտ, գիտե՞ս այս կեավուրներն ուր կ'երթան...»- «Ո՞ւր կ'երթան, Մուսթաֆա»: Մեր մեծ փատիշահը—Ալլահն իր մէկ օրն հազար ընէ—ասոնց համար լեռնային, անտառոտ գեղեցիկ տեղ մը որոշեր է և հոն ասոնց թագաւորութիւն տուեր, հիմա ասոնք կ'երթան հոն ապրելու և իրենց թագաւորին գինուորութիւն ընելու... հա՛... հա՛...հա՛...կեա՛-վուրներ, ալ ի՛նչ կ'ուզէք...» Դարձեալ քրքիջ և մտրակը նոր ուժով մը կը շաչէ, որու որ հանդիպի, վզին, դէմքին...: Դուք ապերախտներ, շուներ, մեր երկիրը կը բնակիք, մեր հացը կ'ուտէք և մեր դէմ կը դաւաճանէք, հիմա քալեցէ՛ք տեսնեմ...» Նորէն մտրակը...

Իրիկուն յոգնած ու անօթի կը հասնինք Աքսէրայ և վարը միջանցքի մէջ սովորական ծեծն ու հայհոյանքը վայելելէն յետոյ կը մտնենք բանտ, որ կիսով չափ արդէն լեցուած է բանտարկեալներով: «Սովորական ծեծ» ըսի, որովհետեւ բացի ճամբու ընթացքին մեր կերած ծեծէն, երբ կայարան մը կը հասնէինք նոր հիւրնկալ գինայրը պարտք կը համարէր անխտիր ամէնքը ծեծել՝ դուրսը բակում կամ բանտի մէջ: Ներս մտնելով հազիւ տեղ մը գտայ պատին տակ, ուր կապոցս տակս առած՝ կսկտած հազիւ նստիլ կրցայ: Կռնակս պատին, ձեռքս ծնօտիս կը դիտեմ բանտի մէջ խաժամուժը, երբ յաղթականօրէն ներս կը մտնէ տասնապետ գինայրը՝ միշտ մտրակը ձեռքին՝ և կոխոտելով կը յառաջանայ մէջ տեղը և սպառնալից հայեացք մը շուրջը դարձնելէ վերջ կ'ըսէ.— «Ով որ ժամացոյց, դանակ, լուցկի... ունի թող հանէ...յետոյ պիտի խուզարկեմ, որու քովէն որ ելլէ. ա՛լ ինքը գիտէ...»: Ունեցողները դուրս կը հանեն՝ ծխողներն իրենց լուցկիի տուփերը (այդ միջոցին լուցկին շատ սղեր էր), ուրիշներ՝ դանակներ, ես ալ կը հանեմ ժամացոյցս: Մարդուն աչքերը նոր փայլ մը կ'ստանան: «Ո՞ւր է ասոր շղթան» կը հարցնէ: «Շղթայ չունիմ», կը պատասխանեմ: «Անկարելի է, այսպիսի ժամացոյց առանց շղթայի չըլլար», կը պնդէ տասնապետը: Տուածս վճռական պատասխաններէն ու բացատրութիւններէն ըստ երեւոյթին համոզուած՝ «ինծի ծախէ ժամացոյցը, դուն խեղճ մարդ, ի՛նչ պիտի ընես ժամացոյցը, վաղ՝ միւս օր ձեռքէդ պիտի խլեն...իսկ ինծի կրնաս ծախել»...: «Չեմ ծախեր, ինծի ալ պէտք կուգայ,» կը պատասխանեմ: Ժամացոյցը ինծի կը վերադարձնէ խորհրդաւոր կերպով աւելցնելով «վաղը ճամբան կը տեսնուինք»: Փակագծի մէջ ըսեմ, որ հետեւեալ օր առաւ ժամացոյցս և իր 10 դահեկնոց ժամացոյցն ինծի տուաւ, փոխանակեցինք...

Ես կը շարունակեմ դիտել շուրջս անցած դարձածը միշտ ձեռքս ծնօտիս և յանկարծ հարուած մը մատներուս, կը բողոքեմ այս անարդար վարմունքի դէմ, ըսելով, որ ես արդէն դատուելու կ'երթամ, եթէ յանցաւոր եմ, հոն թող իս պատժեն... Այս բողոքն ալ աւելի կը կատղեցնէ թուրքը որ աւելի սաստկութեամբ հարուածներ կը տեղայ, մինչեւ որ ինքը բաւ համարէ:

Անհանդուրժելի է հոգեկան վիճակս: Ամբողջ գիշեր պատին տակ կծկտած կը մնամ—որովհետեւ գետնի վրայ երկննալ կարելի չէ—կը տառապիմ սոսկալի

Fonds A.R.A.M

տառապանք մը: Սինլիքոր Թուրք մը այսօր բացարձակ իրաւունք ստացեր է կեանքիս վրայ, ամբողջ էութիւնս ըմբոստացեր է վիճակիս դէմ: Մարմնական ոչ մէկ տանջանք կրնայ հաւասարիլ այն խորը կսկիծին, որ ներսէն կը կրծէ մարդու սիրտը: Թրքական գազանութիւններն անծանօթ չէին ինծի նոյն իսկ համիտական շրջանէն, ասկէ զատ՝ ամիսներէ հետէ այս նոր աղէտները նկարագրող բոլոր տեղեկագիրները ձեռքէս անցեր էին և որոնց ընթերցումը չէի կրցեր լրացնել առանց արցունքի, բայց ուրիշէ գրուած մը կարդալը և ա՛յլ աչքով տեսնել, ականջով լսել և իր կաշիի վրայ զգալը: Կը նախատուիմ ինչպէս շուն մը, անպատկառօրէն կը թշնամանէ ազգս և լրբօրէն ոտքի տակ կը տրորէ մարդկային ամէն արժանիք և արժանապատուութիւն: Ո՛չ, այս անտանելի է, պէտք է վերջ մը ունենայ և որքան կարելի է շուտ: Ինչո՞ւ համար ապրիլ և ամէն վարկեան մեռնիլ անվերջ...լաւ չէ՛, որ մէկ անգամէն վերջանայ այս տառապեցուցիչ և ստորնացնող վիճակը, և ես կ՚որոշեմ ընելիքս...Յաջորդ օրը պիտի անցնինք Սագարիա գետը լաստակով, քայլ մը անդին... և ամէն բան կը վերջանայ: Անհամբեր լուսնալուն կ՚սպասեմ: Առտուն աւելի հաստատուն ու վճռական քայլերով յառաջ կ՚երթամ: Գետի ափին ենք արդէն: Լաստակը մենէ առաջ ուրիշներ կը փոխադրէ, ուրեմն մինչեւ վերադարձը բաւական ժամանակ ունինք հանգստանալու: Կը նստիմ թումբի մը վրայ աչքերս յորդած գետի պղտոր ալիքներուն յառած, որոնք աշնան թարմ կանաչով ծածկուած թումբերը լիզելով կը սահին: Ա՜հ, Փոխւգեան այս Արաքսը որքան նման է մեր Մայր Արաքսին... և ես մտքովս կը վերանամ.—

Գարուն էր, Արալատեան գեղեցիկ դաշտը պճնուած է կանաչով ու ծաղիկներով: Մասիսի յաւիտենական ձիւնի վար տարածուած քղանցքները դէպի վեր ծուէն ծուէն եղեր են, իր ճերմակ կոնը կը ցոլայ աննկարագրելի հմայքով մը: Զատկի արձակուրդէն օգուտ քաղելով Ճեմարանի աշակերտներէն խումբ մը էջմիածնէն ճամբայ կ՚իյնանք երթալ տեսնելու Մայր Արաքսը «յաւուրս իւրոյ պղտորութեան, որ լցեալ գայ դարիւ և դարիւ»: Հոն Մարգարի գիւղն ենք, նուիրական գետի ափին, կը հրճուինք դիտելով գետին վեհասահ հոսանքը և յորձանապտոյտ գալարուն ալիքները: Կ՚երգենք «Մայր Արաքսի» անգուգական երգը.

«Բայց նոքա միշտ յեղյեղուկ
Պղտոր ջրով եզերքին,
Դարիւ դարիւ խփելով
Փախչում էին լալագին...

Կ՚երգենք անդադրում.—

«Արդեօք գալո՞ւ է մի օր ժամանակ,
Տեսնել Մասիսի գլխին մի ղրօշակ...»

Եւ ես պատանեկան վառ երեւակայութեամբ կը տեսնեմ արդէն ձիւնապարդ լերան կատարին, ջինջ կապոյտին մէջ ծածանող բօշն ազատ Հայաստանի: Պատանեկական տարտամ իղձերը հետզհետէ ձեւ ու կերպարանք կ՚ստանան և կը մարմնանայ տենչապատկերս ազատութեան դիցուհիի արձանով մը... կ՚անցնին տարիներ, ես կը շարունակեմ մնալ նոյն դիցարձանին հաւատարիմ սպասարկուն, երկրպագուն ու քարոզիչը: Բայց թափուած յորդ արիւնէն բարձ-

Fonds A.R.A.M

բացած շոգին պատեր էր այս արձանը, անձնական տառապանքս ու հոգեկան խոր կսկիծս առժամապէս սև քողով մը ծածկեր էր անի աչքերէս...Իսկ այժմ կը պատռի վարագոյրը,կը ցնդի շոգին նորէն,ինծի կը ներկայանայ նոյն դիցարձանն ա՛լ աւելի վսեմ, ա՛լ աւելի վեհաշուք և ա՛լ աւելի մօտ: Ան կը ճառագայթէ ամէն ուղղութեամբ, իր կենսատու լոյսն ու ջերմութիւնը կը թափանցէ հայ լեռնատանի հովիտներն ու խորաձորերը, կը տեսնեմ դաշտերը եռուն կեանքով լի, արտն ու անդաստան ժրաջանօրէն կը մշակուին, աւերակ գիւղերը կը շէննան, նուիրական տաճարները կը վերաշինուին և քաղաքներու մէջ կեանքը յորձանուտ կ՛անցնի փողոցներէն: Կը տեսնեմ հայ բանակը յաղթական քայլերգով որ կը դիմէ տօնելու Ազատ Հայաստանի Անկախութեան տօնը, այո, կը տեսնեմ... ԱՅՍՕՐԸ: Ձայներ սիրելի և անուշ անունս կուտան, կը կանչեն խրախակից ըլլալ, մասնակցիլ իրենց հանդիսակատարութեանը և գործակցիլ վերաշինութեան: Հոգիս նոր կորով մը կ՛զգենու, յուսահատութիւնը տեղի կուտայ և ես կը վճռեմ անցնիլ գերեզմանիս վրայէն:

Հարուած մը և դաժանաձայն հայհոյանք մը կ՛սթափեցնէ իս յափշտակութենէս: «Կեավուր, չե՛ս տեսներ որ գետը կ՛անցնինք, ինչ այդպէս անշարժ նստեր ես: Չինգ դահեկան ցնծա՝ գետը անցնելու համար» (սովորականը տասը փարա է): Կը վճարեմ դրամը և լաստակը կը սահի գետի միւս կողմը:

Ո՛չ, ալ վճռուած է, պէտք է աննկուն շարունակել մինչեւ վերջ: Պէտք է միշտ արթուն պահել հոգեկան կորովը զօրացնելու համար առկար մարմինս կրելու այս խաչը: Կամ կ՛իյնամ յաղթական գինուորի պէս, կամ կը յաղթեմ վերջապէս...

Եւ ես յաղթեցի... Տեղիս պատկերս յաղթանակեց: Այսօր երջանիկ եմ տօնելու Հայաստանի Հանրապետութեան առաջին տարեդարձը:

Ատի հայ ազգի անմեռ Ոգիի յաղթանակն է:

Փարիզ, 14 Մայիս, 1919

Ա. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

“ԿՈՐԻԶԸ„

1393 թուականին պարիսեան Սէն Տընի արուարձանում թաղուեց Հայոց անկախութիւնը և հայ երկրի համար բացուեց ստրկութեան մի նոր շրջան, գուցէ ամենէն մռայլը և ամենէն աղետաւորը մեր դարաւոր պատմութեան մէջ։ Հայրենիքի մեծագոյն հատուածը մնաց գերի Օսմանների, որոնք, ասիական բարբարոսութեան, ոչ միայն իբրեւ ասպատակող ու կործանարար մի հօրդա, այլ և իբրեւ ներկայացուցիչ կրօնա-քաղաքական մի դժնդակ սիստեմի, որի անունն է իսլամական թէօքրասի, մահմետական աստուածապետութիւն։

Իսլամի տարը իշխեց իր դաժան, անագորոյն խստութեամբ, ձգտելով յեղաթիւրել քրիստոնեայ ցեղերին մարդկային ու քաղաքացիական պատկերը, նետելով նրանց բարոյական նուաստացումի անդունդը, խլելով նրանցից բոլոր առնական յատկութիւնները, ստեղծելով նրանցից լոկ խօսուն գրաստներ։

Կացութիւնը շատ տարբեր չէր Արեւելքի Հայքի մէջ, որ հեծում էր Պարսից սատրապների լծի տակ, նոյն կրօնական ու քաղաքական հալածանքները, նոյն ատելութիւնն ու արհամարհանքը դէպի «ոայան», նոյն սիստեմատիկ ապատակութիւնները, նոյն ցաւի ու տառապանքի բառաչը Հայոց աշխարհում։

Եւ այդպէս — հինգ դար։ Հինգ դար շարունակ՝ հայ մարդը — զուրկ իր ազգային դրօշից, զուրկ իր ազգային կառավարութիւնից։

1393ին Լեւոն Ե.ի դիակի հետ թաղուեց Սէն Տընիում հայկական դրօշը։ 1918ին — 525 տարի յետոյ — դէն շպրտում են Հայոց գերութեան ծանր տապանաքարը և նոյն եռագոյն դրօշը սկսեց վերստին ծածանիլ — ոչ այլ եւս Տաւրոսի բարձունքներում, այլ Արարատի բուքի տակ, ոչ ալ եւս Կիլիկիոյ հեռաւոր հովիտներու մէջ, այլ Երեւանի, Էջմիածնայ նուիրական վայրերում, այնտեղ, ուր յուզիչ աւերակների տակ թաղուած են մեր հինաւուրց մայրաքաղաքները — Դուին, Արտաշատ, Վաղարշապատ, Երուանդակերտ, Անի, Արմաւիր, —այնտեղ, ուր իւրաքանչիւր քայլափոխը յիշեցնում է Հայաստանի հին փառքը, ոգեկոչում է աստուերները Հայոց արքաների...

Հայոց արքաների... Անցել է անդառնալիօրէն այդ արքաների դարը, թաղուել է անդառնալիօրէն հնութեան փոշիի տակ։ Անցել են ժամանակները, երբ մի Արամ, մի Տիգրան, մի Աշոտ կարող էին միահեծան իշխել ընդարձակ երկրի վրայ, միահեծան տնօրինել ժողովրդեան ճակատագիրը։ Ամենահզօր արքաներն իսկ տրորուեցին, չքացան պատմութեան գոռալիքների մէջ, աստուածներն իսկ գահավիժուեցին իրենց գոռոզ, անմատչելի բարձունքներից...

525 տարի՛... Անգամ իր դժոխային միջավայրում, անգամ կաշկանդուած բարբարոսութեան անդադրում հեղեղների մէջ, Հայոց պատմութեան անիւն եւս թաւալուե՛լ է այդ ահագին ժամանակամիջոցում, հայկական ուղեղն եւս կաղապարուե՛լ է արեւմտեան փրկարար վարդապետութեանց կաղապարով։

Fonds A.R.A.M

«Հայկ ու Արամին յիշենք մենք, եղբարք...» գոչում էր կէս դար առաջ Միքայել Նալբանտեանը:

«Հայկ ու Արամին մոռանա՞նք, եղբարք» — ձայնում էր նրան ի պատասխան՝ Հայոց Մուսայի երկրորդ փառաւոր ներկայացուցիչը, Ռաֆայել Պատկանեան...

1918 Մայիս 28ի անմոռանալի օրը, Հայկական Հասարակապետութեան դրօշի ծածանումը, Երեւանի Նորհրդարանի վրայ, եկաւ հաշտեցնելու հայ գրականութեան երկու բանակուող հսկաներին: Հայկն ու Արամը վերակենդանացան — այն իմաստով՝ որ իրագործուեց, յարութիւն առաւ 325 տարիէ ի վեր գերեզմանուած Հայկական Անկախութեան գաղափարը: Միւս կողմից՝ Հայկն ու Արամը նետուեցին ընդմիշտ մոռացութեան ալիքներու մէջ, որովհետեւ արքայական գահի փոխարէն՝ կանգնեց այնտեղ, Մասիսի ստորոտներուն Հայկական Պարլամենտը, ժողովրդական ներկայացուցչութեան թոյլ ու անկատար, բայց հպարտ ու խոստմնալի կառուցուածքը:

Այո՛, թոյլ ու անկատար է տակաւին այդ Հայ Ռամկավար Հանրապետութիւնը, որ երէկ միայն ստեղծուեց անօրինակ զոհաբերութիւններով թիւրքաց արշաւանքների ու բարբարոսութիւնների դժոխքի մէջ: Կը գա՛յ օրը, երբ կը վերանայ մեր հորիզոնից թիւրք-թաթարական պոգրոմների մշուշը, երբ կը վերանայ ինքնապաշտպանութեան ու դժնդակ գոյապայքարի անհրաժեշտութիւնը, երբ մեր բազմատանջ ժողովրդին հնարաւորութիւն կը տրուի, վերջապէ՛ս, ազատ շարժուելու ու շնչելու.—և այն ժամանակ Հանրապետութիւնը պիտի մեծանայ ու բարգաւաճի հայկական ճկուն ու բեղուն հանճարի շնորհիւ, պիտի բարգաւաճէ, որովհետեւ հայ ցեղը, չնայած իր ահաւոր մարտիրոսութեան, իր անլուր խոշտանգումին ու ճարակումին, գրեթէ միակն է մերձաւոր Արեւելքի ցեղային Բաբելոնում, որ ընդունակ է կազմակերպելու պետական-հասարակական ժամանակակից իրաւակարգ և ժամանակակից կեանցաղ: Պիտի բարգաւաճէ... եթէ օտարը ճանչնալէ առաջ՝ մենք ինքներս ճանաչենք այն, թեւ տանք նրան, ազգովին սատարենք ու պաշտպանենք հայ դատի այդ միակու զօրաւոր կռուանը:

Եթէ մի ժամանակ Կիլիկիոյ մէջ ապաստանած Ռուբինեան գայիսոնը ներկայացնում էր Հայաստանն ու Հայկական Գաղափարը, ևս առաւել արժանի է այդ կոչումը ստանձնելու Հայ Նորածին Հանրապետութիւնը: Ժողովուրդների էւօլիւսիօնի ընթացքում—նաև մեծ ազգերի պատմութեան մէջ լինում են նախախնամական, բաղդորոշ վայրկեաններ, երբ հայրենիքի մէկ հատուածը ստանձնում է սրբազան առաքելութիւն կերտելու ամբողջական հայրենիքը, կերտելու ոչ թէ իր կամքը բռնադրելով, այլ ազգային ընդհանրութեան յօժարակամ կողմնակցութիւնը վաստակելով: Այդպէս եղաւ մասնաւորապէս իտալական պատմութեան մէջ:

Հայոց երիտասարդ հասարակապետութիւնը պիտի դառնայ կորիզը ապագայ մեծ պետութեան, ինչպէս որ Պիէմոնթը ժամանակին կորիզն եղաւ իտալական պետութեան, մի պետութեան՝ որի մայրաքաղաքը եղաւ, սակայն, Հռոմը:

Fonds A.R.A.M

Այդպէ՛ս կը թելադրէ պատմական ցաւոտ ու արիւնոտ դէպքերի ընթացքը, այդպէ՛ս, կ՛ըմբռնէ հայ ժողովուրդի ահագին մեծամասնութիւնը, այդպէ՛ս պիտի ըմբռնէ իւրաքանչիւր հայ, որ հոգով կապուած է հայ ժողովրդային զանգուածների հետ։

Կեցցէ՛ եռագոյն ու հողմակոծ Դրօշը Հայ դեմոկրատիկ Հանրապետութեան։

Կեցցէ՛ ԿՈՐԻՉԸ, որ պիտի դառնայ կուռ ու շքեղ Ամբողջութիւն։

Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ

ԱՒԱՂԻՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Մէկ տարի է անցել այն սարսափելի ժամանակներից, երբ տաճկական բանակները առաջ էին շարժւում դէպի Կովկաս։

Բարձր Հայքի նշանաւոր բերդաքաղաքը ընկած էր դաւադրական պայմանների մէջ, Կարսը յանձնուած էր դաւաճանութեամբ, Ալէքսանդրապոլը առնուած էր նենգութեամբ։

Ժողովուրդը, հայոց չարքաշ ու հերոս ժողովուրդը թողել էր գիւղ, դաշտ, հայրենի տուն—և փախչում էր առանց յետ նայելու։ Կովկասեան Հայաստանից մօտ կէս միլիոն գաղթականութիւն էր պոկուել, որ չգիտէր ուր ապաստան էր, քանի որ ոչ մի ապահով տեղ չկար Հայոց դժբախտ աշխարհում։

Հայութիւնը իբրեւ մի շիւղ տարուբերւում էր փոթորկալից ովկիանոսում։ Զորս կողմից շրջապատուած էր նա անխիղճ ու բարբարոս թշնամիներով, որոնք վճռական ճակատամարտներ էին մղում և կամենում էին վերջ տալ այդ հին, դասական ժողովրդի գոյութեան։

Ռուսական զօրքը վաղուց անցել էր Կովկասեան սարերի այն կողմը։ Չկար այլեւս Արեւելքի դարաւոր հակառակորդը, չկար «Մոսկով»ը։ Եւ այդ գիտակցութիւնը լցնում էր Թաթար ու Թուրք նուաճողների սիրտը անպատմելի ուրախութեամբ։ Սանձը արձակուած էր արդէն, շղթան բաց էր ընկած և Արեւելքը, ահարկու ու վրէժխնդիր, յարձակւում էր հայ գիւղացու, հայ աշխատաւորի, ամբողջ հայ ժողովրդի վրայ։

Այս ողբերգական կացութեան մէջ Կովկասեան միւս քրիստոնեայ ժողովուրդը—վրացին—ոչմի օգնութիւն չհասցրեց մեզ։ Նա մտածեց, որ իր անկախութիւնը կարելի է ամրապնդել այն ժամանակ, երբ Ռուսաստանի զօրքերը չլինին Կովկասում։ Վրացի ժողովուրդին խաբեցին նրա վարիչները, Վրացի ժողովուրդը մեղաւոր չէ անշուշտ այս քաղաքական յանցանքի համար։ Բայց ծանր իրողութիւնն այն է, որ Վրաստանը դարձաւ գործակից, յեղափոխական Ռուսաստանի թշնամի և Թաթար ու Թիւրք աշխարհակալների բարեկամ։

* * *

Fonds A.R.A.M

Կովկասեան միւս տարրը—Թաթարը, իր բէգերով, աղալարներով ու խաներով մեր ժողովրդի ամենանենգ թշնամին եղաւ: Եւ զարկուած էր մեր թիկունքից, մեր կողքից, և չէր թողնում, որ հայ հերոսը դէպի Կովկասեան ճակատը գնայ, պաշտպանէ մեր երկիրը, մեր խրճիթը, մեր հայրենի հողը...

Ահաւասիկ այսպէս էր կացութիւնը 1918 գարհուրելի թուականին: Ռուս զօրքը չկար, ազնուականների Վրաստանը դաւաճանել էր, բէգերի և ագալարների Ադրբէջանը մէջքից, փաշաների և սուլթանների Տաճկաստանը առջեւից: Գերմանիան, որ իշխում էր Տաճկաստանում և որ այդ ժամանակ մրտնում էր Կովկաս-ոչինչ չէր անում հայ ժողովրդին փրկելու համար, այլ ընդհակառակը թոյլ էր տալիս կոտորել, ջարդել մեր հերոսական ժողովրդին: Դաշնակիցները, որոնց դատի համար մենք այնքան զոհաբերութիւն էինք արել և այնքան փառաւոր պայքարել—դեռ շատ հեռու էին մեզանից և չգիտէինք թէ երբ՝ են հասնելու վերջապէս...

* * *

Բայց հայ ժողովուրդը չյուսահատուեց այսպիսի դաժան պայմաններում: Հայ մարտիկը, լեգենդական Սասունցի Դաւթի և պատմական Սասունցի Յովնանի արիւնը երակներում, ոգեւորուած այնքան ու այնքան հերոսների նուիրական յիշատակով, զգաց, որ սա վերջին, վճռական պայքարն է: Հայ ժողովուրդը զգաց որ մենակ էր, որ լքուած էր ու դաւաճանուած իր վաղեմի դրացիներից, և այդ մենակութեան մէջ նա աւելի պայծառատես և աւելի հերոսական եղաւ:

Եւ ինչ որ ուրիշները հրաշք էին համարում—կատարուեց անցեալ տարի:

Փամբակի դաշտերը, Արաքսի հովիտը, Մարգարա, Սարդարապատ, Ուրմիա, Ատրպատական, Ղարաբաղ, Բագու—այդ բոլոր վայրերում ցոլացաւ հին, ազնիւ ժողովուրդի ոգին: Բոլորը լծուեցին մի ծանր. դաժանական աշխատանքի:

Եւ հայ ժողովուրդը յաղթեց:

Այս յաղթանակից ծագեց վերջապէս «Հանրապետութիւնը», Արաքսի պատմական հովիտում, Մասիս լերան փեշերի տակ:

Ապագայ պատմիչը մանրամասն կանգ կ'առնի այս զարմանալի ժամանակաշրջանի վրայ, որ հայ ժողովուրդի կեանքում մի նոր դարագլուխ է բաց անում: Այժմ, Հայաստանի Հանրապետութեան այս առաջին տարեդարձին, երկու խօսքով միայն կը կամենայինք ցոյց տալ, թէ ի՛նչ պատմական խրատ է պարունակում մեր սերնդի համար այդ նշանաւոր իրողութիւնը:

Այն, որ մեր ժողովրդի դիմադրութեան շնորհիւ և մեր պայքարի ոյժով միայն հիմք դրինք Հայաստանի Հանրապետութեան: Ոչ թէ դիւանագիտական ճամբով լուծուեց մեր կեանքի ու մահուան խնդիրը, այլ մեր զէնքի ոյժով: Եւ նոր Հայաստանի ստեղծող եղան ոչ թէ հայրենիքից և հողից կտրուած դիւանագէտներ, այլ երկրի մեր ժողովուրդը, մեր հերոսները:

Fonds A.R.A.M

Այն, որ հայ ժողովրդի խոնարհ խաւերը, գիւղացի, արհեստաւոր, մշակ, իրենց անպատմելի չարքաշութեամբ, իրենց անձնուիրութեամբ, իրենց սքանչելի դիմադրութեամբ փրկեցին ազգը ամբողջովին և հիմք դրին մեր անկախ գոյութեան: Մինչ մեր «երեւելիները» փախչում էին վտանգի վայրերից— Արարատեան դաշտի, Շիրակի, Ղարաբաղի գիւղացիութիւնը և Բագուի հայրենասէր բանուորութիւնը մոռանում էին իրենց կեանքը և դժոխային պայմանների մէջ կռուելով բազմահազար բանակների դէմ՝ դնում էին հիմնաքարը մեր ազատութեան:

Այն, որ Հայաստանի Հանրապետութիւնը միակն է Կովկասում ստեղծուած Հանրապետութիւնների շարքում, որ կարողացաւ իր սեփական ոյժերով պետութիւն ստեղծել և պետութիւն պահպանել թաթարական ու թուրքական ծովի մէջ: Մինչ Վրաստանը ոտքի կանգնեց գլխաւորապէս Գերմանական սուինների միջոցով և իր երկիրը նրանով փրկեց, մինչ Ատրպէգանը փոքր ի շատէ անկախ կեանք ստեղծեց տաճկական բանակների ոյժով— Հայաստանը չունենալով ոչ մէկ աջակից և ընդհակառակը ունենալով ուժեղ թշնամիները, կարողացաւ այնուամենայնիւ յաղթել և Արարատեան սրտում անկախութեան դրօշը բարձրացնել:

Մենք պէտք է կարողանանք վեր բարձրանալ բոլոր երկրորդական նկատումներից, որոնք ժամանակաւոր են, և գնահատել այս սքանչելի իրողութիւնը, որ անօրինակ դարագլուխ է սկզբնաւորում մեր ողբերգական պատմութեան մէջ:

Հայաստանի Հանրապետութիւնը մեր հերոսական ժողովրդի ամենամեծ յաղթանակն է: Մի ժողովուրդ, որին կամենում էին մեռցնել աշխարհիս չար ոյժերը, բայց որ գլուխը բարձրացրեց իր յաւերժական Մասիսի նման և աղաղակեց թէ՝ պէտք է գոյութիւն ունենամ: Մի ժողովուրդ, որ դիմացաւ բախտի ամենադաժան հարուածներին, Ապտիւլ-Համիտի 300,000 զոհերին, երիտասարդ-թուրքերի Ադանային, չորս տարիների Դանդէեան ղժոխքին, զարհուրելի կոտորածին, տեղահանութեան, գաղթականութեան, որի նմանը չկայ ոչ մէկ ազգի պատմութեան մէջ և որ աւա՛ղ միլիոնով է հաշւում...

Այդ ժողովուրդը կայ այսօր, նա նորէն պիտի քաղաքակրթութիւն, լոյս, գիտութիւն տարածի իր շուրջը: Հանրապետութիւնը—նրա նշանաբանն է: Հանրապետութիւնը—նրա յաղթանակն է:

Մի տարի է անցել այն ծանր ժամանակից, երբ Հանրապետութիւնը ստեղծուեց մեր հողի վրայ: Դեռ ցաւերը չեն անցել, դեռ պայքարը շարունակւում է: Մայր Երկիրը զարհուրելի ցաւերով է ծնունդ տալիս հայ ժողովրդի անկախ կեանքին:

Միանանք ամենքս, կառչենք երկրին, կառչենք հայրենի հողին, կառչենք ժողովրդի ոյժին, բանակին, կազմակերպութեան: Ամեն կողմից և ամէն կերպ փայփայենք այդ ոյժը, որովհետեւ այս բիրտ ու եսական աշխարհում միայն նա է, որ խաբուսիկ չէ, միայն նա է, որ արժէք ունի:

Եւ այն ժամանակ, Հայաստանի անկախութեան ճանապարհից բոլոր խոչընդոտները կը հեռանան, և այն ժամանակ Հանրապետութեան երկրորդ տարեդարձը կը տօնենք աւելի բախտաւոր պայմանների մէջ... Ս. Յ.

Fonds A.R.A.M

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐՇԱԼՈՅՍԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Ողջո՛յն Հայաստանի մատաղատի Հանրապետութեան: Ողջո՛յն Ազատութեան Արշալոյսին:

Վեց հարիւր տարուայ ստրկութենէ յետոյ հայ ժողովուրդը այսօր կը տօնէ իր ազատութեան առաջին տարեդարձը:

Մեծ պատերազմին ամենէն սեւ օրերուն մէջ, երբ ամբողջ հայրենիքը թշնամիին ոտից կոխան էր դարձած, երբ Հայուն անիծուած բաղդը կարծես վերջնականապէս երես կը դարձնէր մեզի ու մահուան խաւարը կը պատէր մեր յուսաբեկ աչուըները, 1918 Մայիսի 28ին հրաշք մը կը կատարուէր պատմական Արարատի մայրական հողերուն վրայ: Արիւնաքամ հայ ժողովուրդի բեկորները իրենց պապենական միջնաբերդին մէջ հաւաքուած, մերկ ու սովահար, կտրուած ամբողջ աշխարհէն, շրջապատուած ժանտ ու վայրի թշնամիներով՝ ձեռք ձեռքի կուտային այնտեղ ու կը հռչակէին Հայկական Անկախ Հանրապետութիւնը:

Անկարելի ու դժնդակ պայմաններու տակ ստեղծուած այդ ազատութիւնը կրնա՞ր ապրիլ արդեօք:

Շատերէն անգիտուած, շատերէն ծաղրուած, շատերէն քննադատուած ու այպանուած նոյն իսկ, անիկա ապրեցաւ սակայն, հետզհետէ ընդարձակեց իր սահմանները, կանոնաւորեց իր ներքին կազմը, կուրծք տուաւ ներքին ու արտաքին բոլոր թշնամիներուն, կուրծք տուաւ մահացնող հիւանդութեանց, կուրծք տուաւ ահաւոր սովին և այսօր կը բոլորէ ահա տարին՝ աւելի քան երբեք լեցուն կեանքով, աւելի քան երբեք լեցուն յոյսով:

Ու մեզի կը տրուի ահա այսօր տօնել ազատութեան անդրանիկ տարեդարձը:

Հայուն ուրախութենէն սուգն անբաժան եղած է միշտ սակայն, ու մենք չենք կրնար այսօր չխորհիլ տխրութիւնով անո՛նց, որոնք պատրաստեցին այս մեծ օրը, երեսուն տարուայ յեղափոխական կտրիճ սերունդին, որ ինկաւ մեծ գաղափարին համար, ազատութեան ճամբուն վրայ, մեր հարիւր հազարաւոր նահատակներուն որոնք խողխողուեցան տարագրութեան ճամբաներուն վրայ, մեր այն պաշտելի ռազմիկներուն որոնք ինկան պատուոյ դաշտին վրայ՝ զէն ի ձեռին:

Ողջո՛յն ուրեմն Հայկական Հանրապետութեան, ողջո՛յն Ազատութեան անդրանիկ Տարեդարձին, ու փա՛ռք անոնց որոնք պատրաստեցին ու կերտեցին այդ Ազատութիւնը:

ԱՐՏԱՒԱԶԴ ՇԱՆԸՄԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՄԵԾ ՍԳԱՀԱՆԴԷՍ

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՌՈՍՏՈՄԻ, ԱՐԱՄԻ ԵՒ ՄՈՒՐԱՏԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ինչպէս ծանուցած էինք մեր անցեալ թիւով, Փարիզի Հ. Յ. Դաշնակցութեան մարմինին նախաձեռնութեամբ մեծ սգահանդէս մը կազմակերպուած էր Սալ տէ գ'Աքրիքիւլթէօրի սրահին մէջ, Ապրիլ 27ի կիւրակի գիշեր։

Այս առթիւ սրահը զարդարուած էր հայկական դրօշակներով, ու բեմին վրայ սև շղարշներու մէջ կ'երեւար Հ. Յ. Դաշնակցութեան խորհրդանշանը շրջապատուած Ռոստոմի, Արամի և Մուրատի մեծադիր նկարներով։ Ամէն չանք եղած էր այս յիշատակի հանդէսը փայլուն և յաջող կատարելու համար։ Որոշեալ ժամէն առաջ արդէն սրահը լեցուած էր, Փարիզի հայ գաղութը եկած էր իր յարգանքի բաժինը բերելու անմահ հերոսներու նուիրական յիշատակին։

Օրուան նախագահը, Պ. Ա. Ահարոնեան, հիւանդ ըլլալով՝ անոր տեղ նախագահեց հայկական հանրապետութեան պատուիրակներէն Բժիշկ Հ. Օհանջանեան, որ պարզ բայց շատ յուզիչ խօսքերով յայտնեց օրուան հաւաքումին նպատակը և հրաւիրեց ներկաները յոտնկայս լսել Շոբէնի մահերգը, զոր դաշնակի վրայ նուագեց Օր.–Մարգարիտ Բաբաեան։

Պ. Էրաչ Զարդարեան շատ լաւ առոգանութեամբ մը արտասանեց Սիամանթօի «Աստուածացում»ը։

Ա. Բանախօսն էր Պ. Վարանդեան։ Ահա անոր ճառի համառօտութիւնը.

«Գերեզման են իջնում վերջին մօհիկանները հայ ազատագրական շարժման, թողնելով իրենց ետքից մի ահաւոր ամայութիւն... Ամայութիւն՝ ոչ միայն այն պատճառով, որ սով է առհասարակ գաղափարական գործիչների և մաշուել է ու հիւծուել մեր ազգային նիւթը այս գուլումի տարիներում, այլ ամայութիւն և այն պատճառով, որ վերջին մեռնողները իրօք խոշոր մեծութիւններ են, մի քանիսը անբաղդատելի անփոխարինելի, մեծութիւններ...

Ի՞նչ է գաղտնիքը նրանց անձնական հմայքի և ահագին ժողովրդականութեան...

Ամէն տեղ, ամէն ժամանակ ժողովուրդները պաշտել, հերոսացրել են միմիայն նրանց, որոնք իտէալը դաւանելով հանդերձ, չեն փակուել եսամոլ մեկուսացումի մէջ, չեն մնացել կրաւորական հանդիսատեսի դերում, այլ ժողովրդի հետ գրկախառնուած, նետուել են յորձանքի մէջ, տուել են կենդանի օրինակը անձնազոհութեան։ Դա մի համաշխարհային ճշմարտութիւն է և ամեն անգամ, երբ անհատ գործիչները փորձել են խախտել այդ կանոնը, ստեղծել արուեստական փառք ու հմայք, ժողովրդականութիւն, ամէն անգամ նրանք վրիպել են չարաչար և անխնայ տրորուել պատմութեան անիւի տակ...

(* * *)

Fonds A.R.A.M

Երեք պաշտելի հանգուցեալները մի մի պերճախօս ապացոյց ու վաւերումն են այդ համամարդկային օրէնքի: Օրէնքն էլ՝ ամուր խարսխուած հայ ժողովրդի սրտի մէջ, շրջապատուած հարիւր հազարաւորների գուրգուրանքով:

Որովհետեւ երեքն էլ գրեթէ պատանեկան օրերից իվեր գբրկել են մարդկութեան մեծ առաքեալների հաւատամքը, գաղափարական ըմբոստի եսամերժ աւետարանը... «Ես»ը չկա՛յ—նա պատկանում է ընդհանրութեան... Նա ամեն վայրկեան պէտք է պատրաստ լինի ոչնչանալու ի նպաստ այդ ընդհանրութեան...: Անձի տեւական երջանկութիւն չկա՛յ—քանի դեռ իրեն ծնող ժողովուրդը կը դեգերի թշուառութեան ու տառապանքի մէջ...:

Այդպէս է յեղափոխականի դասական տիպարը, որ գեղեցկօրէն մարմնացած է մեր առաքեալների մէջ:

Կայ մի այլ գիծ, որ ընդհանուր է երեքին: Իրենց շքեղ, հերոսական քառիերի մէջ նրանք համեստ են Նազովրեցու պէս: Իր յուզիչ պարզութեամբ, իր բարոյական բարձր նկարագրով՝ Սեբաստացի Մուրատը արժանաւոր ընկերն է Եփրեմի, Քեռիի, Սաքօի, Դուման: Նրանց պէս գիտէր բարձրանալ ամբոխային բնազդների ու պահանջների մակերեւոյթից, գիտէր փիլիսոփայօրէն արհամարհել սին ցոյցերն ու ովսաննաները, այս աշխարհի «ունայնութիւնն ունայնութեանց»...

Աւրամը՝ նոյն բարձր նկարագիրը: Անտարբեր՝ թէ դէպի ծափերը և թէ դէպի ամբաստանութիւնները ու «էնսինիւասիօն»ները հակառակորդների՝ որոնք իրար չանացին աղարտել նրա անբիծ անունը... Չէր պատասխանում նենգ գաղտասուքներին, ունէր մի գերագոյն արհամարհանք, գուցէ և ներողամտութիւն դէպի այդ բոլոր ամբաստանիչները, որոնք մեր ախտաւոր կեանքի ծնունդ են անշուշտ:

Ռոստոմը... Նրա մօտ համեստութիւնը հասնում էր արդէն մի չնաշխարհիկ ինքնամերժումի:

Նման են և տարբեր երեք հերոսները: Տարբեր են նրանք իրենց կշիռով, մեծութեամբ: Ռոստոմը նախ և առաջ մտաւոր բարձր հեղինակութիւն էր, կուսակցութեան առաջնորդ: Ռոստոմը միանգամայն մեծ նկարագիր էր և մեծ, խորունկ իմացականութիւն: Բայց Ռոստոմը նաև զգացումի մարդ էր բուռն, յորդահոս, կենսարար զգացումի, որ հեղեղում էր իր ամբողջ էութիւնը և իր երկարամեայ ու ալեծուփ գործունէութիւնը...

Այդ մարդը, որ լայն, բազմակողմանի զարգացման տէր էր և ունէր գիտնականի, փիլիսոփայի լրջութիւն, մանուկի պէս կը խանդավառուէր ամեն անգամ, երբ իր դժնդակ ճանապարհին, Հայոց մռայլ հորիզոնի վրայ կը նշմարէր յոյսի մի ճառագայթ...:

Եւ չէր ընկճուում, երբ մարում էր այդ այդ ճառագայթն եւս, չէր ընկճուում բախտի դաժան հարուածների տակ, երբ իդէալը խեղդուում էր ժամանակաւորապէս արեան հեղեղների մէջ. չէր ընկճուում, երբ սուլթանական գերանդին հնձում էր շարունակ իր թանկագին ընկերները և շա-

Fonds A.R.A.M

րուն ակ վիժում էին իր յեղափոխական ծրագիրները, զարնուելով անյաղթելի խոչնդոտների... Ռոստոմը անընկճելի էր, նրա կամքը՝ աննկուն և նրա հոգեկան անդորրութիւնը անխոով։

Ահա այդ բոլոր յատկութիւնները տուին նրան առանձնաշնորհեալ դիրք կուսակցութեան մէջ, դարձրին նրան սակաւաթիւ ընտրեալներից մինը, Քրիստափորի ու Զաւարեանի կողքին։

Արտաքինը—անշուք, անփայլ։ Ռիգօրիստի, միջնադարեան խստաբարոյ ճգնաւորի պատկեր ուներ, երբ առաջին անգամը հանդիպեցայ իրեն՝ 1893ի Սեպտեմբերին, ժընեւում։ Ոչ խօսելու ձիրք ուներ, ոչ գրելու։ Ունի, սակայն, մի քանի յօդուածներ «Դրօշակ»ի առաջին տարիների հաւարկերում, յօդուածներ որ միայն արժէք ունին։ Զուրկ ձեւից ու ոճից՝ մեր ընկերոջ սակաւաթիւ գրական մարզանքները փայլում են իրենց բովանդակութեամբ, մտքի լրջութեամբ ու խորութեամբ։

Ճառել չէր սիրում։ Մեծ, ալեկոծ ժողովների մէջ կը նստէր ժամերով համր ու անշարժ։ Շատ քիչ անգամ խօսք կ'առնէր։ Սուր թափանցող մըտքով արագօրէն կ'ըմբռնէր կացութիւնը և մի քանի անպաճոյճ խօսքերով կը տար լուծում-բանաձեւը։

Եւ ընկերները կը խոնարհուէին պատկառանքով։

Անսահման էր ընկերների սէրն ու յարգանքը դէպի կուսակցութեան վէթերանը։ Այդ յարգանքը բաժանում էին և հայ հակառակորդները և օտարները։ Բարձր էին գնահատում Ռոստոմին բոլոր ռուս ու լեհ յեղափոխականները, որոնք շփուել էին նրա հետ։ Յայտնի է որ մեր ընկերը Ռուսաստանի մէջ է ստացել իր յեղափոխական ու ընկերվարական մկրտութիւնը... քսան երկու տարեկան նա մասնակցում է Մոսկուայի հռչակաւոր Պետրովսկայա Ակադէմիայի ուսանողական խառնակութիւններին, ձերբակալւում է ու քշւում։ Գալիս է Կովկաս, իրեն հետ է Զաւարեանը։ Երկուսով միանում են Քրիստափորին ու նուիրւում Թիւրքահայոց ազատութեան դատին։

Որքա՜ն ժողովրդական էր Ռոստոմը բուլգար-մակեդոնացի յեղափոխականների շրջաններում։ Ո՛րպիսի հիացմունքով էր խօսում Բօրիս Սարաֆով նրա սրտի, բնաւորութեան ու նուրբ, հնարագէտ խմացականութեան մասին...։

Իսկ Պարսիկնե՛րը, որոնց հետ վարել էր ապստամբական շարժումը Ատրպատականում։ Սաթթար Խանի պէս աւազակաբարոյ ըմբոստները խոնարհւում էին նրա առջեւ, սիրում էին նրան, գործում էին նրան հմուտ ղեկավարութեան տակ։ Գալոց անաչառ պատմագիրը երկար էջեր պիտի նուիրէ երկու մեծ Հայերին— Ռոստոմին ու Եփրեմին—որոնք մեծագոյն ղեկավարներն էին Պարսից Հայութեան և ամբողջ Պարսկաստանի ազատագրական շարժումների։

Երեսնամեայ իր քաոիէրի մէջ—լի արկածներով ու ցնցումներով—մեր ընկերը պարապել է, խաղաղ օրերում, նաև ուսուցչութեամբ... Ֆիլիպպէ և

Fonds A.R.A.M

էրզրում: Եւ հազարաւոր աշակերտները երախտագիտութեամբ պիտի յիշեն միշտ իրենց Վարպետին, հոգով մեծ, մտքով հզօր:

Սակայն, խաղաղ, կրթական աշխատանքը չէր գոհացնում նրա փոթորկուող հոգին, նա ծնուած էր «Դաւադիր Յեղափոխական» և նա մի տեսակ հեշտանքով ու գինովութեամբ էր մտնում «գետնի տակ» ամեն անգամ, երբ բռնութիւնը վերսկսում էր իր դաւերը ժողովուրդի դէմ: Այդտեղ Ռոստոմը իր հարազատ տարերքի մէջ էր...:

Պ. Վարանդեանի ճառէն վերջ Օր. Մ. Բաբաեան դաշնակի ընկերակցութեամբ երգեց Կոմիտաս վրդ.ի «Գուժկանի լուրերը»:

Բ. Բանախօսն էր Պ. Լ. Սեղբոսեան (Շանթ).

Պ. Լեւոն Սեղբոսեան (Շանթ) գեղեցկօրէն վերլուծեց հայկական ազատագրական շարժումը և ցոյց տուաւ թէ ինչպէս հայ յեղափոխութիւնը, լինելով հայ ժողովուրդի ազգային գիտակցութեան զարթնումի մէկ բնական անխուսափելի հետեւանքը, անոր տուաւ հասարակական կեանքի հզօր և կենսանորոգ դաստիարակութիւն մը:

Հայը, որպէս ընդունակ ժողովուրդ, շուտով կրցաւ օգտուիլ արեւմտեան քաղաքակրթութեան բարիքներէն, բայց դարերէ ի վեր քաղաքական ինքնուրոյն կեանք մը վարելէ զրկուած, իր մէջ սոսկական անհատի բարեմասնութիւնները միայն զօրացած էին ի հեճուկս հասարակական, հաւաքական աշխատանքի կարողութեանց: Յարգելի դրագէտ բանախօսը վեր հանեց թէ ի՞նչպէս մենք գէնքի գործածութեան ընդունակ և ինքնապաշտպանութեան ատակ դարձանք հայկական յեղափոխութեան շնորհիւ, և պարզեց Հ. Յ. Դաշնակցութեան գրաւած առաջնակարգ դիրքը ու կատարած հոյակապ դերը հայ յեղափոխական շարժումին մէջ: Թրքահայ և Ռուսահայ երկու հատուածներու մերձեցման, իրերաճանաչման, և միեւնոյն իտէալին համար գործակցութեան մեծապէս նպաստեց Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, նա ստեղծեց ուժեղ և կարգապահ կազմակերպութիւն մը, որ հայ ժողովուրդի ազգային հասարակական կեանքի ամենամեծ երեւոյթը կը հանդիսանայ Հայկական Անկախութեան ջնջումէն ի վեր: Նա իր կազմակերպական շարքերուն և հետեւաբար հայ ժողովուրդին մէջ զարգացուց կազմակերպուելու կարողութիւնը և կարգապահութեան ոգին: Ռոստոմ, Արամ և Մուրատ պատահական գործիչներ չեն, Ռուսահայ և Թրքահայ այդ երեք Թանկագին գործիչները ծնունդն են հայ ժողովրդական այն շարժումին, այն կուսակցութեան, որ իր մէջ կրցաւ հաւաքել մեծագոյն մասը ժողովուրդի բոլոր այն տարրերուն, որոնք ինքնապաշտպանութեան, կազմակերպութեան և կարգապահական ոգիին մէջ գտած են հայ ժողովուրդին փրկութիւնը:

Պ. Ալիքսանեան, մեծանուն արուեստագէտը իր թաւ-ջութակով ու ջութակահար ընկերներով մեզ հրամցուց իր դաշնաւորումներէն.

Խորհուրդ Խորին.— Օրօր.— Ալագեազը և Հով Արէքը:

Հակառակ ի յարգանս սուգին չծափել խնդրուած ըլլալու ժողովուրդը

Fonds A.R.A.M

չկրցաւ զսպել իր հիացումի արտայայտութիւնը և բուռն ծափերով ողջունեց արուեստագէտը:

Օր. Պ. Երէցեան յաջող կերպով արտասանեց Սիամանթօի «Սուգ»ը:

Գ. Բանախօսն էր Պաքուի «Արև» թերթի խմբագիրը Պ. Սիմօն Յակոբեան:

Ս. Ջակոբեան խօսեցաւ ՄՈՒՐԱՏԻ և ԱՐԱՄԻ մասին և ի միջի այլոց ըսաւ հետեւեալը.

«... Քառասուն և վեց տարի ապրեց Մուրատը, որից 28 տարին նուիրեց հայ ժողովրդի ազատագրութեան գաղափին: Գրագէտ չէր նա, բայց շատ գրագէտներից աւելի լաւ կատարեց իր պարտականութիւնը: Մուրատի հայրենասիրութիւնը գրքերից չէր բղխում, այլ ծագում էր կեանքից, գիւղից, հայրենի հողից: Շինականի որդի էր նա, ինքն էլ շինական ու երկրագործ քանի գիւղումն էր: Յետոյ, պատանի հասակում եղաւ Կ. Պոլիս, եղաւ մշակ ու աշխատաւոր, և միաժամանակ մասնակցեց Գումգապուի և Բաբը-Ալիի յեղափոխական ցոյցերին: Յետոյ եղաւ Ռումանիա, դարձեալ մշակ: Ջետոյ անցաւ Կովկաս, անցաւ Տաճկա-Հայաստան, եղաւ զէնք փոխադրող, եղաւ Սասունի 1904ի ապստամբութեան մասնակից— Յեղափոխութեան մշակ, գինուոր և հերոս: 1905—1906 թուականներին, Կովկասեան Հայ-Թաթարական ընդհարումների ժամանակ, հերոսաբար պաշտպանեց պատմական Սիւնիքը, Կապանը և եղաւ արժանաւոր յաջորդ պատմական Դաւիթ-Բէկի: 1908 թ. Թիւրքիայի Սահմանադրութիւնից յետոյ անցաւ իր հայրենի Սեբաստիան: Հոդ մշակեց այնտեղ, դպրոց բաց արաւ, առաջ տարաւ ժողովրդի մշակութեան գործը: Եւ այն մարդը, որ եղաւ պայծառ յեղափոխական ու քաջ զօրավար—եղաւ միաժամակ խաղաղ աշխատանքի և ազնիւ մշակոյթի սպասաւոր: Մեր աւանդական Սասունցի Դաւիթն էր նա, որ Մսրա-Մելիքի դէմ կռուելէն և նրան յաղթելէն յետոյ՝ եղաւ աշխատանքի հերոսը: Մուրատ հայ ժողովրդի իտէալն է. մի իտէալ, որ չէ բաւականանում կռուով ու պայքարով, այլ որ տենչում է խաղաղ, քաղաքակրթական, մաքուր աշխատանք:

Համաշխարհային պատերազմի պահուն Սեբաստիա էր, չուզեց ենթարկուիլ տաճկական բռնակալութեան, կռուեց, սարը բարձրացաւ, մօտ մէկ տարի սարսափելի արկածներ ունեցաւ սարի վրայ, անտառների մէջ, ապա անցաւ Սամսոն, նաւակով մտաւ Սեւ ծով, կռիւներ ունեցաւ նաև ծովի վրայ և վերջը յաջողեց մտնել Կովկաս: Այնտեղից ռազմաճակատ, կամաւորական խմբերի հրամանատար, դաղթականութեան պահապան, հերոսական և օրհասական ճակատամարտներ երզնկայում, Կարինում..., և վերջը Բագուում, ուր ռուսական յեղափոխականներից հետ միասին կռուեց օսմանեան բանակների դէմ 1918 թուի Յուլիսի 30ից մինչեւ Օգոստոսի 5: Այդ հերոսական կռիւների մէջ էլ աննման մարտիկը ընկաւ: Ռուսական յեղափոխութիւնը և հայ ժողովուրդը թաղեց նրան գինուորական մեծամեծ պատիւներով:

Fonds A.R.A.M

Եւ այդ պարզ մարդը, հողի, գիւղի մարդը 28 տարիների կռիւների մէջ մեծացած՝ գնաց դէպի յաւիտենականութիւն։ Ինքը գիւղացի էր, մշակ, աշխատասէր, հազիւ գրել-կարդալ գիտցող, բայց զգաց մեր կեանքի պահանջը և անձնուիրաբար ծառայեց նրան, ինչպէս չեն զգում շատ և շատ մտաւորականներ։ Յաւերժական յարգանք ազնիւ և առիւծասիրտ Մուրատի լիշատակին։

ԱՐԱՄԸ նոյնպէս ժողովրդի միջից ելած, ծնուած պատմական Ղարաբաղի բարձրութիւնների վրայ, արհեստաւորի համեստ ու չքաւոր ընտանիքից։ Տարրական և միջնակարգ ուսումը ստանում է հայրենի Ղարաբաղում, և Մուրատի նման անուում է հայրենի յիշողութիւններով։ Ինչպէս Մուրատին, Արամին էլ հայրենասիրութիւն է սովորեցնում մեր հարազատ երկիրը, հայրենի հողը։ Ղարաբաղից անցնում է Բագու, Բալախանի, լինում է հայ գործաւորների շրջանում, իբրև յեղափոխական գործիչ և իբրեւ նրանց ընկեր։ Այդտեղից անցնում է Կարսի շրջանը, մըտնում է հայ գիւղերը և կազմակերպում է գիւղացիութիւնը։ Այդ տեղից մտնում է Հայաստան և գործում է Վանի շրջանում։ Համիտեան սարսափելի ռէժիմ, անվերջանալի զրկանքներ, բանտ, չարչարանք, դժոխային տանջանքներ, կախաղանի հեռանկար,—այս բոլորը ոչ միայն չեն թուլացնում Արամի հոգին, այլ կռում-կոփում են Ղարաբաղցու նրա յեղափոխական կամքը։ Եւ Արամը դառնում է երկաթէ, ուժեղ գործիչ, նման իր հայրենիքի ամուր, հաստատուն ժայռերին։ Սահմանադրութեան շրջանում եղաւ նաև ուսուցիչ, դպրոցական գործիչ, ինչպէս Մուրատը հողի, աշխատանքի գործիչ էր Սեբաստիայում։ Այս երկու հերոսների մէջ էլ հայ գեղջուկ ժողովրդի ազնիւ հոգին է ցոլանում, որ կռուի ժամանակ գիտէ զօրաւոր լինել և խաղաղութեան ժամանակ ազնիւ ու չարքաշ։

Պատերազմի օրերուն դարձեալ Վան էր նա, Հայաստանի ժողովրդի մէջ, ուր աշխատում էր Իշխանի և Վռամեանի հետ։ Ջէվդէթ պէյի դաւադրութեան ծանր ժամանակներն ապրեց նա։ Եւ իր սիրելի ընկերների—Իշխանի և Վռամեանի ողբերգական մահից յետոյ երբէք չթուլացաւ և բոլոր ուժով նուիրուեց Վասպուրականի պաշտպանութեան։

Երեսնօրեայ փառաւոր կռիւներից յետոյ 1915 թ. Մայիսի 5ին Վանը ազատուեց և Վասպուրականի հինաւրեայ մայրաքաղաքում, այնքան դարերից յետոյ, առաջին անգամ հայկական անկախ իշխանութիւն հիմնուեց։ Արամ այդ անկախութեան հոգին էր և ազատ Վասպուրականի առաջին կառավարիչը։

Յետոյ եղաւ Երեւանում։ Եւ երբ 1918 թուականին հայ ժողովուրդի զարհուրելի աղէտները վերսկսուեցին, երբ օսմանեան մեծամեծ ոյժերի առջեւ ընկաւ Երզնկան, Էրզրումը, Կարսը, անգամ Ալեքսանդրապօլը—Արամ հաւաքեց հայ մարտիկներին, հայ հերոսական ժողովրդին և հինաւուրց Արարատեան դաշտում, Արագքի հովիտում յաղթելով թշնամուն, այնքան դարերից յետոյ Հայաստանի Հանրապետութեան հիմնողներից մէկը դարձաւ։ Այդ Հանրապետութեան առաջին արժանաւոր և հերոս նախարարներից մէկը եղաւ։

Fonds A.R.A.M

եւ իր պաշտօնի ու պարտականութեան դիրքերում սոսկալի համաճարակին զոհ գնաց 1919 թուի փետրուարին: Այսպէս կնքեց նա իր մահկանացուն, ընդամենը 40 տարեկան հասակում, որից 22 տարին նուիրել էր հայ ժողովրդի ազատագրութեան գործին:

Համեստ արհեստաւորի ընտանիքից ելնելով, իր կորովի հոգով ամէն խոչընդոտների յաղթեց նա, եղաւ բանուորական և գիւղացիական շրջանների չարքաշ գործիչ, եղաւ Հայաստանի ժողովրդի անխոնջ ու առնական պաշտպան և բարձրացաւ մինչեւ Հայաստանի Հանրապետութեան նախարարի պաշտօնը: Ահաւասիկ Արամը: Նրա կեանքը հայ ժողովրդի կեանքն է: Յաւերժ յիշատակ նրա անունին...»:

Սոր տպաւորութեան տակ բաժնուեցանք սրահէն միշտ աչքի առաջ ունենալով կենդանի պատկերները մեր անմահ գործիչներուն:

ՆՈՒԻՐՈՒՄ

«Վերածնունդ»ի այս թիւը կը նուիրենք Հայկական Հանրապետութեան, իր հռչակման առաջին տարեդարձին առթիւ:

Հայկական Հանրապետութի՛ւն...

Անհնարինի աստիճան դժուար կ'ըլլայ ինծի անդրադառնալ այս մեծ իրադարձութեան թելադրած բազմադիմի ու բազմակնճիռ երեւոյթներուն և շարունակականօրէն մնալ անոր արտաշնչած երջանկայայտ և միեւնոյն ատեն դաժանօրէն դառնագին մթնոլորտին մէջ:

Արդարե՛ւ, ահա տարիները, ի՞նչ կ'ըսեմ, տասնեակ, հարիւրաւո՛ր տարիներ, այն օրէն ի վեր, երբ հայ քաջարի, այլամերժ թագաւորութիւնները ու իշխանութիւնները վերջ գտան՝ Ռուբինեանց փոքրիկ հարստութեան անկումովը, հակայական ժամանակաշրջանի մը համար: Եւ այդ արիւնի ու անօրինակ աւերումի անջրպետէն յետոյ, այսօր ահա արդէն տօնախմբութիւնը՝ աղամանդէ հարստութեան մը, Հայկական Հանրապետութեան...

Բայց անհնարին է որ այս տօնախմբութեան գերագոյն հրճուանքին մէջ արցունքներ, արիւնի կաթիլներ չխառնուին, որովհետեւ մինչեւ այս տօնախմբութեան անոր նուիրումը, հարկ է եղած որ հայ սիրտն ու հոգին իր աւելնէն մեծ և ամենէն թանկագին մասը նուիրէ անոր, այդ խաւար անջրպետի ընթացքին. հարկ է եղած որ դարե՛ր ու դարե՛ր ազնուական հայ հոգին այդ դժբախտ երկրին վրայ թէև դաշունահար արիւնահոս, բայց միշտ վսեմօրէն բարձրանայ ու սաւառնի իր հոսող արիւնին մէջէն իսկ անօրինակ մայրութեամբ պահելով և անուշանելով իր գերագոյն երազին կեանքը: Մինչեւ այսօրուան տօնախմբութեան անոր նուիրումը, այո՛, հարկ է եղած որ ի՛նչ երիտասարդ կեան-

Fonds A.R.A.M

քեր, կիներու և մանուկներու ի՜նչ հսկայ խումբեր, ի՜նչ իմացականութիւններ նուիրուին իրեն։ Հետեւաբար ան՝ Հայկական Հանրապետութիւնը՝ իր հսկայական մեռեալներու կեանքերուն արեւովը փայլուն, երբեմն նուիրական, երբեմն սուրբ կը դառնայ։ Ու մեր հրճուանքի բոլոր տօնախմբութիւնները միշտ պէտք է որ խառնուած ըլլան արցունքով և դառնութեան արիւնով, հրճուանքը՝ անոնց մահերու կեանքին արտացոլումին համար, իսկ արցունքը՝ անոնց երազած ու չտեսած արեւին համար։

Այսպէս երկար ատեն, պէտք չէ մոռնալ, պէտք է որ սուգական ծխածը երբեք չտիրէ նուիրումի այս վերծիլման տօներուն մէջ և արցունքին սարսուռը պէտք է որ դեռ երկար ատեն գայ իր խոհունութիւնը ու իմաստութիւնը ձգելու հոն։

Եւ այս այսպէս, մինչեւ որ տարիները բոլորուին, ու այս նուիրումի տօներուն նոր «Վ ե ր ա ծ ն ու ն դ»ն ե ր ն ու ի ր ու ի ն, մինչեւ որ հողը կատարելապէս ծծէ և իւրացնէ իր վրայ ծովօրէն թափուած արիւնը, մինչեւ որ նոր բուսած ծառերը կանանչ ըլլան և նորածիններու ճակատները բոլորովին սպիտակ, մինչեւ որ Միացեալ Հանրապետութեան Հիւսիւսէն Հարաւ, Արեւելքէն Արեւմուտք կեանքը տուներուն, շուկաներուն ու դաշտերուն մէջ բորբոքի, ըսել կ՚ուզեմ մինչեւ որ նուիրումներու տօնախմբութեան պայծառ օր մը նշմարենք որ նուիրուածներուն կարմիր ոսկեայ երազը իրականացած է։

Բայց մինչեւ այդ, բոպէ մ՚իսկ չկորսնցնենք մեր հաւատքը այդ օրուան վրայ, և մեր յոյսերը թող նոյնքան վեհօրէն սաւառնին, որքան անոնց՝ն ու ի ր ու ա ծ ն ե ր ու ն երազը, որովհետեւ ահա արդէն անցած ենք իր փառաւոր մուտքէն։

Այդ Հանրապետութիւնը իր գերագոյն երազը ունի և ոչ մէկ ոյժ կրնայ վանել զէնքը անկէ և մանաւանդ անոր համար, որ այդ ե ր ա զ ը շատ մ ե ծ է, շատ գ ե ղ ե ց ի կ կը սաւառնի վեհօրէն և շատ բարձրերը, ի՜նչ միամտութիւն, այդ մասին, բիրտ ոյժի երկիւղէ մ՚իսկ յուճախուիլ, ո՛չ, ո՛չ, թող բարբարոս բանակներ ու լեգէոններ իսկ խուժեն անոր վրայ, ան շատ բարձրն է և անոնք ողորմելիօրէն անոր տակէն պիտի անցնին։

ՏՕՔԹ. Լ. ԶԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

“ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ„ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

‘‘Վերածնունդ„ քաջալերուած իր գտած ջերմ ընդունելութենէն և գոհացում տալու համար ամէն կողմէ եղած փափաքներուն, այսուհետեւ պիտի հրատարակուի իբրեւ շաբաթաթերթ նոյն ծաւալով և խմբագրական ուժեղացած կազմով։

Կը յուսանք որ մեր ընթերցողները պիտի գնահատեն մեր ըրած զոհողութիւնները եւ ըստ այնմ իրենք ալ իրենց կարգին պիտի կատարեն իրենց պարտականութիւնները։

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՐԿԻՐ ԴՐԱԽՏԱՎԱՅՐ...

Դարե՛ր շարունակ պաշտեր է Հայը իր հայրենի հողը: Լա՛ւ թէ վատ, ազա՛տ թէ ստրուկ օրերուն, ուրա՛խ թէ տխուր վայրկեաններուն՝ Հայաստանը ոգեւորեր ու գործի է մղեր ամեն մէկ հայ սիրտ կրող անհատ:

Իր ազատ երկրին մէջ ստեղծագործող աշխատանքի նուիրուելու տենչը՝ եղեր է Հայուն երազներէն ամենէն կենդանին, գրաւիչն ու սրբազանը:

ԱԶԱՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆ և ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՂ ԱՇԽԱՏԱՆՔ...

Որքա՜ն ազնիւ արիւն է հոսեր այս գաղափարներուն համար: Որքա՜ն սուղի են նստեր անոնք հայ ժողովուրդին, բայց և որքա՜ն խոր սիրով են տարուեր այն տառապանքներն ու գողգոթաները. որ երգե՛ք, երբե՛ք պակաս չեն եղեր հայ պատմութեան մէջ և որոնց ահռելիօրէն անմարդկային ձեւերը տեսանք մեր օրերուն:

Խուժդուժ ցեղերը իրարետեւէ եկեր ու անցեր են մեր երկրէն, յաճախ բաւական երկար ժամանակամիջոցներ հաստատուեր են հոն, բռնի ուժով նստեր են մեր հողերուն վրայ, բայց երբեք չեն յաջողեր անոնց տէրը ըլլալ, որովհետեւ չեն կրցեր ընկճել բնիկները, որոնց մէջ միշտ առկայծեր է ազատութեան անշէջ հուրը:

Հայը սիրեր է իր հայրենիքը՝ աներեւակայելի քնքշութեամբ ու հաւատարմութեամբ: Կանգներ է ամուր՝ որքան զօրեր են իր ուժերը. իսկ տկար իյնալու պարագաներուն ցոյց է տուեր կրաւորական դիմադրութիւն: Իր համակերպութիւնը բնա՛ւ չէ եղեր յուսահատ ու զետնաքարշ:

Ինչպէս ուժգնօրէն զոռացող ամպերէն, սաստկաճայթ կայծակներէն, հեղեղանման անձրեւէն ետքը աւելի՝ գրաւիչ ու հաճելի են բնութեան խաղաղութիւնը, երկնքի ջինջ կապոյտը և անոր վրայ փայլող հրեղէն գունտը, այնպէս ալ դարերու և մանաւանդ վերջին տարիներու աներեւակայելի դժոխքէն ու անհամար զոհաբերութիւններէն ետքը աւելի՝ սիրելի ու սրտապնդիչ է Հայաստանի անկախութեան ձեռքբերումը՝ բուն իսկ հայ ժողովուրդի ուժերով:

Դարերու երազը իրականացած է: Արդէն տարիէ մը ի վեր գոյութիւն ունի «Հայաստանի Հանրապետութիւնը», կ ո ր ի զ ը ամբողջական Հայաստանի, որուն բարգաւաճումին պիտի նուիրուին հիմակուընէ բոլոր Հայերը անխտիր, որպէս զի նախ՝ պահեն ու աւելի ընդարձակեն ձեռք բերուած ազատութիւնը և երկրորդ՝ նուիրուին ստեղծագործող աշխատանքի՝ վերաշինեն այնքան տմարդիօրէն աւերուած մեր հայրենիքը, ծաղկեցնեն Հայաստանը ա՛յն աստիճան որ օտարներն իսկ սքանչանան ու բացականչեն՝

ՀԱՅԱՍՏԱ՛Ն, ԵՐԿԻ՛Ր ԴՐԱԽՏԱՆՄԱՆ...

ՏՕՔԹ. Ա. ԱՐՓՈՒՆԻ

Fonds A.R.A.M

Փարիզ, 19 Մայիս 1919

Սիրելի հայրենակից,

Յառաջիկայ Մայիս 28ը տարեդարձն է Հայկական Հանրապետութեան ցնծաւէթ հիմնարկութեան. այս տարեդարձը կը զուգադիպի այնպիսի օրերու՝ ուր օսմանեան բռնապետութեան քանդումը և բովանդակ Հայաստանի ազատագրման վճռական երանաւէտ իրականացումը իրենց վախճանին յանգելու վրայ են: Լուսապայծառ յոյսերով լեցուն այս օրերուն մէջ հանդիսաւորապէս տօնելու համար հայ ազատագրութեան արշալոյսին այս մեծ տարեդարձը, Միացեալ Հայաստանի Պատուիրակութեան նախաձեռնութեամբ Համբարձման Տօնի օրը, 29 Մայիս Հինգշաբթի, հանդիսաւոր պատարագէն յետոյ գոհաբանական մաղթանք պիտի կատարուի: Պիտի պատարագէ Ամեն. Տ. Եղիշէ Արք. Դուրեան. երգիչ խումբը քառաձայն պիտի երգէ պատարագը երգեհոնի ընկերակցութեամբ:

Պատուիրակութիւնս կազմակերպած է նաև, յատուկ յանձնախումբի մը աջակցութեամբ ազգային և արուեստագիտական երեկոյթ մը որ տեղի պիտի ունենայ Մայիս 28 Շորեքշաբթի գիշեր, ժամը ճիշդ 8.30ին, Salle des Ingénieurs Civils *19,* rue Blanche, *ուր պիտի բանախօսեն Պօղոս Նուպար փաշա, Պ. Ա. Ահարոնեան և Պ. Ա. Զօպանեան:*

Գեղարուեստական բաժնին պիտի մասնակցին հանրածանօթ դաշնակահար M .Victor Gille, *Օր. Արմէն Օհանեան, Օր. Մ. Բաբաեան, Օր. Ի. Գավանոզ, Պ. Տ. Ալիքսանեան, Հայկազուն Բագրատունի և երգիչ խումբը առաջնորդութեամբ Տոքթ. Լ. Համբարձումեանի:*

Հայ ազատութեան վերակենդանացման առաջին հանգրուանը տօնող այս կրկնակ հանդիսութեանց կը յուսանք որ ամբողջ Փարիզի գաղութը պիտի փութայ ներկայ գտնուիլ:

Ընդունեցէք, սիրելի հայրենակից, մեր յարգանաց հաւաստիքը:

Ի դիմաց Ամբողջական Հայաստանի Պատուիրակութեան

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

— Հայկական Հանրապետութեան Պատուիրակութեան գլխաւորական խորհրդական Զօր. Կօրկանեան Փարիզ հասաւ։

— Ապրիլ 21ին 3000 հոգինոց հայկական բանակ մը երեք տեղերէ (Ալեքսանտրապոլ, Կողի-Կարզուան և Անի) գրաւած է Կարսը ու շրջանակները եւ հաստատած է հայկական վարչութիւն։ 120,000 գաղթականներ տեղաւորուած են Կարսի շրջանը։

Անգլիական բարձր հրամանատարութիւնը բանտարկած է տեղական միւսիւլմանական կառավարութիւնը և երեւան եկած է որ անոնք մեծ մասամբ ժէօն-թիւրքերու գործակալներ էին։

— Ղարաբաղի խնդիրը, որու մասին թաթարները յաւակնոտութիւններ ունէին, առկախ մնացած է, բայց Հայկական Հանրապետութիւնը արդէն կցուած յայտարարած Հայաստանի և բնականաբար կը մնայ իբր մաս Հայաստանի։

—Ամերիկեան օգնութիւնը թէև կը հասնի Հայաստան, բայց ճամբաներու ժուարութեան համար կ'ուշանայ, սովը կը շարունակուի մեծ չափերով։ Թիֆիւսը թէև վերջացած է բայց անոր հետեւանքով ևանօթութեան երեսէն յառաջ եկած են քօլէրայի մէկ քանի դէպքեր։ Հանրապետութեան պատգամաւորութիւնը բժշկական մարմին մը պիտի ղրկէ Հայաստան։

—Հայաստանի խորհրդարանը ընդունած է կառավարութեան կողմէ ներկայացուած ընտրական օրէնքը, որուն համաձայն Յունիս 21ին տեղի պիտի ունենան, Հայաստանի մէջ երեսփոխանական ընտրութիւններ։ Երեսփոխան Պ. Սմբատ Խաչատուրեանը ընտրուած է ընտրական յանձնախումբի նախագահ։

— Ամերիկեան կառավարութիւնը Հայաստանի Հանրապետութեան հինգ միլիոն տոլարի աւանս մը ըրած է։ Հայաստանի Հանրապետութիւնը այս գումարը պիտի յատկացնէ ալիւրի։

— Հայաստանի Դահլիճին մէջ կատարուած են հետեւեալ փոփոխութիւնները, վարչապետ Յ. Քաջազնունիի յաջորդած է Ներքին Գործոց Նախարար Ա. Խատիսեան, Պատերազմական Նախարար նշանակուած է Զօր. Արարատեան։

— Զօրավար Անդրանիկ իւր հեծեալ և հետիոտն զօրախումբերով Երեւան մտած է։ Ամբողջ ազգաբնակչութիւնը խիստ փառաւոր ընդունելութիւն մը կատարած է ազգային հերոսին որուն ի պատիւ մեծ զօրանոց մը կատարուած է։

— Հ. Յ. Դաշնակցութեան Ամերիկայի կեդրոնական կօմիտէն հեռագրով երկիր փոխադրած է 150,000 ֆրանք. այս գումարին կէսը ղրկուած է Հայաստան, իսկ միւս կէսը Պոլիս։

Նոյնպէս Ամերիկայի Լօս Անճելըս քաղաքին մէջ Հ. Յ. Դաշնակցութեան նախաձեռնութեամբ սարքուած ժողովի մը մէջ ի նպաստ Հայաստանի աղետեալներու հաւաքուած է 150,000 ֆրանք և ղրկուած է Կովկաս Ահարոնեանի միջոցաւ։

—Լահէյի հայկական ներգաղթի պիւռօի հիմնադիրներէն Պ. Դ. Մարեան փարիզ եկած է Միացեալ Հայաստանի պատուիրակութեան առաջարկելու որ պատուիրակութիւնը ինք ստանձնէ փարիզի մէջ ներգաղթի կեդրոնական պիւռօ մը հիմնելու գործը, որուն մաս-

Fonds A.R.A.M

նաճիւղեր կազմուին բոլոր հայ գաղութներուն մէջ։ Լահէյի պիւռօն, հակառակ նախապէս կազմուած և գործի սկսած ըլլալուն, պատրաստ է մասնաճիւղը դառնալու կեդրոնական պիւռօին։

— Փարիզի քաղաքապետական ժողովի անդամ Պ. Բօլ Ֆլէօռօի առաջարկութեամբ քաղաքապետական ժողովը միաձայնութեամբ որոշած է Փարիզի փողոցներէն մէկուն անունը դնել րիւ տը լ'Արմէնի։

— Ֆրանսական կառավարութիւնը Պատուոյ Լեգէոնի Խաչը նուիրած է Արտաքին Գործոց Նախարարութեան պաշտօնեաներէն և Պոլսոյ Ֆրանսական դեսպանատան նախկին թարգման Պ. Նշան Գալըպճեանի։ Մեր շնորհաւորութիւնները։

— Ազգ. Պատուիրակութեան Բրօբականտի Յանձնախումբը սկսած է պարբերական ընդունելութիւններ ընել Ֆրանսացի և դաշնակից հայասէր անձնաւորութիւններու։ Անցեալ շաբաթ օր պատուիրակութեան կեդրոնին մէջ թէյի հրաւիրուած էին Տիկին Կապրիէլ Ռէվալ, Պ. Կիւսթաւ Շլանպէրժէ և Պ. Պէռթրան Պարէլ։

— Ամերիկեան Թերթերէ կ'իմանանք թէ Մր. Մօրկընթաու և միսիօնարական որոշ շրջանակներ կ'աշխատին համոզել Պ. Վիլսոնը որ պահպանուի Թուրքիոյ ամբողջութիւնը մէջն ունենալով Հայաստանը։

Բայց հաւաստի աղբիւրէ կը վըստահացնեն մեզի թէ ոչ Պ. Վիլսոն և ոչ ալ դաշնակիցները տրամադիր են այդպիսի կարգադրութեան մը։ Տարօրինակ է որ Պ. Մօրկընթաուի նման հայասէր ճանչցուած անձնաւորութիւն մը վերջին պահուն իւյատ կը բերէ իր իսկական զգացումները։

— Ազգ. Պատուիրակութիւնը կազմած է զանազան յանձնախումբեր համագումարի փարիզ մնացած անդամներէն և գաղութիս յարմար անձնաւորութիւններէ բաղկացած։

Բրօբականտի յանձնախումբի կ'անդամակցին Տիկին Զապէլ Եսայեան Պ. Պ. Ա. Զօպանեան, Տօքթ. Տէր Ստեփանեան, Ա. Հանըմեան, Վ. Թէքէեան, Գ. Ֆինտըկեան, Գ. Թահմազեան, Լ. Կիւմիւշկերտան, Դաւիթ պէկ և Կ. Բասմաճեան։

«Ներգաղթի և վերաշինութեան Յանձնախումբ»ին կ'անդամակցին Ամե. Եղիշէ Արք. Դուրեան, Բրօֆ. Ա. Տէր Յակոբեան, Բրօֆ. Ա. Խաչատուրեան, Մ. Տէրպետրոսեան, Թէրզիպաշեան, Վ. Փափազեան, Մալքօլմ, Տօքթ. Բաստրմաճեան, Լ. Շանթ, Զ. Մաթիկեան, Ա. Կէվրէկ, Կ. Բասմաճեան, Հ. Ճէվահիրճեան։

«Զինուորական Յանձնախումբ»ի անդամներն են Զօրավարներ Կօրկանեան, Անդրանիկ և Բագրատունի, լիւէթընան՝ Թախթաճեան, Պ Պ. Տօքթ. Բաստրմաճեան, Տօքթ. Նեվրուզ, Ս. Սվաճեան և Յ. Տարաեան։

«Ելեւմտական Յանձնախումբի» անդամներն են Պ Պ. Ահէմօֆ, Պ. Խամէրեան, Գ. Ֆինտըկեան, Գ. Կիւլպէնկեան, Տ. Քէլէկեան, Մարաշլեան, Ն. Ներսէսեան, Տօքթ. Նէվրուզ և Ե. Թրնկըր։

ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՍՏԱՑԱՆՔ

Պ. Խ. Սվաճեանէ՝	100
Այրի Տիկին Գալըպճեանէ՝	50
Գ. Էգնաեան՝	20
Նախորդ թիւով յանուցուած՝	2762
Ընդհ. Գումար	2932

Հիմնադիր-Տնօրէն՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՇԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" La Gérante : Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

ԾԱԽՈՒ ԳԻՐՔԵՐ

«Վերածնունդ»ի գրատան մէջ. — Փոխարժէքը միշտ կանխիկ.

Hymne Arménien, d'après le chant patriotique arménien «Hayastan» poésie de Maurice Boukay, musique arrangée et harmonisée par Odette Vargues
Նկար՝ Ռ. Շիշմանեանէ 3
Երգեցողութիւնք Ս. պատարագի 5 ֆր.

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Հայ Էջեր 15
Նաղաշ Յովնաթան Աշուղը եւ Յովնաթան Յովնաթանեան Նկարիչը 10
Նահապետ Քուչակի Դիւանը 3

A. TCHOBANIAN
La Femme Arménienne 3
La France et le Peuple Arménien 3
Offrande Poétique â la France *1*
La Roseraie d'Arménie Tome premier, ARAKEL de SUNIK, Pages Choisies: *Գին* surglacé *թղթի վրայ* *40*
Les Alliés et l'Arménie *1*

B. BAREILLES
Les Turcs 3.50
Constantinople 9

J. de MORGAN
Contre les Barbares de l'Orient 3
Essai sur les Nationalités 4

F. MACLER
Autour de l'Arménie 4
La France et l'Arménie 5

H. BARBY
Au Pays de l'Epouvante 4.30

R. PINON
La Suppression des Arméniens *1.50*

A. TURABIAN
Les Volontaires Arméniens *5*

Կ. ԲԱՄՄԱՋԵԱՆ

Գանձաբան հայկրէն լկզուի ճոխութեանց 2
Ս. Էջմիածնի արձանագրութիւնները 2
Հայոց հին կրօնները 3
Անիի յիշատակ 2
Լեւոն Ե. Լուսինեան 11
Carte de Cilicie *5*
Carte ethnographique de l'Arménie *10*
Revandications Arméniennes *2*
Histoire Moderne des Arméniens *3.50*
Chronologie de l'Histoire d'Arménie *2*
«Բանասէր»ի 9 տարուան հաւաքածոն 153

ԱՒԵՏՐԱԿԱՆ ՄԵԾ ՀԱՄԱՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
Տրամադրուած դրամագլուխ
ՕՍԿԻՆԱՐ ԵՒ ԲՐՕԴՕ
Ներածում, արտածում, գնում և յանձնարարութիւն
Հայաստանի և արեւելեան երկիրներու համար կը գնէ ամէն տեսակ ապրանքներ եւրոպական և ամերիկեան հրապարակներէ: Պատուաւոր և փութկոտ գործունէութիւն: Դիմել՝
OSKINAR et PROTO, 229 rue Saint-Honoré

NOUVEAUTÉ LE "YLLEIHT"
Pour affiler avec succès vos lames Gillette rend la lame, la rend absolument rigide ermet d: l'affuter comne un rasoir ordinaire

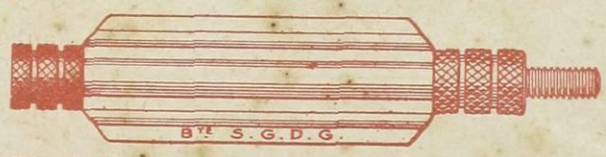

Tient dans la boite du rasoir, se visse sur le manche — 1 lame en vaut 12 — Essayez.
EN VENTE PARTOUT

Habillez-vous chez NICOLAS AROUTUNIAN, tailleur-fourreur
Face Station N.-D. de Lorette **5, Rue Bourdaloue, 5** Téléphon: Trudaine 64-81
Actuellement RECLAME 200 francs: Sur Mesure: Costume tailleur, Robes, Manterux chics
Occasions exceptionnellea de Fourrnres. Prix d'été.
RENARDS et COLS pour Hommes et pour Dames
Remise de 5 o/o aux Abonnés de Bulletin

Fonds A.R.A.M

Յ. ՏԱՐԱԵԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, 44

Անգլիական և ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ուժը ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր յաճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Թաղաթերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 33 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկն. բժնգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՃԱՇԱՐԱՆ

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓԱՓԿԱՃԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱԶՔԸ ԼՈՅՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, rue de la Sorbonne, ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro. Saint-Michel — Odéon

ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿ

Մ. ՊԱԼԱՍԱՆԵԱՆ

14, rue Mazagran, 14

կերպասեղէններու ճոխ մաքրք, ամէն ճաշակի յարմար։ Խնամուած աշխատութիւն, չափաւոր գին եւ ճշդապահութիւն։

ՀԱՅ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌ

ԱՊԱՀՈՒՆԻ

25, rue Buffault, 25

Զեր նպարեղէններու գնումին առեք նախապատուութիւն տուէք հայ նպարավաճառին, որ կը ներկայանայ և յանձնարարութիւններ կ՚ստանայ նամակով։

Metro Cadet

Manufacture de vêtements en caoutchouc pour hommes, dames et fillettes

Spécialité de vêtements dn gabardine — Commission — Exportation

H. VAKERMAN

43, Faubourg St-Martin — Métro CHATEAU D'EAU

PHOTOGRAPHE D'ART.

Abel

5. BOULEVARD MONTMARTRE. PARIS.

ASCENSEUR

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ Կ՚ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

IMPRIMERIE
G. SAVIGNY
80, RUE DE CLÉRY
PARIS

Fonds A.R.A.M

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 14 (44). — 26 ՅՈՒՆԻՍ, 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԻԱՑԵԱԼ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԵՒ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետութեան հին Խորհրդարանը, գումարուած դրժուարին պայմաններու մէջ, կուսակցութիւններու փոխադարձ համաձայնութեամբ և ոչ ժողովրդական ընտրութեամբ, պիտի լուծուի շուտով և անոր տեղը պիտի ընտրուի ժողովրդական Խորհրդարան մը ընդհանուր ձայնտւութեան հիմերով: Կառավարութեան կարգադրութեան և երկրի միահամուռ ցանկութեան համաձայն խորհրդարանական ընտրութիւնները պիտի ըլլան խառն —արեւմտահայ և կովկասահայ ժողովուրդի հաւասար մասնակցութեամբ: Հայաստանի հողամասին վրայ ապրող Հայութեան մէջ որ և է խտիր չկայ այլ ևս և հին սահմանները մեր ժողովրդի գիտակցութեան մէջ այլ ևս չկան:

Այդ սահմանները գոյութիւն ունէին բռնակալներու կամքով միայն: Վասպուրականցին, Կարնեցին, Շիրակեցին, Արարատցին մէկ ամբողջական Հայութեան անբաժանելի մասերն են, որ անջատուեցան իրարմէ թուրք և ռուս միապետներու հրամանով, մեր պատմութեան ամենէն դաժան վայրկեանին: Նոր Հայութեան ստեղծողներէն մին, Քրիստափոր Միքայէլեան, կ'ըսէր. «Պէտք է պատռել այն արհեստական սահմանները, որ բռնակալները գծեցին հայ բնավայրի մէջ և Հայութիւնը իրարմէ բաժնեցին»: Այսօր հայ ժո-

Fonds A.R.A.M

ղովուրդը իր պայքարով պատռած է արդէն այդ սահմանները և Հայութեան իրար տենչացող մասերը միացած են արդէն։

Հինգ տարի անընդհատ—եթէ չհաշուենք նախկին պայքարները—արեւմտահայ և կովկասահայ ժողովուրդը սքանչելի համերաշխութեամբ գործեց, կրեց զարհուրելի տանջանքներ, պայքարեցաւ միասին և յաղթեց միասին։ Եւ Հայաստանի Հանրապետութիւնը, որ կազմուեցաւ Արաքսի պատմական հովտին մէջ և յաւերժական Մասիսի դիմաց՝ ընդհանուր Հայութեան ստեղծագործութիւնն է։ Այդ Հանրապետութեան համար չարչարուած, պայքարած և նահատակուած են Արարատի, Շիրակի, Բարձր-Հայքի և Վասպուրականի հայորդիները հաւասարապէս։

Այդ Հանրապետութիւնը ոչ միայն ստեղծուեցաւ, այլ և մեծցաւ անոնց միասնական ջանքերով։ Եւ եթէ այսօր Հայաստանի Հանրապետութիւնը կը ծաւալի Երեւանէն մինչեւ Շարուր, Նախիջեւան, Զանգեզուր մէկ կողմէն, միւս կողմէն մինչեւ Փամբակ, Ալեքսանդրապօլ, Կարս, Կաղզուան և այլուր—այս յաղթանակի մէջ մասնունի ողջ Հայութիւնը։ Եւ եթէ վաղը դէպի Բարձր Հայք բարձրանայ և դէպի Վասպուրական ծաւալի Հանրապետութիւնը—այսինքն Հայութիւնը տեղաւորուի իր պատմական հայրենիքի մէջ—այս յաղթանակի համար եւս դարձեալ ու դարձեալ կը պարտինք արեւմտահայ և կովկասահայ ժողովուրդի համերաշխութեան, միութեան, նոյնութեան։

Ահաւասիկ մեծ իրողութիւնը։

* * *

Ի՞նչ պէտք է ըլլայ այս իրողութեան հանդէպ բոլոր հայրենասէր մարմիններու և անձերու դիրքը։

Ընդունիլ անկեղծ կերպով, որ պատմական պարագաներու բերումով Հայաստանի Հանրապետութիւնը պիտի ըլլայ և եղած է հիմք, ուրկէց պիտի սկզբնաւորի և ծաւալի մեր պետութիւնը։ Դժբախտութիւն է, սարսափելի դժբախտութիւն, որ արեւմտահայ նահանգները այսչափ ծանր կերպով տուժեցին, աւերուեցան մեր գիւղերը, աւանները, քաղաքները։ Մեր շինարար ժողովուրդը քշուեցաւ դէպի միջագետք, մեր անմեղ մանուկները, մեր մայրերը, քոյրերը սպանդանոց քաշուեցան։ Եւ ամենուրեք տիրեց Ջարդ և սրածութիւն։

Մենք ամենքս կը բաղձայինք, որ Հայաստանի պետութեան հիմքը դրուի Կարին, Վասպուրական։ Բայց մեր դաժան տիրապետողներու կամքով այդ երկիրները աւերակ դարձան և Հայաստանի պետութեան հիմքը դրուեցաւ Արարատեան հողի վրայ։ Արդ, Արարատ նոյնպէս մեր երկիրն է, և բոլոր Հայերը պէտք է ընդունին այդ։ Այդտեղ ոյժ ունինք, այդտեղ կազմակերպուած ժողովուրդ ունինք, այդտեղ այնպիսի բանակ ունինք, որպիսին չունին կովկասեան միւս Հանրապետութիւնները։

Հայկական հարցը այլ ևս այդտեղ է։

Պատմութիւնը ցոյց տուաւ զայն փորձերով, որ մեր հարցի լուծման

Fonds A.R.A.M

բանալին Եւրոպա չէ, Պոլիս չէ, այլ մեր ժողովրդի ձեռքն է: Եւ ահաւասիկ մեր ժողովուրդը—խմբուած Հայաստանի Հանրապետութեան շուրջը: Իմաստութիւն չէ անոր դէմ երթալ: Թրքահայ հարցը թաղեցին պետութիւնները—փաստապէս շատ առաջ, իրաւապէս 1916 թուականին: Ազգային Պատուիրակութիւնը ոչինչ չկրցաւ ընել, որովհետեւ ի՛նչ արժէք ունի Պատուիրակութիւն մը, որ տարիներ շարունակ կ՛ապրի կտրուած իր հայրենիքէն, իր միջավայրէն, իր ժողովուրդէն: Միամտութիւն է կարծել, թէ մէկ հայ մեծատուն, ոչինչ չիմանալով մեր կեանքէն ու պատմութենէն, չճանչնալով մեր ժողովուրդն ու մեր երկիրը, կրնայ երբեւիցէ բան մը ընել այդ դժբախտ երկրի համար: Հինգ ամբողջ տարի արեւմտահայ գաւառներու ժողովուրդը դժոխային տանջանքներ կրեց ռուս-տաճկական կոչուած սահմանի վրայ: Հինգ ամբողջ տարի պայքարեցաւ, կռուեցաւ այդ ժողովուրդը անօրինակ դժուարութիւններու մէջ: Եւ Ազգային անուանուած Պատուիրակութիւնը, և անոր անհարազատ նախագահը ժամանակ ու հնարաւորութիւն չունեցաւ անցնելու այդ վայրերը, տեսնելու այդ ժողովուրդի տանջանքները, տեսնելու մանաւանդ անոր հերոսական դիմադրութիւնները ու յաղթութիւնները, ոգեւորուելու անոր ի տ է ա լ ն ե ր ո վ—և փաստերով զինուած ու սրտով պաշտպանելու այդ իտէալները Եւրոպայի առաջ: Բայց այդպէս չեղաւ: Եւ ինչ որ եղաւ—ամօթալի, անհանդուրժելի իրողութիւն է: Հայոց հարցը տէր չունեցաւ ամենեւին: Եւ Հայաստանը չփրկուեցաւ փախստական պատուիրակի փախուստի վայրերէն զարկած հեռագիրներով: Եւ մեր հարցը թաղուեցաւ Եւրոպայի մէջ:

Բայց ժողովուրդն ինքը ձեռք առաւ դատը, և մենք ունինք այսօր հայ ժողովուրդի ստեղծած կուռ կազմակերպութիւնը, բանակը, խորհրդարանը, կառավարութիւնը: Մեր պետութեան հետ յարաբերութեան մէջ են դաշնակիցները Հայաստանի հողի վրայ: Փաստապէս կ՛ընդունին անոր իշխանութիւնը, կը տեսնեն անոր ծաւալումը դէպի հայկական գաւառները, կը տեսնեն անոր պատրաստութիւնները՝ ազատագրելու Վասպուրական, Կարին, Մուշ, ինչպէս ազատագրուեցան Կարս, Նախիջեւան և այլն, կը տեսնեն և կը վաւերացնեն այդ: Եւ վաղն ալ ի հարկին կը ճանչնան նաև ի ր ա ւ ա պ է ս ամբողջական Հայաստանի պետութիւնը:

Ահաւասիկ ինչու Հայաստանի Հանրապետութիւնը ոչ միայն փաստական, այլ և իրաւական Հայաստանն է, և ահա ինչու բոլոր վայրերու հայերն ալ պիտի խմբուին անոր շուրջը...

Բայց ռուսական վ տ ա ն գ ի մասին կը խօսուի շարունակ և այդ վտանգէն մտահոգ կարգ մը հայեր՝ իրաւախոհութիւն չեն համարեր միանալու անմիջապէս Հայաստանի Հանրապետութեան:

Այդ վտանգը հետեւեալ ձեւով կը պատկերանայ: Ռուսաստանը—կը մտածեն անոնք — չէ հրաժարած Կովկասեան Հայաստանէն: Ան օր մը պիտի շարժի անշուշտ, վերստին պիտի մեծնայ, պիտի գրաւէ իր նախկին երկիրները, որոնց մէջ նաև Հայաստանի Հանրապետութիւնը: Նպատակայարմար է ուրեմն — կը դատեն անոնք — Թրքահայաստանի հարցը անջատ

Fonds A.R.A.M

պահել և հոն կազմել առանձին, անջատ պետութիւն մը որպէս զի Ռուսաստանի ապագայ կլանուժէն զերծ մնայ դէթ Թրքահայաստանը։

Արդ, այս վտանգը երեւակայական է և մտացածին։ Ռուսաստանը դեռ երկար ժամանակ չի կրնար ներքնապէս խաղաղիլ և դառնալ մէկ ամբողջական պետական օրգանիզմ, ինչպէս եղած է անցեալի մէջ։ Այդ ահագին երկիրը մինչեւ խորքը ցնցուած է յեղափոխութեան հզօր ալիքներով և քաղաքացիական անվերջանալի կռիւներով։ Անհնարին է մտածել թէ այս կամ այն միապետական զօրավարը կամ ծովակալը շուտով պիտի Ռուսաստանին միութիւն բերէ։ Այդ հսկայական երկիրը դեռ շատ տարիներու պէտք ունի, մինչեւ որ կարենայ նորէն հաւաքուիլ, միանալ և նորէն առաջուան ոյժը ստանալ։ Յետոյ՝ անհնարին է մտածել նաև, որ միւս մեծ պետութիւնները, —օրի նակի համար Անգլիան, — ցանկան Ռուսիոյ նախկին մեծութիւնը։ Անգլիան այս պատերազմը վարած է ոչ միայն Գերմանիոյ դէմ, այլ և Ռուսաստանի ընդարձակման դէմ, որովհետեւ Անգլիոյ համար Գերմանիայի չափ, թերեւս անկէ աւելի անցանկանալի է ցամաքային, հզօր Ռուսաստան մը, որ ամենէն իրական վտանգն է Արեւելքի, Հնդկաստանի ուղղութեամբ։ Անգլիան չի կրնար հաւանիլ բնաւ, որ այսօրուան բաժան-բաժան Ռուսաստանը վաղը նորէն մեծնայ, ուժեղանայ այնչափ և հասնի մինչեւ Հայաստան, թեկուզ մինչեւ Կարս։ Յետոյ, ազգային ինքնորոշման սկզբունքը կայ, որ այս պատերազմի կարեւոր պատճառներէն մին է, որ ընկերաբանօրէն հաստնցած խընդիր է և որու համաձայն իւրաքանչիւր ազգ որ ընդունակ է ինքզինքը կառավարելու՝ պէտք է անկախ ըլլայ։ Յետոյ, Հայաստանը ռուսական նախկին պետութեան ամենէն հեռաւոր ծայրն է, աղքատ ու անհրապոյր, որ ինքնին ոչ մէկ կարեւորութիւն չի ներկայացներ Ռուսաստանի համար, չըլլալով հարուստ՝ ինչպէս Պագուն, չըլլալով կասպից և Սեւ ծովերու միացման ճանապարհը, ինչպէս Թիֆլիսը։

Եթէ հակառակ վերոյիշեալ զօրաւոր պատճառներուն, հակառակ Անգլիոյ որոշակի ընդդիմութեան, Ռուսաստանը այնուամենայնիւ պիտի մեծնայ այնչափ, որ պիտի հասնի Արարատին և Կարսին—այլեւս ի՞նչպէս կրնան դիմանալ անոր Թրքահայ մէկ քանի դժբախտ նահանգներ։ Որովհետեւ Ռուսաստանը մերկ Հայաստանին չէ որ կը ձգտի, Մասիսն ու Կարսը չեն ինքնին հրապուրիչ անոր համար։ Հայաստանը նա կ՛ուզէ, իբրեւ միջոց, իբրև ճանապարհ Միջերկրական հասնելու համար։

Այս պայմաններու մէջ իմաստութիւն չէ ուրեմն մէջտեղ բերել ռուսական խնդիրը, անով թուլացնել Հայաստանը, խանգարել հայ ժողովուրդի միութիւնը, որ միայն կարող է ամէն վտանգ կանխել։ Այդ միութիւնը ստեղծուած է արդէն Արարատեան հողի վրայ, Հանրապետութիւնը անոր քաղաքական օրգանն է, Հանրապետութիւնը միացեալ Հայաստանի հիմն է։ Ատկէ դուրս ուրիշ որ և է ոյժ կամ որ և է հիմք չունինք մենք։ Անմտութիւն է աքացել այդ ոյժին, քանի որ այդ կը նշանակէ թուլացնել Միացեալ Հայաստանի միակ հիմքը։

Fonds A.R.A.M

Ռուսական վտանգը—Սազոնովի դաւ չէ։ Եւ ամէն անոնք, որ կը կըրկնեն այդ և իբր թէ այդ նպատակով արգելք կը հանդիսանան Հանրապետութիւնը մեր միակ օրգանը ճանչնալուն — անգիտակից գործիք կը հանդիսանան Սազոնովին։

Քանի դեռ ուշ չէ՝ պէտք է թողուլ այդ մոլորութիւնը և հասկնալ, որ փրկութեան սիակ ուղին—Հանրապետութիւնն է։

ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ ԻՆԿԱՆ ՄԵՐ ՀԵՐՈՍ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ...

Հայկական դեանքի կրած մեծագոյն սարսափներու մէջ շատ յուզիչ, շատ արտասուալի էջ մըն է մեր հերոս-մտաւորականներու տեղահանութիւնը, չարչարանքը եւ ողբերգական մահը։ Հայ գրականութեան հրապարակագրութեան, բանաստեղծութեան երեւելի վարպետները, որոնք մեր ժողովուրդը կը բարձրացնէին եւ որոնք մեր հաւաքական իմաստութեան լաւագոյն արտայայտիչներն էին—դժոխային պայմաններու մէջ նահատակուեցան։ Նոր սերունդը չի կրնար մոռնալ մեր պատմութեան այդ ամենէն եղերական եւ միաժամանակ ամենէն հեթոսական դրուագը։ Եւ ամէն ինչ որ անոնց կը վերաբերի, մենք պէտք է հաւաքենք եւ սրբութեամբ պահենք։

Այսօր կը հրատարակենք քանի մը էջ անոնց վրայ, զոր կը քաղենք պ. Զ. Մասիկեանէ ստացուած մէկ գրութենէ.

Տխուր է պարտականութիւնս, սակայն պէտք է որ կատարեմ՝ անոնց վրայ գիտցած տեղեկութիւններս հաղորդելով։ Անոնց արիւնէն ու տառապանքէն անմահ և աստուածային կոթող մը չեմ կրնար կանգնել, այդ նուիրական գործը պիտի կատարէ ապագայ ցեղին մարգարէն, ան իր գրիչը անոնց արիւնին մէջ թաթխած պիտի յուզէ քաղաքակիրթ մարդկութիւնը, փոթորկայոյզ ալիքներու տակ խեղդամահ պիտի ընէ ցեղին բարբարոս մարտիրոսացման օգնող բորենիները։

Քաղաքը (Գոնիա) տակն ու վրայ էր, ժողովուրդը լարուած դրութեան մէջ էր։ Առաւօտ մը որբանոց ինձ լուր բերին թէ ՋՕՀՐԱՊ, ՎԱՐԴԳԷՍ, ԱԿՆՈՒՆԻ, ՋԱՐԴԱՐԵԱՆ, ՄԻՆԱՍԵԱՆ, ԽԱԺԱԿ, ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ, ՃԱՆԿԻՒԼԵԱՆ ժամէ մը պիտի գան ընդհակողութեամբ։

Կայարան իջայ։

Արդէն վախը սրտերնիս պատած իւրաքանչիւր քայլերնիս հաշիւով, զգուշութեամբ կը հետեւէինք։ Թէհարրի գօմիսէր Ատիլ, Հայուն հուժ միսը ծամել փափաքող այդ բումէլիցի տէօնմէն, ահ ու սարսափի տակ ընկճած էր մեզ։

Շոգեկառքը հասաւ, քիչ վերջը տողանցքը փրթաւ։ Ճանչցայ։ Զօհրապ ընկճուած, Վարդգէս արհամարհոտ ժպիտը շրթունքին, Զարդարեան ցաւի և ընտանեկան սիրոյ կարօտին տակ կոտրտուած, Տաղաւարեան ուրախ, Ակնունի իր հին կորովի անվեհեր արտայայտութեան մէջ, Խաժակ անհոգ։

Աչքերնին չորս դին էր, մարդ մը, յոյս մը ակնարկ մը կը փնտռէին իրենց ներսիդին բառով մը, նշանով մը հասկցնելու համար։

Fonds A.R.A.M

Մեր վարանոտ նայուածքը կարծես թէ իրենց ցեղին մեծ սիրտը խըղխըղացնելով ըսաւ թէ հայ ենք։ Առաջին և վերջին խօսողը Ակնունին եղաւ։

—Ո՞ւր է Վահագնը.

—Բանտն է,

—Մենք մեռնելու կ'երթանք աշխատեցէք գոնէ ան ազատել։ Շահրիկեանը մի քանի օրէն 200 մտաւորական և հարուստ երիտասարդներով ասկէ պիտի անցնի, ուշադիր եղէք, մեր հոս գալը իմացուցէք։ Վահագնի բարեւ տարէք, թող չի վախնայ, մենք վարժուած ենք ասանկ բաներու...։

Իսկ Ակնունիի կառավարութեան մէջ խօսածները, ո՛հ, Աստուած իմ, ի՛նչ անվեհեր հոգի մըն էր։ Վահագնի անմիջապէս իմացուցի։ Կառավարութիւն մտած ժամանակնին Վահագն և իր գաղափարական ընկերները, վերջին անգամ ըլլալով գիրար տեսանք, բարեւեցին ծիծաղով մը։ Ի՞նչեր պահուած կային այդ ծիծաղին տակ։ Պէտք էր այդ վայրկեանի իրական պատկերը։

Յաջորդ օրը, բացի Զօհրապէն և Վարդգէսէն, բոլորն ալ անմիջապէս ճամբայ հանուեցան։

Վարդգէս Ատանայէն իր կնոջ նամակ մը գրած է որուն մէջ կ'ըսէ թէ «եթէ մի քանի ամիսէն չի վերադառնամ, մանչուս անունը Վարդգէս դիր»։ Կատարուեցաւ իր վերջին կտակը։

Երկու օր վերջ ալ իրենց շոգեկառքով դէպի Հալէպ մեկնեցան։ Զեմ ուզեր անոնց ճամբորդութիւնը—որուն մանրամասնութեան տեղեակ եմ— քայլ առ քայլ պատմել, միայն այնքանը կրնամ ըսել, որ երկուքն ալ կրնային ազատուիլ, Ինթիլլի և թէ Հալէպ լուրջ առաջարկողները եղած են, և որոնց սա պատասխանը տուած են.

—Կրնայ ըլլալ որ մեր փախուստով ամբողջ Հայութիւնը կը վտանգենք, աւելի լաւ է որ մեր մահովը անոնց կեանքը փրկուած, ապահովուած ըլլայ։

Հալէպի մէջ ստոյգ տեղերէ իմացայ թէ բոլորն ալ Ուրֆայի ճամբան մեռցուցած են։ Զօհրապ յանկարծամահ եղած է, իսկ Վարդգէսի մահը դիւցազնութեան գլուխ գործոց մըն է։

Երբ որոշուած տեղը կուգան, փօլիսը կը հրամայէ որ վար իջնէ, որուն անմիջապէս կը հնազանդի։ Փօլիսին դառնալով կ'ըսէ.

—Գիտեմ որ զիս պիտի սպաննես, երբ «մերտ» ես, ձեռքիններդ հատ մըն ալ ինծի տուր, իրարու հետ չափուինք, իսկ եթէ քու ցեղիդ պէս ցած ես, ահա կուրծքս։

Այս խօսքերը ըսելով, ծունկի չոքած, բաց կուրծքին տեղացող գնդակի հարուածներուն կ'սպասէ։

Տիգրանակերտցի գաղթական մը հետեւեալ պատմութիւնը ըրաւ ինձ Հալէպի մէջ։

Անհոն տառապանքներէ վերջ ձոր մը հասանք։ Պահապան զինուորները հրամայեցին մեզ կենալ։ Գործուելիք նոր ոճիրի մը սարսուռովը ահաբեկած կեցանք։ Զորս կողմերնիս մարդկային կմախքներ ցրցքնուած էին։ Ահա այդ կմախքները մեզ ցուցնելով ըսին.

—Կը տեսնէ՞ք սա ոսկորները, ասոնք ձեր մեծերուն, ձեր աղաներուն

Fonds A.R.A.M

ոսկորներն են, որ մենք Պոլսէն հոս բերելով սպաննեցինք, հայտէ նայինք մեզի 300 ոսկի տուէք շուտ...:

Շահրիկեանի 200 հոգինոց խումբը Ատանայէն չանցաւ, անոնք Գոնիայի կողմերը ոչնչացուցին: Օսմանիէի առջեւ տարածուած դաշտը Հայու վրաններով խճողուած էր: Օր մը, երիտասարդ մը, «Աստուած օգնական»ով մը վրանս մտաւ: Ապուշ կտրեցայ, համալի տարազին տակ քահանա՛յ մը, Եօզղատցի Տէր Նորայրն էր, որ իր գլուխը եկածը մանրամասն պատմելէ վերջ սպէս փակեց.

—Չեմ գիտեր թէ քանի օր քալեցինք, ցաւը յիշողութիւնս բթացուցած է: Առաւօտ մըն ալ, 200 պոլսեցիներու հետ, գիւղէ մը ճամբայ ելանք: Մեռցընելու կը տանէին: Մինչեւ կէս օր միասին քաշկռտելէն վերջ մեզ իրարմէ բաժնեցին, 200 հոգին կէս ժամ հեռաւորութեան վրայ սպաննելնին մենք տեսանք, սա ականջներս հրացանի ձայները լսեցին, այդ խումբին մէջ էր Շահրիկեանը:

Գոնիայի կողմերը, գիւղի մը մէջ գլուխն ի վար թաղած են Շահրիկեանը:

Երուսաղէմ ապաստանելէս վերջ գեղեցիկ օր մըն ալ լսեցի թէ Գոնիա Էրէյլիի մէջ կը գտնուի դասընկերս Ահարոն Տատուրեան, անհուն ուրախութեամբ համակուած նամակ մը գրեցի՝ Վարուժանին վրայ տեղեկութիւններ ուզելով: Ընկերս սա կերպով պատասխանեց.

— Մեր մեծ եղբայրը Վարուժան և Սիամանթօ երկար հիւանդութենէ վերջ մեռան այս կողմերը, աղօթեցէք անոնց համար:

Հայ գինուոր մըն ալ պատմեց թէ վերջին պահուն իր Մարիին իբր վերջին նուէր վարդ մը ղրկած է՝ ըսելով.

— Տուէք Մարիիս, թող գիս չի մոռնայ:

Քէմբ հասնելէ վերջ Տօքթ. Գրիգորեանէ իմացայ թէ՝ Վարուժան, Գոնիայի գիւղերէն մէկուն մէջ բանտարկուած, վերջին ծայր թշուառութեան մէջ է եղեր, կարգ մը անձեր հանգանակութեամբ դրամ ղրկած են: Ա՛խ, երանի թէ այս վերջին լուրը ստոյգ ըլլայ:

Ահա իր համառօտ գիծերուն մէջ ձեզ կը ներկայացնեմ իրողութիւնը ուրիշ առիթներու ձգելով մանրամասնութիւնը:

Զ. ՄԱՍԻԿԵԱՆ

ՈՐԲԱԽՆԱՄ ԳՈՐԾԸ

Եթէ մեր հայրենիքին մէկ կէսը գերեզմանի վերածուած եղաւ երէկ, անոր միւս կէսը որբանոցի վերածուած պիտի ըլլայ վաղը:

Ամէ՛ն խոռոչէ, ամէ՛ն խրամէ, ամէ՛ն վրանէ և ամէ՛ն քարի տակէ որբ մը դուրս կուգայ, խաչուած ու գերեզմանուած կեանքի մը վտիտ ճառագայթին պէս:

Ցեղին յաղթական յարութիւնը պատկերացնող հայ որբութիւնն է, ուրեմն, որ ինքզինք կը հարկադրէ մեր անսահման խանդաղատանքին:

Fonds A.R.A.M

Այսօր «Վերածնունդ»ի բեմէն պարտականութեան պայմանագրական բառին չպիտի զիջանիմ երբեք: Պիտի ուզէի յաւէտ կոչ ուղղել արտասահմանի սրտոտ ու տոհմիկ Հայերուն ու Հայուհիներուն, որ տէր կանգնին իրենց իրաւունքին, իրենց թողուած ժառանգութեանը, իրենց կտակուած հայ որբութեանը:

Եգիպտահայ Որբախնամ Ընկերութիւնը, իր 14 տարուան գոյութեանը մէջ, երբեք այսքան բեղմնաւոր դաշտի մը վրայ գտնուած չէր:

Սոյն ժողովրդային հաստատութիւնը, հասարակութեան կոթնած, հաւատալից նետուեցաւ գործէն ասպարէզը և յաջողեցաւ մէկը միւսինետեւէն կազմակերպել ու վարել Պաղտատի, Պաքուպայի, Ատանայի, Դամասկոսի որբանոցները, և Այնթապի մէջ այսօր վաղը կ'ունենայ իր չորրորդ որբանոցը, և ասկէ զատ կը վարէ ու կը հոգայ Լիբանան-Անթուրայի մեծ որբանոցին կրթական գործը, աշխատակցելով այսպէս Ամերիկեան կարմիր Խաչին:

Ան, օգնութեան առաջին կոչին իսկ, առաջին նպաստները հասցուց Միջագետք, Պարսկաստան, Սուրիա, Կիլիկիա, Կեսարիա և.ն., և անոր օրհնեալ գործունէութիւնը կը տարածուի այսօր շուրջ «երեք հազար երկսեռ որբերու վրայ»:

Եգիպտահայը, որ իր աչքին բիբին պէս կը գուրգուրայ այս հաստատութեան վրայ, և որ դեռ վերջերս, «վեց օրուան մէջ հինգ հազար ոսկիի յանձնառութեամբ» մը խրախուսեց զայն, այժմ, Ապրիլի ծանօթ չարաշուք դէպքերէն ի վեր, դժբաղդաբար տնտեսապէս քանդուած, ի վիճակի չէ իր որբանուէր յանձնառութիւնները լիովին կատարելու, իրաւունք ունի՞ արդեօք սպասելու որ՝ Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Ամերիկայի, Իտալիոյ և.ն. աւելի երջանիկ Հայերն ու Հայուհիները փութան իր տեղը բռնելու և սկսուած գործը կանգուն պահելու:

Եգիպտահայութեան այս ակնկալութիւնը հիմնուած է նաև՝ հեռաստաններու Հայութեան ազգասիրութեանը վրայ, յետոյ անցեալ Դեկտեմբերի մէջ Հայ Որբախնամ Ընկերութեան ուղղած անդրանիկ կոչին յառաջ բերած խրախուսիչ արդիւնքին վրայ այնքան խրախուսիչ, արդարեւ, որ աշխարհի չորս կողմէն Հայեր նպաստեցին Եգիպտահայ Որբախնամ Ընկերութեանը՝ հնարաւոր դարձնելով անոր բազմաթիւ որբեր ազատել հիւանդութեան, սովին և ստոյգ մահուան ճիրաններէն:

Որբախնամ գործին վեհութիւնն ու ստիպողականութիւնը թելադրեյու են մեզ, ամենքիս, գերազանցօրէն գործնական նուիրում մը, ամենուս կազմակերպուած ճիգերով:

Բա՛ւ է միայն որ «երկու երեք կտրիճ կամեցողութիւններ» անմիջապէս հրապարակ նետուին, կազմակերպեն Որբախնամ գործը և իսկոյն եւեթ յարաբերութեան մտնեն Եգիպտոսի Հայ Որբախնամ Ընկերութեան հետ, որ այս վերջերս պատուաբեր յաջողութիւնն ալ ունեցաւ ապահովելու Բրիտանական Զինուորական Իշխանութեան գործակցութիւնը Կիլիկիոյ դաշտին համար ևս:

Fonds A.R.A.M

Գլխաւորաբար Ֆրանսայի և Անգլիոյ Հայերն ու Հայուհիները պիտի չուզէ՞ն արդեօք օգտուիլ այս առիթէն:
Անհամբեր կ'սպասենք որբերուն հետ:

Յ. Ք. ԳԱՅԱԵԱՆ

Ծ. Խ.— Մեր յարգելի աշխատակցին այս սրտաբուխ կոչէն յետոյ կարելի՞ է միթէ պղատոնական համակրանքով միայն բաւականանալ:

Յարգելի փրոֆէսէօռը—բոլորանուէը մշակ մը Որբախնամին — հարազատօրէն պատկերացուցած է Եգիպտոսի Հայ Որբախնամ Ընկերութեան գեղեցիկ գործը:

Շատերը, հազիւ լսած այս մեղուաջան ու համեստ հաստատութեան անունը, հիացումով միայն պիտի տեղեկանան թէ ան, կարճ ժամանակի մէջ ինչպէս յաջողեր է իր բարերար գործունէութիւնը տարածել 4—5 Որբանոցի եւ «երեք հազար երկսեռ հայ որբուկներու վրայ»: Այս գործը, որ հաստատուն եկամուտներ չունի իրեն տրամադրուած, ոչ ալ պատրաստուած գանձեր, կ'սպասէ մեր աջակցութեան եւ նպաստին:

ԱՆ ՉԷ ՏԵՍԵՐ ԻՄ ՎԱՐԴԵՆԻՍ

Քամի՛, քամի՛, ո՞ր հեռաւոր սարերէն
Կուգաս աշնան ցուրտ գիշերով. եկուր նե՛րս,
Տե՛ս, քու դարձիդ կ'աղերսեն հէք երազներս...
Եկո՛ւր, խուցս վաղուց քեզ բա՛ց է արդէն...

Անցա՞ր գիւղէն իմ յուշերուս հեռաւոր
Ու նստա՞ր ափն իմ սիրական գետակին...
Անոր լացող ուռիներն, ա՛հ, հարցուցի՞ն
Թէ ո՛ւր է, ո՛ւր, եղբայրն իրենց սգաւոր...

Տեսա՞ր հիւղակն որուն սեմին անձկօրէն
Դեռ իր զաւկին կ'սպասէ կին մ'ալեհեր...
Իր երգերէն, քամի՛, ոչինչ լե՞ս բերեր,
Անոր երգած քաղցր ու տխուր երգերէն...

Մտա՞ր պարտէզն իմ հիւղակիս՝ ուր ցնծուն՝
Ես տնկեր եմ սիրոյս ծաղիկն աննման.
Ա՛հ, խամրե՞ր է իմ վարդենիս ինձ նման,
Ու ալ չունի ինձ պէս ժպի՛տն արեւուն...

Լուռ է քամին. ան իմ գիւղէս է անցեր
Ու հիւղակս, ա՛հ, չէ տեսեր. պարտէզիս
Մէջ չէ տեսեր իմ սիրական վարդենիս...
Գնա՛, քամի՛, ու դարձեա՛լ լամ այս գիշեր...

Կ. ՊՈՒԼԻՍ

Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ

* *

Fonds A.R.A.M

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ

(ՍԵՓԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ)

Երեւան, 20 Մայիս

ՀԱՅ ՈՐԲԵՐԸ

Հայաստանի մէջ այսօր հայ որբերու թիւը կը հասնի մօտ 40,000ի: Ամերիկեան քօմիթէն ստանձնած է 13,000 որբերու հոգածութիւնը և խոստացեր է ստանձնել նաև մնացեալ 27,000ի պաշտպանութիւնը: Այսպէսով 40,000 հայ որբերը պիտի ստանան ամերիկեան պաշտպանութիւն:

Մեր աւերուած հայրենիքին մէջ երբ օտար մարդասէրներ այնքան գուրգուրանք ցոյց կուտան մեր որբերուն նկատմամբ, հայ հարուստները, Պոլիս, Իզմիր, Փարիզ թէ այլուր տակաւին անշարժ կը մնան դէպի մեր բազմաթիւ պէտքերը:

ՀԱՑԻ ԲԵՐՔԸ

Այս տարի դաշտերու կէսը միայն մշակուած է, բայց շատ առատ բերք կ'սպասուի: Ինքնաբոյս բերքը նոյնպէս շատ առատ է, այնպէս որ մեր հացը կը բաւէ մեզի մինչեւ 1920 Յունուար ամիսը, ապահովելով նաև սերմնացու յառաջիկայ տարուան համար: Այս հաշուով ուրեմն յառաջիկայ Յունուարէն մինչեւ Յունիս 3 ամսուան համար հացի համար պէտք պիտի ունենանք դուրսէն աջակցութեան:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանի կառավարութիւնը միջոցներ ձեռք առած է արտաքին փոխառութիւն մը կնքելու համար: Այս փոխառութեան մէկ խոշոր մասը պիտի յատկացուի Թրքահայ գաղթականներուն, անոնց վերադարձը կազմակերպելու, սերմնացու տալու, երկրագործական գործիքներ գնելու, երկրին մէջ բնակարաններ շինելու և առ հասարակ Հայաստանի շինութիւնը հաստատուն հիմերու վրայ դնելու համար:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԸ

Հայկական բանակի վերակազմութեան գործը մեծ թափով առաջ կ'երթայ, զօրեղացած բանակին վրայ աւելցուած է երկու պաթալիոն՝ արեւմտահայ կամաւորներու, որոնք առաջապահ զօրամասերը պիտի կազմեն Թրքահայաստանի գրաւման գործին մէջ: Ա. Պաթալիոնի հրամանատարն է Տիգրան Բարսեղեան, Շատախցի, իսկ երկրորդինը՝ Վահան Փաստրմաճեան, Կարնեցի: Այս երկու սպաներն ալ իրենց զինուորական կրթութիւնը ստացած են Պոլսոյ պատերազմական վարժարանին մէջ:

ՀԱՅ. ՂԱՐԱԲԱՂԸ ԵՒ ԱՏՐՊԷՃԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ղարաբաղի նախկին Ազգ. ժողովը ցրուելէ յետոյ բրիտանական հրա-

Fonds A.R.A.M

մանատարուբեան ջանքով նշանակուեցաւ Ղարաբաղի Հայկական նոր Համագումար, իմանալու համար հայ ազգաբնակութեան անկաշկանդ կամքը։ Բրիտանական հրամանատարութիւնը այնպէս կը տարաձայներ թէ Փետր. 19ին գումարուած Ազգ. ժողովը և անոր արտայայտած միաձայն կամքը Հայկական կառավարութեան ազդեցութեան արդիւնք էր։ Հայ. Համագումարը տեղի ունեցաւ Ապրիլ 23ին, ի ներկայութեան բրիտ. բանակի ներկայացուցիչ գընդապետ Շադելվօրտի, և այս Ազգ. ժողովը նոյնպէս միաձայն վճռած է ոչ մէկ պարագայի տակ—նոյնիսկ ժամանակաւոր կերպով—չընդունիլ Ատրպէջանի իշխանութիւնը։ Ժողովի այսպիսի եզրակացութենէն յետոյ Գնդ. Շադելվրօտ կը հարցնէ թէ՝ Ղարաբաղի Հայերը այդ որոշումը տալով որո՞ւ վրայ կը դնեն իրենց յոյսը. Հայերը պատասխանած են որ իրենց յոյսը կը դնեն համաձայնական պետութիւններու վրայ, որոնց դատին համար այնքան զոհեր տուած է հայ ժողովուրդը։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Կովկաս ապաստանած 300,000 Արեւմտահայերու համագումարը որոշեր էր 12 հոգի մտցնել Հանրապետութեան Խորհրդարանին մէջ։ Թրքահայերու այս արդար պահանջին գոհացում տալու համար Հայաստանի կառավարութիւնը որոշած է նոր ընտրութիւններ կատարել և իրաւունք տալ Հանրապետութեան սահմաններուն մէջ ապրող բոլոր ազգաբնակութեան անխտիր մասնակցիլ խորհրդարանական ընտրութիւններուն։

Համաձայն այս կարգադրութեան Թրքահայերը հոն որոշած են մասնակցիլ ընտրութեան։

Կը տեղեկանանք որ Ազգ. Պատուիրակութեան նախագահը Պ. Պօղոս Նուպար հեռագրած է Կաթողիկոսին որ Թրքահայերը չմասնակցին ընտրութեան։ Կ'ուզէինք գիտնալ թէ այսպիսի ծանրակշիռ հարցի մը նկատմամբ Պ. Պօղոս Նուպարի միջամտութեան մասին ի՞նչ կարծիք ունի Ազգ. Պատուիրակութիւնը։ Մենք կը վերադառնանք այս խնդրին, երբ Պատուիրակութեան դիրքը պարզուի։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Ամերիկեան բանակը իր մթերքէն 5 միլիոն տոլարի արժէքով ապրանք տրամադրած է Հայկական Հանրապետութեան։ Այս ստացուելիք ապրանքները մեծ մասամբ պիտի յատկացուին Հայկ. բանակին պէտքերուն։ Հայկական Հանրապետութեան Պատուիրակութիւնը սկսած է կատարել ընտրութիւնները։

— Ասկէց երկու ամիս առաջ ամերիկեան նպաստի քօմիթէն 20,000 թօն ալիւր տրամադրած էր Հայաստանի համար։ Նախնական պայմանագրութիւն մը կնքուած էր Փարիզի մէջ երկու Պատուիրակութեան նախագահներու ստորագրութեամբ։ Այս պայմանագրութիւնը վերստին ներկայացուեր է Երեւանի Հայ Կառավարութեան և անոր վաւերացումին ենթարկուեր է։ 20,000 թօն ալիւրէն 5000 թոն արդէն Մայիսի վերջը հասեր է Պաթումի։

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԱՆՊԱՍՏ ՇԱՐԺՈՒՄ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ

Մայիս 25ին հետեւեալ հեռագիրը տրուեցաւ Նախագահ Ուիլսընին.

«Նախագահ Ուիլսըն,

«Հայաստանի Բարեկամներու ժողով մը, գումարուած Նիւ-Եօրք Պէնքըրս Քլըպի մէջ, Մայիս 22ին, և Ամերիկայի կողմէ Հայաստանի յանձնակատարութիւնը ընդունելու առաջարկը նկատի ունենալէ ետքը՝ որոշեցին այս հարցը թողուլ Նախագահին և Ամերիկեան Հաշտութեան Պատուիրակութեան, համակրական աջակցութեամբ և լիակատար վստահութեամբ։»

Նախագահ ՃԷՐԱՐՏ

եւ ուրիշ բազմաթիւ ստորագրութիւններ նշանաւոր Ամերիկացիներու.

—

Պ. Ճէրարտ հետեւեալ հեռագիրը ստացաւ Նախագահ Ուիլսընէն.—

«Հայաստանի Բարեկամներու կողմէ տրուած այն հեռագիրը՝ որով անոնք հաճութիւն կը յայտնէին Հայաստանի յանձնակատարութեան հարցը մեզ՝ Ամերիկեան Հաշտութեան Պատուիրակութեան թողելու՝ մեծապէս գոհ թողուցած է մեզ։ Կը յուսանք որ դուք կ'ընդունիք և ձեզ հետ գործակցողներուն կը յայտնէք մեր խորունկ գնահատութիւնը յայտնուած բարձր վստահութեան համար հարցի մը մէջ, որուն համար մեր սրտերը հրճուանքով լեցուած են։

ՈՒՏՐՕ ՈՒԻԼՍԸՆ

—

Պ. Ճէրարտի հարցման ի պատասխան, Ծերակուտական Լօճ յայտնած է որ ինք մեծ ուրախութեամբ Ծերակոյտին պիտի առաջարկէ բանաձեւ մը Հայաստանի անկախութեան ի նպաստ, համաձայն Հայ Ազգային Պատուիրակութեան յիշատակագրին։ Նախկին բանաձեւը արդէն շեղեալ է Ծերակոյտի վերջին նիստէն յետոյ։ Ծերակուտական Լօճ պիտի ջանայ իր նոր բանաձեւին մէջ մտցնել հատուած մը, որուն իմաստը պիտի ըլլայ աջակցիլ Հայերուն կազմակերպելու իրենց կառավարութիւնը։

—

Նիւ-Եօրքի Հայկական Տեղեկատու Պիւրօն Ծերակոյտի 96 ծերակուտականներուն առանձին առանձին դիմումնագիր ղրկած է, խնդրելով որ ուժտան Լօճի առաջարկին։ Մինչեւ այժմ Պիւրօն պատասխաններ ստացած է հանրապետական և տէմօկրատ 65 ծերակուտականներէ։ Ասոնցմէ մեծ մասը իրենց հաւանութիւնը յայտնած են առաջարկին նկատմամբ։ Գրեթէ բոլորն ալ արտայայտուած են համակրական և վստահացուցիչ ձեւով մը։ Երկու յայտնի հանրապետական ծերակուտականներ և Արտաքին Յարաբերութիւններու Յանձնախումբերու նախկին նախագահ ծերակուտական Հիչքօք առաջարկած են իրենց ծառայութիւնը և խոստացած են իրենց կարելին ի գործ դնել Հայաստանի անկախութեան դատին ի նպաստ։

«Հայրենիք»

Fonds A.R.A.M

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ

Հայաստանի Խորհրդարանին մէջ իր հետապնդուելիք ուղղութեան մասին Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը հրատարակած է հետեւեալ յայտարարութիւնը.

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը Հայաստանի Պարլամէնտում պահանջելու է

Ա. Միացեալ և անկախ Հայաստան.

Բ. Ամբողջ իշխանութիւնը աշխատաւոր ժողովուրդին.

Գ. Հողը աշխատաւորին.

Դ. Գործ գործազուրկին.

Ե. Հաց ժողովուրդին.

Զ. Ժողովուրդների համերաշխութիւն և եղբայրութիւն.

Ընկերներ և քաղաքացիներ, ձայն տուէք ձեր շահերի և իրաւունքների պաշտպան կուսակցութեան Հ. Յ. Դաշնակցութեան ցուցակին:

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՇՈՒՐՋ

Տարսոնի Հայերը փայլուն կերպով տօնած են Հայկական Հանրապետութեան առաջին տարեդարձը: Եկեղեցական արարողութիւններէ վերջ Հայերը հաւաքուած են ազգ. վարժարանը, որ այս առթիւ դրօշազարդուած էր, և ուր կատարուած է հանդէսը: Ազգային երգեր երգուած են և բանախօսութիւններ եղած: Ներկայ եղած է ֆրանսացի Կառավարիչը: Այս առթիւ տեղւոյն բոլոր Հայերը ու Յոյները գոցած են իրենց խանութները:

Ատանայի մէջ ևս տարեդարձը տօնած է շքեղ հանդիսաւորութեամբ: Առաւօտուն եկեղեցիին մէջ կատարուած է գոհաբանական պաշտամունք որուն մասնակցած են նաև յոյն եկեղեցականներ: Կէս օրէ վերջ կատարուած է բուն հանդէսը, վարժարանի սրահին մէջ, եղած են բանախօսութիւններ ու երգուած են ազգային երգեր: Բոլոր տուներն ու խանութները զրօշազարդուած են այս առթիւ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐՈՇՄԱԹՈՒՂԹ

Հայկական Հանրապետութեան թղթատարական դրոշմանթուղթերու պատրաստութիւնը յանձն առած է փարիզաբնակ տիգրանակերտցի Պ. Սահակեան, համաձայնութեամբ Հայաստանի վարչապետ ու ելեւմտական նախարարին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹՂԹԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Հայկական Հանրապետութիւնը միջոցներ ձեռք առած է Միջազգային Թղթատարութեան մաս կազմելու համար:

—Միացեալ Նահանգաց կառավարութիւնը յայտարարած է որ ասկէց վերջ նամակներ կ'ընդունի Հայաստանի Հանրապետութեան սահմաններուն համար:

ԱՓԷՆՔԻ ՀԱՑ ԳԱՂՈՒԹԸ

Ափէնքի հայ գաղութը հելլէն կառավարութեան բարեացակամ վերաբերմունքին իբր երախտագիտական արտայայտութիւն՝ մեծ հացկերոյթ մը սարքած է, որուն հրաւիրուած է նախարարութիւնը. ինչպէս նաև Ափէնքի Մետրապոլիտը ու երեսփոխանական ժողովի ու համալսարանի նախագահները ու յոյն և օտար թերթերու թղթակիցները:

ՈՐԲԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Ռուսահայ յայտնի վաճառական Պ. Թումանեան Եւրոպա գալու համար Պոլսէն անցած ատեն Պատրիարքին յանձներ է 100,000 րուպլիի գումար մը, յատկացուելու համար որբերու պէտքերուն:

Fonds A.R.A.M

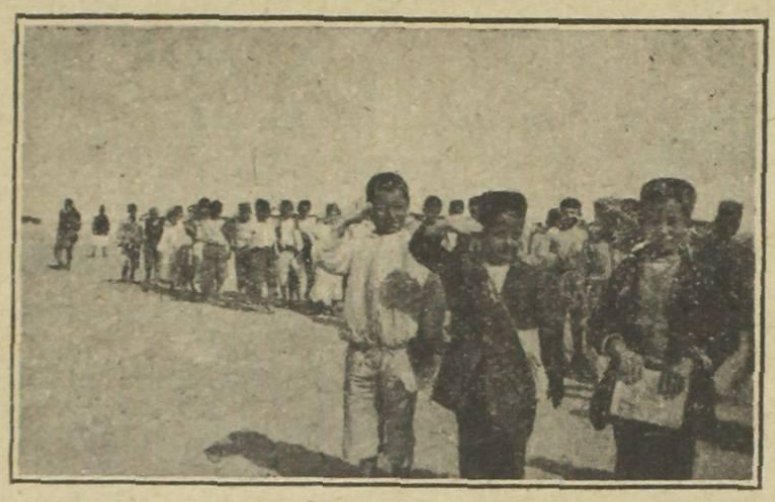

Հայ որբեր մարզանքի մէջ

ՀԱՅԱՍՏԻՐԱԿԱՆ ՄԵԾ ՑՈՅՑ ԼՈՆՏՈՆԻ ՄԷՋ

Յունիս 19ին, Լոնտոնի մէջ սարքուած է հայասիրական մեծ միթինկ մը՝ նախագահութեամբ մեծ հայասէր կլատսթընի որդւոյն: Գլխաւոր ճառախօսը, Լորտ Պրայս, իր հեղինակաւոր բանախօսութեան մէջ պահանջած է որ Հայաստանի իրաւունքը ընդունուի և ազատուի վերջնականապէս ոճրագործ Թուրքիոյ լուծէն: Լորտ Պրայս իր ճառին երկրորդ մասը նուիրած է Հայկական Հանրապետութեան, գովասանքը ըրած է անոր, և զայն նկատած է իբր դաշնակից, և պահանջած է, քանի որ Հայկական Հանրապետութիւնը փաստացիօրէն ճանչցուած է, որ իրաւապէս ալ ճանչցուի:

Լորտ Պրայսի պահանջները խտացընող բանաձեւ մը քուէարկուած է միաձայնութեամբ:

Այս միթինկին ներկայ եղած է Անդրանիկ, որ իբր հայ ազատագրութեան հերոս, առարկայ եղած է համակրական ցոյցերու:

ԴԵՊԻ ԵՐԿԻՐ

Հայկական Հանրապետութեան Պատուիրակութեան նախագահ՝ Պ. Ա. Ահարոնեանին տրամադրուած է որոշ գումար մը, դիւրութիւններ տալու համար երկիր գաղթել ուզող հայերուն:

— Ազգային Պատուիրակութիւնը որոշած է 12 ուսումնասարտ երիտասարդներ ղրկել Հայաստան, մասնագիտական ճիւղերու մէջ օգտակար հանդիսանալու համար երկրին:

ՋԱՆԱՁԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Լիւցերնի մէջ Օգոստ. 1ին տեղի պիտի ունենայ Միջազգային Ընկերվարական Պիւռոյի ժողովը, որուն մասնակցելու հրաւիրուած է Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը:

—Ժընէվի Գեղարուեստական Ընկերութիւնը գրականութեան մրցումի մը մէջ առաջին մրցանակ տուած է Պ. Ղեւոնդ Մելոյեանի, որուն ներկայացուցած «Ամենուշ» անուն կտորը— որուն նիւթը առնուած է հայկական վերջին ողբերգութիւններէն—ներկայացուած 70 գրութիւններու մէջ ամենալաւը նկատուած է:

ՌՈՒՍԱՀԱՅ ԳԵՐԻՆԵՐ ՎԵՐՏԷՕՆԻ ՄԷՋ

Հետեւեալ հայ գերիները կը գրտնուին Վէրտէօնի մէջ, որոնք գինադադարի կնքման ատեն Գերմանիայէն ետ առնուեցան, ու հիմայ կ'աշխատցուին Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ, Վէրտէօնի շրջակաները:

1. Ալէքսան Համբարձումովիչ Աբրահամովեան, Զպուզլեցի (Երեւան):

2. Գէորգ Գրիգորովիչ Սիմոնեանց, Զպուզլեցի (Երեւան):

3. Վահրամ Յովսէփովիչ Սողոմոնեան, Նորատուս (Երեւան):

4. Սիմոն Մակարովիչ Ղազարեանց, Նորատուս (Երեւան):

5. Գեղամ Ստեփանեան Պապաեանց, Օրտակլուցի (Երեւան):

6. Յովհաննէս Արխանեանց, Նոր Նախիջեւան:

Fonds A.R.A.M

ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՄՐՑՈՒՄԸ ԲԱՑՈՒԱԾ Է

Հայ արուեստագէտներէ բաղկացած Յանձնաժողովը իր նիստը գումարեց ու տեղին վրայ մանրամասն քննութիւն կատարելէ վերջ գեղարուեստական նկատումներով և շէնքին ներդաշնակութիւնը չխանգարելու համար անկարելի նկատեց յուշարձանը զետեղել՝ եկեղեցւոյ ճակատը, եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան և հոգեւոր հովիւին համաձայնութեամբ անոր ամենայարմար տեղը նկատեց եկեղեցւոյ գաւիթին ձախ կողմը։

Որոշուած ըլլալով որ յուշարձանի շինութիւնը մրցումի դրուելով յանձնուի հայ արուեստագէտի մը, Յանձնախումբը կազմեց քննիչ մարմին մը որուն մաս կը կազմեն եկեղեցւոյ ճարտարապետ Մ. Կիլպէր, Փրօֆ. Լ. Կիւրեղեան և Պ. Էտկար Շահին։

Յանձնախումբը ի գիտութիւն հայ արուեստագէտներու կը յայտարարէ թէ՝

Ֆրանսաբնակ ամէն հայ կրնայ մասնակցիլ մրցումին։

Յուշարձանը պիտի պարունակէ բացի Ֆրանսերէն և հայերէն վերտառութենէ, մեռած զինուորներուն անուննները։

Տրամադրելի գումարն է 5000 ֆրանք։

Ներկայացուելիք գծագրութեանց աստիճանաչափը պիտի ըլլայ 20 առ 100։

Ուզողը կրնայ հողէ կամ գաճէ պատրաստել իր ծրագրին նմոյշը իր ուզած մեծութեամբ։

Ծրագիրները պէտք է ներկայացուին ամենաուշը մինչեւ Օգոստ. 15, «Վերածնունդ»ի խմբագրութեան։

Քննիչ մարմինը պիտի տայ Ա. և Բ. մրցանակներ։ Ա. մրցանակը շահողին պիտի յանձնուի յուշարձանին պատրաստութիւնը, պայմանաւ որ հայթայթէ իր գործին բնական մեծութեամբ գծագրութիւնները և հսկէ անոր կատարումին, որուն փոխարէն պիտի ստանայ օրինական 3 առ հարիւրը։

Ներկայացուած ծրագիրները անուն չպիտի կրեն այլ որոշ նշան մը որը դրուած պիտի ըլլայ նաև անունը և հասցէն պարունակող կնքուած պահարանի մը վրայ։ Ա. և Բ. մրցանակ շահողներու պահարանները միայն պիտի բացուին, և անունները ծրագիրներու լուսանկարի հետ պիտի հրատարակուին «Վերածնունդ»ի մէջ։

Հայկական ոճի խնամքը յանձնարարելի է»։

Հիմայ որ ամէն ինչ կարգին է ու մրցումը բացուած, անգամ մը ևս կոչ կ'ընենք Ֆրանսայի Հայերուն իրենց նուէրները ղրկելով լրացնելու հանգանակութիւնը որ հասած է 2982 ֆրանքի։

ԹՈՒՐՔԵՐԸ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎԻՆ ԱՌԱՋ

Խաղաղութեան Վեհաժողովին Տասներու Խորհուրդին ներկայացած են Թուրք պատուիրակները և յանձնած են Յիշատակագիր մը, որով կը ճգնին արդարացնել Թուրքիոյ ոճիրները։ Այս պատգամաւորութեան մէջ կը գտնուին երկու անձեր, Սաիտ և Քեազիմ, որոնք ըստ Սելանիկ հրատարակուող «Ալիթիա» թերթին տուած տեղեկութեանց, կը պատկանին Իթթիհատ կուսակցութեան և ըլլալով նշանաւոր գերմանասէրներ, պատերազմի ընթացքին, Հայերու և Յոյներու հանդէպ կատարած են ոճրապարտ խժդժութիւններ։

Fonds A.R.A.M

ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓ

Աղեքսանդրիա, Պ. Պէնկլի Փափազեանին.— Նախարարութեան ղրկուած թուղթը օրինաւոր թուղթի վրայ եղած չըլլալուն ետ դարձուցին. կրկին գրեցինք ու տարինք, խոստացան կարգադրել շուտով: Արդիւնքը կը հաղորդուի ձեզի:

Նիկոսիա, Տօքթ. Թագւորեանին.—Գրութիւնը ձեզի կը դարձնենք: Իրաւագիտական եւ այլ համալսարաններու ծրագիրներն ու պայմանները մօտ ատենէն կ'սկսին հրատարակուիլ ''Վերածնունդ,,ի մէջ:

Բրօվիտէնս, Գ. Ռուսթիկեանին.— Ստացանք բաժնեգինը, շնորհակալութիւն ձեր ջանքերուն ու շնորհաւորութեանց համար:

Փարիզ, Պ. Ջամիչ.—Ստացանք քարտէսները, զանոնք պիտի ծախենք ձեր հաշուոյն, բայց մոռցեր էիք նշանակել անոնց գիները:

Նիւ Եորք, Թօքմաճեանին.— Ստացանք դրամի տարբերութիւնը եւ փոխեցինք ձեր հասցէն:

Աղեքսանդրիա, Ն. Փափազեանին.— Նամակը յանձնեցինք իր տիրոջ, հասցէն սխալ գրուած էր:

Բօրթսմութ, Կ. Ջերչեանին.—Դրամը ստացանք, թերթ կը ղրկուի:

Ատիս-Ապապա, Գ. Հովուեան.— Ստացանք ձեր եւ Պ. Խերպեկեանի բաժնեգինները, սկսանք թերթ ղրկել:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱՍՐԱՀԸ

Իր տեսակին մէջ աննման եւ 370 պատկերներով զարդարուած այս ընտիր լաթակազմ հատորը, կ'սկսի տիեզերքի ստեղծագործութենէն ու կը հասնի ի մօտոյ հաստատուելիք «Մեսիական Ոսկեդարը»:

Պատեհութենէն օգտուեցէք քանի որ դեռ չեն սպառած, հինգ միլիոնի չափ հատորներ արդէն ծախուած են:

Վերոյիշեալ գրքերուն խւրաքանչիւրին գինն է 50 սէնթ Ամերիկայի եւ Քանատայի համար, իսկ 60 սէնթ ուրիշ երկիրներու համար:

«Րապպըն Ազիմ կիւնի վէ փէյղամպէրլիքլէրին խթմամը» (Հայատառ տաճկերէն) թըղթակազմ հատը 25 սէնթ:

«Էօլիւլէր Նէրէտէ տիրլէր» (հայատառ-տաճկերէն) թերթիկ ուզողին ձրի է բոլոր ապրանքները ղրկուելու են յետագայ հասցէին.

A. S. Zakian 2755 Broadwoy, New-York City, U .S. A.

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ո՞ր Վանեցի հայրենակիցս կարող է ինծ յայտնել հետեւեալ սիրելեացս մասին թէ ո՞ղջ են, ո՞ւր կը գտնուին, կամ եթէ սպաննուած են ո՞ւր ե՞րբ եւ ի՞նչ կերպով: Առաջին տեղեկացնողը կ'ստանայ մէկ տարուան «Վերածնունդ» նուէր:

1. Հայրս Սարգիս Պարոնիկեան, 48 տարեկան կօշկակարապետ:
2. Մայրս Սանդուխտ, 46 տարեկան, (Բէրպէրպաշեանի աղջիկ):
3. Քոյրերս Թագուհի 22 տարեկան եւ Վարդուհի 18 տարեկան:
4. Քեռիներս Յակոբ եւ Մկրտիչ Բէրպէրպաշեան, ոսկերիչ:
5. Ուսուցիչ Միհրան Տէր-Սարգիսեան, Նախագահ Բարեգործական Ընկերութեան:

Նամակները ուղարկել հետեւեալ հասցէով.

Mardiros Piranian Redakt. «Armenien» Thalwil-Zurich (Schweiz)

որ կ'ուղարկէ ինձ իմ հասցէին՝ Armenag S Baronigian, Med. Friedrich-Auguststr. 4 Lossnitzgrund b.Kotzschenbroda i. Sa. (Deutschland)

Հիմնադիր-Տնօրէն՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" *La Gérante :* Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

VERADZENOUNT

(LA RENAISSANCE)

JOURNAL ARMÉNIEN

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 15

Փարիզ, 3 Յուլիս 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հառաջաբ Մանակցութիւն — ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Հայաստանի Հանրապետութեան Ֆինանսական-Տնտեսական վիճակը — Մ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Տոքթ. Յ. Թիրեաքեան — Զ. ՄԱԹԻԿԵԱՆ

«Պատմութիւն Հայոց» — ՏԹՔ. ՊԱԶԱՐՃԵԱՆ

Հաշտութեան Ժողովի Պատասխանը Թուրք Պատուիրակութեան

Նամակ Խմբագրութեան — Խ. ԳԱՎԱԼՃԵԱՆ

Ազգային ու զանազան լուրեր

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (Xe)

Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

Վ Ե Ր Ա Ծ Ն Ո Ւ Ն Դ

Կը հրատարակուի ամէն շաբաթ

Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք

ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԿԱՆԽԻԿ

Դրամ, Նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին՝

Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN

16, Bd. Saint Denis 16

‹‹ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ››ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Որոնց կարելի է դիմել բաժանորդագրուելու և բաժնեգին վճարելու համար

ՄԱՐՍԷՅԼ, Վ. Վահունի
ԼԻՕՆ, Գ Զօլաքեան
ՄԱՆՉԵՍԹՐ, Արժ. Տ. Ներսէս քհնյ. Սվաճեան
ԼՈՆՏՈՆ, Սմբատ Քէսէճեան
ԺԸՆԷՎ, Լ. Նէվրուզ
ՑԻՒՐԻԽ, Մ. Փիրանեան
ՄԻԼԱՆ, Հ. Ղազարոսեան
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ, Ներսէս Ղազիկեան
ԳԱՀԻՐԷ, Օ. Մահտեսեան
ԶԱԿԱԶԻԿ, Գ. Համբիկեան
ԹԱՆԹԱ, Ա. Արեւեան
ՓՕՐԹ-ՍԱՅԻՏ, Հ. Գրանեան
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, Գր. Աշոտ Վ. Սարգիսեան
ՊԷՅՐՈՒԹ, Հ. Պ. Փափազեան
ՊՐԻՒՔՍԷԼ, Մ. Միհրդատեանց
ԹԵՀՐԱՆ, Գարագաշեան
ԿԻՊՐՈՍ, Տ. Սուլթանեան
Կ. ՊՈԼԻՍ, Կիլիկեան Գրատուն
ՖԻԼԻՊԷ, Յովհաննէս Սարգիսեան
ՊԱՂՏԱՏ, Տկն. Մ. Մինասեան
ԱՏԻՍ-ԱԲԱԲԱ, Ս. Ավնաւորեան
ՆԻՒ-ԵՈՐՔ, Վարդերեսեան Եղբարք
ՊՈՍԹԸՆ, Պէրպէրեան գրատուն
ՇԻՔԱԿՕ, Ն. Ապաճեան
ՏԻԹՐՈՅԻԴ, Հ. Պարտունի
ՖԻԼԱՏԵԼՖԻԱ, Տոքթ. Յակոբեան
ՖՐԷԶՆՕ, Տոքթ. Վ. Թաշճեան
ՃԻՊՈՒԹԻ, Ե. Սէֆէրեան
ՊՈՒԷՆՈՍ-ԱՅՐԷՍ, Գ. Սօլկարեան
ԱԼՃԷՐԻ, Պօլօեան Եղբարք
ԽԱՐԹՈՒՄ, Պ. Ֆ. Վանեան
ՏՐԻՊՈԼԻՍ, Տ. Փէքմէզեան
ԼՈՍ ԱՆՃԷԼՈՍ, Օ. Սարըգըզեան

ՃԱՎԱ, Է. Վարդանեանց

Կը խնդրուի միանգամընդմիշտ մեր բոլոր յարգելի բարեկամներէն և ծանօթներէն իրենց ապսպրանքներուն միացնել նաև փոխարժէքը, առանց ատոր ստիպուած ենք գիրենք անպատասխանի թողուլ։

Վ Ե Ր Ա Ծ Ն Ո Ւ Ն Դ

ԲԱՑԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ ՃՈԽ ՏԱՌԵՐՈՎ և Կ'ՍՏԱՆՁՆԷ

տպագրական ամէն լեզուէ գործեր

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ԾՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ,

եւայլն, եւայլն, եւայլն։

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏ

Օրաթերթ, Ցերորդ տարի— Կ. Պոլիս

‹‹Ազատամարտ›› սկսած է վերհրատարակուիլ, ‹‹Ճակատամարտ›› անունով։ Ֆրանսական կառավարութիւնը արտօնած ըլլալով անոր մուտքը, բաժանորդագրութիւններու համար դիմել «Վերածնունդ»ի տնօրինութեան։

Fonds A.R.A.M

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 13 (45). — 3 ՅՈՒԼԻՍ, 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՒԱՍԱՐ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Անցեալ անգամ քննելով Հայաստանի խորհրդարանական ընտրութիւնները խնդիրը, ըսինք, որ մեր ամբողջական պետութեան հիմը հոն է, որ հոն երկու Հայաստաններու միացումը կատարուած է արդէն փաստապէս և որ միւս վայրերու Հայերուն կը մնայ խմբուիլ մեր իրական ոյժի շուրջը, բարձրացնել այդ ոյժը ամէն կողմէ և Հայութիւնը տանիլ դէպի մէկ ամբողջական պետական կազմակերպութիւն:

Այս ընդհանուր կազմակերպութեան մէջ երկու Հայաստաններու մասնակցութիւնը պիտի ըլլայ հաւասար: Արեւմտահայերը, գլխաւորապէս կովկասի սահմանակից նահանգները, խոշոր ծառայութիւն են ունեցած մեր քաղաքական և մարտական կեանքին մէջ: Եւ Հայաստանի Հանրապետութեան կազմութիւնը մենք կը պարտինք՝ շատ նշանակելի չափերով՝ նաև անոնց ջանքերուն: Բաւական է յիշել, որ մեր կամաւորական գունդերը բաղկացած էին մեծ մասամբ Արեւմտահայերէ, բաւական է յիշել, որ կամաւորական կռիւներու և կամաւորական գործին մէջ նշանաւոր դեր կատարեցին Անդրանիկ, Քեռի, Մուրատ, Արմէն Գարօ, Սեպուհ, Համազասպ և ուրիշներ, իբրև խմբապետներ և իբրեւ մարտական ու քաղաքական կարեւոր ուժեր: Կովկասեան և Արեւմտեան Հայաստաններու սահմանները շատոնց ոչնչացուցած

Fonds A.R.A.M

են մեր գիտակցութեան մէջ: Տասնեակ տարիներու ընդհանուր իտէալը եւ ընդհանուր պայքարը ստեղծած են մէկ Հայութիւն, որ այսօր երեւան կուգայ քաղաքական-պետական կերպարանքով Արարատեան հողի վրայ:

Այս միութեան մէջ մենք պէտք է ըլլանք իբրեւ հաւասարներ: Դժբախտութիւն է, սարսափելի դժբախտութիւն, որ Արեւմտեան Հայաստանի մէկ խոշոր մասը այս երկարատեւ պատերազմի մէջ ոչնչացաւ: Բայց անոնց յիշատակը եւ անոնց գործը յետնորդ սերունդի համար կայ—եւ անոնք ամենքը պիտի գնահատուին այս հանդիսաւոր ժամուն: Եթէ օտարները Հայաստան ստեղծելու միջոցին պիտի «հաշուի առնեն նաեւ մեր մեռեալները»—մենք ուրիշ կերպ չենք կրնար գործել:

Հայաստանի Խորհրդարանի մէջ պէտք է հաւասարապէս արտայայտուած ըլլան երկու հարազատ եղբայրները, որոնցմէ մին, աւա՛ղ, գարհուրելի տանջանքներ տեսաւ մարտի եւ իտէալի մեր նուիրական ճանապարհին:

Արեւմտեան Հայերը,—ուր որ ալ գտնուին—պէտք է մասնակցութիւն ունենան Հայաստանի խորհրդարանական ընտրութիւններուն: Որովհետեւ մենք զանոնք կը դիտենք իբրեւ Հայաստանի բնակիչներ, իբրեւ հայ քաղաքացիներ, որ հարկադրական պայմաններու մէջ եւ բռնութեան հետեւանքով ձգած են մեր հայրենիքը: Ամերիկայի մօտ հարիւր հազարաւոր հայ գաղութը իր սեփական կամքով չէ հեռացած Հայաստանի բնավայրէն, այլ հալածական է եղած այն անմարդկային, բարբարոսական ռեժիմէն, որ կը կոչուէր թուրք կառավարութիւն եւ որ Հայուն համար իր հայրենի երկիրը դարձուցած էր դժոխք: Այսպէս է եղած բոլոր վայրերու գաղթականութիւնը եւ մենք բարոյական պարտք ունինք պետական կեանք ստեղծելու ժամուն չմոռնալ այն Հայերը, որ թէեւ ապրեցան հեռու մեր սարսափելի իրականութենէն, մասամբ ապահով եւ հանգիստ, բայց միշտ աչքերնին եւ սրտերնին դէպի երկիր, դէպի Հայաստան: Անոնք, Հայաստանի չարքաշ եւ աշխատասէր գաղթականները օտար երկիրներու մէջ ապրելով, գործաւորութիւն, մշակութիւն ընելով՝ ապրեցան մեր իտէալներով, ծառայեցին այդ իտէալներուն եւ վաղն ալ պիտի դառնան անշուշտ մեր երկիրը՝ իրենց աշխատանքով նպաստելու համար՝ մեր հայրենիքի վերածնունդին:

Թող մեր պատմութեան այս բացառիկ հանդիսաւոր ժամուն ամէն տեսակ տարաձայնութիւն վերնայ մեր մէջէն: Երկրին մէջ ժողովուրդը—թէ արեւմտեան Հայը եւ թէ Կովկասի Հայը — պայքարեցան եւ յաղթեցին միասին: Այսօր ալ անոնք կ՛ապրին եւ կը գործեն միասին: Արտասահման գտնուող մարմինները, առանձնապէս Ազգային Պատուիրակութիւնը, պիտի յուշ ածէ որ իրերը որոշ բնական ընթացք են ունեցած Հայաստանի հողին վրայ եւ որ այդ ընթացքով կը շարունակուին: Պէտք է ջանալ հասկնալ այդ բնական ընթացքը: Պէտք է մտերմօրէն եւ հարազատօրէն վերաբերիլ դէպի երկրի ժողովուրդին տրամադրութիւնն ու հոգեբանութիւնը:

Այս պատասխանատու ժամուն անկարելի է, անհանդուրժելի է հեռագիրներով շփոթութիւն ձգել Հայաստանի հողին վրայ տանջուող, պայքա-

Fonds A.R.A.M

րող և ստեղծագործող ժողովուրդի մէջ։ Ազգային Պատուիրակութեան անհարազատ նախագահը մտածա՞ծ է, կշռա՞ծ է արդեօք թէ, այդպիսի հեռագիրներով ի՛նչ աղետաւոր կացութիւն կարող է ստեղծուիլ և այս պատմական ծանր ժամուն ի՛նչ հարուած կարող է կրել մեր ժողովրդական միութիւնը։ Անոնք, որ հայ գրականութեան, հայ լեզուի, հայ մտքի մշակներն են եղած բարոյական պարտք ունին զգուշացնելու և կանխելու այդպիսի վտանգաւոր քայլեր։ Անմտութիւն է աքացել մեր ժողովրդական ուժին, երկու հարազատ եղբայրներու միութեան գործին, որ բնական ճամբով կ'ընթանայ հոն, յաւերժական Արարատի շուրջը։

Մեր համաձայնութեան կարելի է և պէտք է հիմ ընդունիլ խորհրդարանական ընտրութիւնները, Արեւմտեան Հայութիւնը հաւասար կերպով մասնակից ընել այդ ընտրութիւններուն, կազմել միացեալ խորհրդարան և այդ ճանապարհով կազմել նաև միացեալ կառավարութիւն։

Հիմը հոն է, երկիրը, Հայաստանի կազմակերպուած ժողովուրդը։

Կ'սպասենք, որ օր առաջ միութեան պաշտօնական գործը կատարուի այս հողի վրայ, որպէս զի չմնանք աւետարանի Յիմար Կոյսերու կացութեան մէջ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ–ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Ա.

Ինչպէս որ երկրի մը տնտեսական վիճակը անոր գոյութեան ամենէն անհրաժեշտ պայմանը կը կազմէ, նմանապէս կառավարութեան մը գոյութիւնը և յարատեւութիւնը գլխաւորաբար կախուած են անոր ելեւմտական դրութենէն։ Դատարկ գանձով կառավարութիւն մը այնքան կրնայ պահել իր գոյութիւնը, որքան ձուկը կրնայ ապրիլ ջուրէն դուրս։

Կառավարութեան մը ելեւմտական դրութիւնը անոր բազկերակն է։ Ակնարկ մը ձգելով, ուրեմն, Հայկական Կառավարութեան ելեւմտական վիճակին վրայ՝ ուղղակի կը շօշափենք անոր ապրելու հնարաւորութիւնները (1)։

Ամէն կառավարութիւն իր վրայ դրուած բազմաթիւ և բազմապիսի պարտականութիւնները գործադրելու համար հարկ եղած գումարները ձեռք բերելու չորս գլխաւոր միջոց ունի.— 1. Հարկեր, 2. Ներքին փոխառութիւն, 3. Դրամատուններ, 4. Թղթադրամի արտաբերում (émission) և 5. Արտաքին փոխառութիւն։

---

(1) Յօդուածիս մէջ առաջ բերուած թիւերը եւ տեղեկութիւններուն մեծ մասը առնուած են Հանրապետութեան Ելեւմտական Նախարար պ. Արտաշէս Էնֆիէճեանէ, որ վերջերս հաստատ փարիզ։

Fonds A.R.A.M

1.— ՀԱՐԿԵՐԸ

Բնականոն պայմաններու մէջ պետութեան մը հասոյթի գլխաւոր աղբիւրը կը կազմեն հարկերը։

Անցեալ տարուայ ընթացքին Հայկական Հանրապետութեան սահմաններուն մէջ ապրող թէ հայ թէ այլացեղ բնակչութիւնը առհասարակ յօժարութեամբ և կանոնաւոր կերպով վճարած է կառավարութեան կողմէ իր վրայ դրուած տուրքերը։

Եկամտային հարկի հարիւրին 30ը, իսկ ուրիշ կարգի տուրքերու հարիւրին 10ը միայն անվճար մնացած են։ Նկատի ունենալով տիրող տնտեսական դժնդակ պայմանները, նկատի ունենալով որ ռուսական հսկայ կայսրութիւնը յեղափոխութեան շրջանին գրեթէ տուրք չէ վճարած, նկատի առնելով նաև այն հանգամանքը՝ որ դրացի նորակազմ պետութիւններու —Վրաստանի և Ատրպէջանի—ժողովուրդները՝ հակառակ իրենց տնտեսական աւելի նպաստաւոր պայմաններուն՝ համեմատաբար նուազ չափով վճարած են տուրքերը,— նկատի ունենալով այս բոլորը կարելի է համարձակ կերպով ըսել որ Հայաստանի քաղաքացիները, հայ թէ օտար, հաւատարմօրէն կատարած են իրենց պարտականութիւնը։ Անվճար մնացած եկամտային հարկի և այլ կարգի տուրքերու տարբերութիւնը կը բացատրուի անով, որ Հայկական Կառավարութեան սահմանին մէջ ապրող բազմաթիւ ռուս պաշտօնեաները, որոնք եկամտային տուրք կը վճարէին, հեռացան յեղափոխութենէն յետոյ։ Կայ և այն, որ եկամտային տուրք վճարող բազմաթիւ ուրիշներու տնտեսութիւնը պատերազմի ընթացքին մասամբ կամ ամբողջովին քանդուեցաւ և անոնք խնդրեցին կառավարութենէն, որ զերծ մնան իրենց վրայ դրուած եկամտային հարկերէն։

Պատերազմի ընթացքին ամէն կարգի ապրանքներու գները մեր երկրի մէջ աներեւակայելի չափերու հասած են։ Ապրանքներու գները միջին հաշուով 25 անգամ բարձրացած են Հայաստանի մէջ, ինչ որ կը նշանակէ թէ դրամի արժէքը 25 անգամ ինկած է։ Կան վայրեր, մանաւորապէս գիւղեր, ուր գինները մինչեւ 100 անգամ բարձրացած են։ Այս պայմաններուն տակ հարկադրաբար կառավարութիւնն ալ պիտի բարձրացնէր տուրքերը։ Բայց կառավարութիւնը փոխանակ տուրքերը բարձրացնելու ուղիղ համեմատութեամբ, այսինքն 25 անգամ, բարձրացուցած է միայն 15 անգամ, ինչ որ կը նշանակէ թէ կառավարութիւնը իր հասոյթի այս աղբիւրին պատերազմէն առաջ հայթայթած արժէքին երեք-հինգերորդը միայն կ'ստանայ, եթէ մինչեւ անգամ տուրքերը հարիւր առ հարիւր գանձուին, որ հնարաւոր չէ ներկայ պայմաններու մէջ։ Թէ ինչո՛ւ կառավարութիւնը՝ տուրքերը ապրանքներու գներուն հետ ուղիղ համեմատութեամբ չէ բարձրացուցած, ակներեւ է։ Ամէն երկրի մէջ նկատուած է որ տուրքերը, ինչպէս եւ գործաւորներու աշխատավարձը, ապրանքներու գներուն հետ ուղիղ համեմատութեամբ չեն բարձրանար։ Առաջիններն աւելի դանդաղ և աստիճանական են իրենց բարձրացումին մէջ։

Աւելցնենք միայն այն որ, եթէ կառավարութիւնը տուրքերը բարձ-

Fonds A.R.A.M

բացուցած ըլլար փոխանակ 15 անգամի 25 անգամ, այսինքն գներու բարձրացման հետ ուղիղ համեմատութեամբ, գործնականապէս ձեռք բերուած դրական արդիւնքը հաւանական չէ որ աւելի ըլլար: Միւս կողմէ, բացասական արդիւնքը աւելի խոշոր պիտի ըլլար, այսինքն անգանձելի տուրքերու քանակը աւելի խոշոր պիտի ըլլար. ժողովուրդը հետզհետէ պիտի կազմէր իր վրայ դրուած տուրքերը չվճարելու վտանգաւոր ունակութիւնը, և ինչ որ աւելի աղիտաւոր է, պիտի ստեղծուէր յետնեալ տուրքերու սիստեմը:

Վերը ըսուածներէն մէկ բան որոշ կերպով կը պարզուի որ մինչ մէկ կողմէն Հայկական Հանրապետութիւնը կը գտնուի արտասովոր խոշոր ծախքերու առջեւ, մինչ դրամի արժէքը չափազանցօրէն ինկած է, կառավարութիւնը՝ հակառակ իր քաղաքացիներու պարտաճանաչութեան և իրենց վրայ դրուած տուրքերը վճարելու պատրաստակամութեան՝ համեմատաբար տուրքերէն նուազ արդիւնք ձեռք կը բերէ քան պատերազմէն առաջ:

Այժմ տեսնենք թէ ներքին փոխառութեան ի՛նչ հնարաւորութիւններ կան Հայկական Հանրապետութեան համար:

ՄԱՆՈՒԿ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

ՏՕՔԹ. Յ. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

Հայ մամուլը, աշխարհիս չորս անկիւններէն, գուժկան լուրեր կը բերէ մեզ շարունակ և մեր հոգիները կը լացնէ ցաւագինօրէն:

Ռոստոմի, Արամի, Մուրատի և հարիւրաւոր մարտական ու մտաւորական պաշտելի դէմքերէն վերջ, ահա Տօքթ. Թիրեաքեանի մահուան լուրը:

Անբաղդ և անհունօրէն բարի ծերուկ, որ հակառակ իր տարիքին ու առաջնական տկար վիճակին, հոգիով և զգացումով ապրեցաւ միշտ երիտասարդ, օր մը, աչքերը չփակած, Հայաստանի ազատութիւնը ողջունելու իր անխորտակելի հաւատքով:

Եւ սակայն դաժան մահը գլացաւ իրեն այդ հոգեկան հրճուանքը:

Տօքթ. Թիրեաքեան մեռա՛ւ, բայց, այն համակ միտք, գործ սէր ու գուրգուրանք մարդը մշտապէս պիտի ապրի մեր հոգիին մէջ, որովհետեւ բոլորը գինքը սիրեցին, իր անձին, նկարագրին ու տաղանդին համար, ու յարգանք ու պատկառանք ունէին իր հանդէպ:

Ան, յոյսի և խրախոյսի մարդն է նաև, ամենէն սեւ ու տխուր օրերուն անգամ կը հաւատար գաղափարի յաղթանակին ու հայ ցեղին վերապրումին, ու իր հայրական հանդարտ ու պայծառ ժպիտով միշտ կը շեշտէր՝

—Արդարեւ կացութիւնը շատ ծանր է, բայց ոչ յուսահատական... մեր դահիճները պիտի անհետանան օր մը, բայց մենք պիտի ապրինք... մենք չարչարուած արդարութիւնն ենք, որ մեռնիլ չգիտէր... ուժ տուէ՛ք միայն

Fonds A.R.A.M

զէնքի, ինքնապաշտպանութեան, շարունակեցէ՛ք Եփրեմին ու Մուրատին, փրկարար գործը, հոն է ազատութեան միակ միջոցը...

Եփրեմին—որ մտերմօրէն ճանչցած էր—անձին ու տաղանդին հանդէպ մանաւոր գուրգուրանք մը ունէր, ու միշտ կը խօսէր անոր հերոսական կռիւներէն ու անով կ'ուրախանար ու կը հպարտանար, հայ և օտար շրջանակներու մէջ: Ոչ ոք իր ներկայութեան կարող էր յարգանքի պակաս մը ցոյց տալ, հանդէպ Քրիստափորին, Զաւարեանին ու Քեռիին՝ որոնք կը սիրէր, որպէս հայ ազատագրութեան առաքեալները...

Վերջին տարիները թէև զբաղուած, գրական, լեզուաբանական ու բանասիրական ուսումնասիրութիւններով, մոռացութեան չէր տուած քաղաքական կացութիւնը. ամէն առիթով կը հետաքրքրուէր և իր մասնակցութիւնը կը բերէր ազգային հասարակական բոլոր կարեւոր ձեռնարկներու մէջ: Ողբացեալ Զաւարեանի սգահանդէսին նախագահելու համար, գացի օր մը զինքը հրաւիրելու, հիւանդ պառկած, կը տառապէր...

— Կը տեսնես տղաս, ի՞նչպէս կրնամ գալ, և յետոյ մարդ ինչպէ՞ս կարող է կարդալ դամբանականը իր մէկ սիրած էակին... ինչո՞ւ կ'ապրիմ ես այս ծեր վիճակիս մէջ, երիտասարդներու դամբանականները կարդալո՞ւ, երէկ Եփրեմին էր, այսօր Սիմոնինը, վաղը ո՞վ գիտէ որուններ... բայց չեմ կարող մերժել...:

Ու նստելով անկողնին մէջ կ'սկսի գրել, Սիմոնի գործին և յիշատակին նուիրուած քանի մը զմայլելի էջեր ու կը խնդրէ որ իր կողմէն կարդամ զանոնք հանդէսին մէջ:

Ուրիշ անգամ մը նորէն հրաւիրած էր ինձ՝ գացի...

—Տղա՛ս, ըսաւ, ուրախութեամբ լսեցի որ Ազգային Միութիւն մը կազմեր էք, շատ լաւ, ուժ տուէք, սիրով եղէք, ամբողջ աշխարհը մեզ կ'ատէ, գոնէ մենք մեզ սիրենք ու շարքերը սեղմենք... լսեցի նաև որ ձեր կազմակերպութեան գործունէութիւնը դադրեցնելու միտք կայ, այդ մի՛ ընէք, մենք տակաւին երկա՛ր ատեն պէտք ունինք զօրաւոր յեղափոխական կազմակերպութեան մը... ուժ տուէք նաև անոր ու անոր բոլոր միջոցները եւս տրամադրեցէք մեր դատի յաղթանակին...

—

Վերջին անգամ զինքը տեսայ, երբ գացի հրաւիրելու որ գայ և նախագահէ Ազգ. Միութեան մեծ ժողովին: Ջնայած իր տկարութեան, դարձեալ եկաւ: Սրահը լեցուն էր բազմահազար ունկնդիրներով: Սկսաւ խօսիլ, իր ամէն մէկ ճառին մէջ ցոլացնելով իր միշտ երիտասարդ հոգիին հայրենասիրական խանդն ու եռանդը:

... Ա՛խ, ես ինչո՞ւ երիտասարդ չեմ որ գնամ և դրականօրէն ծառայեմ բազմաչարչար հայրենիքիս ազատագրութեան... դուք որ երիտասարդ էք, և համոզուած եմ, նոյնքան հայրենասէր, ինչո՞ւ հոս էք, ինչո՞ւ չէք երթար միանալու մեր հերոսական կռուողներուն: Մեր կռուողները, ահա վիակ տարրը որուն վրայ պիտի դնենք մեր միակ յոյսը և տրաժադրենք մեր բոլոր միջոցները...:

Fonds A.R.A.M

—

Բժիշկ Թիրեաքեանի կէս դարու, յեղափոխական, քաղաքական, գրական ու բանասիրական աշխատանքները անկարելի է խտացնել մի քանի տողերու մէջ, յարգանքի պարտականութիւն մըն է որ կ'ուզեմ կատարել հոս, վեր հանելով անոր հասարակական արդիւնալի կեանքը:

Գլխաւոր գիծերը, ան սկսաւ Պոլսէն, անցաւ Պարսկաստան ու հասաւ մինչեւ Ամերիկա՝ ուր շարունակեց մինչեւ մահ...: Իր ընակարանը ուխտատեղի մըն էր կարծես՝ ուր այցի կ'երթային բոլոր գրողներն ու գործիչները և հաւասար գուրգուրանքով կ'ընդունուէին: Բոլորին համար ունէր նոյն խօսքերն ու հայրական խրատները՝ որոնցմէ, աւա՛ղ, կը զրկուինք այսօր:

Տօքթ. Թիրեաքեան մեռա՛ւ, բայց մշտապէս պիտի ապրի իր գործերով, աշխատասիրութիւններով և իր յիշատակը անջնջելի պիտի մնայ:

Յարգա՛նք իր անթառամ յիշատակին...:

Զ. ՄԱԹԻԿԵԱՆ

. ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

"ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ,,

ՍԱՆՏԱԼՃԵԱՆ—ՄՕՐԿԱՆ

Սանտալճեանի երկհատոր մեծարժէք գործէն վերջ՝ լոյս տեսաւ այս օրերս, ժաք տը Մօրկանի «Պատմութիւն Հայ ժողովրդեան» աշխատութիւնը: Հայ ցեղի ծագման մասին ֆրանսացի գիտունը Սանտալճեանի եզրակացութեան բոլորովին հակառակը կը հաստատէ:

Մենք երախտապարտ ենք և կը գնահատենք վեհոգի օտարականին մեզ հանդէպ սնուցած ջերմ համակրութիւնը: Պ. Մօրկան հայ գրչէ մը բըղխող էյեր ունի մեզ համար, բայց պէտք է ըսել իսկոյն թէ՝ Սանտալճեանի փաստերը հերքել կարծող իր պատճառաբանութիւնները բոլորովին անգօր են: Մեր բուն պատմութիւնը տասը դար կրճատող, Ուրարտեան քաղաքակրթութեան պսակով զարդարուած Հայուն հոյակապ գլուխը մերկացնող Պ. Մօրկանի առարկութիւնները հակագիտական են և շատ խախուտ հիմերու վրայ շինուած:

Օտար և մերազնեայ հնախոյզներու տեսութիւնները իրենց մասնաւոր նշանակութիւնը ունէին Սանտալճեանի երկէն առաջ, բայց հիմայ ասոնք բոլորովին նոր գոյներու տակ կը ներկայանան:

Սանտալճեան կ'ապացուցանէ թէ՝ Հայը, նախահայր հնդեւրոպական ցեղերուն, անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր ծնած, սնած և բարգաւաճած է Մայր-Հայաստանի սահմաններուն մէջ, մինչդեռ Պ. Մօրկան կը մտածէ թէ՝ Հայերը, Փռիւգացիներու մէկ հատուածը, Քրիստոսէ վեց դար առաջ միայն մեկնած են Փռիւգիայէն գաղթելու համար Հայաստան և տիրապետելով Նաիրի-

Fonds A.R.A.M

Ուրարտեան ժողովուրդներուն, ձուլած են վերջիններս իրենց մէջ: Պ. Մօրկան կ'արհամարհէ Սանտալճեանի դրական հազարաւոր փաստերը այն ենթադրութեամբ թէ՝ հայ հեղինակը ստուգաբանական պատրիչ համանմանութեանց զոհ եղած է:

Պ. Մօրկան իր վարկածը ապացուցանելու համար հետեւեալ քանի մը գլխաւոր պատճառաբանութեանց կը վստահի.

Ա. Հերովդոթէս (Herodote) կը գրէ թէ՝ մակեդոնական աւանդութեան մը համաձայն, Փռիւգացիք Թրակիայէն գաղթած են փոքր Ասիա, Քսերքսէսի արշաւանքի ատեն Հայերը զինուած էին Փռիւգացիներուն պէս և վերջիններուս մէկ հատուածն են:

Բ. Կովկասեան ցեղերու և Ուրարտեանց ժողովուրդներու գաւառաբարբառները ո՛չ սեմական, ո՛չ արիական են, այլ Թուրանական:

Գ. Հայերէնի վերլուծումը մեծամեծ դժուարութիւններ կը ներկայացունէ, այս լեզուին մէջ կը գտնուին բառեր ասորական, եբրայական, պարսկական, մարական, կովկասական (վրացերէն-լազերէն), ուրարտական, սկիւթական, յունական, արաբական, Թրքական, մոնկոլական, քրդական, լատինական, ռուսական և այլն...

Նոյնաման փաստերէն Ֆրանսացի պատմաբանը կ'եզրակացունէ թէ՝ Քրիստոսէ 1200 տարի առաջ, Հայ-Փռիւգացիք կ'անցնին Թրակիայէն փոքր Ասիա, հաստատուելով 800ին Փռիւգիոյ մէջ. հայ հատուածը կ'անջատուի իր Փռիւգացի եղբայրներէն՝ յառաջանալով դէպի Արեւելք, և կը հաստատուի 600ի մօտ, Հայաստանի մէջ, Ուրարտեան ժողովուրդները հպատակեցնելով իրեն:

Սանտալճեան կը պատասխանէ այս հաստատումներուն: Ստոյգ է թէ՝ Փռիւգացիք Թրակիայէն վերադարձած են ի Փոքր Ասիա: Բայց Փռիւգացիք ինչպէս Հելլէնները կանխաւ Հայաստանէն գաղթած են դէպի Արեւմուտք, և Փռիւգացիներու մէկ փոքր մասը, պարզ գաղթականութիւն մը միայն, վերադարձած է Թրակիայէն իր հայրենիքին մէջ: Ո՛չ բերանացի աւանդութիւն մը, ո՛չ զինուորական համազգեստի նոյնութիւնը՝ օտար վեհապետի մը բանակներուն մէջ, կրնայ հերքել և գլխիվայր շրջել պատմական իրողութիւնները: Ուրարտեան արձանագրութեանց հայերէնի միջոցաւ անլուծելի գաղտնիքին անսպասելի լուծումը հիմնովին կ'ոչնչացունէ այն ենթադրութիւնը թէ՝ կովկասեան և Նաիրի-Ուրարտեան ժողովուրդներու գաւառաբարբառները Թուրանական ծագում ունին: Ու եթէ, հայ լեզուին մէջ կը գտնուին բազմաթիւ լեզուներու հետքեր, այն է պատճառը, թէ՝ հայ լեզուն սկզբնարմատը եղած է բոլոր արիական բարբառներուն, զարմանալու ոչինչ կայ եթէ անարիական բառեր ալ կը պարունակէ հայաբարբառը: Արամիսի, հայկական առաջին հարստութեան հիմնադրին անունն ալ եբրայական ծագում ունի, առանց որ Հայերը սեմական ցեղերու հետ առնչութիւն ունենան:

Այն Թուականին, ուր Հայերու ենթադրեալ գաղթականութիւնը դէպի Հայաստան տեղի պիտի ունենար, դեռ կանգուն էր հզօր Նինուէն. և Ուրարտեան իշխանութիւնը, թէև այդ ատեն հարկատու դաշնակիցը դարձած էր Ասորեստանի, դեռ բաւական ուժեղ էր ջախջախելու համար իր սահման

ներու մէջ խուժելու հաւարձակող բաղդախնդիր գաղթականներ։ Մարացի Կիաքսար Ա. 607ին միայն հիմնայատակ կը կործանէ Նինուէն՝ տարածելով իր վեհապետութիւնը մինչեւ Փոքր Ասիոյ կեդրոնը։ Ուրարտիան ալ կը ստիպուի ընդունիլ անուանապէս մարական լուծը։ Բայց արձանագրութիւններ կան որոնք կ'ապացուցանեն թէ՝ 600ին մօտ Ուրարտեան իշխան Մինուաս Բ., Արաքսի ձախ ափերը կ'անցնի զսպելու և խստիւ պատժելու համար ապստամբութիւն մը, կանգնելով հոն ի պատիւ Ուրարտեան գերագոյն աստուած Հալտիսի տաճարներ։ 584ի շուրջ Կիաքսար Ա.ի յաջորդող Աժդուհակին հարկատու ըլլալ յանձն կ'առնէ Ուրարտացի Երուանդը, Կիաքսար Բ.ի գահակալութեան առեն ձերբազատման փորձեր ընելու համար կը հաշտուի և ինքզինք դարձեալ Մարաց դաշնակից կը հռչակէ՝ միայն Կիւրոսի խոստմանց և սպառնալիքներու ճնշման տակ։ Լիբիոյ մայրաքաղաքը քանդող Մարաց բանակին մէջ—540—կը գտնուէին 20,000 հետեւակ և 4000 հեծելազօր Հայեր գահաժառանգ Տիգրանի և հայ զօրավար Էմպասի հրամանատարութեան տակ։ Եւ այս մարահայկական բանակներն են որ դարձեալ կը քանդեն միացեալ ուժերով, 538ին Բաբելոնը։ Կիւրոս՝ ի նշան երախտագիտութեան՝ բազմաթիւ գոհարեղէններ կուտայ Տիգրանի, որպէս զի զանոնք նուիրէ պատերազմի մէջ իրեն արիաբար ընկերացող ամուսնոյն։

Արամեան հարստութեան վերջին վեհապետը, ցնցելու համար դաշնակցութեան քողին տակ ծածկուած մարա-պարսկական գերիշխանութիւնը, կը ցցուի և կը չափուի Դարէս Ա.ի հետ, քանի մը յաղթութիւններով կը հալածէ անոր բանակները մինչեւ Ասորեստան, ուր կը յուսար ոչնչացնել անոր ուժերը, բայց հոս բաղդը կը լքանէ Ուրարտեան։ Հայերը կը պարտուին։ Արամեան հարստութիւնը գրեթէ չորս դար տեւողութենէ մը վերջ կը շիջանի 518 Յունուար 5ին, ասորական հողի վրայ։

Եթէ մեր այս գրութեան մէջ յիշուած ժամանակամիջոցին մէջ անկարելի էր որ արեւմուտքէն գաղթող Փռիւգացիներ Հայաստանի մէջ հաստատուէին, դեռ աւելի անկարելի է այդ ենթադրութիւնը նախորդ դարերու մէջ, ուր Մինուսա Ա.ի, Շարիտարիս Բ.ի և Րուշաս Ա.ի պէս Ուրարտեան վեհապետներ իրենց անպարտելի լեգէոններուն գլուխը անցած հայկական յաղթական արծիւներով Փոքր Ասիան, Սուրիան և նոյն իսկ գոռոզ Ասորեստանը կ'ասպատակէին։

Արամեան հաստատութեան անկումէն վերջ Աքեմինեանք տարածեցին իրենց գերիշխանութիւնը Հայաստանի՝ ինչպէս Փոքր Ասիոյ վրայ։ Եւ Քսերքսէսի արշաւանքի ատեն Հայեր, ինչպէս Փռիւգացիք, գինուորագրուած էին պարսկական զօրաւէներու տակ։ Մենք չենք յիշեր հոս Պ. Մօրկանի աւելի տկար փաստերը։ Ճշմարտութիւն մը հաստատելու համար կը բաւէ նոյն իսկ մէկ ապացոյց, պայմանաւ որ ճշմարիտ ըլլայ։

ՏՕՔԹ. ՊԱԶԱՐՃԵԱՆ

Ծ. Խ.— Կը հրատարակենք այս յօդուածը իբրեւ հետինակի կարծիքը, նկատի առնելով նիւթին շահեկանութիւնը։

* *

Fonds A.R.A.M

ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ ԹՈՒՐՔ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

Տամատ Ֆերիտ փաշա, որ 17 Յունիսին Տասներու Խորհուրդին կողմէ ունկնդրուեան ընդունուած էր, Թուրք պատգամաւորութեան առաջ յիշատակագիր մը ներկայացուցած էր, ուր կը պարզէր իր կառավարութեան տեսակէտը Թուրքիոյ ապագայ կացութեան մասին: Պ. Քլեմանսօ, Խաղաղութեան Խորհրդաժողովի անունով, հետեւեալ պատասխանը տուած է այդ յիշատակագիրին.

Փարիզ, 25 Յունիս 1919

Պարոն Նախագահ,

Դաշնակից և համախոհ գլխաւոր պետութիւնները Խորհուրդը ամենախղճամիտ ուշադրութիւնով կարդաց յիշատակագիրը, զոր Ձեր Վսեմութիւնը իրեն յանձնած էր 17 Յունիսին: Խորհուրդը համաձայն իր տուած խոստումին, կը փափաքի հետեւեալ դիտողութիւնները ներկայացնել այս վաւերաթուղթի մասին:

Պարզելով քաղաքական խաղերը, որոնք Թուրքիոյ պատերազմի մասնակցութեան առթիւ տեղի ունեցած են, ինչպէս նաև այն ողբերգութիւնները, որոնք կատարուած են պատերազմի յայտարարութենէն յետոյ, Ձեր Վսեմութիւնը ո՛չ մէկ փորձ կ՚ընէ արդարացնելու կամ մեղմացնելու այն ոճիրները, որոնցմով Թուրք կառավարութիւնը յանցապարտ հանդիսացած է, և բացայայտ կամ լռելեայն կ՚ընդունի որ Թուրքիան Հաշտաձայնական Պետութիւններու հետ գժտութեան ոչ մէկ պատճառ ունէր, թէ նա Գերմանիոյ ձեռքին իբր հլու գործիք ծառայած է, թէ՝ պատերազմը՝ սկսուած առանց արդարացուցիչ պատճառի՝ առաջ տարուած է անողորմօրէն, սարքելով ջարդեր, որոնց ահաւոր խժդժութիւնը կը հաւասարի կամ կը գերազանցէ ինչ որ պատմութիւնը երբեք արձանագրած ըլլայ: Բայց կ՚առարկուի թէ այդ ոճիրները գործուած են կառավարութեան մը կողմէ, որուն յանցանքները կարելի չէ վերագրել Թուրք ժողովուրդին, թէ այդ ոճիրները, որոնցմով մահմետականները նոյնքան տառապած են որքան քրիստոնեաները, հետեւանք չէին կրօնական մոլեռանդութեան, այլ բոլորովին անհամապատասխան էին օսմանեան աւանդութեան, ինչպէս որ ան երեւան կուգայ երբ քննենք պատմութեան ընթացքին Թուրքիոյ ցոյց տուած վերաբերումը հպատակ ցեղերուն հանդէպ, թէ օսմանեան կայսրութեան պահպանումը անհրաժեշտ է աշխարհի կրօնական հաւասարակշռութեան համար, թէ քաղաքականութիւնը ոչ նուազ քան արդարութիւնը կը պահանջէ այդ երկիրները ամբողջութեամբ վերահաստատել իրենց նախապատերազմեան վիճակին մէջ:

Խորհուրդը չկրնար ընդունիլ ո՛չ այս եզրակացութիւնը և ո՛չ այն փաստերը որոնց վրայ ան կը հիմնուի: Վայրկեան մը իսկ կասկածի չենթարկեր որ Թուրքիոյ ներկայ կառավարութիւնը իրաւապէս կը դատապարտէ իր նախորդներուն հետեւած քաղաքականութիւնը, եթէ նոյնիսկ Թուրք կառավարութիւնը բարոյական նկատողութեանց բերումով չ՚ըներ ատիկա (և բացայայտ է որ կ՚ընէ) պիտի հարկադրուէր ընել պատշաճութեան (opportunité) նկատողութիւններով: Ներկայ կառավարութեան անդամները անհա-

Fonds A.R.A.M

տապէս վերցուցած, ամէն իրաւունք ունին չճանչնալու այն գործերը, որոնց արդիւնքը այնքան աղետաւոր հանդիսանալու իրենց երկրին, բայց ընդհանրապէս, ազգ մը պէտք է դատուի ըստ այն կառավարութեան, որ կը վարէ իր արտաքին քաղաքականութիւնը և որու տրամադրութեան տակ են իր բանակները: Թուրքիան չկրնար նմանապէս պահանջել որ այս վարդապետութեան արդար հետեւանքներուն չենթարկուի, այն պատճառաբանութեամբ որ իր պատմութեան ամենափափուկ վայրկեանին իր գործերը այնպիսի մարդերու ձեռք կը դտնուէին, որոնք, ո և է սկզբունքէ և խիղճէ զուրկ, անկարող էին նոյնիսկ յաջողութեան առաջնորդել:

Այսուհանդերձ յիշատակագիրը հողային ամբողջական վերահաստատութիւնը պահանջելու համար, միմիայն չուզէր հիմնուիլ այն փաստին վրայ թէ արդար չէ Թուրքիոյ քաւել տալ իր նախարարներուն յանցանքները: Այդ պահանջումը աւելի խոր պատճառներ ունի, ան կոչում կ'ընէ անցեալի մէջ թուրք տիրապետութեան պատմութեանը և իսլամ աշխարհին ներկայ կացութեան:

Խորհուրդը ցանկացող է ոչ անօգուտ վէճերու սկսիլ և ոչ աւելորդ վիշտ պատճառել Ձեր վսեմութեան և այն պատուիրակներուն որ ձեզ կ'ընկերանան: Անիկա լաւ տրամադրուած է դէպի թուրք ժողովուրդը որուն սքանչելի յատկութիւններուն վրայ կը հիանայ: Բայց չէ կարող այդ յատկութիւններու շարքէն համարել օտար ցեղեր կառավարելու ընդունակութիւնը: Փորձը շատ յաճախ և շատ երկար ատեն կրկնուած է և արդիւնքի մասին ամենադոյզն տարակոյս չէ մնացած: Պատմութիւնը մեզ ցոյց ղու տայ բազմաթիւ թրքական յաջողութիւններ ու նաև բազմաթիւ թրքական անյաջողութիւններ, յաղթահարուած ազգեր և ազատագրուած ազգեր: Յիշատակագիրն իսկ կ'ակնարկէ երկրամասերու կրճատման որոնք դեռ քիչ ատեն առաջ կը գտնուէին օսմանեան վեհապետութեան ներքև:

Այլ սակայն, այս բոլոր փոփոխութիւններու մէջ Եւրոպայի, Ասիոյ և ոչ ալ Ափրիկէի մէջ, չենք գտներ միակ պարագայ մը ուր թրքական տիրապետութեան հաստատումը երկրի մը վրայ իբր հետեւանք չունենայ նիւթական բարգաւաճման նուաղում և մշակոյթի մակարդական ստորնացում, և չկայ նաև պարագայ երբ թրքական տիրապետութեան հեռացումին չհետեւի նիւթական բարգաւաճման ծաղկում և մշակոյթի մակարդակի բարձրացում:

Թէ ըլլայ այդ Եւրոպայի քրիստոնեաներու կամ Սուրիոյ, Արաբիոյ, Ափրիկէի մահմետականներու մէջ Թուրքը բերած է միմիայն քանդում ամենուրեք՝ ուր յաղթած է. երբեք անիկա կարող չէ երեւցած զարգացնելու խաղաղութեան մէջ ինչ որ շահած է կռուի մէջ: Այդ ուղղութեամբ չէ որ իր տաղանդները կը մարզուին:

Այս իրողութեանց ակնյայտնի եզրակացութիւնը, կը թուի որ հետեւեալն է. — Թուրքիան առանց ո և է ներելի պատճառի և առանց գրգռութեան յարձակած ըլլալով, դիտմամբ, Համաձայնութեան Պետութիւններուն վրայ և յաղթուած ըլլալով, յաղթողներուն վրայ ծանր պարտաւորութիւն

Fonds A.R.A.M

դրաւ կարգաւորելու ճակատագիրը այն այլազան ժողովուրդներուն որով կազմուած է իր այլատարը կայսրութիւնը: Մեծ և համախոհ պետութիւններու խորհուրդը կը փափաքի կատարել այս պարտաւորութիւնը, գոնէ այնքան որքան անիկա կը համապատասխանէ այդ ժողովուրդներուն իսկ իղձերուն և իրենց մշտատև շահերուն: Բայց Խորհուրդը ցաւով կը հաստատէ թէ յիշատակագիրը այս բանին նկատմամբ կ'արժեցնէ բոլորովին տարբեր կարգէ նկատողութիւններ և որոնք հիմնուած են կրօնական կարծեցեալ մրցակցութիւններու վրայ: Ըստ այդ պատճառաբանութիւններուն պէտք էր որ օսմանեան կայսրութիւնը ամբողջ պահուէր, ոչ այնքան իր սահմաններուն մէջ ապրող իսլամներուն կամ քրիստոնեաներուն շահուն համար, որքան հնազանդելու համար կրօնական զգացումներուն այնպիսի մարդոց՝ որոնք երբեք չեն զգացած թրքական լուծը, կամ մոռցած են թէ ինչ ծանրութեամբ կը ճնշէ անոնց վրայ որոնք ստիպուած են զայն կրել:

Բայց անկասկած, երբեք կարծիք մը նուազ արդարացած չէ իրողութիւններով: Պատերազմի ամբողջ պատմութիւնը կ'ապացուցանէ, որ անիկա ոչ մէկ բանի վրայ հիմնուած չէ: Ի՞նչ կարող է ըլլալ կրօնական պայքարի մը ուժը որուն մէջ բողոքական Գերմանիան, կաթոլիկ Աւստրիան, օրթոտոքս Պուլկարը և մահմետական Թուրքիան ընկերակցեցան իրենց դրացիները թալլելու համար: Այս բոլոր գործին մէջ, քրիստոնեայ Հայերու կոտորածը թուրք կառավարութեան հրամանով, միակ առիթը եղաւ, ուր կարելի եղաւ գնահատել, մտածուած կրօնական մոլեռանդութեան մը համը: Բայց Ձեր Վսեմութիւնը դիտել կուտայ, որ ճիշդ այդ ժամանակին և այդ նոյն իշխանութեանց հրամանով անվնաս մահմետականներ կոտորուած են բաւական մեծ թիւով և բաւականաչափ սոսկալի պարագաներու մէջ, ինչ որ կը մեղմացնէ, եթէ կատարելապէս չժխտէ, կրօնական կողմնապահութեան ամէն կասկած:

Ուրեմն, պատերազմի ժամանակ, կառավարութիւնները աղանդականութեան քիչ ապացոյցներ տուած են և գալով Համաձայնութեան Պետութիւններուն, ոչ մէկը տուած են: Ոչինչ յառաջ եկած է անկէ ի վեր որ այս դատողութիւնը այլափոխելու բնոյթը ունենայ: Իւրաքանչիւր ոքի խղճմտանքը յարգուած է, նուիրական վայրերը խնամքով պահպանուած են: Այն պետութիւնները և ժողովուրդները որոնք պատերազմէն առաջ մահմետական էին, են տակաւին: Ինչ որ կը վերաբերի կրօնքին, փոփոխութեան չէ ենթարկուած, բացի ապահովութեան պայմաններէ, որոնց մէջ կարելի է զայն կիրարկել, և այս փոփոխութիւնը, ամենուրեք ուր դաշնակիցները իրենց «քօնթրօլ»ը կը գործադրեն անտարակոյս կատարուած է դէպ ի լաւը:

Եթէ պատասխանուի թէ պատմական մահմետական պետութեան մը երկրամասերուն կրճատումը կրնայ վնասել մահմետականներու դատին ամէն երկիրներու մէջ, ներելի պիտի համարենք մեզ դիտել տալ, որ ըստ մեր կարծիքին, ատիկա սխալմունք մըն է: Ամէն մտածող մահմետականի համար, նորագոյն պատմութիւնը այն կառավարութեան որ Կոստանդնուպոլսոյ գահը կը գրաւէ, չկրնար ըլլալ ուրախութեան կամ հպարտութեան

Fonds A.R.A.M

աղբիւր մը: Այնպիսի պատճառներով որ արդէն մէջ բերինք Թուրքը այնպիսի ձեռնարկ մը փորձեց որուն համար քիչ յարմարութիւն ունէր և որուն մէջ հետեւաբար քիչ յաջողութիւն ձեռք բերաւ: Թող անիկա գործի դրուի աւելի նպաստաւոր պարագաներու մէջ, Թող իր կորովը գլխաւորաբար պարզուի այնպիսի շրջանակի մը մէջ որ աւելի համապատասխան է իր ոգիին և նուազ բարդ ու դժուարին պայմաններու մէջ, եթէ նաև խզէր և թերեւս մոռնար զեղծումներու և դաւերու վատ աւանդութիւնը, ինչո՞ւ չպիտի կրնայ աւելցնել իր երկրին և անուղղակի կերպով իր կրօնքին փայլը, ապացուցանելով ուրիշ յատկութիւններ քան քաջութիւնը և կարգապահութիւնը, որոնց այնքան յայտնի ապացոյցները միշտ տուած է:

Բացի եթէ սխալած ըլլանք, Ձեր Վսեմութիւնը պիտի հասկնայ մեր յոյսերը: Ձեր յիշատակագրին մէկ ուշագրաւ մասին մէջ, Դուք կը յայտարարէք թէ ձեր երկրին առաքելութիւնն է ինքզինքը նուիրել տնտեսական և մտաւորականներու մշակոյթի: Ոչ մէկ փոփոխութիւն չի կրնար ըլլալ աւելի զգայացունց և աւելի ապշեցուցիչ, ոչ մէկը չկրնարը ըլլալ աւելի արդիւնաւոր: Եթէ Ձեր Վսեմութիւնը կրնայ նախաձեռնութիւնը առնել այս կարեւոր յեղաշրջման Թուրք ցեղէ մարդոց մէջ, դուք, կ'արժանանաք, և անտարակոյս կ'ստանաք այն բոլոր օգնութիւնը որ մեկարողութեան մէջ է ձեզ ընծայել:

Հաճեցէք ընդունիլ, Պարոն Նախագահ, իմ բարձր մեծարանացս հաւաստիքը:

ՔԼԷՄԱՆՍՕ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Յարգոյ Խմբագիր,

Պոլսէն կուգամ: Այս անգամ Պոլսահայը արիւնոտ ու խենդեցնող տեսարանի մը հանդիսատեսն է: Կը նայի անոր ու հեգնական լռութիւնով մը գլուխը կը ծռէ: Ջարդերէն մազապուր որբերու վիճակը յուսահատական է, պոռացող դառնութիւն մը կայ հոն՝ անոր համար որ՝ Պոլսահայերու աչքին առջեւ, անոնք անգամ մը եւս իրենց տառապանքներուն սորսուռը կ'ըղգան: Բայց Պոլսահայը, իր այլասերած հանդարտութիւնովը, կը նայի անոնց ու գլուխը կը ծռէ:

Որբերուն վրայ նայիլդ չի գար, զգեստին հին ու պատառ պատառ, աղտեղութիւնը պժգալի բան մը դրած է անոնց վրայ: Տեսայ անա՛նկ որբեր որ դունաթափ ու հիւանդոտ, իրենց քուրջերուն մէջ, գնչու մը չեն արժեր, կեանքի ժպիտի կորսնցուցած, մեռելի մը յաւիտենական տրտմութիւնը կատուերանայ դէմքերուն վրայ: Պոլսոյ Հայոց որբանոցներուն մէջ են այս դժբաղդ արարածները, որոնց ուտելիքը, ձիթապտուղ հացէն անդին չանցնիր, ու, կը հալին, կը հալին ու կը մաշին անոնք, յանուն իրենց որբութեան: Պոլսահայերուն անուշ հանդիսատը չխռովելու համար:

Պոլսահայ մամուլը, ամէն օր, արցունքոտ աչքերով կ'աղաչէ, կրկին կուլայ, ու պատառ մը գթութիւն կը մուրայ Պոլսեցի հարուստներէն, օրէ օր ծիւրող

Fonds A.R.A.M

ու հատնող հայ որբերուն համար, բայց հարուստները, ծագող այդին գեղեցկութիւնը պատրանք մը կարծելով, Հայաստանի նոր սերունդի այս տառապող որբերուն կը նային, ու գլուխնին կը ծռեն:

Հիմակ որբերն աւելի որբ իրենց թշուառութեան մէջ, ղլացուած համակրանքի մը կարօտը կը քաշեն, սէր, պուտ մը սէր կը մուրան արիւնի ու անօթութեան մէջ մեռնող իրենց մօր ու հօր ուրուականները օգնութեան կանչելով, ու անոնց յաւիտենական տառապանքը աչքերնուն խորը վարագուրուած, իրենց նոր տառապանքին կը նային:

Պոլսեցի հարուստները՝ պատասխանատու են իրենց լռութեանը մէջ, որովհետեւ, մեր որբերը կը մեռնին, անօթի են անոնք, մերկ են ու բոկոտն, ու կեանքի օրհնեալ ժպիտը կորսնցուցած, գերեզմանի հոտեր կը շնչեն դարձեալ:

Փարիզի հայ հասարակութիւնը թող մտածէ այս մասին, որբերուն հարկաւոր է հաց, զգեստ, շապիկ, կօշիկ:

Ուրեմն, աճապարենք, որպէս զի թէ Պոլսոյ և թէ ներքին գաւառներու մէջ սովերու ու տառապանքներու տակ մեռնող մեր որբերը ազատենք: Ամէնքս մէկ բերան ապագա՛յ, ապագա՛յ կը պոռանք, բայց չենք զգար որ խեղդի պէս մեր ապագան ոտքերնուս տակ դրած, կը ճզմենք ու կը ճզմենք:

ԽԱՉԻԿ ԳԱՎԱԼՃԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երեւանի հայ մամուլի ներկայացուցիչները հայ լեզուի պաշտպանութեան համար կազմած են «Հայացման կոմիտէ» մը և հետեւեալ որոշումները տուած են.

Կոչ ընել պետական, հասարակական և մասնաւոր հիմնարկութիւններուն, որպէս զի հայերէն խօսին ու գրեն:

Ընդունիլ ուրիշ լեզուով գրութիւններ, լուրեր և յայտարարութիւններ: Բացառաբար ընդունիլ օտար լեզուով յայտարարութիւնները երբ անոնք օտարներ կուգան:

Պահանջել հայ լեզուի պաշտօնականացումը, իսկ միւս լեզուներու գործածութիւնը թոյլատրել՝ իբր օժանդակ լեզուներ:

Այս առթիւ հետեւեալ կոչը ուղղուած է Հայաստանի քաղաքացիներուն:

«Ամէն տեղ պահանջեցէք պետական լեզուն. հասարակական հիմնարկութիւններէն դուրս վտարեցէքանոնք՝ որոնք պետական լեզուն չեն գիտեր, և կամ զայն արհամարհելով կը սիրեն ուրիշ լեզուով խօսիլ ու գրել:

Մի՛ ընդունիք և ետ ղրկեցէք բոլոր այն գրութիւնները, որոնք պետական լեզուով չեն գրուած:

Մի՛ յաճախէք այն խանութներն ու վայրերը, որոնց ցուցակներու վրայ պետական լեզուն չէ գրուած

Պահանջեցէք որ դատարաններու մէջ ձեզի լսեն ձեր մայրենի լեզուով:

Պահանջեցէք որ օրէնքներն ու հրամանները հրատարակուին անպայման պետական լեզուով:

Պէտք է որ ամէն մի հիմնարկութիւն ճանչնայ հայ լեզուի պարտադրութիւնը»:

Fonds A.R.A.M

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉԸ

Ֆրանսական կառավարութիւնը լուր առած է Կովկասի իր ներկայացուցիչէն որ Ղարաբաղի մէջ տիրող անկարգութեանց վերջ տալու համար բրիտանական հրամանատարը պաշտօնանկ ըրած է տեղւոյն իսլամ կառավարիչը։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՐԵՆԱՒՈՐՈՒՄԸ

Ամերիկեան քոմիթէի ձեռք առած միջոցներուն շնորհիւ Հայաստանի պարենաւորումը լիովին ապահովուած է։

ՀԱՅ ԳԵՐԻՆԵՐԸ

Թուրք բանակներէ բռնուած ու Եգիպտոսի շրջակաները գտնուող հայ գերիները դիմած են Ազգ. Միութեան, պատրաստակամութիւն յայտնելով ծառայելու Հայկական Հանրապետութեան բանակին մէջ իբր կամաւոր։

ՀԱՅԵՐԸ ՍԵԲԱՍՏԻԱՅԻ ՄԷՋ

Անգլիացիք գրաւած են Սեբաստիան և միջոցներ ձեռք առած են Հայոց տուներն ու գոյքերը իրենց դարձնելու համար։ Որբանոցները վերաբացուած են ու կը կառավարուին տեղական միջոցներով։ Կը պատսպարուին մօտ 800 որբեր։ «Արմէնիա» կ'իմանայ թէ Հայոց վերադարձուած է նաև Մայր եկեղեցին, Ս. Նշանի վանքը և միւս հաստատութիւնները։

ՔՍԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

1915 Յունիսին Պոլսոյ մէջ կախուած քսան Հնչակեաններու յիշատակին նուիրուած մեծ հանդէսներ կատարուած են Պոլսոյ մէջ բոլոր կուսակցութիւններու մասնակցութեամբ։

ՊԵԼՃԻՔԱՅԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Պրիւքսէլէն կը գրեն մեզի թէ՝ նորակազմ Հայկական Քոմիթէի դիմումներու հետեւանքով պելճ կառավարութիւնը, Յունիս 12 թուակիր մասնաւոր շրջաբերականով հրահանգ տուած է բոլոր նահանգներուն, որ անկէց վերջ Հայերուն տրուած ինքնութեան թուղթերուն վրայ «օսմանցի»ի տեղ «հայ» գրուի։

—Նախագահ Վիլսընի Պրիւքսէլ կատարած այցելութեան միջոցին տեղւոյն Հայկական Քոմիթէն ուղերձ մը մատուցած է անոր ամերիկեան դեսպանի միջոցաւ։ Այս ուղերձին մէջ հայ գաղութը իր հաստատ հաւատքը կը յայտնէ թէ Միացեալ Նահանգները բարձր պիտի բռնեն Արդարութեան խտեալը հայկական խնդրի լուծման մէջ։

ՆԱԽԱԳԱՀ ՎԻԼՍԸՆ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

«Նիւ Եօրք Հերալտ» կը գրէ թէ՝ նախագահ Վիլսըն Ամերիկա մեկնելէ առաջ ունկնդրութեան ընդունած է ամերիկեան մամուլի ներկայացուցիչները և յայտարարած է անոնց թէ Ամերիկա կը մեկնի զօրաւոր բրօբականտ մը մղելու համար որ Ամերիկա ստանձնէ Հայաստանի մանտատ, կը յուսայ որ յաջողի քանի որ ամերիկեան ժողովուրդը շատ կը սիրէ Հայաստանը։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐՈՇՄԱԹՈՒՂԹԵՐ

Հրապարակ ելաւ Լահէյի Հայկական Տեղեկատու Պիւրոյի նախաձեռնութեամբ, փրոփականտի դրոշմաթուղթերը, հայկական ողբերգութեան գանազան պատկերներով։ Քաջալերութեան արժանի է մանաւանդ օգտակար այս գործը, պէտք է որ ամէն հայ անոնցմէ գնէ իր նամակներուն վրայ փակցնելու համար, այսպէսով թէ օգնելու մեր դատին և թէ հայասիրական զգացումները արթնցնելու։ ԵՒ մանաւանդ որ հասոյթը պիտի յատկացուի փրոփականտի գործին։

Ծախու է հարիւրը 2,50։

Fonds A.R.A.M

ՆՈՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՋ

Անցեալներս, չէզոքներն ու անտարբերները հաւաքելու և նոր կուսակցութիւն մը կազմելու համար հրաւէր եղած էր Փարիզահայ գաղութին։ Այդ օրը հազիւ 100 հոգի եկած ըլլալով՝ յարմար դատուած էր ուրիշ երեկոյ մը հանդիսաւոր հաւաքոյթ մը ունենալ ու աւելի խոշոր թիւով բազմութեան մը առջեւ պարզել կուսակցութեան ծրագիրը։ Առջի օր կազմակերպուեցաւ այդ հաւաքումը որուն ներկայ էին մօտ 30 հոգի։

Յօսեցան Պ Պ. Պապաջանեան, Զօպանեան, Միհրդատեանց և Սաֆրաստեան։ Այս անգամ ալ ինչպէս անցեալ անգամ Պ. Զօպանեան ջանաց արդարացնել սրահի պարապութիւնը, ըսելով թէ իր բարեկամները բոլորն ալ սրտանց համաձայն ըլլալնուն համար չէին եկած ժողովի։

ՀԱՅԱՆՊԱՍՏ ՀԱՆԴԷՍ

Թերթիս մամուլի յանձնուած պահուն միայն ստացանք շրջաբերական մը ծանուցանող թէ՝ Յուլիս 2ին Հայաստանի ի պատիւ մեծ ցերեկոյթ մը պիտի տրուի նախաձեռնութեամբ «L'Effort de la France et de ses Alliés», *նախագահութիւններով Պ Պ. Բօլ Տէշանէլի և Տրնի Քօշէնի։*

Հանդէսի ամբողջ հասոյթը պիտի յատկացուի հայ որբերուն։ Պիտի բանախօսէ նախկին վարչապետ Պ. Բէնլըվէ։

Ցաւով կ'իմանանք մահը Պ. Յ. Մոստիչեանի, անդամ նախկին Ազգ. Պատուիրակութեան և Ազգ. Համագումարի։

ՎՐԻՊԱԿ

Մեր անցեալ թիւի խմբագրականին վերջին մասին մէջ տպուած էր «Ռուսական վտանգը Սազանովի դաւը չէ», պիտի ըլլայ «Ռուսական վտանգը Սազանովի դաւն է»։

ԿՈՉ ՆԱԽԿԻՆ ՀԱՅ ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐՈՒ

Ֆրանսական բանակի (Légion Etrangère, Légion Arménienne, *և.)* *նախկին կամաւորներու անունով դիմում եղած ըլլալով պատերազմական նախարարութեան, Յուլիս 14ի զօրանցքին* (defilé) *հայ զինուորներու մասնակցութեան արտօնութիւնը ստանալու, կը խնդրուին նախկին բոլոր հայ կամաւորները նախապատրաստական ժողովին ներկայ գտնուիլ հայ եկեղեցին,* Rue jean Goujon, *Յուլիս 6, ժամը 11ին։*

ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓ

Բօրթ Սայիտ, Արսէն Երկաթ.— Շնորհակալութիւն ձեր շնորհաւորութիւններուն ու մաղթանքին համար։ Ստացանք բանաստեղծութիւնները։ Կ'ըսպասենք հրատարակութեան գործի կարգադրութեանը։

Բօրթ Սաիտ, Ա. Թագուորեանին.— Ստացանք ձեր նամակն ու գրութիւնը, Անտոնեանի գիրքը դեռ չէ հրատարակուած։

Ատիս-Ապապա, Ազնաւորեանի.—Ստացանք նամակն ու դրամը, շնորհակալութիւն՝ քարտէսները ղրկեցինք։

ՇԱՆՈՑՈՒՄՆԵՐ

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Փարիզի ընկերները կը հրաւիրուին դասախոսական ժողովի, վաղը Ուրբաթ գիշեր ժամը 8.30ին սովորական ժողովասրահը։

ՀԻՄՆԱԴԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" *La Gérante :* Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ "ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ,,Ի

«Վերածնունդ»ի տնօրէնութիւնը մղուելով օրուան զգալի պահանջէն, ու ամէն կողմէ հասնող գրենական ապսպրանքներու խճողումէն, հարկադրուեցաւ մասնաւոր գրատուն մը հիմնել, խմբագրատունէնդուրս յատուկ պաշտօնէութեան մը վարչութեան ներքեւ։

Գրատունս կ'ընդունի ամէն տեսակ ապսպրանք։ Կը հայթայթէ Ֆրանսա, Անգլիա, Վենետիկ, Վիեննա, Պոլիս, Եգիպտոս, Ամերիկա և այլուր հրատարակուած գրքեր՝հայերէն ու օտար լեզուներով, մանաւանդ հայկական դատի և գրականութեան վերաբերեալ հրատարակութիւններ։ Մեր ընթերցողները գրքերու համար կրնան դիմել նաեւ ուղղակի մեր գրատան հասցէին, *161* Boulevard Montparnasse։

Փափաքողներուն ձրի կը ղրկենք մեր ընդարձակ գրացուցակը։

Librairie VERATZENOUNT
161, Boulevard Montparnasse, 161

Առանց փոխարժէքի եղած յանձնարարութիւնները անպատասխանի կը մնան

Habillez-vous chez NICOLAS AROUTUNIAN, tailleur-fourreur

Face Station N.-D. de Lorette **5, Rue Bourdaloue, 5** Téléphon: Trudaine 64-81

Actuellement RECLAME 200 francs: Sur Mesure: Costume tailleur, Robes, Manterux chics
Occasions exceptionnellea de Fourrnres. Prix d'été.
RENARDS et COLS pour Hommes et pour Dames
Remise de 5 o/o aux Abonnés de Bulletin

NOUVEAUTÉ LE "YLLEIHT"

Pour affiler avec succès vos lames Gillette rend la lame, la rend absolument rigide ermet de l'affuter comme un rasoir ordinaire

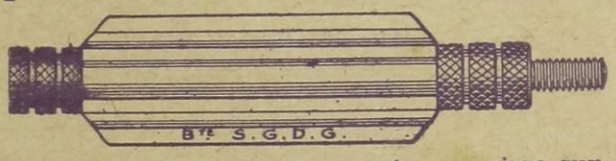

Tient dans la boîte du rasoir, se visse sur le manche — 1 lame en vaut 12 — Essayez.

EN VENTE PARTOUT

Վարձու

Fonds A.R.A.M

Յ. ՏԱՐԱԵԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, 44

Անգլիական և ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ու իր ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր յաճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Թաղաթերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 33 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկն. բժնգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՃԱՇԱՐԱՆ

Մածո՛ւն, մածո՛ւն...

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓԱՓԿԱՃԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱՋՔԸ ԼՈՅՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՌ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, rue de la Sorbonne, ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro Saint-Michel — Odéon

ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿ

Մ. ՊԱԼԱՍՏԱՆԵԱՆ

14, rue Mazagran, 14

կերպասեղէններու ճոխ մեներք, ամէն ճաշակի յարմար։ Խնամուած աշխատութիւն, չափաւոր գին եւ ճշդապահութիւն։

ՀԱՅ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌ

ՀՐԱՆՏ ՊՊԱՀՈՒՆԻ

Խիստ լաւ ապրանքներ ունի։ Հայրենակիցներ, դիմեցէք և փորձեցէք Գոհ պիտի մնաք։

25, rue Buffault, 25

Metro Cadet

Manufacture de vêtements en caoutchouc pour hommes, dames et fillettes

Spécialité de vêtements dn gabardine — Commission — Exportation

H. VAKERMAN

43, Faubourg St-Martin — Métro CHATEAU D'EAU

PHOTOGRAPHE D'ART.

Abel

5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.

ASCENSEUR

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒՀՆ

IMPRIMERIE G. SAVIGNY 80, RUE DE CLÉRY PARIS

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

"VERADZENOUNT"

"La Renaissance"

Journal Arménien

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 32

Փարիզ, 30 Հոկտեմբեր 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայկական բանակը եւ մեր պարտքը — ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Միացեալ Նահանգները եւ Հայաստանի Մանդատաթը — ՎԱՀԷ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Աքսորի ճամբուն վրայ, Գ.— Մեկնումը — ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Արձագանգներ Հայ կեանքէն — Լ. Հ.

Նամակ Երեւանէն — Ա.

Ազգային եւ տեղական լուրեր

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (X^e^)

Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Կը հրատարակուի ամէն շաբաթ
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք
Ամերիկայի համար 5 տոլար

ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԿԱՆԽԻԿ
Դրամ, նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին
Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

ՆՈՒԷՐ ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի 1920Ի ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ, ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԵՒ ՃՈԽ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆՈՎ, ՍԵՒ ՈՒ ԳՈՒՆԱՒՈՐ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

ՁՐԻ ՊԻՏԻ ՏՐՈՒԻ

մեր բոլոր այն բաժանորդներուն՝ որոնք մինչեւ 1919 Դեկտ. 1 կը փակեն իրենց հին հաշիւները ու կը բաժանորդագրուին 1920ի համար, կանխիկ վճարելով իրենց բաժնեգինը։

Այս նուէրէն կ'օգտուին նաև 1920ի նոր բաժանորդները, եթէ բաժանորդագրուին մինչեւ 1919 Դեկտ. 1։

Այս կարգադրութիւնը հիմակուց կը ծանուցանենք որպէս զի անկից կարենան օգտուիլ մեր արտասահմանի բաժանորդներն ու ընթերցողները։

1919 Դեկտ. 1էն վերջ ՈՉ ՈՔԻ բաձառութիւն չենք ըներ։

«Վերածնունդ»ի տարեցոյցը այլապէս պիտի ծախուի ոչ շատ համեստ գինով մը, նկատի ունենալով անոր համար եղած բաւական խոշոր ծախքերն ու աշխատանքը։ Բուն գինը կը ծանուցուի երբ տարեցոյցը հրապարակ ելնէ։

ՕԳՏՈՒԵՑԷ՛Ք ԱՌԻԹԷՆ։

PHOTOGRAPHE D'ART.
Abel
5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.
ASCENSEUR

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

Fonds A.R.A.M

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻԻ 32 (62). — 30 ՀՈԿՏ. 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԸ ԵՒ ՄԵՐ ՊԱՐՏՔԸ

Հայաստանի բանակը կազմուած է ժողովրդական տարրերէ։ Այդ բանակի մէջ հայ հարստի և հայ մեծատունի զաւակը չէ, որ կը կռուի անընդհատ, մեր Ժողովրդի բարբարոս թշնամիներուն դէմ, ամբողջ հինգ տարի։ Նախկին հայ հայդուկն է այն, որ այժմ դարձեր է հայկական բանակի պարտաճանաչ, չարքաշ, հերոսական զինուորը։

Այդ զինուորները ըստ մեծի մասին ելած են հայ գիւղացիութեան ծոցէն, մեր լեռներու ու դաշտերու հարազատ, առաքինի աշխատաւորներն են անոնք, որ ամէն անգամ ոտքի են կանգնած, երբ բռնակալութիւնը սպառնացած է մեր ժողովրդի ազատութեան ու գոյութեան։

Հինգ տարիներու զարհուրելի պատերազմէն ետք շատ երկիրներ հանգստացան, պատերազմիկ բանակները շատ վայրերու մէջ ցրուեցան—բայց հայ գիւղացի ռազմիկը մնաց միշտ իր դիրքերու վրայ, հին հայդուկը զէնքը ձեռքն է տակաւին և սովի ու մերկութեան մէջ անյուսահատ ու յամառ՝ կը պայքարի յաւերժօրէն մեր ժողովուրդի գեղեցիկ օրուան համար։

Սասունցի Դաւիթն է ան։ Աշխատաւոր, չարքաշ, բարի, դիւցազնական Սասունցի Դաւիթը, որ ազատագրական պայքարէն յետոյ իր բոլոր թափով պիտի նուիրուի ստեղծագործական խաղաղ աշխատանքին։

Fonds A.R.A.M

Հայկական բանակը վերջերս նորէն ունեցած է ուժեղ պայքարներ և այդ պայքարներու մէջ տարած է փայլուն յաղթանակներ: Յուլիս, Օգոստոս, Սեպտեմբեր ամիսներու ընթացքին, Թուրք-Թաթարական դաւաճանական յարձակումներու պահին, հայկական բանակը ցոյց է տուած հազար ու մէկ ե-րորդ. անգամը թերեւս, որ Հայաստանի անկախութեան ապառնացող վտանգի դէմ հայ զինուորը կարող է պայքարիլ մինչեւ վերջին շունչը բուռն հայրենասիրութեամբ և աննման քաջութեամբ:

Այդ քաջութիւնը նորէն արտայայտուեցաւ:

«Վերածնունդ»ի անցեալ թիւով մենք հրատարակեցինք երեւանէն ուղարկուած թղթակցութիւն մը, որ կը պատմէր թէ Կարսի, Իգտիրի, Զանգեզուրի նոր կռիւներու մէջ որպիսի՛ քաջութիւններ է գործեր հայկական բանակը: Այդ կռիւներու և այդ քաջութեան մասին մենք տեղեկութիւն ստացանք այս շաբթուայ ընթացքին երկու տարբեր աղբիւրներէ, որոնք առաւել եւս կը պարզեն վերջին դէպքերու նշանակութիւնը և ցոյց կուտան թէ ո՛րպիսի մեծ ազդեցութիւն է ունեցած մեր բանակի հերոսական յաղթութիւնը դրացի երկիրներու և Անդրկովկասի մէջ գտնուող դաշնակիցներու վրայ: Մեր բանակի յաղթութիւնը անգամ մը ևս ստիպած է մեր հակառակորդներուն՝ յարգել հայ ժողովուրդի անբռնաբարելի իրաւունքը և հասկնալ, որ մենք ալ պէտք է ունենանք վերջապէս «մէկ անկիւն արեւի տակ»:

Անշահովաբար այդ յաղթութեան հետեւանքով է, որ Թուրք յետաշրջական շարժումը Մուսթաֆա Քէմալի գլխաւորութեամբ կը թուի ընդունիլ Հայաստանի անկախութեան անհրաժեշտութիւնը, ինչպէս կը հաւաստեն, «Ժուրնալ տէ Տէպա»ի կ. Պոլսի թղթակիցը, և կը խօսի այն մասին, թէ Հայ ժողովուրդին պէտք է տալ ազատ զարգացման հնարաւորութիւն:

Պատմութիւնը կը կրկնուի շատ հրահանգիչ ճշդութեամբ:

Անցեալ տարի, ռուսական զօրքի կազմալուծումէն յետոյ, երբ դաշնակիցները տակաւին շատ հեռու էին և երբ Հայ ժողովուրդը շրջապատուած էր բարբարոս թշնամիներով, հայ բանակի առասպելական քաջագործութեան շնորհիւ միայն մենք կարողացանք պետութիւն կազմել: Այդ պետութիւնը միակ լուսաւոր կէտն էր դարերու մեր ողբերգական խաւարի մէջ: Ան կը մարմնացնէր Հայ ժողովրդի քաղաքական բաղձանքները և հիմք ու կերպարանք կուտար մեր իտէալներուն: Այդ պետութիւնը կը մնայ այսօր ևս այն հիմքը, որի վրայ վաղը պիտի կառուցուի մեր ամբողջական Հայաստանը:

Պէտք չէ կարծել, որ Հայ ժողովուրդի անլուր տառապանքներն ու կոտորածները կարող են աշխարհիս հզօրներուն գէթ մի վայրկեան թելադրել՝ Հայկական պետութիւն ստեղծելու: Մենք բաւական շատ փորձեր ունինք համոզուելու, որ պետութիւններու համար ոչ «փոքր դաշնակից» գոյութիւն ունի, ոչ մարդասիրութիւն և ոչ ալ, աւա՛ղ, գաղափարական բարձր մղում:

Աշխարհս այսպէս է եղած միշտ, այսպէս ալ կերթայ: Այն է, որ դեր կը կատարէ կեանքի մէջ և այն ազգը, որ սեփական ոյժ չունի իր գոյու-

Fonds A.R.A.M

թիւնը ցուցնելու և հարկադրելու աշխարհին, գազաններու ոտքերու տակ կը կոխկռտուի և ոչ մէկ «քրիստոնական» պետութիւն մատը մատին չի զարներ անոր ո և է օգնութիւն հասցնելու։

Եթէ մենք կանք, եթէ մենք գոյութիւն ունինք այսօր — մեր հայդուկի, մեր զինուորի, մեր բանակի շնորհիւ միայն գոյութիւն ունինք։ Հին դարերու մէջ Վարդան մը, Սասունցի Դաւիթ մը, նոր դարերու մէջ այնքան ու այնքան մարտիկներ, և այսօր ալ Հայաստանի հանրապետութեան բանակը։

Փարիզի մէջ նստած ազգային անուանուած պատուիրակութիւնը չէ կրցած հասկնալ, որ ազգ մը գոյութիւն ունի իր հանդէս բերած դիմադրական ոյժով և ոչ դիւանագէտներու խոստացած կասկածելի պարգեւներով։ «Բարեգործականի» սովոր եգիպտացի հարուստը մեր ժողովրդի կեանքն ու պատմութիւնը դատած է մուրացկանութեան և ողորմութեան ակնոցով միայն և չէ ըմբռնած հայ խմաստուն ծերունու այն յաւէտ անմոռանալի խօսքերը թէ, «Սահման քաշաց զէն իւրեանց, որչափ հատանի, այնքան ունի»։

Կարդացէք այս թուի «Վերածնունդ»ի մէջ տպուած հեռագիրները — Գահիրէից, Կիպրոսից։ Գաղութներու մէջ նստած հայ ժողովուրդը իր սրտառուչ ողջոյները կ'ուղղէ Հայաստանի հերոսական զինուորներուն, որ դժոխային պայմաններու մէջ կը կռուին և քաջաբար կը պաշտպանեն մեր հայրենի երկիրը։

Փարիզի ազգային պատուիրակութիւնը վերջապէս պիտի հասկընայ, որ Հայաստանի Հանրապետութիւնը և Հայկական բանակը այսօր մեր միակ հիմքն են, մեր անկախութեան և գոյութեան միակ օրգանը։ Եւ հասկընալով այդ՝ պէտք է ամէն կերպ ջանայ անոր ոյժը աւելցնել, բարձրացնել և ոչ նուաստացնել այն։

Անցեալ տարի, երբ ծանր պայքարներէ յետոյ հայ ժողովուրդը յաջողեցաւ հիմնել Հայաստանի Հանրապետութիւնը, Եւրոպայի մէջ նստած պատուիրակութիւնը չկրցաւ արժեցնել այդ մեծ երեւոյթը, պաշտպանել այն արտաքին աշխարհի առջեւ և տեղ պահանջել Հանրապետութեան համար ազգերու ժողովին մէջ։

Յանցանքը գործուած է, հետեւանքները մինչեւ այսօր ալ դառն կերպով կը ծանրանան հայ ժողովրդի վրայ։

Պէտք է գէթ հիմա ամէն կերպ պաշտպանել, բարձրացնել Հայաստանի Հանրապետութիւնը և հայկական բանակը, որ Հայաստանի երկաթեայ բարձրութիւններու վրայ հրաշքներ կը գործէ։

Fonds A.R.A.M

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՆՏԱԹԸ

Կար ժամանակ, երբ մեր հայրերը իրենց աչքերը տնկած էին դէպի Արեւմտեան պետութիւնները ընդդէմ Ասիական հորդաներուն: Երկար էր այն ժամանակը, և անոր պատմութիւնը արցունքով օծուն: Պերլինի վեհաժողովէն յետոյ Հայութիւնը իր յոյսը կեդրոնացուց Եւրոպայի վեց մեծ պետութիւններու հաւաքական բարեկամեցողութեանը վրայ: Հակառակ յաջորդական անսիրտ վերաբերմունքներու, ան շարունակեց յոյսին դէմ յուսալ և սպասել:

Տարիներ իրար յաջորդեցին, կազմակերպուած ջարդերը նորէն և նորէն կրկնուեցան. ալան-թալանը սովորական երեւոյթը դարձաւ մեր դժբաղդ իրականութեան: Սակայն յանուն քաղաքակրթութեան և յանուն մարդկային անխարդախ խղճի՝ Հայութիւնը միաց նորէն լաւատես, և ակնկառոյց սպասեց Եւրոպայի աջակցութեան:

1914-ին ան աւելի քան փաստեց իր այդ անմեղ հաւատը՝ որդեգրելով նոյն դրօշը ինչ որ Հաժաձայնութեան պետութիւնները: Այդ քայլը պարզ ապացոյց էր մեր հետեւողականութեանը և հաւատքին անխախտելիութեանը հանդէպ մեր և քաղաքակրթութեան բարեկամներուն:

Մենք տուինք մեր երիտասարդութեան ծաղիկը, մտաւորականութեան ընտիր մասը: Մենք չխնայեցինք մեր կոյսերը, մեր տունն ու տեղը, բայց ատոնց ամէնուն փոխարէն՝ նոյն հին սառն անտարբերութիւնը նոյն հին մաքիավէլութիւնը և նոյն հին կոյր և անսահման շահամոլութիւնը...:

Միաց. Նահանգներուն համեւրոպական պատերազմին մէջ մտնելը (1917) ո՛չ միայն նոր դարագլուխ մը բացաւ նոր աշխարհին համար և իր դիրքին հզօրութիւնը զգացուց Մաքիավէլի պետական հասկացողութեան հաւատարիմ աւանդապահներուն, այլ և մասնաւոր նշանակութիւն մը տուաւ ճնշուած ազգերու դատին: Հայ ժողովուրդը առաջինն եղաւ, որ զգալով այդ իրողութիւնը, մասնաւոր պատուիրակութիւն մը ուղարկեց Ամերիկա:

Ամիսներու դառն և անտանելի սպասումներէ յետոյ, այսօր կը տեսնենք որ Մ. Նահանգներու կառավարութիւնը սկսած է ուշադրութեան առարկայ դարձնել Հայոց պահանջը: Կուսակցական սուր պայքարի օրերը կը մօտենան Ամերիկեան ժողովուրդին համար: Նախ, Ուիլսընի պաշտօնավարութեան վերջին տարին կ'սկսի: Ազգերու դաշնագրութիւնը իր աննախընթաց ծանրակշռութեամբ առաւել ևս կը սաստկացնէ կուսակցական պայքարը: Հայաստանի միութեան խնդիրը իր միջազգային չափազանց փափուկ հանգամանքովը զօրեղ շէնք մըն է Ուիլսընի հակառակորդներուն ձեռքին եթէ միայն անոնք վճռեն լայն չափով օգտուիլ անկէ:

Fonds A.R.A.M

Ընդունելով հանդերձ մեր դատը վիժեցնելու համար թափուած յայտնի և գաղտնի ջանքերուն ոյժը, այսօր Ամերիկեան երկու զօրաւոր կուսակցութիւններու (հանրապետական և ռամկավար) առաջնորդներու մեծ մասը բարեկամ են մեր դատին։ Ասելի պարզ. Նախգ. Ուիլսըն մեր դատին լաւագոյն պաշտպանն է այժմ։ Ան իր եօթը տարիներու պաշտօնավարութեան ըն թացքին եղած է իրական առաջնորդը իր հոսանքին։ Անոր քաղաքականութիւնը եղած է և է՛ իր հոսանքին քաղաքականութիւնը։ Այսպէս յանձին Նախգ. Ուիլսընի մենք ունինք Ռամկավար կուսակցութեան գործնական համակրանքը։

Հանրապետական կուսակցութեան ամենաազդեցիկ դէմքերէն են՝ Հ. Ս Լօտճ, Վ. Հիւկ, Է. Ռութ և Վ. Թաֆթ։ Անոնք բոլորը ո՛չ միայն համակրող են մեր դատին, այլեւ գործօն և պատասխանատու անդամները «Հայաստանի Անկախութեան Կոմիտէին», ուրու նախագահն է ռամկավար Ճ. Ժէրարտ։

Երկու հոսանքներուն պատկանող մեր այն բարեկամները, որոնք նախ. Ուիլսընին հետ համակարծիք չեն Ազգերու Դաշնագրութիւնը վաւերացնելուն առթիւ, պատրաստ են լայն չափով օգնել Հայաստանին։ Բայց անոնք կ՛ըսեն. «մենք չենք ուզեր իբրեւ վերին պարտադրութիւն ստանձնել Հայաստանի մանտատը։ Թող Ազգերու Լիկը ազատ ձգէ մեզ և Հայ ժողովուրդը։ Եթէ վերջինս փափաքի, մենք պատրաստ ենք անմիջապէս ընդառաջ երթալու անոր փափաքին։ Իբրեւ այդ, մեր առաջին պահանջն է՝ Հայաստանի հանրապետութեան ճանաչումը, և երկրորդը՝ մեր և Հայերու անկախ և ազատ փոխադարձ համաձայնութիւնը»։

Հայկական դատը ամերիկեան քաղաքական առաջնորդներու սեփականութիւնը չէ միայն։ Այսօր ամերիկեան հասարակութիւնը ո՛չ միայն կը բողոքէ Եւրոպայի քար անտարբերութեանը դէմ, այլեւ կը պահանջէ իր կառավարութենէն օր մը շուտ օգնութեան հասնիլ Հայաստանին։ Իսկ գինւորական շրջանակներու մէջ սկսած է սովորական երեւոյթ դառնալ հետեւեալ յատկանշական յայտարարութիւնը. «Մենք Անդլանտեանը կտրեցինք ռամկավարութիւնը ազատելու գերմանական միլիթարիզմի ճանկերէն, առանց նախատեսելու որ անոր տեղը պիտի գտնէինք նոյքա՛ն վնասակար հոգեբանութիւն մը։ Մենք գացինք փոքրիկ ազգերու դատին համար և յուսախաբ վերադարձանք։ Այդ յուսախաբութենէն ազատուելու համար, մենք շուտով պիտի երթանք Հայաստան՝ օգնելու ամէնէն հին, ամէնէն ճնշուած, ամէնէն տառապարուած, բայց յաւէտ կենսունակ ժողովուրդին՝ Հայուն։ Մենք մեծ պարտք մը ունինք հանդէպ Հայաստանին, մենք մեր պարտքը պէտք է կատարենք»։

Իմ խորին համոզումով մեզ մաղթող բոլոր ձգտումներեն յետոյ, Մ. Նահանգներու կառավարութիւնը պիտի ստանձնէ Հայաստանի հոգատարութիւնը այս կամ այն ձեւին տակ։

Եւ եթէ այս է իրականութիւնը, պատրաստուինք յուսախաբ չընել մեր նո՛ր և լաւագոյն բարեկամները։

ՎԱՀԷ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Fonds A.R.A.M

Աքսորի ձամբուն վրայ

(ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Գ.— ՄԵԿՆՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն)

Չէինք մտածեր թէ ոճրագործին սրտէն դողը միշտ անպակաս կ'ըլլայ։ կը վախնային՝ որովհետեւ ոճիրը վճռուած էր արդէն։

Բանտապետ Իպրահիմ պէյ, մէկ երկու սպաներու հետ, կեցած էր կառախումբին մօտ և իւրաքանչիւրիս կը հարցնէր իր ընկերային դիրքը, ըստ այնմ ցոյց տալով Ա. Բ. կամ Գ. կարգի վակոն մը։

Ոմանց համար՝ այս զանազանութիւնը գրգիռ մը եղաւ ունայնամտութեան անջրպետ մը հաստատելու իրենց և միւսներուն միջեւ։ Գոհ էին կարծես որ գիրենք կ'անջատէին ընդհանրութենէն։ Այդ ընտրողութեան մէջ՝ աւելի լաւ վարմունքի մը, և աւելի հանգստութեան խոստում մը կը տեսնէին։ Ու կ'երեւայ ասիկա կը փայփայէր իրենց եսասիրութիւնը, տեսակ մը առանձնաշնորհեալի հանգամանք կու տար իրենց՝ միւսներուն հանդէպ։

Փայլուն ու շռնդալից տիտղոսներ սկսան իրարու յաջորդել.

—Անձնական բժիշկ Ն. Արքայական Բարձրութիւն գահաժառանգ իշխանին։

—Գանտիլլիի իթիհատական քլիւպին անդամ...

—Ազգ. պաշտպանութեան խորհուրդին Բանկալթիի ժամնաճիւղէն...

—Սեբաստիոյ նախորդ օսմ. երեսփոխան...

Ընտրեալներու ամբողջ դասակարգ մը կը կազմուէր այսպէս, և բոլորն ալ կ'ուղղուէին առաջին կարգի վակոնները։

Բայց ապահովաբար կարգապահութիւնը հայկական առաքինութիւն մը չէ։ Գ. կարգ ղրկուածները՝ վակօնէ վակօն անցնելով, կու գային նորէն Ա. կարգի վակօնի մը մէջ կը նստէին։ Անանկ որ վերջ ի վերջոյ նորէն խառնափնթոր խումբեր կազմեցինք։ Վակօններու հանգստաւէտութիւնը չէր որ մեզ կը հրապուրէր։ Ամէն մարդ կ'ուզէր ծանօթներու, բարեկամներու շրջանակի մը մօտ մնալ, և շատեր որոնք Ա. կարգի վակօն մը ղրկուած էին, գացին տեղաւորուելու Գ. կարգի վակօնի մը մէջ, որովհետեւ այնտեղ կը գտնուէին իրենց մտերիմները։

Շուտով սուինաւոր զինուորներ եկան վակօնները և ըստ բախտի նստեցան մեր մօտ, աւելի՝ պատուհաններուն առջեւ, որոնց ապակիները գոց էին և գորս բնաւ չբանալու պատուէր տրուեցաւ զինուորներուն։

Դուրսէն՝ հրամաններու շարք մը, յետոյ սուլիչին ձայնը, և ահա կառախումբը ճամբայ եկաւ։ Այլեւս երկմտող չկար։ Աքսորը կը սկսէր։

Fonds A.R.A.M

* * *

Ի՛նչեւայ գինուորներուն պատուիրուած էր ամենախիստ հսկողութիւն մը կատարել մեր վրայ, որ մեր նոյնիսկ ամէնէն բնական շարժուձեները արգիլել կ՛ուզէին: Սկիզբները, ոչ իսկ թողուցին որ նամտարանէ մը ուրիշ նամտարան տեղափոխուինք:

—Եասա՛ք, եասա՛ք, ըսելէն բերանին չորցաւ:

Բայց տակաւ մտերմացանք իրենց հետ, սկսանք սիկառ հրաժցնել, խօսիլ, խօսեցնել: Նոյն իսկ յաջողեցանք պատուհան բանալ տալ, որովհետեւ գրեթէ ամէն մարդ կը ծխէր և ամէն կողմէ ամրափակ վակոնին մէջ՝ շնչելը այլեւս տաժանք մը դարձեր էր:

Բոլորն ալ շատ գէշ գաղափար մը ունէին մեր վրայ, կը հաւատային թէ թշնամիներուն կողմնակից վտանգաւոր մարդիկ ենք, և թէ Պոլսոյ մէջ փորձեր ենք սպաննել Սուլթանն ու բոլոր նախարարները: Ի՛նչեւայ այդպէս ըսեր էին իրենց, որպէսզի իրենց կողմէ կատարուելիք հսկողութեան մէջ չը թերանային բնաւ: Բայց այն ատեն կը զարմանային մեզ այնքան անփոյթ, զուարթ, խղճով հանդարտ տեսնելով: Տակաւ յաջողեցանք տարակոյսի ծուէն մը ներարկել իրենց, և ատոր վրայ աւելի թոյլատու եղան: Այլեւս առանց արգելքի կը տեղափոխուէինք վակոնէ վակոն, կ՛երթայինք հեռուն ծնացած մեր ընկերներուն մօտ:

Գրեթէ ամբողջ կառախումբին շրջանը ըրի այս կերպով:

Ճշմարիտ ակադեմական հաւաքոյթի մը մթնոլորտը Քէլէկեանի վակոնին մէջ, ուր կը գտնուէին Տոքթ. Թօփճեան, Յակոբ Գորեան, Կոմիտաս վարդապետ: Դէմքերը լուրջ, աչքերը խոովքով լղի: Չկրցայ կենալ: Յայտնի էր որ շատ սեւ բաներու վրայ կը խորհէին: Տոքթ. Թօփճեան, չդայնացած, հեռանալ կ՛ուզէր յայտնաբար:

—Գնա իմ տեղս, ըսի իրեն, այնտեղ գոնէ տակաւին գուարթութիւն կայ դէմքերուն վրայ:

Հրաւէրը կրկնել չտուաւ:

Յաջորդ վակոնին մէջ պահ մը տեղաւորուեցայ—Զարդարեանին ու Խաժակին միջեւ:

Ռուբէնը չափազանց տխուր էր: Եւ արդէն հիւանդ ալ էր ձերբակալուած ատենը:

—Պիտի սպաննեն, պիտի սպաննեն, ըսաւ, ամէնքս ալ մահուան կ՛երթանք:

—Դե՛հ, արիացի՛ր, կ՛ըսէր Խաժակ:

Բայց արդէն մահը խեղճ տղուն աչքերուն մէջն էր:

Անկոնէին հեռու չէր: Կը ժպտէր:

Հարցուցի թէ ի՞նչ կը խորհի եղածին վրայ: Հաւատես էր, և Զարդարեանի երկիւղը աւելի իր հիւանդութեան քան վտանգին իրականութենէն կը վերագրէր:

Քիչ մը անդին՝ Ճէհանկիւլեանը, մրափելու վրայ:

Fonds A.R.A.M

—Է՛, Հաճի Աղա, ի՞նչ երազ կը տեսնե՞ս, պոռացի ականջն ի վար։ Յնցուելով բացաւ աչքերը։ Ան ալ լաւատես էր։

Ուրիշ վակոնի մը մէջ՝ Շահրիկեան մինակ ինացեր էր «չէրիաթճի»ներու ստուար խումբի մը հետ։ Անկիւն մը՝ Արիստակէս Գասպարեանը։ Ուրիշ անկիւն մը՝ Գայրգճեան եղբայրները։ Միւսները չեմ յիշեր, բայց հասած միջոցիս՝ շատ ոգեւոր խօսակցութեան մը բռնուած էին բոլորն ալ։ Գայրգճեաններու մեծը, կատաղի հակադաշնակցական, ամբողջ եղածին պատճառ Դաշնակցութիւնը կը նկատէր։

—Դուք ըրիք, փորձանքը մենք կը քաշենք...

Ասիկա յանկերգ մըն էր զոր շարունակ կը կրկնէր, քաջալերուած միւսներուն համամտութենէն։

Շահրիկեան անտարբեր կը ծխար, գլուխը հակած կուրծքին վրայ, մօրուքը ձեռքին մէջ, կը խոկար առանց ուշադրութիւն դարձնելու քիչ մը ամէն կողմէ իրեն ուղղուած մեղադրանքներուն, որոնց մէջ նախատինքները չէին պակսէր։

Տարիներ վերջ՝ երբ կը խորհիմ այդ մեղադրանքներուն վրայ՝ գորս բռնութեան նոյն թաթով զարնուած մեր խումբէն մաս մը իրաւունք ունենալ կը կարծեր ուղղելու ուրիշ մասի մը, չեմ կրնար ոչ մէկ կերպով արդարացնել մեղադրողները։

Պիտի արդարացնէի այդ մեղադրանքները, եթէ երբեք ուղղուած ըլլային ընդհանուր ազգին, որովհետեւ այն երկունքի օրերուն մէջ Թուրքիոյ բոլոր ժողովուրդներէն Հայը մանաւանդ եղաւ ամէնէն անզգոյշը։ Մեր ցեղին դժբախտութեանց գլխաւոր պատճառներէն մէկը սա եղած է որ աւելի մեր զգացումներուն ականջ տուած ենք միշտ քան մեր շահուն։ Մեր շահը, ազգին շահը, այդ տագնապին մէջ որ աշխարհը պիտի սարսէր, գոնէ առերեսս Թուրքիոյ բարեկամ երեւալուն մէջն էր։ Եւ ասիկա չկրցանք ընել։ Թերեւս վտանգին գիտակցութեան մէջ, յեղափոխական կուսակցութիւնները աւելի իմաստուն եղան այդ օրերուն քան ժողովուրդը։ Ծագող պատերազմը, նոյն իսկ առաջին օրէն, ազատագրութեան պայքարի մը բնոյթը ունէր։ Մէկ կողմը՝ բռնութիւնը, միւս կողմը՝ իրաւունքը։ Հայ ժողովուրդը, որ սրտանց կը հաւատար թէ վերջ ի վերջոյ իրաւունքի կուսակիցները,—հաժաձայնականները,— պիտի ըլլան յաղթող, երբեք չծածկեց թէ իր դատը նոյնացուցած է անոնց դատին հետ, և թէ անոնց յաղթանակէն կ՛ակնկալէ իր փրկութիւնը։ Չմտածեց բնաւ թէ հակառակ կողմը Թուրքիոյ բարեկամն էր և թէ Թուրքիա ալ վերջ ի վերջոյ անոր հետ կողք կողքի պատերազմին պիտի մասնակցէր։ Առանց թերեւս ուզելու, լոկ իր զգացումներուն անսալով, Հայ ժողովուրդը արդէն իսկ ինքզինքը թշնամի հռչակած էր Թուրք կառավարութեան, երբ տակաւին Թուրքիա պատերազմի չէր մտած։

Ի զուր չէր որ Թուրք ժողովուրդը՝ պատերազմին նկատմամբ ստոյգ լուր մը ունենալու համար պէտք կը տեսնէր Հայոց երեսը նայելու։ Երբ կը ժպտէին՝ ուրեմն Համաձայնութիւնը յաջողութեան մէջ էր. երբ տխուր էին, տարակոյս

Fonds A.R.A.M

չկար որ Գերմանիան էր յաղթականը։ Ժամանակ եղաւ որ Պոլսոյ գերման դեսպանատունը Պատրիարքարան մարդ ղրկելով գանգատեցաւ Հայ ժողովուրդին բռնած ընթացքին դէմ։

Նոյն անզգոյշ ընթացքը նաեւ Պոլսոյ հայ մամուլին կողմէ, որ առաջին օրէն իսկ Համաձայնութեան դատին ջերմ պաշտպան դարձեր էր։ Վերջէն՝ գերման դեսպանատունը պիտի ստիպուէր կարեւոր գումարներ վճարելու հայ թերթերուն, որպէս զի հրատարակեն գերման պաշտօնական գեկոյցները որոնց բնաւ կարեւորութիւն չէին ընծայեր։ Մինչդեռ համաձայնական տէրութեանց, մասնաւորաբար ֆրանսական պաշտօնական գեկոյցները կը հրատարակէին խոշոր տառերով և խանդավառ մեկնութիւններով։

Հայութեան բնաջնջումը անշուշտ աւելի խոր պատճառներու մէկ բերումնքն էր։ Եթէ հայ ժողովուրդը կոտորուեցաւ, պատճառը ոչ իր յեղափոխական կազմակերպութիւններն էին, ոչ իր տուած կամաւորները Համաձայնութեան, ոչ իր բռնած թշնամական ընթացքը։ Կոտորուեցաւ լոկ իր աշխարհագրական դիրքին պատճառաւ որ գինքը միակ արգելքը կը դարձնէր Վոսփորի ափերէն մինչեւ հեռաւոր Թուրանեան ոստանները տարածուելիք համաթուրք գանգուածի մը գոյացմանդէմ։ Թուրքերը պատերազմի մտած էին այդ ծրագիրը իրականացնելու համար։ Եւ ատիկա մէկն էր նաեւ Գերմանիոյ պատերազմի նպատակներէն, որովհետեւ կազմուելիք այդ ահագին համաթուրք աշխարհը իրեն համար պարզ շահաստան մը պիտի դառնար, որուն շնորհիւ պիտի կրնար իր քաղաքական ու տնտեսական գերակշռութիւնը տարածել մինչեւ կեդրոնական ու ծայրագոյն Ասիոյ հարստագոյն ոստանները։

Այս տեսակէտէն մեկնելով՝ ճակատագրական բան մըն էր հայ ժողովուրդին վրայ իջած զուլումը։ Բայց տարակոյս չկայ թէ աւելի խոհեմ, աւելի զգոյշ ընթացով՝ թերեւս շատ չարիք կարենայինք հեռացնել ժողովուրդին գլխէն։ Եւ ատիկա չկրցանք ընել, ամբողջ ժողովուրդը չկրցաւ ընել։ Չկրցանք կեղծել։ Երբեք չենք կրցած կեղծել, որովհետեւ դիւանագիտութիւնը հայկական առաքինութիւն մը չէ եղեր բնաւ։ Տուժեցինք եւ ասոր համար ոչ ոք յանցաւոր էր իսկապէս, կամ ամէնը մէկ յանցաւոր էին։

(Շարունակելի)

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ ՀՍՅ ԿԵԱՆՔԷՆ

Անապահովութիւնը եւ «Միլլի»ի շարժումը.— Զօր. Շարպըրի վերադարձը.—

Ամէն անգամ որ Արձագանգները իւր գրեմ, կը խորհիմ ընտրել այնպիսի նիւթեր ու եղելութիւններ՝ որոնք ոգեւորեն հայ ժողովուրդը, քաջութիւն ու հաւատք տան անոր իր դատի արդար լուծման համար. բայց միշտ նոր դէպքեր, նոր երեւոյթներ կը մղեն զիս անդրադառնալու մահու և կեանքի խնդրին, Հայաստանի ապահովութեան: Արեւմտեան Հայաստանի բնակչութիւնը վտանգի տակ է մեշտ, անոնց կեանքը մերն ալ է և առանց անոնց փրկութեան Հայաստանը երբեք ազատագրուած չպիտի ըլլար:

Ծանօթ է ընթերցողներուն, թէ ժամանակէ մ՚ի վեր Թուրքիոյ ծոցին մէջ կեանք առած է թուրք ազգային շարժում մը, որ իբր թէ կազմուած է իզմիրի գրաւման հետեւանքով: Գոնէ այդպէս ուզած էին հաւատացնել: Շատերը այդ շարժումին մէջ վտանգ մը չէին տեսներ: Բայց այդ շարժումին յայտնի համազումարէն ի վեր շատ մը պաշտօնական յայտարարութիւններ ու փաստաւոր երեւոյթներ կուգան հաստատելու մեր վախն ու համոզումը:

Այդ վտանգաւոր շարժումները կը պատրաստուին պարզապէս արգիլելու համար որ Հայերը ապրին: Խօսքը կուտանք փաստերուն:

«Վաքըֆ» թուրք թերթը կ՚ըսէ «Թրքական նահանգներու մէջտեղը Հայաստանի մը կազմութեան նպատակը և այդ մասին յանկարծական գործադրութեան մը հաւանականութիւնը, տեղացի հայրենակիցները խմբեց վտանգին առջեւ»:

Թուրքիոյ գահաժառանգ իշխանը կը յայտարարէ թէ «Միլլի ոյժերու գոյութեան միակ պատճառը Թուրքիոյ հողամասերէն կազմուելիք Հայաստանի մը արգելք ըլլալն է»:

Մուսթաֆա Քէմալ փաշա, Սվազի մէջ գումարուած համաժողովին մէջ խօսած է բացման ճառ մը որուն հետեւեալ նախադասութիւնները կը ծառայէն մեզի իբր լաւագոյն փաստ մեր խորհրդածութեան:

«Համաձայնական պետութիւններէն ոյժ առնող մեր երկրին քրիստոնեայ տարրերը մեր ազգին արժանապատուութիւնը վիրաւորող յիմարական ընթացքներու մղուեցան: Արեւելքի մէջ հայերը սկսան մինչեւ Քրզրլ Ըրմաք տարածել և իրենց ջարդի քաղաքականութեան? պատրաստուիլ: Ատանա, Այնթապ, Մարաշ մինչեւ Գոնեա գրաւուեցան...

Արեւելքի մէջ, մեր նահանգները, որ պատերազմի ամէն տեսակ չարիքները և վիշտերը կրած են և մանաւանդ Հայոց վայրագութիւններուն և գուլումներուն? ասպարէզ եղած են, «իրաւունքներու պաշտպան միութիւններ» կազմեցին ազգային պատիւը փրկելու համար:

Պէտք կա՞յ շարունակելու փաստերու շարանը, հաւատալու համար որ այդ «միլլի» կոչուած շարժումը կազմուած է միայն մեզի, Հայերո՛ւս դէմ:

Fonds A.R.A.M

Այս շարժումին պարագլուխները հակառակ են նաեւ թուրք կառավարութեան այն որոշումին՝ որով պէտք է դատուէին ու պատժուէին Հայերու տեղահանութեան և ջարդի հեղինակները: Եւ ընդհակառակը կը պահանջուի պատժել Հայերը որ ջարդած՝ էին թուրքերը:

Իբր հետեւանք այս պահանջին, որոշուած է յետաձգել իթիհատականներու դատավարութիւնը, և Թալէաթ որոշած է Պոլիս դառնալ, Ջուխյերիական կառավարութեան ոչ հիւրասիրութեան ? պատճառաւ:

Այս անորոշութեան և վախի շրջանին է որ զօր. Հարպըրթի կը դառնայ իր քննական պատյաններէն: Զօրավարը աչալուրջ քննութենէ մը յետոյ համոզուած է անշուշտ թէ ինչ խղճալի դրութեան մէջ կը գտնուին անտուն, անպատսպար հայերը գաւառի մէջ և համոզուած է նաեւ թէ որքա՛ն բարբարոս ցեղերով շրջապատած է հայ ազգը:

Ան փորձով տեսաւ թէ քիւրտերը ինչպէս յարձակած էին իր և իր հետեւորդներուն վրայ:

Զօրավարը իր քննութեան ընթացքին այցելած է Գոնիա, Ատանա, Հալէպ, Մէրտին, Տիարպէքիր, Խարբերդ, Մալաթիա, Սվազ, Երզինկա, Էրզրում, Հասան Քալէ և վերջապէս Երեւան, ուր փառաւոր ընդունելութիւն մը եղած է իրեն:

Զօր. Հարպըրթի տեղեկագրի մասին ոչինչ գիտենք և պէտք չէ շատ կարեւորութիւն տալ մէկ քանի թերթերու նպատակաւոր արտայայտութիւններուն որոնց համաձայն, իբր թէ զօր. Հարպըրթի տեղեկագիրը շատ նպաստաւոր եղած չըլլայ Հայաստանի մէջ Ամերիկեան հոգատարութեան մը մասին:

Զօրավարին տեղեկագիրը պիտի մատուցուի Ամերիկեան Քոնկրէսին և որուն վերջնական որոշումէն կախում պիտի ունենայ մեր բաղդը: Սխալ ու ու անհիմն տարաձայնութիւններէ ոչ ուրախանալու ենք և ոչ ալ յուսահատելու: Շատ մը թերթեր ալ իրենց լսած կղկտուր տեղեկութիւնները հանրութեան կը ներկայացնեն իրենց հաճելի ձեւով մը, ուրկէ հետեւութիւն հանել ճիշտ չպիտի ըլլար անշուշտ:

Երբ խաղաղութեան վեհաժողովը սկզբունքով որոշած է անկախ Հայաստանի մը կազմութիւնը, երբեք չենք կրնար հաւատալ որ մեր ցաւերովը զբաղուող Մ Նահանգները միշտ թողուն այն կացութեան մէջ ինչ որ տեսան զօր. Հարպըրթ և իր ընկերները:

Մենք յոյսով սպասենք կարգադրութիւններու բայց և այնպէս չքնանանք:

Լ. Շ.

Fonds A.R.A.M

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԷՆ

Սեպտ. 23

Երեւանէն ստացած մէկ կարեւոր նամակէ մը կը քաղենք հետեւեալ տեղեկութիւնները.—

ՅԱՐՁԱԿՈՒՄՆԵՐԸ.— *Թուրք-թաթարական յարձակումները տեղի ունին մինչեւ օրս զանազան ճակատների վրայ։ Հայկական զօրքերը հերոսաբար դիմադրում են ամենուրեք և թշնամուն մեծ կորուստներ են պատճառում, թոյլ է միայն Նախիջեւանի ճակատը։*

ԶՕՐԱԿՈՉԸ.— *Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութիւնը զօրակոչ է հրատարակեր մինչեւ 32 տարեկան հասակը։ Հանդերձանքի, կօշկեղէնի, ռազմամթերքի և ուրիշ պակասների պատճառով հնարաւոր չէ աւելի մեծ զօրակոչ հրատարակել։*

ԿԱՐՄԻՐ ՇՐՋԱՆԸ.— *Կարմիր շրջանում հանգստութիւն է տիրում։ Զօրաւար Փիրումեան և նահանգապետ Ղորղանեան գործում են եռանդով։*

ՍՈՎԸ ԵՒ ՊԱՇՏՕՆԵԱՆԵՐԻ ԴՈՂՈՒԹԻՒՆԸ.— *Երկրում տիրում է մեծ թանկութիւն. պաշտօնեաները ստանում են շատ քիչ ամսական, այդ պատճառով էլ գողութիւնը անխուսափելի է։ Կառավարութիւնը տեղեակ է չարիքին, հասկանում է նրա պատճառները և ամէն կերպ աշխատում է արմատական միջոցներով վերացնել այդ պատճառները։ Միւս կողմից բարեխիղճ ու փորձուած պաշտօնեաների պակաս է զգացւում, որպէս զի կառավարութիւնը անմիջապէս փոխէ անբարեացակամ պաշտօնեաները։ Ժամանակ է հարկաւոր այդ չարիքը վերացնելու համար, հարկաւոր են մանաւանդ շատ քիչ նորմալ պայմաններ։ Մինչդեռ մեր հայրենիքը անծայրածիր կարիքի մէջ է, որի պատճառով կանցաւութիւնները կարողանում են մնունդ ստանալ։*

ՀԱՒՔԸ.— *Գնդապետ Հասքել բարեացակամ է դէպի Հայերը, աշխատում է Հայաստանի ապահովութեան համար։ Բայց իրական ոյժ չունի, որի պատճառով թաթարները և թուրքերը չեն լսում նրան։ Նա հեռագիր է ուղղել Հաշտութեան կոնֆէրանսին և ներկայացրել այստեղի դրութիւնը, պահանջելով իրական ոյժ։*

ՀԱՐԲՕՐԴԸ.— *Ժէնեւրալ Հարբօրդի միսիօնը շուտով պիտի Երեւան հասնի։ Ժէնեւրալը Հայաստանի կառավարութեան ուղարկել է բնդարձակ հարցացուցակ, խնդրելով պատասխաններ։ Կառավարութիւնը պատրաստում է պատասխանները։*

ՀԱՆԴԵՐՁԻ ԲԱԺԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ.— *Թէ զօրքի և թէ քաղաքացիների համար հանդերձանք չկայ։ Եղածն էլ սարսափելի սուղ է։ Հին հանդերձները կարող են ահագին ծառայութիւն անել Հայաստանին։ Արտասահմանի հայ*

Fonds A.R.A.M

գաղութները, Ամերիկան, Եգիպտոսը, Բօլգարիան, եթէ կամենան՝ կարող են օգնութեան հասնել Հայաստանին հին հանդերձներ ուղարկելով։ Սպասում ենք որ ապահով տեղերի հայերը իրենց եղբայրական պարտքը կատարեն։

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ.— Ա՛ւ այժմ տարափոխիկ հիւանդութիւններ չկան։ Դեռ տաք է։ Հունձքը լաւ է։ Թիկունքում թաթարների հետ ներքին կռիւ չկայ, հանդարտութիւն է։ Ճակատում կռիւներ կան։ Ա.

ՀԱՄԱԿՐԱՆՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Հայաստանի Հանրապետութեան պատուիրակութեան Պ. Նախագահը ստացած է հետեւեալ հեռագիրները.—

Նիկոսիա 19 Հոկտ.

Ութսունէ աւելի Հայեր Նիկոսիայէն ու Ֆամակիւսթայէն հաւաքուած Ընդհ. ժողովի մը մէջ, կը խնդրեն Ձեզմէ հաղորդել Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութեան մեր անկեղծ շնորհաւորութիւնները և հպատակութեան խորին զգացումները Մայիս 28ի ակտի առիթով։ Մեր խորին հիացումը կը յայտնենք հայկական բանակին վերջին հերոսական գործողութիւններուն համար, բանակին՝ որ կը պաշտպանէ մեր հայրենիքը բարբարոսներու արշաւանքին դէմ։

Նախագահ

ՏՕՔԹ. Ռ. ՔԱԳՒՈՐԵԱՆ

Գահիրէ 19 Հոկտ.

Գահիրէի հայ գաղութէն աւելի քան հազար երկու հարիւր անդամներ, Քիւրնալի մէջ հաւաքուած, լսելէ վերջ ազգային կացութեան վերաբերեալ բովանդակալից ճառերը, ջերմօրէն կ'ողջունեն հայկական հերոսական բանակը, որ կը կռուի վերածնուող հայրենիքի համար և կ'որոշեն միաձայնութեամբ խնդրել Հայաստանի Հանրապետութեան պատուիրակութեան Պ. Նախագահը հաղորդել Հայաստանի կառավարութեան իրենց խորին համակրանքը և հպատակութիւնը Մայիս 28ի պատմական ակտի առիթով։

Քարտուղար

ԱՐՄԷՆ ՄԱԼՈՒՄԵԱՆ

Նախագահ

ԳԷՈՐՔ ԱՋՆԱՒՈՒՐ

Fonds A.R.A.M

ԱՋԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Երեւանի մէջ տեղի ունեցած հայ ժողովրդական կուսակցութեան համագումարը ընդունած է հողերու համայնացումը։ Այդ առիթով կուսակցութեան Երեւանի օրգան, «Ժողովուրդ» ի միջի այլոց հետեւեալը կը գրէ.

«Հողը պետութեան սեփականութիւնն է, որ տրւում է աշխատաւորական նորմով՝ մշտապէս և ժառանգաբար օգտուելու համար։ Հողի առ ու ծախսը արգելւում է։ Տների, գործարանների, այգիների, բանջարանոցների և այլ տեսակի հողը կարող է վաճառւել։ Մանաւոր սեփականատէրերից հողը գնւում է արդարացի գնահատութեամբ պետութեան կողմից։ Այսպիսով նոր հողային ծրագիրը ամենեւին չհակասեր տնտեսական զարգացման օրէնքներին, աւելի ևս նպաստում է կապիտալի մուտքին մեր երկիրը և որի հիման վրայ մեզ մօտ էլ կստեղծուի «մի քիչ ուժեղ գիւղացին»։

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ՀԱՅԵՐԸ

Պուլկար կառավարութեան կարգադրութեամբ այսուհետեւ Պուլկարիոյ մէջ գտնուող հայերը փոխանակ Թրքահպատակներու՝ հայկական հպատակներ պիտի նկատուին և հետեւաբար անոնց շարժուն ու անշարժ կալուածները կառավարութեան հակակշռին չպիտի ենթարկուին։

ՊԱՔՈՒԻ ՀԱՅԵԸ

Ատրբէյճանի կառավարութիւնը հրահանգ տուած է Պաքուի նահանգապետին, պատշաճ կարգադրութիւններ ընել և ամէն աջակցութիւն տալ Հայաստան տեղափոխուիլ ուզող հայերուն։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՐԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԸ

Հայ-Ազգագրական ընկերութիւնը ցանկութիւն յայտնած է երկու միլիոնի հասնող իր գոյքերն ու կանխիկ դրամը նուիրելու Հայաստանի մայրաքաղաքին մէջ բացուող մարդաբանական թանգարանին։

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԸ

Հայ թատրոնի վերածնունդին համար, Հայաստանի լուսաւորութեան նախարարութիւնը որոշած է թատերական վարժարան մը հիմնել և այդ նպատակին համար օրինագիծ մը ներկայացուած է խորհրդարանին։ Պոլսոյ 70 ընդունակ ուժերէն 10 լաւագոյն դերասաններ պիտի ընտրուին որոնք միանալով Հայաստանի ընտրեալ ուժերու պիտի կազմեն կորիզը այն ձեռնարկին։

Այս նպատակին համար յայտնի դերասան Պ. Սեւումեան Պոլիս հասած է։

ՓԱՄՓՈՒՇՏԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Հայաստանի խորհրդարանը գիւղատնտեսական խորհրդի անունով 6 միլիոնի վարկ բացած է փամփուշտի գործարան մը հիմնելու համար։

ԹՐՔԱՀԱՅ ՍՊԱՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Երեւանի մէջ Հայաստանի վարչապետին ներկայացան արեւմտահայ 19 սպաներ ու բժիշկներ, որոնք եկեր էին Պոլսէն։ Պ. Խատիսեան ողջունեց զանոնք և մատնանշեց անոնց գալուստը, իբրեւ քայլ մը արեւմտահայերու և արեւելահայերու իրական միացման։ Նկարագրելով երկրի վիճակը, վարչապետը եռանդուն աշխատանքի կոչ րրաւ անոնց։

Fonds A.R.A.M

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲՐՕԲԱԿԱՆՏԸ

Կը լսենք թէ Ազգ. Պատուիրակութեան բրօբականտի յանձնախումբը պիտի կազմակերպէ դասախօսութիւններու և միթինկներու շարք մը հայկական դատի բրօբականտին համար։ Առաջին միթինկը որոշուած է կատարել մօտ օրէն, մասնակցութեամբ Ֆրանսացի ծանօթ գրական ու քաղաքական գործիչներու։ Իսկ Նոյ. 16ին կիրակի գիշեր salle des agricult. *սրահին մէջ Ֆրանսերէն լեզուով պիտի դասախօսէ Տիկ. Զապէլ Եսայեան նիւթ ունենալով «Հայոց և մանաւանդ հայ կնոջ դերը պատերազմի ընթացքին»։ Այս դասախօսութիւնը պիտի ունենայ նաեւ գեղարուեստական բաժին մը։*

Բրօբականտի յանձնախումբը պիտի սկսի հրատարակել նաեւ հայ դատին նպաստող գրգռոյկներու շարք մը։

Այս առթիւ նկատողութեան պէտք է առնել, թէ ինչպէ՞ս կըլլայ որ բրօբականտի յանձնախումբէն անհատներ իրենց թէ պատուիրակութեան կողմէ կը սարքեն այնպիսի միթինկներ, ուր ճառախօսները փոխանակ մեր դատին նպաստելու, կելլեն հակառակը կը ճառեն։ Լաւ կըլլար որ յանձնախումբը լուսաբանէր այս կէտը։

ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Ֆրանսական կառավարութիւնը Ակադեմական Պսակ պատուանշանը տուած է Մարսէյլի երդուեալ թարգման Պ. Վարդան Վահունիի։ Մեր շնորհաւորութիւնները։

ՍՏԱՑՈՂԻՆ

Ստացանք յայտնի բանասէր և պատմաբան Պ. Կ. Բասմաջեանի վերջին գործը. La Cilicie son passé et son avenir *անուն աշխատութիւնը։ Գինն 2 ֆր. 50*

Դիմել «Վերածնունդ»ի գրատան։

Հ. Յ. Դաշնակցութեան ընկերներն ու ընկերուհիները այժմէական և յոյժ կարեւոր հարցի մը համար կը հրաւիրուին ընդհ. ժողովի, Երեքշաբթի երեկոյ 4 Նոյմբ. ժամը 8 ու կէսին Հ. Յ. Դ. Ընթերցարանին մէջ։

Հ. Յ. Դ. ՓԱՐԻԶԻ ՄԱՐՄ.

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Յակոբ Պօնապարթեան կը փնտռէ իր ժօրեղբայրը Թովմաս Քէօսէեան գրաշար (Զնգուշցի), պատերազմէն առաջ Գահիրէ կը բնակէր։ Տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի գրել հետեւեալ հասցէին.

H. Bonapartian 33 rue de la Victoire
Paris

Սարգիս Պրւլպիւլեան, Պոլսեցի, կամաւոր է եղած Ֆրանսական ճակատը և բանակէն արձակուելէն յետոյ աշխատած է Բարիզի Էլեքտրական գործարաններէն մէկուն մէջ։

Իր մասին տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի հաղորդել խմբագրութեանս։

Պրն. Մաքսուտ Գասապեան կը փնտռէ իր եղբայրը Կարապետ Գասապեան, որ մինչեւ 1918 Հոկտ. ի վերջ 9 Rue Baudin կը բնակէր, տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի իմացնել իր եղբօր.

Maksoud Kassabian Djibouti
(cote française de Somalie)

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԴԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՊԵԼՃԻՔԱՅԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

Պրիւքսել 12 Հոկտ. 1919

Տիգրան Զամքերթէն, Արշակ և Միհրան Զամքերթէն և Երուանդ Միսաք,	(Անվերս)	25,000
Միսաք Մսըրեան որդիք,	(Պրիւքսել)	40,000
Նոյնք (առաջուց խոստացուած)		10,000
Կարապետ Գարաքէհեան	(Պրիւքսել)	2,500
Տիգրան »	»	500
Տիգրան Մուրատեան	»	3,000
Յակիկ Համամճեան	(Անվերս)	2,500
Նազարէթ Զահրէճեան	»	2,000
Պետրոս Մուրատեան	(Պրիւքսել)	500
Կ. Մսըրեան Որդիք	»	2,000
Յարութիւն Կակոսեան	(Անվերս)	50
» Իլլիքճեան	»	50
Սիմոն Թօզաթլեան	»	50
Հայկ Ալթունեան	»	50
Երուանդ Պազիրկեան	(Պրիւքսել)	100
Սիմոնեան	(Գահիրէ)	50
Գարամանեան	(Պրիւքսել)	20
Յակոբ Գույումճեան	»	20
Օր. Մ. Գօվանճեան	(Անվերս)	20
Արշակ Գոյունճեան	»	50
Կոպեռնիկ Տէվլէթեան	»	30
Անտոն Աւագեան	(Պրիւքսել)	30
Յովսէփ Թոմաեան	»	2,000
Ոճն	»	100
Յակիկ Զուպաքճեան	»	100
Տիկին Ս. Միսաքեան	»	100
Երամ Միսաքեան	»	300
Մաքսուտ Միհրդատեանց	»	1,000
Ք. Սըվաճեան	(Անվերս)	5000
Միհրան Մուրատեան	(Պրիւքսել)	200
Նորայր Վրոյր	(Լա Հէյ)	500
Հրանտ Պարսամեան	»	500
Թորգոմ Մուրատեան	»	100
Մրրիկեան	(Անվերս)	300
Ս. Սերոբեան	(Պրիւքսել)	20
Մ. Յովհաննէսեան	(Անվերս)	20
Ընդհանուր գումար		93,360 ֆր

Հիմնադիր-Տնօրէն՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" La Gérante : Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀԱՅ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐԱՊԱՀՈՒԱԾ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՈՎ

Maison de Commerce Arméniènne
17 Rue de l'Echiquier, Paris

Հաստատուբթիւնս ամէն կողմ գտնուղ հայ առեւտրականներու դիւրութիւն մը ընծայելու նպատակով կազմուած, կը կատարէ գնումներ Ֆրանսայի հրապարակներէն, յանձնարարութիւններ, ապրանքներու տեղափոխում ևն.: Կը ղրկէ նմոյշներ ամէն տեսակ ապրանքներու, և կը պատասխանէ առեւտրական գործառնութեանց մասին եղած հարցումներուն:

Հաստատութեանս մթերանոցին մէջ կը գտնուին մեծ քանակութեամբ Eau de Gologne aux parfums d'Arménie. Dentifrice du Dr. Léon. *անուշահոտութիւններ:*

Հայ երգերու ֆօնօկրաֆի ըլաքներ, ինքնահոս գրիչներ և ամէն տեսակ կօշիկներ ամենավերջին նորաձեւութեամբ, ատամնաբուժական գործիքներ ևն.: Կ'ապասենք հետզհետէ առեւտրականներու կողմէ մեզի տրամադրուած զանազան ապրանքներու հասնելուն:

«Վերածնունդ»ի տնօրէնը, ըլլալով միաժամանակ վարիչը մեր հաստատութեան, դրամական բոլոր առաքումները (չէք կամ մանտաթոսթ) պէտք է ղրկուին իր անուամբ, գանձումներու դիւրութեան համար: Մասնաճիւղեր բոլոր քաղաքներու մէջ: Պատուաւոր ու փութկոտ գործունէութիւն:

ՀԱՅԱՐԱՄԵԱՅԻ ԱՐՇԱԼՈՅՍԸ

322 էջերէ բաղկացած այս աշխարահոչակ լաթակազմ հեղինակութիւնը, որ 21 տարբեր լեզուներով թարգմանուած էր, վերջապէս Հայերէն լեզուով ալ լոյս տեսաւ: Կարդացէք այս հատորը, եթէ կը փափագիք մօտէն ծանօթանալ «ժիջագգային ներկայ քաղաքական և տնտեսական պայքարի պատճառներուն և վերջնական արդիւնքին»:

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱՏՐԱՄԸ

Իր տեսակին մէջ աննման և 370 պատկերներով զարդարուած այս ընտիր լաթակազմ հատորը, կը սկսի տիեզերքի ստեղծագործութենէն ու կը հասնի ի մոտոյ հաստատուելիք ՄԵՍԻԱԿԱՆ ՈՍԿԵԴԱՐԸ:

Պատեհութենէ օգտուեցէ՛ք, քանի որ դեռ չեն պառած, հինգ միլիոնի չափ հատորներ արդէն ծախուած են:

Վերոյիշեալ գրքերուն իւրաքանչիւրին գինն է 50 սէնթ, Ամերիկայի և Քանատայի համար. իսկ 60 սէնթ ուրիշ երկիրներու համար:

«ՐԱՊՊԸՆ ԱԶԻՄ ԿԻՒՆԻՒ ՎԷ ՓԷՅՂԱՄՊԷՐԼԻՔԼԷՐԻՆ ԻԹՄԱՄԸ»

(Հայատառ-Տաճկերէն) Թղթակազմ—հատը 25 սէնթ:

«ԷՕԼԻՒԷՐ ՆԵՐԷՏԷ ՏԻՐԼԷՐ» (Հայատառ-Տաճկերէն) Թերթիկ ուզողին ձրի կը ղրկուի:

Բոլոր ապրանքները ղրկուելու են յետագայ հասցէին.

A. S. Zakian, 2755 Broadway, New York City, U. S. A.

Fonds A.R.A.M

Ց. ՏԱՐԱՆԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, 44

Անգլիական և Ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ու իր ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր պատուաւոր հաճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Ֆրանսերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 33 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկն. բժնգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՁԱՇԱՐԱՆ

Մածո՛ւն, մածո՛ւն...

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓԱՓԿԱՁԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱԶԳԸ ԼՈՑՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 13, rue de la Sorbonne, ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro Saint-Michel — Odéon

INSTALATION ELECTRIQUE

ԼՈՑՍ—ՈՒԺ—ԶԱՆԳԱԿ

Կ՛ստանձնեմ ամէն տեսակ ելեքտրական գետեղումներ ու նորոգութիւններ, արագ և խնամուած աշխատանք։

Խիստ չափաւոր գին, գրեր հետեւեալ հասցէին.

A. Jamgotchian. 6 Passage Lathiule. Paris 18me.

—ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԵՐԹԵՐ—

Փարիզ, Մարսիլիա, Վէնետիկ, Սոֆիա, Պոլիս, Իզմիր, Ատանա, Թէհրան, Գահիրէ և Աղէքսանդրիայ, հրատարակուած ամէն տեսակ հայերէն թերթեր ունենալ փափաքողներ, թող դիմեն հասցէիս։

Nerses Ghaxikian

Alexandrie Egypte

ՀԱՅ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌ

ՀՐԱՆՏ ԱՊԱՀՈՒՆԻ

Խիստ լաւ ապրանքներ ունի։ Հայրենակիցները, դիմեցէք և փորձեցէք Գոհ պիտի մնաք։

25, rue Buffault, 25

Metro Cadet

ՁԱԿԱՏԱՄԱՐՏ

Օրաթերթ, չորրորդ տարի— կ. պոլիս

"Ազատամարտ,, սկսած է վերհրատարակուիլ. "Ձակատամարտ,, անունով։ Բաժանորդագրութիւններու համար դիմել «Վերածնունդ»ի տնօրէն Նուբեան։

Տարեկան բաժնեգին 80 ֆր.։

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ԲԱՑԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ ՁՈՒՆ ՏԱՌԵՐՈՎ և Կ՛ՍՏԱՆՁՆԷ

տպագրական ամէն լեզուէ գործեր

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ԵՐԶԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ, եւայլն, եւայլն, եւայլն։

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

"VERADZENOUNT"

"La Renaissance"

Journal Arménien

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 33

Փարիզ, 6 Նոյեմբեր 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ջարիքը եւ բուժելու միջոցը
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Աքսորի ճամբուն վրայ, Գ.— Մեկնումը
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Արձագանգներ Շայ կեանքէն Լ. Շ.

Ջարդի եւ տարագրութեան բեկորները
ՇՄ. ՍԱՆՈՍԵԱՆ

Ազգային եւ տեղական լուրեր

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PAR

Téléphone : NORD

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Կը հրատարակուի ամէն շաբաթ
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք
Ամերիկայի համար 5 տոլար

ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԿԱՆԽԻԿ

Դրամ, Նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին
Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

ՆՈՒԷՐ ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի 1920Ի ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ, ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԵՒ ՃՈԽ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆՈՎ, ՍԵՒ ՈՒ ԳՈՒՆԱՒՈՐ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

ՁՐԻ ՊԻՏԻ ՏՐՈՒԻ

մեր բոլոր այն բաժանորդներուն՝ որոնք մինչեւ 1919 Դեկտ. 1 կը փակեն իրենց հին հաշիւները ու կը բաժանորդագրուին 1920ի համար, կանխիկ վճարելով իրենց բաժնեգինը:

Այս նուէրէն կ'օգտուին նաև 1920ի նոր բաժանորդները, եթէ բաժանորդագրուին մինչեւ 1919 Դեկտ. 1:

Այս կարգադրութիւնը հիմակուց կը ծանուցանենք որպէս զի անկից կարենան օգտուիլ մեր արտասահմանի բաժանորդներն ու ընթերցողները:

1919 Դեկտ. 1էն վերջ ՈՉ ՈՔԻ բացառութիւն չենք ըներ:

«Վերածնունդ»ի տարեցոյցը այսպէս պիտի ծախուի ոչ շատ համեստ գինով մը, նկատի ունենալով անոր համար եղած բաւական խոշոր ծախքերն ու աշխատանքը: Բուն գինը կը ծանուցուի երբ տարեցոյցը հրապարակ ելնէ:

ՕԳՏՈՒԵՑԷ՛Ք ԱՌԻԹԷՆ:

PHOTOGRAPHE D'ART.
Abel
5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.
ASCENSEUR

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

Fonds A.R.A.M

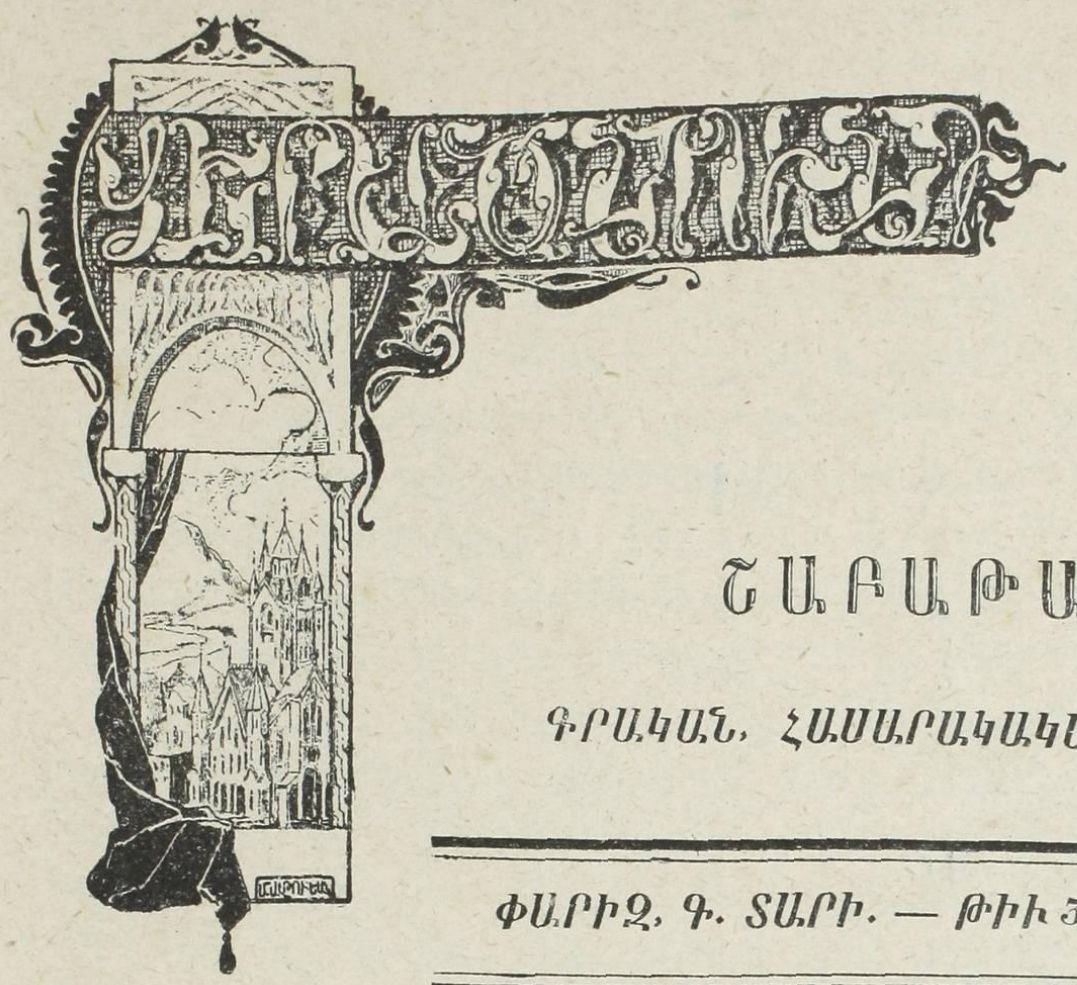

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 33 (63). — 6 ՆՈՅԵՄԲ. 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՉԱՐԻՔԸ ԵՒ ԲՈՒԺԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑԸ

Եթէ ճիշտ է որ պատերազմը և տնտեսական կեանքի նեղութիւնները աղէտալի ազդեցութիւն կունենան հանրային բարոյականութեան վրայ — ապա պէտք չէ զարմանալ և մանաւանդ պէտք չէ յուսահատուիլ, որ հայ ժողովուրդի մէջ եւս բարոյական թերութիւններ են առաջացած այս զարհուրելի չարիքներու ընթացքին: Որովհետեւ ո՞րն է այն երկիրը, որ Հայաստանէն աւելի պատերազմ տեսաւ, 1914 թուականի Հոկտեմբերէն սկսեալ մինչեւ օրս, և Հայաստանէն աւելի տնտեսական, քաղաքական, զինուորական աւերած ունեցաւ:

Կուզենք մեր ժամանակակիցներու բարոյական թերութիւնները և մարդկային տկարութիւնները «ոչ առանց բամբասանքի թողուլ:» Հայ ժողովուրդի աննման առաքինութիւնները պատմելէ յետոյ, հայ բանակի քաջագործութիւնները ներբողելէն ետքը — դժուարին կը թուի մեզ քանի խօսք չըսել այն տխուր տարաձայնութեան մասին, որուն զոհ կ'երթան Հայաստանի Հանրապետութեան պաշտօնեաները յիրաւի թէ յանիրաւի:

«Վերածնունդն» ևս իր անցեալ թուով հրատարակած Երեւանեան թղթակցութեան մէջ շօշափած էր այդ ծանր խնդիրը:

Fonds A.R.A.M

Հայաստանի հանրապետութեան պաշտօնեաները գողութիւն կընեն, Հայաստանի հանրապետութեան պաշտօնեաները կը յափշտակեն հանրային գոյքը, կուտեն, կը վատնեն։

Այսքան հեռուէն դժուար է անշուշտ խորամուտ լինել այս խնդրի մէջ, ստուգել չարիքի չափը, ճշտել տարածուած լուրերու արժէքը, պարզաբանել երեւոյթը փաստական տուեալներով։ Կընդունինք, որ երեւոյթը գոյութիւն ունի — և այսքանը բաւական է։

Ոչ ոք կայ անշուշտ որ փորձէ արդարացնել այս ծանր իրողութիւնը։ Հասարակական և բարոյական այլասերման երեւոյթ է այդ, որ պիտի դատապարտուի անխտիր այն բոլոր մարդոց կողմէ, որ պաշտօն ունին ժողովուրդի դաստիարակութեան գործին հետեւելու և այդ գործին ծառայելու։

Բայց գուտ բարոյական կողմէն՝ հրապարակագրութիւնը պարտք ունի երեւոյթի հանրային վերլուծումը տալու, բացատրելու այն ընկերական միջավայրը, որի մէջ կաճին և կր զարգանան այդ արատները։

Եւ այս տեսակէտէն — ինչպէս քիչ վերը ըսինք — ո՛չ զարմանալու և ո՛չ մանաւանդ յուսահատուելու պէտք կայ։ Հինգ տարիներու ահաւոր պատերազմը և տնտեսական սոսկալի աւերածը չէին կարող առանց բարոյական խորունկ հետեւանքներ տալու անցնիլ։ Թող պատերազմի ոճմանտիք փառաբանողները ներբողեն անոր «ասպետական» կողմերը, թող այդ բախտաւոր երազատեսները փաստաբանեն, թէ պատերազմը անհրաժեշտ է մարդկային ցեղը ազնուացնելու համար։ Մենք գիտենք, որ ան զարհուրելի չարիք եղաւ մարդկութեան համար, անդարմանելի՝ մանաւանդ հայոց չարքաշ ժողովրդի համար։

Պատերազմի ստեղծած բարոյական քաոսի մէջ կառավարական պաշտօնեաները կորսնցուցին խիղճ և արդարութիւն։ Այն ժամին, երբ ռազմաճակատի վրայ ժողովրդական խոնարհ խաւերի զաւակները սքանչելի անձնուիրութեամբ կը պաշտպանէին հայրենիքը — երկրի մէջ մնացող միջին խաւերը ամէն կերպ կը ձգտէին «օգտուիլ» պատերազմէն։ Ռուսաստան, Ֆրանսա, Անգլիա, Գերմանիա, Իտալիա և այլ երկիրներ լի են քստմնելի օրինակներով թէ մինչեւ ո՛ր աստիճան կարող է իջնել մարդկային խիղճը։ Սովը, տնտեսական կարիքը, անստոյգ ներկան, վաղուան հոգսը աւելի եւս կը զարգացնէին չարիքը և կը տարածէին հետզհետէ աւելի լայն խաւերու վրայ։

Հայաստանը, որի մէջ ստեղծուած քաոսը աւելի մեծ էր գաղթականութեան, սովի, կոտորածներու հետեւանքով՝ չէր կրնար ազատուիլ բարոյական չարիքէն։ Աւելի մեծ և աւելի բախտաւոր ազգեր բարոյական այլասերութեան շատ աւելի ցայտուն օրինակներ տուին։ Մեր դրացի Վրաստանը և Ատրբէյճանը նոյնպէս ազատ չմնացին այդ չարիքէն, ուր աւելի ախտաւոր կերպով հանդէս եկաւ այն և վարակեց նոյն իսկ կառավարական բարձր շրջանները, մեծ ազգերու օրինակին հետեւելով։ Մի ժամանակ հիւսիսային և հարաւային Կովկասի ռուսներու մէջ առակի ձեւ էր անցած այն խօսքը թէ աշխարհիս երեսին միայն մէկ կառավարութիւնը կայ, որ չի գողանայ — Հայաստանի հանրապետութեան կառավարութիւնը։

Fonds A.R.A.M

Բայց եթէ Հայաստանի կառավարութիւնը պատուով կը դիմադրի ամէն տեսակ փորձութիւններուն և զրկանքներուն՝ միւս պաշտօնեաները թոյլ մարդիկ են և ենթակայ են շրջապատի ծանր պայմաններուն։ Պատերազմի ստեղծած քաոսի մէջ, սովի, կարիքի, անվերջանալի զրկանքներու մատնուած ժողովուրդէն չէ կարելի պահանջել, որ անոր բոլոր քաղաքացիները ազատ մնան բարոյական թերութիւններէ։

Եւ բարքերու խեղաթիւրումը, իբրեւ մեր աղէտաւոր իրականութեան անխուսափելի հետեւանք, գոյութիւն ունի անկասկած։

Հայաստանի հանրապետութեան կառավարութիւնը կը գիտակցի այդ և կռիւ կը մղի պաշտօնեաներու անբարոյականութեան դէմ ամէն տեսակ հրնարաւոր միջոցներով։

Սակայն ո՞ւր է դարմանը։ Ո՞րտեղ պէտք է փնտրել երեւոյթի զրական լուծումը։

Հետեւանքներու դէմ կռիւ մղելով՝ անշուշտ կարելի չէ չարիքը արմատախիլ ընել։ Հասարակական հիւանդութիւնը անհատի հիւանդութեան օրէնքներն ունի։ Բելացի բժիշկը իր նպատակին հասնելու համար պիտի ջանայ վերացնել հիւանդութեան պատճառ եղող երեւոյթները։

Նոյնը պիտի ըլլայ նաեւ հանրային կեանքին մէջ, հանրային հիւանդութիւններու նկատմամբ։

Ո՞վ է այն անմիտը, որ պնդէ թէ մեր երկրի սարսափելի պայմաններու մէջ կարելի է հրաման արձակել Եհովայի նման—և արդէն ամէն անբարոյականութիւն կը վերանայ։ Ո՞վ է այն խիզախը, որ կարողանայ սուրի հարուածով մարդոց պարտաճանաչութիւն, բարեխղճութիւն, հաւատարմութիւն ուսուցանել։

Բարոյական ի՞նչ հետեւանքներ ունեցան, օրինակի համար, Ֆրանսայի խստագոյն օրէնքները վիքթոր Հիւկոյի վիպական ժան-վալժանին համար, որ հաց կը գողանայ սուր կարիքէն ստիպեալ։

Այսպէս, պետութիւնը յանցանքը պատժելով չի կրնար բաւականանալ, այլ եւ պէտք է յանցանքին ծնունդ տուող պատճառները վերացնէ։ Եթէ այդպէս չհասկցուի պետութեան դերը, այն ժամանակ առաքինի ժան-վալժանները փոխանակ ուղղուելու, աւելի ևս կը խանգարուին և հասարակական օրգանիզմին համար անբուժելի խոց կը դառնան։

Այս տեսակէտէն՝ բացասական երեւոյթի քննադատութիւնը միայն բաւական չէ։ Այժմէն պէտք է գիտնանք, թէ ինչ անպատմելի խոչընդոտներ կան Հայաստանի Հանրապետութեան ընթացքին առջեւ և թէ ինչ անհրնարին դժուարութիւններու մէջէն կ՚ստեղծուի, կը գոյանայ հայկական պետութիւնը։

Եթէ կը սիրենք հայ ժողովրդի անկախութիւնը—պէտք է ամենքս մէկէն աշխատինք չարիքի պատճառները վերացնել և ոչ թէ չարախնդութեամբ տարաձայնել այն։

Fonds A.R.A.M

Հայաստանը հաց չունի, զգեստ չունի—Արտասահմանի մէջ նստած հայերս աշխատեցա՞նք, որ հաց և զգեստ ուղարկուի հոն, մեր երկրի նահատակ ժողովրդին:

Հայաստանը երիտասարդ, կարող պաշտօնեաներ չունի: Եղածները ամբողջ հինգ տարի կ'աշխատին օրն ի բուն, դժոխային չարչարանքներու մէջ:

Արտասահմանի և Ռուսաստանի զանազան քաղաքներուն մէջ նստած այնքան երիտասարդներ կան:

Գնացի՞նք Հայաստան, պահանջեցի՞նք պաշտօն, կամեցա՞նք առանց յաւակնութեան և առանց աղմուկի ծառայել մեր վերածնուող ժողովուրդի դատին:

Պէտք է այսպիսի հոսանք սկսիլ դէպի երկիր, դէպի մեր ժողովրդի բնավայրը...

Թող Եւրոպայի, Եգիպտոսի, Ամերիկայի, Ռուսաստանի, գաղութները երիտասարդ, բանիբուն, պատրաստուած գործիչներ ուղարկեն—և այն ժամանակ չարիքը կը սրբագրուի:

Տնտեսական պայմաններու բարելաւումի և մարդկային թարմ ոյժերու հոսանք—Ահաւասիկ ի՛նչպէս կրնանք չարիքի առաջքն առնել և մեր մանուկ Հանրապետութիւնը բարիի ու առաքինութեան ճանապարհով տանիլ:

Այս տարրական պարտքը կատարենք, «ապա թէ խօսինք»:

ԱՔՍՈՐԻ ՁԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՅ

(ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Գ.— ՄԵԿՆՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն)

Թուրքիոյ պատերազմի մտնելէն վերջ մանաւանդ Հայ ժողովուրդին այս անշրջահայեցութիւնը ճշմարիտ ծայրայեղութեան մը հասաւ: Տակաւին ոչինչ ցոյց կու տար թէ կառավարութիւնը այն գարհուրելի բնաջնջման ծրագիրը պիտի գործադրէ, բայց զինուորագրութիւնը արդէն իսկ սուգի մատներ էր առ հասարակ ամէն ընտանիք, և անսահման ատելութիւն մը գոյութիւն առած էր կառավարութեան դէմ:

Այն յոյսով թէ Պալքանեան պատերազմէն ճղակտոր եղած Թուրքիան չպիտի կրնայ երկար ատեն դիմանալ, մարդիկ այլեւս այնքան ալ բարակը չէին նայեր իրենց ատելութիւնը ծածկելու: Փողոցը, սրճարաններու և առ

Fonds A.R.A.M

հասարակ բոլոր հանրային վայրերու մէջ, ամէն մարդ Թուրքիոյ վերջնական կործանման վրայ կը խօսէր։

—Համբերութիւն, մինչեւ Զատիկ...

Կարգախօսի պէս բան մըն էր ասիկա։

Եւ լրտեսները, այդ միջոցին, որոնց ստուար մասը,—տխուր բան է ասիկա խոստովանիլը,— Հայ, հարիւրներով կը բազմապատկուէին այդ օրերուն։

Իսկ յեղափոխական կուսակցութիւնները որոնք ամէնէն աւելի մեղադրուեցան ու կը մեղադրուին մինչեւ այսօր, գոյութեան դ՚շան անգամ ցոյց չէին տար այդ տագնապին մէջ։ Բացի Սապահ-Գիւլեանի կազմակերպած «մահափորձ»էն ոչինչ կար մէջտեղը։ Քէօսթէնճէի Հնչակեան պատգամաւորական ժողովին մէջ տրուած դաւաղրական գործունէութեան վերսկսման որոշումը գաղտնիք մը չէր, բայց Մուրատ և իր ընկերները,—Հնչակեան կուսակցութեան Պոլսոյ լաւագոյն տարրերը,—յաջողած էին կառավարութիւնը համոզել թէ իրենք հակառակ են այդ որոշման։ Իսկ մահափորձը, նոյնիսկ Հնչակեանները պարզ «շանթաժ» մը, Շէրիֆ փաշայէն քանի մը հազար ֆրանք փրցնելու համար Սապահ-Գիւլեանի կողմէ եղած անձնական ձեռնարկ մը կը նկատէին, և չէին վարանիր յայտարարելու թէ Թուրքիոյ Հայ ժողովուրդին ապահովութիւնը վտանգող այդ խաչագողութեան հաշիւը օր մը մահուամբ պիտի կարգադրեն։ Եւ այս որոշումը տուողներէն մէկ քանին ողջ են այսօր։

Բայց արդէն կառավարութիւնն ալ չէր հաւատար մահափորձին լրջութեան։ Կամ գոնէ կուսակցական ձեռնարկ մը չէր նկատեր զայն։

*
* *

Կառախումբը կը յառաջանար արտակարգ արագութեամբ։ Նիկոմիդիոյ կայարանին մէջ բաւական երկար սպասում մը, որ պահ մը մեզի այն յոյսը ներշնչեց թէ մեզ այնտեղ կը թողուն։ Որովհետեւ՝ զօրահանութենէն ի վեր Պոլսէն հանուած առաջին աքսորականները, որոնք զանազան թաղերու մէջ փորձանք դարձած և ընդհանրապէս քանի մը անգամ դատապարտուած մարդիկ կամ պարզ խաղաժոլներ էին, այդ քաղաքը ղրկուած էին։

Երբ յոյսը կը ծնի...

Արդէն իսկ մէկ երկու ամիս,—չէինք կարծեր որ արկածը ատկէ աւելի տեւէր,—Նիկոմիդիոյ մէջ անցուելիք կեանքի մը ծրագիրներ կը հիւսէինք։ Տեսակ մը գիւղացնացութիւն պիտի ըլլար եղածը։ Շատեր մտադրեր էին խնդրագիր տալ՝ Արմաշ բնակելու արտօնութիւն ձեռք բերելու համար։ Պալացեան վարդապետ, Կոմիտաս վարդապետ, Ֆէրի Գիւղի քահանան, ասոնց մէջ էին։ Ուրիշներ կ՚երազէին Պարտիզակը։

Բայց ահա յանկարծ սուլիչին ձայնը որ խեղդեց այդ յոյսը, և անով մարմին առած բոլոր ծրագիրները մէկ անգամէն ցրուեցան ճնճղուկներու երամի մը պէս զոր վերահաս վտանգ մը խուճապի կը մատնէ։

Կառախումբը ճամբայ ելած էր։ Նիկոմիդիան կը մնար մեր ետեւը, և

Fonds A.R.A.M

անոր ալ ետին՝ Պոլիսը, մեր բոյները, բոլոր սիրելիները, գորս այս բիրտ հիասթափութեան մէջ՝ կրկնապէս կորսնցուցած ըլլալ կը կարծէինք։

Վերադարձեր էի իմ տեղս։ Պահակ զինուորները՝ լաւագոյն անկիւնները գրաւեր էին ու կր մրափէին։ Խօսակցութիւնները, և անոնց հետ ալ վէճերը դադրեր էին։ Շատեր գէշ աղէկ տեղաւորուեր կը քնանային։ Խոկալու ձայներ քիչ մը ամէն կողմէ։ Եւ իրօք՝ քունը գոնէ մտածելէն կը փրկէր մարդիկը, երբ այլեւս մտածելը սկսեր էր տառապանք մը դառնալ։ Որովհետեւ խոհերը, այդ գիշեր,— անդրանիկ գիշերը աքսորի ճամբուն վրայ որ անծանօթին, բոլոր վտանգներուն ճամբան էր,— սեւ էին ամէնուն ալ մօտ։

Ուս ուսի տուած Տոքթ. Թօփճեանին հետ, քնացանք, մեզի օրօր ունենալով դէմի անկիւնը սքլած յաղթանդամ զինուորի մը շռնդալից խռլտուքը։

...Երբ աչերս բացի՝ կառախումբը կանգ առած էր։

Սիամանթօն և Համբարձումեան մեր վակօնն էին։ Սիամանթօ՝ թաշկինակովը կը մաքրէր ապակիին վրայ գոլորշիացած շոգին՝ դուրսը դիտելու համար։

—Ո՞ւր ենք, հարցուցի։

—Էսկիշէհիր, պատասխանեց անձկութեան շեշտով մը։

Եւ անմիջապէս վերջ՝

—Հիմայ պիտի որոշուի մեր ճակատագիրը, յարեց։

Պատուհանէն՝ դուրս նայեցայ։ Քաղաքը հեռուն էր, ինչպէս կ'երեւար լոյսերէն։ Բայց քաղաքէն աւելի՝ ուրիշ բան մը ուշադրութիւնս գրաւեց։ Մեզի ընկերացող զինուորները ամբողջովին վար իջեր և կառախումբին չորս կողմը, մասնաւորաբար վակօններուն դրան առջեւ պահակ, կեցեր էին։ Ոստիկանութեան քօմիսէր մը, մէկ երկու սպայ, յետոյ ուրիշ սպայ մը, որուն հրամանին վրայ զինուորները սուինները անցուցին հրացաններուն։

—Մարդ դուրս չպիտի ելլէ, ելլողը կը զարնէ՛ք հրամայեց սպան և անհետացաւ մութին մէջ։

Ներսը, վակօններուն մէջ՝ այլեւս քնացող մարդ չէր մնացած։ Շատեր մեր վակօնն էին և շրջապատեր էին Սիամանթօն որ նորէն կը կրկնէր թէ մեր ճակատագիրը այդտեղ պիտի որոշուի։

—Կամ Գօնիա, կամ Էնկիւրի, կ'ըսէին մէկ քանի հոգի։

Եւ ճիշտ այդ էր Սիամանթօի, ինչպէս ընդհանուրին մտահոգութիւնը։ Էսկիշէհիրէն՝ երկաթուղին կը բաժնուէր երկու գիծի։ Մէկ գիծը Գօնիա կը տանէր, միւսը Էնկիւրի։ Չէինք գիտեր թէ ո՞րը պիտի ընտրէին, և ամէնուս համար ալ շատ գէշ կը հնչէր Գօնիայի անունը, որովհետեւ կուսակալը՝ այնտեղ՝ Ազմի պէյն էր։

Որո՞ւն մտքէն կ'անցնէր թէ Էնկիւրի, ուր երթալ կ'ուզէինք ամէնքս ալ, մէկ քանի ամիս վերջ՝ ճշմարիտ մարդկային սպանդանոց մը պիտի դառնար, մինչդեռ Գօնիա, որուն անունն անգամ մեզի սարսափ կ'առթէր, մարդու մը քիլթը անգամ չպիտի արիւնէր։

—Մէյ մը Էնկիւրիի ճամբան բռնենք՝ փրկուած ենք։

Յանկերգի մը պէս կը կրկնուէր այս խօսքը։ Շատերը անոնցմէ որոնք այդ

Fonds A.R.A.M

հաւատքը ունէին, չորս ամիս վերջ ճիշտ այդ «փրկարար» քաղքին շրջակաները պիտի սպաննուէին ամենազարհուրելի պայմաններու մէջ։

Եւ ահա յանկարծ՝ Համբարձումեանի թոթով բարբառը.

—Պի... պի... պի... պիտի ելլե՛նք...

Վակոնէն ներս վազեր էր այս աւետիսը տալու համար։

Մութին մէջ շարժող ստուերներու բազմութիւն մը, յետոյ զինուորները որոնք ներս կը մտնէին սուինները հանելով հրացաններէն։ Եւ ամէնէն ետքը, սուլիչի ձայներ։ Կառախումբը կը շարժէր։ Ճամբայ ելած էինք։

—Ո՞ւր կ'երթանք, հարցուցի մեր մօտ նստող զինուորին, որ նորէն պատուհանին առջեւ տեղաւորուելու վրայ էր։

—Էնկիւրի, պատասխանեց։

Եւ բերնէ բերան՝ բառը ամբողջ կառախումբին շրջանը ըրաւ վայրկենաբար։

Դէմքերը կը ճառագայթէին ուրախութենէն։ Երգի կրկնակներ լսուեցան։ Շատեր իրար կը շնորհաւորէին, ըսելով թէ «աղէկ ազատեցան»։ Սխամանթօ մեր վակոնը մնացեր էր, գլուխ գլխի Համբարձումեանին հետ որուն աչքերը նոյնպէս ուրախութենէն կը ճառագայթէին։

Մահուան մէջ ալ այդպէս անբաժան պիտի մնային։

Բոլոր վակոններէն՝ ոգեւոր խօսակցութեան մը արձագանգը կը հասնէր մեզի։ Ապահովաբար՝ իրենց «բախտաւորութեան» վրայ կը խօսէին։

Բայց այլեւս քնացայ, և երբ աչքերս բացի, արդէն իսկ լուսցած էր, ու կառախումբը կեցած Սրնճան-Քէօյի աննշան կայարանին առջեւ ուր անակնկալներուն ամէնէն անսպասելին նորէն պիտի վրդովէր մեզ։

(Շարունակելի) ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԷՆ

Սոխպողական պէտքեր Հայաստանի համար.—Զգեստեղէն եւ դեղօրայք.—

Ձմեռը իր ներկայութիւնը կ'զգացնէ մեզի։ Քանիներ մեզմէ կը տարուին խորհելու այն տասնեակ հազարաւոր հայդուկներուն վրայ որոնք այս ցուրտին ու բուքին կը մնան դեռ և ստիպուած են մնալ պատնէշին վրայ մինչև վախճանը յաղթանակին։

Ո՞վ կը խորհի այն հազարաւոր անտուն ու անտիրական հայ գաղթականներուն վրայ՝ որոնք Էջմիածնայ կարմիր պարիսպներուն տակ իրենց մեծ մասը զոհ տալէ վերջ, այսօր այդ ցուրտին ու ձիւնին, մերկ, անպատսպար, անօթի ու անտէր կ'ապրին պատերու տակ ու փողերու մէջ։

Վերջապէս ո՞վ կը խորհի տաք անապատէն նոր գաղթած, իր տունը վերագտնելու տեղ աւերակի վրայ նստած այդ բիւրաւոր փախստականներուն վրայ, որոնք միամտութիւնը ունեցած էին կարծելու թէ իրենց հայրենի

Fonds A.R.A.M

օջախները կ'սպասեն իրենց, ու այսօր, անոնք ևս ստիպուած են ձիւնը ուշեշնալ իբր անկողին և սոխն ու համաճարակը իբր վերմակ։

Այս ահաւոր իրականութեան առջեւ քարերն անգամ խօսիլ պիտի ուզէին։

Գործի՛ ուրեմն, բախտաւոր հայեր, գործի՛, առանց րոպէ մը իսկ կորնցնելու։ Ուշացումի մէն մի րոպէ տասնեակ կեանքերու վախճանը կը նշանակէ։ Դեղ պէտք է, հագուստ պէտք է, հաց պէտք է, և այս բոլորին համար ղրամ է հարկաւոր։

Եթէ ղրամ կուտաք արդէն, զգե՛ստ ալ տուէք, հին զգեստներ. անոնք հոն նոր զգեստներէ աւելի կ'արժեն, մերկութիւնները ծածկելու և հիւանդներն ու մանուկները մանաւանդ ցուրտէն պահելու համար. մեր հոգեհատորները չեն նայիր հինին կամ նորին։

«Փարիզի Հայ տիկնանց միութիւն»ը հակերով զգեստ ղրկեց գաղթականներուն։ Մենք «Վերածնունդ»ի միջոցաւ չանքեր ըրինք և կ'ընենք օգնելու համար իրենց գնահատելի ձեռնարկներուն։ Բայց այսօր, գերագոյն ճիգ մը պէտք է ընէ Փարիզի հայ գաղութը, որ երբէք իրաւունքը չունի պարտականութիւնը կատարողի մը դիրքը բռնելու։

Փարիզի հայ գաղութը շա՛տ աւելին կրնայ ընել։ Ամենահամեստ ընտանիք մը, հոս, տարին քանի մը ձեռք զգեստ կը շինէ, և հետեւաբար կրնայ և պէ՛տք է քանի մը ձեռք հին զգեստ տայ իր եղբայրներն ու քոյրերը հագուեցնելու համար։

Հակերը այս անգամ պէտք է ղրկուին Հայաստա՛ն, ուր, ինչպէս ըսի կարօտութիւնը աւելի զգալի է և աղէտը՝ օրհասական։

Մենք կրկին կը լուծուինք գործի և պատրաստ ենք մեր ամբողջ կազմով պտտելու տունէ տուն, խանութէ խանութ գգեստեղէնները հաւաքել։

Ապահով ենք, որ Հայաստանի հանրապետութեան պատուիրակութիւնը իր բոլոր միջոցները պիտի տրամադրէ մեր ձեռնարկը քաջալերելու համար և կարելի եղածին չափ շուտ հակերը պիտի ղրկէ Հայաստան։

Զգեստով չի վերջանար սակայն գործը, մահացու համաճարակին դէմ դնելու և կարելի եղածին չափ քիչ զոհեր տալու համար անհրաժեշտ է դեղեր և բժշկական գործիքներ, այս ալ կ'սպասենք — և իրաւամբ — Փարիզի հայ բժիշկներէն, դեղագործներէն և ատամնաբոյժներէն։

Օրինակ առնենք Պոլիսէն, ուր աքսորէն դեռ նոր դարձած բժիշկներն ու դեղագործները կազմեցին միութիւն մը այս նպատակով, դեղեր ու գործիքներ հասցուցին Հայաստան։

Աղէքսանդրիան հետեւեցաւ Պոլսոյ օրինակին։

Իսկ Փարիզն ու շրջակաները, ուր տասնեակներով կը հաշուբուին դիրքի հասած բժիշկները, դեղագործներն ու ատամնաբոյժները, կրնան աւելին ընել, նկատի ունենալով մանաւանդ լաւագոյն պայմանները։

Մարդ կայ անդին իրարու յաջորդող, կեանք պէտք է տալ։ Բժիշկ-

Fonds A.R.A.M

ները մանաւանդ չպէտք է մոռնան որ վկայուած օրերնին հանդիսաւորապէս ուխտած են ձրի խնամք տալ անկարին։

Այդ չենք ուզեր մենք։ Քիչ մը շարժուիմ, քի՛չ մը կամք ու արդէն վրնացեալը կը կատարուի։

Եթէ չենք ուզեր դաս առնել ուրիշներէն, գործենք ուրեմն, գործենք այնպէս որ ուրիշները դաս առնեն մեզմէ։

Լ. Հ.

ՋԱՐԴԻ ԵՒ ՏԱՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԲԵԿՈՐՆԵՐԸ

Մեր ազգային կեանքի ամէնէն ցաւատանջ հարցը բեկորներուն շուրջ կը դառնայ։ Ընդ լայն պահանջներուն գոհացում տալով միայն մենք կրնայինք ժպտիլ մեր ապագայի վրայ յուսալի։ Հասկնալի է որ բարոյական և նիւթական մեծ զոհողութիւններով կարելի պիտի ըլլար ամոքել անոնց անսահման թշուառ դրութիւնը, և այդ պարտքի նիւթականը Հայ գաղութները մանաւորապէս պէտք է հատուցանեն, տրուած ըլլով որ Թուրքիոյ մէջ վերապրողները անհաշիւ նիւթական զրկանքներու ենթարկուած են։ Հիմայ Պոլիսը օթեւանն է անապատներէն դարձող տարագիրներու, վերադարձողներէն հարիւրին իննիսունը կիներ և աղջիկներ են, կիսանուաղ և մանաւանդ յաւէրժ բարոյալքուած արտայայտութեամբ...Մեր բռնաբարուած պատիւը և վրէժը կը կարդանք անոնց դէմքին վրայ ամէն անգամ որ տարագիրներու Ղալաթիոյ և մանաւանդ Հայտար-Փաշայի կայանները կ'այցելենք... վերջին կայանին մէջ տարագիրները վրանաբնակ են։ Անօթութենէ վերջ վերահաս ձմեռուան ցուրտը մտահոգութիւններ կուտայ, անոնց տրուած օրական ապուրը և մէկ հացը այնքան ալ բաւարար չեն գոյութիւնը պահպանելու համար վրաններու տակ ձմեռուան մէջ։ Թէեւ Անգլիացիները ընդարձակ դաշտագետին և Ֆրանսացիները վրաններ տրամադրած և երբեմն աննղեղէն նպաստներ տուած են, թէեւ Ամերիկեան կոմիտէն տարագիրները աշխատանքի վարժեցնելու համար ձեռագործներ կուտայ, բայց մեր տալիքը այս նպաստներուն քով տուրքի հանգամանք կ'ստանայ։

Եւ դեռ կան վէրքեր, որոնց ամոքումին նախանձախնդիր՝ տեւական ջանքեր հարկաւոր են։ Բարոյալքո՛ւմ ըսի... ախտավարակ են տարագիրներու մեծ մոկոսը։ Եւ պէտք է խոստովանիլ դառն ճշմարտութիւն մը, որ կը խոցէ հայկական աւանդական ըմբռնումը — ատիկա մեր բեկորներուն բարոյականութեան մասին իւ յայտ բերած թուլութիւնն է, մեծէն մինչեւ պզտիկ. անշուշտ անոնց վարած չորս տարուան կեանքի պտուղն է, որ սակայն արմատախիլ չ'ըլլալու պարագային՝ անկումի վտիտարագոյնը կ'սպառնայ անոնց։

Fonds A.R.A.M

* * *

Որբե՛րը, ահա յոյսի վարդագոյն նշխարները, որոնք զարհուրելի նաւաբեկութեան անգնահատելի մնացորդներն են և որոնք օր մը կրթութեան դաստիարակութեան բովէն անցած՝ շինարար աշխատանքի մը մէջ պիտի վերականգնեն ցեղին աւանդական յատկութիւնները։ Մենք մօտ հարիւր հազար որբ կը հաշուենք Թուրքիոյ մէջ, որոնց միայն մէկ տասերորդը ահագին դժուարութիւններով հաւաքուած է, ատիկա կը նշանակէ որ թշնամին կարեւոր նկատումներ ունի անոնց մասին և անհնարին նենգութիւններով կ'արգիլէ որբերու յանձնումը, իսկ դուք կարդացած էք անշուշտ որ մասնաւորապէս մեր Պոլիսի Օրթագիւղի որբանոցը ամէն օր գիշերային հրձիգութեան ենթակայ է։ Որբահաւաք գործը ամէնէն դժուարին և վիճելի գործն է։ «Զէզոք Տուն»ը վիճելի որբերու մասին կ'արտայայտուի։ Թողունք գաւառները դեռ Պոլսոյ մէջ չենք կրցած ձերբազատել որբերու կէսը, Գատըգիւղը կը հաշուէ մօտ 400 բռնագրաւուած որբեր, որոնցմէ միայն 180ը ազատուած են, ասիկա թէ համեմատութեան և թէ դժւարութեան չափանիշն է որ կարելի է ընդհանրացնել բոլոր միւս թաղերու վրայ։ Ահռասարակ հայ որբերը որոնք թրքական որբանոցներէն հանուած են, կը տարբերուէին իրենց ոտաբոբիկ պատառոտած և հիւանդոտ վիճակով, իսկ մասնաւոր տուներու մէջ անոնք ստրուկի կեանքը վարած են ու երբ հայկական որբանոցները մտած են, օր մը չանցած զգալով հայրենի տաք մթնոլորտը, նոյնիսկ շատ պզտիկներ ցասումի արտայայտութիւններ ունեցած են իրենց բռնաբարիչներուն հասցէին։

Ներկայիս Պոլիս իր ուժերը լարած է, գրեթէ ամէն թաղ իր միջոցներով կը պահէ որբանոց մը հարիւր-երկու հարիւր որբերով։ Կան նաեւ երեք հարիւրի մօտ որբեր Տէրինճէ ամերիկեան որբանոցին մէջ, իսկ գաւառները գտնուող որբերու գոյութիւնը սպառնալիքի տակ է։ Որբերու պատսպարման խնդրին հետ էականօրէն կապուած է այն հայեցի կրթութիւնը, որուն տրուելուն բծախնդիր պէտք է ըլլայ ամէն հայ։ Այդ կրթութիւնն է որ երեւան պիտի բերէ իւրաքանչիւր որբի մէջ գաղտնի ապրող առհասական կարողութիւնները, որոնց անշեղ գարգացումով ցեղը պիտի յաւերժանայ անխաթար։ Անոր համար երբ որբերու մէջ տեսնել ուզենք մեր ապագան, նոյն հետեւութեամբ որբական խնդիրը կըլլայ հայ իրականութեան ամենէն հրատապ հարցերէն մէկը։

ՀՄ. ՍԱՆՈՍԵԱՆ

ՄՕՏ ՕՐԷՆ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՄՆԷ «ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի 1920-Ի ՏԱՐԵԳՈՅՑԸ,
ԱՅՍ ԱՌԹԻՒ ԿԱՐԴԱԼ ԹԵՐԹԻՍ ԿՈՂՔԻՆ ԵՏԵՒԸ ԴՐՈՒԱԾ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄԸ։

Fonds A.R.A.M

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎԸ ԿԸ ԶԲԱՂԻ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐՈՒ ՔՆՆՈՒԹԵԱՄԲ ԵՒ ԿԸ ՀՐԱՒԻՐԷ ԼՍԵԼ ԲՈԼՈՐ ԱՆՈՆՔ ՈՐՈՆՔ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔ ՈՒՆԻՆ ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԴԷՄ

Երեւան, 10 Հոկտ.—Հ. Յ. Դաշնակցութեան իններորդ ընդհանուր ժողովի նիստերը տեղի կունենան Խորհրդարանի շէնքին մէջ օրական երկու անգամ: Նիստերուն մասնակցեցան 51 պատգամաւոր վճռական ձայնի իրաւունքով և 41 հոգի խորհրդակցական ձայնով: Ընտրուած են նախագահներ Իշխան Յովսէփ Արղութեան, Վահան Խորէնի և Մովսէս Պետրոսեան, որոնք փոփոխաբար կը նախագահեն նիստերուն:

Ընտրուած են հինգ յանձնաժողովներ:

Առաջարկուած է նախագահութեան՝ մամուլի միջոցով հրաւիրել բոլոր անոնք որոնք ո և է մեղադրանք ունին Դաշնակցութեան հասցէին, ներկայացնեն գրաւոր կերպով նախագահութեան մինչեւ Հոկտեմբերի 25:

Պատգամաւորները զեկուցումներ կարդացին, որոնց մէջ պատկերացուցին Դաշնակցութեան գործունէութիւնը պատերազմի ընթացքին, անոր վարած քաղաքականութիւնը, Անդրկովկասի անջատումը Ռուսաստանէն, Հայաստանի Հանրապետութեան կազմակերպումը, տաճկական կառավարութեան յարաբերութիւնները, անոր կազմակերպած և ի կատար ածած հայկական կոտորածները, Հայերու ամիպողական տեղահանութիւնն ու գաղթը, Հայերու կողմէ ինքնապաշտպանութեան փորձերը ևլն:

Վիճաբանութիւնները տեւեցին երկու օր. նիստերը կը շարունակուին:

Ընդհանուր ժողովի դիւանը հետեւեալ զեկոյցը կը հրատարակէ.—

«Հ. Յ. Դաշնակցութեան Թ. ընդհանուր ժողովի նախագահութիւնը ժողովի որոշմամբ այսու կը յայտնէ ի գիտութիւն ամէնքի, որ բոլոր անոնք, որոնք մեղադրական փաստեր ունին դաշնակցական բոլոր կարգի ընկերների մասին՝ շտապեն մինչեւ Հոկտ. 25ը այդ ամէն փաստերն ու մեղադրականները իրենց անձնական ստորագրութեամբ ուղղել նախագահութեանս, իսկ Հոկտ. 25-է յետոյ մինչեւ Դեկտ. 31-ը Բիւրօյին դատական քննիչ յանձնաժողովին յանձնելու՝ դատական ատեանի հաժար:»

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ

(Սեփական Թղթակցութիւն)

Նիւ-Եօրք, 11 Հոկտ.

Հայաստանի հանրապետութեան ներկայացուցչութիւնը արժանաւոր կերպով ընդունելու համար Ամերիկայի հայութիւնը կազմած էր յատուկ յանձնաժողով մը, որի նախագահն էր Պ. Տիգրան Արսլանեան: Յանձնաժողովը բաղկացած էր քսան անդամներէ, որոնք ամէն ջանք թափեցին իրենց վրայ դրուած պարտականութիւնը յաջողութեամբ կատարելու:

Կանխաւ պէտք եղած ամէն պատրաստութիւն տեսնուած էր և Հոկտ. 9-ի առաւօտեան երկու հազար հայեր, նոյնիսկ շատ հեռաւոր քաղաքներէ եկած, կսպասէին ողջունելու հանրապետութեան ներկայացուցիչները: Հարիւրաւոր օթօմօպիլներ՝ հայկական և ամերիկեան դրօշակներով, նոյնպէս կսպասէին նաւամատոյցը, և երբ Հայաստանի հանրապետութեան ներկայացուցիչները դուրս ելան — բոլորը միասին սկսան արձակել սուլիչները ի նշան յարգանքի:

Նաւամատոյցի մեծ սրահին մէջ, հազարաւոր բազմութեան ներկայութեան, գաղութի կողմէն ընդունելութեան յանձնաժողովի նախագահը կարդաց բարի գալուստի գեղեցիկ ուղերձ մը, ողջունելով նախկին նախարարապետ Քալաճնունին, Պ. Գ. Բաստրմաճեանին և պատուիրակութեան միւս անդամներուն: Յանդավառ ցոյցերու և ձեռք-սեղմումներու մէջ Պ. Քալաճնունին շնորհակալութիւն յայտնեց և յետոյ մանաւանդ օթօմօպիլներով միասին մեկնեցան Waldort-Astoria Hotel-ը:

Փողոցները և պանդոկը ևս զարդարուած էին հանրապետութեան գոյներով: Պ. Պ. Քալաճնունի և Բաստրմաճեան նոյն օրն իսկ մեկնեցան Ուաշինկթըն, ուր սիրալիր կերպով ընդունուեցան Ծերակոյտի յանձնախմբին կողմէ, ապա արտ. գործերու վարիչ Լէնսինկէն և փոխ-նախագահ Մարշալէն:(*)

Զ. Մ.

(*) Այս ընդունելութեան մասին «Վերածնունդ»ի վերջընթեր թուին մէջ առանձին հեռագիր տպագրուեցաւ:

ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԷՋ

ԱՌՕՐԵԱՅ ԿԵԱՆՔԸ

Սօֆիա, (Իզմիր), 10 Հոկտ.

Հաւաստի հաղորդագրութիւններ պատմում են:

Սեղույս բարեկեցիկ հայ ընտանիքներու դրութիւնը որոնց թիւը 25ից չի անցնում, այժմ շատ կրիտիքական է:

Հակառակ իտալական գինուորական դրաւման, թուրքական իշխանու-

Fonds A.R.A.M

թիւնները արդիլել են հայերին ճանապարհորդելու կամ քաղաքից հեռանալուց:

Իրերի այս դրութիւնը միայն այս արդիլումով չի վերջանում, հայերու խաղողի այգիները ինչպէս եւ թզենիներէ ու ձիթապտղենիներինը յափշտակումով վտանգուած են քաղաքի և շրջապատներէ թուրքերու կողմից:

Մի աւիւս առաջ 100 թրքերից կազմուած մի հօրդա, օրը ցերեկով յարձակուեց փաստաբան Զարէհ Լաթիֆեանի այգու վրայ և մի շաբաթ անց այդ հիանալի վայրը աւերակի էր վերածուած և խաղողի բոլոր որթերը առանց բացառութեան ծաղկեփթիթ ողկոյզներից բաժանուած:

Այս դրութեան հանդէպ և այդ հօրդաներու կողմից իր ձիթենիներն ու թզենիները արմատախիլ անելու պատրաստութիւնը ի նկատի առնելով Պ. Լութիֆեան իրեն հարկադրուած է տեսնում իր հողերու վար ու ցանքը Սօփիայի ազդեցիկ մի թուրքի փոխանցելու: Աւելորդ է ասել որ պահակ և ոստարակի պահապանները այժմ կուում են միմիանց հետ այս հողերը պահպանելու համար:

Նոյն բանը պատահել է նաև Գասպար Մխերեան հայ առեւտրական հողերու հետ: Վերջինիս հասած վնասները հասնում են մօտ 5000 տաճկ. ոսկիի (50,000 ֆր.)

Դէերմէնջիկում Բարունակ անունով հայը հարկադրուում է ատենի դէպքերի նախօրեակին իր համազգիներու մի կարաւանի հետ Նարսալի հասնիլ:

Ճանապարհորդութեան միջոցին գնում է Սօփիա ալիւր գնելու, տեղւոյն թուրք իշխանութիւններու կողմից մեղադրուած է որպէս թուրքերու ապաննիչ և թալանող, և իբր թէ վկայուած Սօփիա գաղթած իր հայրենակիցների կողմից:

Երկու ամսից ի վեր ձերբակալուած է հակառակ իր շատ խղճալի բնաւորութեան և որպէս այդպիսին վկայուած իր թուրք հայրենակիցների կողմից որոնք ի նպաստ իրեն են խօսում:

ՆԱԶԼԻ, (Իզմիր), 14 Հոկտեմբեր

Հաւաստի տեղեկութիւններ հաղորդուած են:

Յունական զօրքերու յետ նահանջումից յետոյ թուրք հրացանաւորներ անցեալ Յունիսի 6ին մտնում են քաղաք և գնում ուղղակի Հայոց եկեղեցին ուր ստիպում են ամէն գնով տեսնել քահանային:

Բարեբախտաբար վերջինս կարողացել էր խոյս տալ, նախօրօք դաշտում ածխելով իր մօրուքը՝ Չէթաներու քաղաք մտնելու րոպէին:

Եկեղեցւոյ դուրս գալուց յետոյ չարագործները գնում են Գէորգ Մանտիկեանի տունը Զմիւռնիոյ առեւտրական դատարանի նախագահի հօր տունը և նրան հարցաքննութեան ենթարկում հայ համայնքի որոշ անձնաւորութեանց մասին: Բարի ծերուկը խուլ լինելով չի կարողանում բաւարարութիւն տալ այդ անբարտաւաններին: Սրանք այժմ էլ պահանջում էին իր նոր ծախած տան փոխարժէքը, խեղճ մարդը չկարողանալով հասկնալ իրեն ճարցուածը և չկարողանալով պատասխանել տեղն ու տեղը սպանուել է: Կարապետ անունով մի ուրիշ հայ նոյն չարագործների կողմից հարկադրուել է սպանուածի դիակը քարշ տալ:

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՈՒՄԸ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԿՈՂՄԷ

«Times» *թերթի Կ. Պոլսի թղթակիցը Հոկտ. 25 թուականով հետեւեալը կը հեռագրէ Հայաստանի տնտեսական պաշարման մասին. (Times, 1 Նոյեմ.)*

«*Վրաստանի կառավարութիւնը կը շարունակէ սինիք կոպտութեան իր քաղաքականութիւնը հանդէպ Հայաստանի հանրապետութեան։ Ռազմամթերքի ներմուծման արգելքով գոհ չըլլալով, Վրաստանի կառավարութիւնը կարգիլէ նաեւ դեղօրայքի և հանդերձեղէնի ներմուծութիւնը, որ Հայաստանի հանրապետութեան փախստականներուն համար Եւրոպայէն ուղարկուած էր։ Այս ուղարկուած ապրանքի ամենամեծ մասը վերջերս արգիլուած է Բաթումի մէջ, ուր կսպասուի Վրաստանի կառավարութեան արտօնութեամբ, երկաթուղիով Երեւան ճամբելու։*

Հաստատ տեղեկութիւններու համաձայն ապրանքները Բաթումի մէջ կը մնան մինչեւ որ պետութիւնները հարկ եղած ճնշումը գործ դնեն Վրաստանի կառավարութեան վրայ։

Հայաստանի պաշարումը Վրաստանի կողմէ, որով անհրաժեշտ եղած ռազմամթերքը և այլ զանազան ապրանքներու մուտքը կարգիլուի Հայաստան և որով այդ երկիրը սովամահի կենթարկուի, կը հաստատէ շատ տեղերէ արտայայտուած այն կարծիքը, թէ որոշ համաձայնութիւն կայ Վրաստանի և Թուրքական նախիճնալիստներու միջեւ։»

ԴԵՊԻ ԳՈՐԾ

Ալէքսանդրիայ մէջ հայ բժիշկները դեղագործներն ու ատամնաբոյժները միացած կազմած են մարմին մը նպատակ ունենալով Հայաստանի ազատագրումին համար կռուող հայ մարտիկներուն վիրակապեր ու դեղեր ղրկել ըստ կարելւոյն շուտ։

ՍՈՒՐՄԱԼՈՒԻ ՔՐԴԵՐԸ ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ՅԱՅՏՆԵՆ

Սուրմալուի քրդերը, որոնք կենդրոնացած են Կողբի մէջ, կը ցանկան վերջ տալ իրենց ապստամբական շարժուձեւերուն և հպատակութիւն ցոյց տալ Հայաստանի կառավարութեան։ Անոնք մատնացոյց են ըրեր Ալագեազի քրդերը, իբրեւ պիրենք ապստամբութեան դրդողները։

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ՇՈՓԵՆԱԻԸ ՍԵՒԱՆԻ ԼՃԻՆ ՎՐԱՅ

Հոկտ. 12ին փորձի համար Սեւանի լճի վրայ բանեցուած է առաջին հայ շոգենաւը։ Այդ արարողութեան ներկայ ըլլալու հրաւիրուած են վարչապետը և զօրամասերու պետերը։

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

Էջմիածնի Ճեմարանի վարչութիւնը խնդրած էր լուսաւորութեան նախարարէն թոյլ տալ վերաբանալ այս տարուընէ Ճեմարանը քառամեայ դասընթացքով և աստուածաբանական ու հայագիտական ֆաքիւլթէներով, որոնց պահպանութեան համար կը խնդրէր յատկացնել տարեկան 422 հազար րուբլի։ Նախարարը պատասխանեց Ճեմարանի վարչութեան, որ ինքը համաձայն չէ հայագիտական ֆաքիւլթէի բացման, որովհետեւ հայագիտական ֆաքիւլթէն այս տարուընէ կը բացուի աեւ Երեւանի համալսարանին մէջ և դժուար է թէ կարելի ըլլայ այնքան

Fonds A.R.A.M

դասախօս գտնել, որ բաւարարէ երկու նժան ֆաքիւլթէներու առանց մէկին կամ միւսին ձնասելու: Բայց իրաւունք կուտայ բանալ ձեմարանը աստուածաբանական ֆաքիւլթէով ու կ'առաջարկէ կազմել համապատասխան ծրագիր և նախահաշիւ ներկայացնել իրեն ի հաստատութիւն:

Լուսաւորութեան նախարարի կարգադրութեամբ այս տարուընէ Երեւանի մէջ կը բացուի բժշկական միջնակարգ ուսումնարան:

ՈՐԲՈՒՆԻ

Գահիրէի որբանոցի ընկերութիւնը մեղի ղրկած է վերջացող ամսուան մէջ իր ըրած դրամական առաքումներուն հաշիւը, որուն համաձայն որբանոցին կիլիկիոյ Պատուիրակութեան միջոցաւ, Ատանայի որբանոցին (600 որբ) ղրկուած է 1500 եպիպտ. ոսկի: Պանք Օթոմանի միջոցաւ իր Պաղտատի որբանոցին (1200 որբ) 1000 եպ. ոսկի և Այնթապի նորակազմ որբանոցին (250 որբ) 1000 եգպ. ոսկի:

Նամակ և նպաստ պէտք է ուղղել հետեւեալ հասցէին:

Society for Armenian Orphans
(Vorpakhenam) P. O. B. 1498 Le Caire

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԸ

Հայաստանի հանրապետութեան Փարիզի պատուիրակութեան նախաձեռնութիւնով և իր խոշոր սրահներուն մէջ տեղի ունեցաւ ցուցադրութիւնը յայտնի նկարիչ Պրն. Արշակ Ֆէթվաճեանի գործերուն.

Պրն. Ա. Ֆէթվաճեան քսան երկար տարիներուն ընթացքին անդուլ և յարատեւ աշխատանքով հաւաքած էր այդ նկարները Հնդի պատմական աւերակներէն և որոնց վրայ կերեւար հայ ցեղի կենսունակութեան փառաւոր ապացոյցները:

Ֆրանսացի հայասէրներու և լրագրողներու հիացումին առարկայ եղան անոնք և թելադրուեցաւ այս ցուցահանդէսը սարքել աւելի լայն շրջանակներու մէջ և տալ անհրաժեշտ բացատրութիւններ անոնց իւրաքանչիւրի մասին, բան մը որ շաբաթներու կարօտ էր: Այցելուներուն մէջ կը նշմարուէր Պրն. Պօղոս Նուպար:

Հայկական գեղարուեստի այս աննախընթաց գանձերը Պրն. Ֆէթվաճեան չուզեր ծախել: Ինք կը փափաքի զանոնք հրատարակուած տեսնելէ վերջ, ամբողջութեամբ նուիրել ազգին:

ՑԱԻԱԼԻ ԱՐԿԱԾ ՄԸ

Փարիզի հայ գաղութէն աշխատասէր երիտասարդ մը Պրուսայի Մեծ Նոր գիւղացի Պ. Յովհաննէս Թէրզեան (Կորկորեան) անցեալ օր իր տանը մէջ ատրճանակ մը գննած ատեն, արկածով կը վիրաւորուի վզէն ու մահը վայրկենական կ'ըլլայ:

ՀԱՆԳԻՍՏ

Տ. Գէորգ Արքեպ. Իւթիւճեանի, Առաջնորդ Եւրոպայի Հայոց:

Օծումը և յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Մանչէսթըրի մէջ:

ՔԱՌՋԱՅՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Յաոաջիկայ Կիրակի 9 Նոյեմբեր ժամը 10-ին Գիւտ Խաչի տօնին առթիւ քառաձայն պիտի երգուի Ս. Պատարագը Երաժշտասիրաց խումբին կողմէ որ ուժեղացած է «Սէն ժէրվէ»ի երգիչներով:

Մեներգները պիտի երգէ Տիկին Վուազէն Գավանոզ:

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Մօտ օրէն «Վերածնունդ»ի թատերախումբը լուրջ պատրաստութեամբ պիտի ներկայացնէ Շիրվանզատէի լաւագոյն թատերախաղը «Զար Ոգի»ն որուն մէջ պատկերացած են հայկական բարքերը իրապաշտ կերպով։

Կը յուսանք որ փարիզի գաղութը չպիտի յուսախաբուի այս ներկայացումէն։ Մանրամասնութիւնները յայտնուելիք։

ԿԸՓՆՏՌՈՒԻՆ

Պրն. Մաքսուտ Գասապեան կը փնտռէ իր եղբայրը Կարապետ Գասապեան, որ մինչեւ 1918 Հոկտ. ի վերջ 9 Rue Baudin կը բնակէր, տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի իմացնել իր եղբօր.

Maksoud Kassabian Djibouti
(cote française de Somalie)

Պ. Աբէլ Եղբայրեան որ առեն ժը Տիէփ և վերջերս ալ Փարիզ կը բնակէր։

Ջինքը ճանչցողներէն ու իր մասին տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի հաղորդել խմբագրութեանս։

ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՀԱՄԱՐ ՍՏԱՑԱՆՔ

Գալուստեան եղբայրներէ (Ալճէրի)	50 ֆր.
Արդէն հաւաքուած	3229
Ընդհանուր գումար	3279

Հանգանակութիւնը կը շարունակուի 3000ի հասնելու համար։

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

Հայաստանի Հանրապետութեան պատուիրակութեան մօտ ծառայելու համար, ֆրանսերէնի տեղեակ երիտասարդի մը պէտք կայ։

Դիմել պատուիրակութեան քարտուղարին։ 27 Av. Marceau.

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԵՐ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՈՒՆ

«Վերածնունդ»ի Տիթրօիթի գործակալ նշանակուած է ընկ. Ասատուր Յ. Սարգիսեան Հասցէն է.—

150 Solvay ave.

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

1919ի բաժանորդագրութիւնը չվճարող բաժանորդները և 1920ի համար բաժանորդագրուիլ ուզողները իրենց բաժնեգինները պէտք է ղրկեն մեր ընդհանուր գործակալ Վարդերեսեան եղբայրներուն։

137 EAST 23 Rd Street New-York

ՍՏԱՑԱՆՔ

«Ոստան» գրական հանդէսի նոր թիւերը, խմբագրապետութեամբ Մ. Շամտամճեանի կ. Պոլիս։

Տարեկան բաժնեգինն է 30 ֆր.։

Կը պարունակէ գրական ու բանասիրական յօդուածներ։

Հ. Յ. Դաշնակցութեան ընկերներն ու ընկերուհիները կը հրաւիրուին ընդհ. ժողովի յառաջիկայ երեքշաբթի 11 Նոյեմբ. Հ. Յ. Դ. ընթերցարանին մէջ։

Հիմնադիր-Տնօրէն՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" La Gérante : Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀԱՅ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐԱՊԱՀՈՒԱԾ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՈՎ

Maison de Commerce Arménienne
17 Rue de l'Echiquier, Paris

Հաստատութիւնս ամէն կողմ գտնուող հայ առեւտրականներու դիւրութիւն մը ընծայելու նպատակով կազմուած, կը կատարէ գնումներ Ֆըրանսայի հրապարակներէն, յանձնարարութիւններ, ապրանքներու տեղաւորում են.։ Կը ղրկէ նմոյշներ ամէն տեսակ ապրանքներու, և կը պատասխանէ առեւտրական գործառնութեանց մասին եղած հարցումներուն։

Հաստատութեանս մթերանոցին մէջ կը գտնուին մեծ քանակութեամբ Eau de Gologne aux parfums d'Arménie. Dentifrice du Dr. Léon. անուշահոտութիւններ։

Հայ երգերու ֆոնոկրաֆի բլաքներ, ինքնահոս գրիչներ և ամէն տեսակ կօշիկներ ամենավերջին նորաձեւութեամբ, ատամնաբուժական գործիքներ են.։ Կ'սպասենք հետզհետէ առեւտրականներու կողմէ մեզի տրամադրուած զանազան ապրանքներու հասնելուն։

«Վերածնունդ»ի տնօրէնը, ըլլալով միաժամանակ վարիչը մեր հաստատութեան, դրամական բոլոր առաքումները (չէք կամ մանտաբոսթ) պէտք է ղրկուին իր անուամբ, գանձումներու դիւրութեան համար։ Մասնաճիւղեր բոլոր քաղաքներու մէջ։ Պատուաւոր ու փութկոտ գործունէութիւն։

ՀԱԶԱՐԱՄԵԱՅԻ ԱՐՇԱԼՈՅՍԸ

522 էջերէ բաղկացած այս աշխարահռչակ լաթակազմ հեղինակութիւնը, որ 21 տարբեր լեզուներով թարգմանուած էր, վերջապէս Հայերէն լեզուով ալ լոյս տեսաւ։ Կարդացէք այս հատորը, եթէ կը փափագիք մօտէն ծանօթանալ «միջազգային ներկայ քաղաքական և տնտեսական պայքարի պատճառներուն և վերջնական արդիւնքին»։

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱՏՐԱՄԸ

Իր տեսակին մէջ աննման և 370 պատկերներով զարդարուած այս ընտիր լաթակազմ հատորը, կը սկսի տիեզերքի ստեղծագործութենէն ու կը հասնի ի մօտոյ հաստատուելիք ՄԵՍԻԱԿԱՆ ՈՍԿԵԴԱՐԸ։

Պատեհութենէ օգտուեցէ՛ք, քանի որ դեռ չեն սպառած, հինգ միլիոնի չափ հատորներ արդէն ծախուած են։

Վերոյիշեալ գրքերուն իւրաքանչիւրին գինն է 50 սէնթ, Ամերիկայի և Քանատայի համար. իսկ 60 սէնթ ուրիշ երկիրներու համար։

«ՐԱՊՊԸՆ ԱԶԻՄ ԿԻՒՆԻՒ ՎԷ ՓԷՅՂԱՄՊԷՐԼԻՔԼԷՐԻՆ ԻԹՄԱՄԸ»

(Հայատառ-Տաճկերէն) թղթակազմ—հատը 25 սէնթ։

«ԷՕԼԻՒԼԷՐ ՆԵՐԷ՞ՏԷ ՏԻՐԼԷՐ» (Հայատառ-Տաճկերէն) թերթիկ ուզողին ձրի կը ղրկուի։

Բոլոր ապրանքները ղրկուելու են յետագայ հասցէին.

A. S. Zakian, 2755 Broadway, New York City, U. S. A

Fonds A.R.A.M

Յ. ՏԱՐԱԵԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, 44

Անգլիական և ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ու իր ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր հաճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Քաջալերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 33 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկն. բժշգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՃԱՇԱՐԱՆ

Մածո՛ւն, մածո՛ւն...

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓԱՓԿԱՃԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱԶԲԸ ԼՈՅՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, rue de la Sorbonne, ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro Saint-Michel — Odéon

INSTALATION ELECTRIQUE

ԼՈՅՍ—ՈՒԺ—ԶԱՆԳԱԿ

Կ՛ստանձնեմ ամէն տեսակ ելեքտրական զետեղումներ ու նորոգութիւններ, արագ և խնամուած աշխատանք։

Խիստ չափաւոր գին, գրեր հետեւեալ հասցէին.

A. Jamgotchian. 6 Passage Lathiule. Paris 18me.

—ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԵՐԹԵՐ—

Փարիզ. Մարսիլիա, Վենետիկ, Սոֆիա, Պոլիս, Իզմիր, Ատանա, Թէհրան, Գահիրէ և Աղէքսանդրիայ, հրատարակուած ամէն տեսակ հայերէն թերթեր ունենալ փափաքողներ, թող դիմեն հասցէիս։

Nerses Ghaxikian

Alexandrie Egypte

ՀԱՅ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌ

ՀՐԱՆՏ ԱՊԱՀՈՒՆԻ

Խիստ լաւ ապրանքներ ունի։ Հայրենակիցներ, դիմեցէք և փորձեցէք Գոհ պիտի մնաք։

25, rue Buffault, 25

Metro Cadet

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏ

Օրաթերթ, 3երորդ տարի— Կ. Պոլիս

«Ազատամարտ» սկսած է վերհրատարակուիլ, «Ճակատամարտ» անունով։ Բաժանորդագրութիւններու համար դիմել «Վերածնունդ»ի տնօրէնութեան։

Տարեկան բաժնեգին 80 ֆր.։

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ԲԱՑԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ ՃՈՒԽ ՏԱՌԵՐՈՎ և Կ՛ՍՏԱՆԱՁՆԷ

տպագրական ամէն լեզուէ գործեր

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ, եւայլն, եւայլն, եւայլն։

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

"VERADZENOUNT"

"La Renaissance"

Journal Arménien

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 34-35

Փարիզ, 20 Նոյեմբեր 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանը եւ բրիտանական վարչապետի յայտարարութիւնը — ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Նամակ Հայաստանէն — Ա. Ս.

Մէկ ձակատ — Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ

Աքսորի ճամբուն վրայ, Դ.— բաժանումը — ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Արձագանգներ Հայ կեանքէն — Լ. Հ.

Ազգային եւ տեղական լուրեր

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (Xe)

Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

կը հրատարակուի ամէն շաբաթ
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք
Ամերիկայի համար 5 տոլար

ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԿԱՆԽԻԿ

Դրամ, Նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին
Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

ՆՈՒԷՐ ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի 1920Ի ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ, ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԵՒ ՃՈԽ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆՈՎ, ՍԵՒ ՈՒ ԳՈՒՆԱՒՈՐ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

ՁՐԻ ՊԻՏԻ ՏՐՈՒԻ

մեր բոլոր այն բաժանորդներուն՝ որոնք մինչեւ 1919 Դեկտ. 1 կը փակեն իրենց հին հաշիւները ու կը բաժանորդագրուին 1920ի համար, կանխիկ վճարելով իրենց բաժնեգինը:

Այս նուէրէն կ՚օգտուին նաև 1920ի նոր բաժանորդները, եթէ բաժանորդագրուին մինչեւ 1919 Դեկտ. 1:

Այս կարգադրութիւնը հիմակուց կը ծանուցանենք որպէս զի անկից կարենան օգտուիլ մեր արտասահմանի բաժանորդներն ու ընթերցողները:

1919 Դեկտ. 1էն վերջ ՈՉ ՈՔԻ բացառութիւն չենք ըներ:

«Վերածնունդ»ի տարեցոյցը այլապէս պիտի ծախուի ոչ շատ համեստ գինով մը, նկատի ունենալով անոր համար եղած բաւական խոշոր ծախքերն ու աշխատանքը: Բուն գինը կը ծանուցուի երբ տարեցոյցը հրապարակ ելնէ:

ՕԳՏՈՒԵՑԷ՛Ք ԱՌԻԹԷՆ:

PHOTOGRAPHE D'ART.
Abel
ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ
5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.
ASCENSEUR

Fonds A.R.A.M

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 34—35(65).—20 ՆՈՅՄ. 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

ԵՒ

ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Չինաղաղարէն տարի մը յետոյ միայն, Նոյեմբերի 8 ին, Մեծ Բրիտանիոյ վարչապետը քաղաքական ճառի մը մէջ, պաշտօնական կերպով և առաւել կամ նուազ որոշ, կը խօսի Թիւրքիոյ և նախկին Թիւրքաց-Հայաստանի մասին։

Այդ ճառը որոշ հետաքրքրութիւն ունի մեզ համար մանաւանդ այն պատճառով, որ այս մէկ տարուան ընթացքին դաշնակից պետութիւններէն ոչ մին բարեհաճեց Հայաստանի անկախութեան վրայ խօսք ընել և գէթ սկզբունքով, առանց մանրամասն սահմաններու ցուցադրութեան, ընդունիլ այդ անկախութիւնը։

Ընդհակառակն, այս մէկ տարուայ ընթացքին որոշ բացասական վերաբերմունք տեսաւ հայ ժողովուրդը. այն ժողովուրդը, որ պատերազմի չորս զարհուրելի տարիներու մէջ այնքան զոհ տուաւ և այնպէս յերմութեամբ պայքարեց դաշնակիցներու դատին համար։

Fonds A.R.A.M

Հայ ժողովուրդը տեսաւ, որ Կովկասի մէջ գոյութիւն ունեցող թաթար բէգերու և խաներու աւազակային կառավարութիւնը որոշ աջակցութիւն ստացաւ դաշնակիցներէն։ Այն թաթար բէգերն ու խանները, որ տաճիկ և գերման կառավարութիւններու հետ դաշնակցած կը զարնէին հայկական բանակի թիկունքին և կը պայքարէին ամեն կերպ Ռուսաստանի, Ֆրանսայի, Անգլիոյ դէմ։

Հայ ժողովուրդը տեսաւ, որ Ադրբէջանը և Վրաստանը ո՛չ միայն տաճիկ և գերման կառավարութիւններէն ամէն տեսակ օժանդակութիւն ստացան 1918 թուականի գերման-տաճկական յաղթութիւններու շրջանին, այլև այն ժամանակ սիրաշահուեցան, երբ Տաճկաստանին ու Գերմանիային փոխարինեց համաձայնական զօրքը Անդրկովկասի մէջ։

Մէկ տարի է, որ ընդհանուր զինադադար է հրատարակուած, և սակայն Հայաստանը ոչ մէկ օր, ոչ մէկ ժամ հանգիստ չունեցաւ այդ մէկ տարուայ ընթացքին, երբ այնքան հնարաւոր էր բան մը ընել վերջապէս իրենց «փոքր դաշնակցին» համար։

Օրուայ «շահերը» աւելի արժէք ստացան, քան փոքր դաշնակցի ցոյց տուած անվերջանալի հաւատարմութիւնը, և պատերազմի ընթացքին ներքողուած փոքր ազգերու իրաւունքին վրայ ապերախտ ձեռքերով սպունգ քաշուեցաւ։

Թաթարները դաշնակիցներու գալէն առաջ անկազմակերպ էին, և չունէին կանոնաւոր զինուորական բանակ։ Անգամ տաճկաստանի և Գերմանիոյ տիրապետութեան օրերուն՝ անոնք չկրցան ներքնապէս որոշ ոյժ ստանալ։ Բայց դաշնակիցներու ժամանակ՝ թաթար խաներն ու բէգերը հնարաւորութիւն ունեցան կազմակերպուելու և վտանգաւոր դառնալու Հայ գիւղացի ժողովուրդի համար՝ իրենց շարունակական յարձակումներով և ամէն կարգի դաւադրութիւններով։

Հայկական Ղարաբաղը, որ տաճկական արշաւանքի ժամանակ իսկ ազատ մնաց և ունեցաւ իր ներքին ժողովրդական կառավարութիւնը—դաշնակիցներու գալէն յետոյ ենթարկուեցաւ Ադրբէջանի աւազակային կառավարութեան և անոր ոճրագործ ընդհանուր նահանգապետին։ Զանգեզուրը հինգ անգամ յարձակման ենթարկուեցաւ այդ նոյն աւազակաբարոյ բէգերու կողմէ։ Նախիջեւանը և Արաքսի հովիտի միւս մասերը դարձան Ադրբէջանի ու թուրք գործակալներու և զինեալ ժասերու գործունէութեան վայր։

Եւ անդին, սահմանի միւս կողմը, Մուսթաֆա Քէմալը հնարաւորութիւն ունեցաւ «Իթթիհատի» արիւնոտ գործը վերակազմելու և շարունակելու։

Կարելի՞ է ըսել արդեօք, որ այս բոլորը անխուսափելի էին, որ դաշնակիցները հնարաւորութենէ զուրկ էին կռուելու այդ երեւոյթներու դէմ։ Ի՞նչ էր Հայ ժողովուրդին ուզածը։ Հինգ տարուան երկարատեւ պայքարներուն մէջ և անհնարին զոհողութիւններու հետեւանքով Հայ ժողովուրդը ուժասպառուած էր։ Բայց չնայելով այդ պարագային՝ մեր չարքաշ ժողովուրդը նորէն կարող էր կռուիլ և պահպանել Արեւելքի մէջ քաղաքական հաւասարակշռութիւնը, պահպանել իր հայրենի հողը, խոչընդոտ հանդիսանալ համա-

Fonds A.R.A.M

թուրանականութեան այլամերժ ու նուաճողական ծրագիրներու իրականացման:

Սակայն դաշնակցի տարրական պարտականութիւնը զլացուեցաւ հայերուն, ոգմամբերք իսկ, տասը հազար հրացան իսկ, մի քանի միլիոն փամփուշտ իսկ խնայուեցաւ մեզի: Եւ այս այն ժամանակ, երբ թաթարները կը զինուէին, կը զինուէին անվերջ:

Դաշնակիցներու կարծիքով զինել Հայերը՝ կը նշանակէր գրգռել Կովկասեան միւս ժողովուրդները — վրացին և Թաթարը:

Թէեւ վրացին և թաթարը զինուեցան գերման-տաճկական տիրապետութեան օրերուն և կը շարունակէին զինուիլ այնուհետեւ ևս:

Ահաւասիկ Հայ ժողովրդի կացութիւնը մէկ տարուայ կեղծաւոր «զինադադարի» ընթացքին:

Եւ այդ մէկ տարուայ ընթացքին մէջ Հաշտութեան կոնֆէրանսն ալ իր հերթին ճնաց լուռ, զարմանալի կերպով համր մեր բոլոր դիմումներուն և Հայ ժողովուրդի ճիչերուն ի պատասխան:

Զայներ կը լսուէին, թէ դժուար է լուծել Թուրքիոյ հարցը, թէ Մուսթաֆա Քէմալի շարժումը պետութիւնները կը դնէ անելի մը առջեւ, թէ պէտք է կենցաղաձեւ մը գտնել տաճիկ կառավարութեան հետ, թէ պէտք է բանակցիլ անգամ Անատօլուի «ապստամբներուն» հետ և այլ անվերջ ծրագիրներ:

Այս բոլոր յոռի տրամադրութիւններուն արձագանգ կը հանդիսանար պաշտօնական Ֆրանսայի մեծ օրաթերթը «Temps», որ պարզապէս կրսէր, թէ Սուրիոյ, Արաբիոյ, Միջագետքի անյատումէն յետոյ՝ Թուրքիան կրնայ իր գոյութիւնը շարունակել իբրեւ անկախ պետութիւն՝ Ադրիանապօլսէն մինչև Պարսիկ սահմանը տարածուող հողամասերու վրայ:

Իսկ Հայ ժողովուրդի իրաւունքներուն և Հայաստանի անկախութեան նկատմամբ կամ անորոշ, անմիտ խօսքեր և կամ «լռութիւն, լռութիւն անսահման»: Այս լռութիւնը խզուեցաւ Նոյեմբերի 8-ին Բրիտանական վարչապետի կարեւոր յայտարարութեամբ:

Յայտարարութեան մեզ վերաբերեալ մասը քանի մը տող է միայն, որ մենք պէտք կը համարենք սակայն վեր հանել և հայ ընթերցողի ուշադրութեան յանձնել: Այդ քանի մը տողը ունին երեք կարեւոր կէտեր.—

Առաջինն այն է, ուր Թուրքիոյ «ամբողջութիւնը» Սուրիոյ, Արաբիոյ և Միջագետքի անյատումէն զատ՝ պիտի ունենայ նաեւ ուրիշ անյատում: «Թուրքիոյ այն մասերը, որ հայեր կը բնակուին, պէտք է ազատուին թրքական տիրապետութենէն, ինչպէս ազատուեցան Արաբները, ինչպէս ազատուեցան Յոյները»: Այսպէս կը յայտարարէ բրիտանական վարչապետը և կաւելցնէ, որ այս մասին արդէն համաձայնութիւն կայ դաշնակիցներու միջեւ:

Բրիտանական վարչապետը չի որոշեր «հայկական հողամասերու» սահմանները և չէ ճշդեր անոնց պարունակութիւնը: Սա մէկ պակաս է անշուշտ, բայց դժուար է պահանջել, որ այդ կարգի յայտարարութիւններու մէջ մանրամասներ ըլլան:

Կարեւորն այն է, որ Հայաստանի անկախութիւնը պաշտօնապէս կը յայտարարուի այսօր իբրեւ ո ր ո շ ո ւ մ, որի նկատմամբ այլևս վէճ չկայ դաշնա-

Fonds A.R.A.M

կիցներու միջև, Հաշտութեան ժողովի մէջ։

Երկրորդ կարևոր կէտն այն է, որ անկախ Հայաստանը ազատ ելք պիտի ունենայ դէպի Սև ծով։ «Սև ծովի նաւահանգիստները պէտք է բաց բլլան ազատագրուած ազգերու առջեւ։»

Միջերկրականի մասին խօսք չկայ այդ յայտարարութեան մէջ, բայց այդ բացակայութիւնը ամենևին չպէտք է ենթադրել տայ, թէ խնդիրը լուծուած է բացասական կերպով։ Ընդհակառակն այնպէս, ինչպէս արձանագրուած են այդ խօսքերը մամուլի մէջ, որոշ հիմք կայ ենթադրելու, թէ բրիտանական վարչապետի յայտարարութեան այդ մասը կուզէ աւելի ևս սահմանափակել ծնացած թիւրքական պետութեան իրաւունքը ծովի վրայ։

Սեւ Ծովի նաւահանգիստները բաց յայտարարելով, ճառն անմիջապէս կ'անցնի ուրիշ սահմանափակման։ Եւ այդ կը կազմէ անոր յայտարարութեան երրորդ կարեւոր կէտը։

Նեղուցները—Բոսֆորը և Դարտանելը—չպիտի պատկանին թուրքական պետութեան, «քանի որ Թիւրքիան չպահեց իրեն տրուած լիազօրութիւնը և պրուսական միլիտարիստական իշխանութեան հրամանին համաձայն փակեց նեղուցները համաձայնական պետութիւններու առջեւ։» Քիչ է բսուած, բայց այն, ինչ ըսուած է՝ կարեւոր է թէ մեզ համար և թէ Թիւրքիոյ ճակատագիրը որոշելու տեսակէտով։

Բրիտանական վարչապետը այդ քիչ տողերու մէջ ըսած է նաև, որ Թիւրքիոյ զանազան մասերու վրայ որոշ պարտականութիւն յանձն առնելու խնդիրը բաժնուած է պետութիւններու միջեւ և որ այդ տեսակէտով ալ որոշ համաձայնութիւն կայ։

Ակնարկութիւն է ըստ երեւոյթին մանդատի խնդրի վրայ, բայց մեզ համար այնքան անորոշ, որ անկարելի է որև է մեկնաբանութիւն տալ։

Կ'սպասենք, որ վերջապէս Հաշտութեան կոնֆէրանսն անցնի Թիւրքիոյ խնդրին և Հայաստանի համար ալ լեզուն բացուի վերջապէս։

Իսկ մինչ այն, բրիտանական վարչապետի յայտարարութիւնը, թէև այնքան ժլատ, պէտք է համարել մեկ քայլ մեր չարաբաստիկ խնդրի լուծման ճանապարհին . . .։

Fonds A.R.A.M

ՆՍՏԱԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

(Սեփական Թղթակցութիւն)

Երեւան, 12 Սեպտ.

Պարենաւորման սուր ճգնաժամը դեռ չի անցել երկրից։ Ամերիկայից հասած հացը բաւականին լաւացրեց ժողովրդի դրութիւնը, բայց երկրի որոշ մասերում սովը դեռ շարունակւում է։ Սովի գլխաւոր պատճառն այնքան մթերքների պակասը չէ, որքան տեղափոխութեան դժուարութիւնը և Վրաստանի անբարեացակամ քաղաքականութիւնը։

Բաթում թափւած է հարիւր հազարաւոր փթերով զանազան ապրանք, բայց Վրաց կառավարութիւնը զանազան պատրւակներով արգելք է հանդիսանում այդ ապրանքների տեղափոխութեան։ Փորձեր էինք անում որոշ համաձայնութեան յանգիլ Վրաստանի հետ. մեր բանակցութիւնների վերջին փորձն այն է եղել, որ վրացիք նոր պայմաններ են առաջարկում սահմանների վերաբերմամբ. նրանք պահանջում են ամբողջ Ախալքալաքի գաւառը և Լոռիից՝ մինչեւ Լալուար սարը — Ալլահ Վերդիի հանքերը թողնելով երկու պետութիւնների խառն կառավարութեան։ Այս պայմանները տեւելու են մինչեւ Փարիզի կոնֆէրանսի վճիռը, որից յետոյ Փարիզում ընդունուած սահմանները պարտադիր են լինելու երկու կողմերի համար էլ։

Վրացիները տեղեկանալով անգլիական զօրքի կովկասից հեռանալու մասին՝ զօրաշարժումներ էին անում և որոշ գործողութիւններ կատարում վերջերս Լոռու շրջանի չէզոք հողամասի շրջանում։ Սակայն մեր համապատասխան հակադիր գործողութիւնները ստիպեցին նրանց յետ կանգնել իրենց մտադրութիւնից։ Վրացիների զրահապատ գնացքը, որ մօտեցել էր չէզոք հողամասին՝ յետ քաշւեց և զօրամասերի հետ միասին վերադարձաւ Թիֆլիս։ Այժմ Թիֆլիսում գտնւած Վրացիների հետ բանակցող Հայաստանի հանրապետութեան ներկայացուցիչները Վրաստանի կառավարութեան հետ որոշ համաձայնութեան եկան և այդ էր պատճառը, որ Գեգեչկորին յայտարարեց Երեւանի իր դիւանագիտական միսիայի միջոցով, որ Հայերը բոլորովին հանգիստ կարող են լինել, որ չէզոք հողամասի նկատմամբ ոչ մի ագրեսիւ նպատակ չունին. այդ հողամասը կը կառավարւի նախկին կարգերով — խառն վարչական մարմնի միջոցով, գլուխ ունենալով անգլիական մի ներկայացուցիչ։ Մեր անկեղծ ցանկութիւնն է ընդհանրապէս վրացիների հետ որոշ համաձայնութեան գալ, որի համար արդէն մեր ներկայացուցիչը գտնւում է Թիֆլիսում։

Ադրբէջանցիք ցանկութիւն յայտնեցին համագործակցել Բագ-

Fonds A.R.A.M

ւում, ի նկատի ունենալով ինչ-ինչ քաղաքական նպատակներ։ Սակայն բանակցող կողմերը համաձայնութեան չեկան և վերջնականապէս նշանակւած է Թիֆլիսում։

Զանազան պատրւակներով առայժմ այդ համագումարի նիստերը ձըգձգւում են, դեռեւս գործի չեն անցել. երեւի սպասում են անգլիացիների վերջնական մեկնելուն, որպէսզի որոշ քաղաքական ակտեր կատարելուց յետոյ վրացիներն ու ատրբէջանցիք նոր միայն ձեռնարկեն բանակցութիւնների։ Դրանով են բացատրւում Լոռու չէզոք հողամասում կատարւած պատրաստութիւնները։

Այսպէս ուրեմն բանակցութիւնները դեռ չեն սկսած (մասնակի խնդիրների նկատմամբ միայն վրացիների և մեր ներկայացուցչի միջեւ լինում են բանակցութիւններ)։ Վրացիները դանդաղում են և միեւնոյն ժամանակ սերձենում ադրբէջանցիներին։ Դենիկինեան վտանգը պատճառ վերցրած զինակցութեան որոշ դաշն կնքեցին այս երկու պետութիւնները։

Ադրբէջանը իր բանակի ռուս սպաներին և զինւորական պաշտօնեաներին հեռացրել և տեղերը տւել է վրացիներին։ Վրաստանին տւեց նաեւ խոշոր դրամական փոխառութիւն և այլ կարգի դիւրութիւններ։ Վրաստանի և Բաթումի սահմանի վրայ տեղաւորւած է ատրբէջանեան մի զօրագունդ, երեւի այն նպատակով, որ աւելի հեշտութեամբ գրաւեն Բաթումը և մահմետական աջարացիները չըդիմադրեն մահմետական ադրբէջանցիներին։ Այս տեսակէտից և շատ ուրիշ ներքին տարաձայնութիւնները հարթելու համար Բաթումում Սեպտ. 2-ից բացւած է մահմետականների և վրացիների համագումարը։ Բաթումի շրջանից միայն մասնակցում են 150 հոգի։ Հեռագրական լուր կայ արդէն, որ այդ համագումարը բանաձև է հանել Աջարիան միացնելու Վրաստանին. այս բանաձեւը մեծ յուզում է առաջ բերել կամաւորական շարքերում, որոնք ոչ մի գնով չեն ուզում Բաթումը զիջել վրացիներին, որին արդէն փաստօրէն տիրում են կամաւորները։ Բաթումից դեռ եւս չէ հեռացած անգլիական զօրքը։

Վրաստանի հետ զինակցութիւն կնքելուց յետոյ Ադրբէջանը Հայաստանի վերաբերմամբ դարձել է բաւական յանդուգն և ագրեսիւ։ Բոլոր նշաններից պարզ երեւում է, որ նա ուզում է ընդհարում առաջ բերել երկու պետութիւնների միջեւ այն դիտումով, որ Հայաստանի ներսի խլամներին ոտքի հանելով կարողանայ Ադրբէջանին կցել ոչ միայն Ղարաբաղը, որն արդէն կցել են, այլ եւ Զանգեզուրը, Նախիջեւանի շրջանն ու Շարուրը։ Շարուր-Նախիջեւանում երկար ժամանակ վխտում էին ադրբէջանեան և տաճկական կոմիսարներ, որոնց յաջողւեց տեղական մահմետական տարրերը ոտքի հանել Հայաստանի կառավարութեան և զօրքի դէմ ու դրսի ուժերի օգնութեամբ Յունիսի վերջերին սկսեցին Նախիջեւանն ու Շարուրը աղմկել։ Թըշնամին ուժեղ էր և տեղում գտնւած կառավարական սակաւաթիւ զօրքը ստիպւած եղաւ նահանջել դէպի Դարալագեազ, երկար ժամանակ դիմադրելուց յետոյ։

Զօրքը իր նահանջին կարողացաւ դուրս հանել Նախիջեւանից մօտ 4000 ազգաբնակութիւն, մնացած հայ ժողովրդի վիճակը յայտնի չէ, մի մասը

Fonds A.R.A.M

գաղթել է դէպի Թաւրիզ, միւս մասը կոտորուել։ Մի ամսից աւել է, որ Շարուրի բերան Բէյուկ-Վետիի շրջանում թուրքերը ոտքի են ելել, դաւադրութեամբ սպանել մեր զինուորներին։ Մեր զինուորական իշխանութիւնը կտրուկ միջոցներ ձեռք առաւ այդ ապստամբութիւնը ճնշելու, սակայն մի քանի անգամայ մեր յարձակումներն անյաջող անցան և մինչեւ օրս Բէյուկ-Վետին մնում է չընաճաւած և ապստամբ վիճակում, թէեւ մեր զօրքերի մի մասը մտել է գիւղը, գրաւել նրա կարեւոր մասերն ու բարձունքները, բայց բոլորովին գրաւել — մի քանի ձախողակ հանգամանքների պատճառով դեռ եւս չի յաջողւել։ Մեր զօրքերը յետ են քաշւել և սպասողական վիճակ ունին Ղամարլուի շրջակում։

Լուրեր հասան, որ Գողթան գաւառը շրջապատւած է թուրքերով և սպառնում են ժողովրդին կոտորածով, եթէ անձնատուր և զինաթափ չըլինի տեղական ժողովուրդը։ Տանակերտը գրաւուած է, սպառնում են Ագուլիսներին։ Այսօր լուր եկաւ, որ Գողթանը կարճ դիմադրութիւնից յետոյ անձնատուր է եղել, միւս կողմից էլ Նախիջեւանի լեռնային շրջանում Նորսը գրաւելով՝ առաջ են շարժւել և ներկայումս Հիլազար և Թեմուր գիւղերի շրջանում կատաղի կռիւ է։ Ինչպէս տեսնում էք, թշնամին այս ռազմական գործողութիւններով նպատակ ունի մի կողմից ամբողջացնել Նախիջեւանի շրջանը, միւս կողմից կտրել ու չեզոքացնել Զանգեզուրը, որպէսզի ապագայում հնարաւորութիւն ունենայ իր բովանդակ ուժերով Զանգեզուրի վրայ յարձակւելու։ Կառավարութիւնը համապատասխան միջոցներ է ձեռք առել։ Գողթանը գրաւուած է թուրքերի կողմից, բայց կոտորած չի եղել։

Ամսիս 5-ին Բէյուկ-Վետիի ապստամբները մի փորձ արին իրենց դիմացի դիրքը գրաւելու, բայց մեր զօրքերի կատաղի յարձակումը նրանց յետ կասեցրեց և նորից մտան Բէյուկ Վէտիի խրամատները։

Այս բոլորը կրկնում ենք նրա համար, որպէսզի հասկանալի լինի թէ ինչպէս է կատարում առհասարակ իր ամէն տեսակի խոստումները մեր դիմացը կանգնած Ադրբէջանի կառավարութիւնը։ Այս յարձակումներն ու դաւադրական ծրագրի իրագործումը կատարւում է այն ժամանակ, երբ մի քանի օր առաջ հանդիսաւորապէս Հայաստանի գերագոյն կոմիսար Հասքելին Ադրբէջանի կառավարութիւնը խոստում է տւել զինադադար անելու և թոյլ չտալու որ և է զօրաշարժում։ Պաշտօնապէս ոևէ պատերազմ յայտարարւած չէ Ադրբէջանին և Ադրբէջանն էլ մեզ չէ յայտարարած նոյնը, բայց ինչպէս տեսնում էք փաստօրէն կատարւում են ռազմական գործողութիւններ։ Այդ դեռ բաւական չէ, այնքան յանդուգն է Ադրբէջանը, որ առանց քաշւելու յայտնել է Հասկելին, թէ համաձայն է զինադադարին և ինքը կը հրահանգէ իր ներկայացուցչին, որպէսզի Բէյուկ-Վետիի և Շարուր-Նախիջեւանի շրջանում կռիւները դադարին։ Պարզ է ուրեմն որ մեր երկրի ներսում, Ադրբէջանի կառավարութիւնն է որ հրահանգ է ուղարկում իր ներկայացուցչին զինադադար անելու։

Fonds A.R.A.M

Ադրբէջանի կառավարութիւնը շտապել է նաև ընդհ. նահանգապետ նշանակել մի թուրքի՝ Շարուր-Նախիջեւան և Գողթան շրջանների համար, միաժամանակ շարունակելով զանազան շրջաններում ռազմական գործողութիւններ որոշ կանխամտածւած ծրագրով։ Գաղտնիք չէ ի հարկէ, որ այս բոլոր զօրաշարժերի և դաւադրական ծրագրի իրագործման մէջ մեծ մասնակցութիւն ունի Տաճկաստանն իր յայտնի ու գաղտնի գործակալներով։

Ղարաբաղի ժողովուրդը թէղանօթի և գնդացիրների սպառնալիքի տակ որոշ համաձայնութեան է եկել Ադրբէջանի հետ, ընդունելով Ադրբէջանի իշխանութիւնը ժամանակաւորապէս մինչեւ Փարիզի կոնֆէրանսի վճիռը, ճանաչում է Ղարաբաղի գեն. նահարգապետութիւնը, որի քաղաքացիական մասի ներկայացուցիչը պիտի լինի մի հայ, կից ունենալով նաեւ երեքական հայ և թուրք պատգամաւորների խորհուրդ։

Զանգեզուրը դեռ մնում է կանգուն և դիմադրական կորովի բարձրութեամբ, որպէս երբեմնի անառիկ Զէյթունը։ Մի խորհրդանշան, որ շարունակում է իր դիմադրութիւնը, տեղ-տեղ նոյնիսկ մեծ կորուստներով յետ է մղել ատրբէջանեան զօրքերի յարձակումը։

Սուրմալուի, Սարիղամիշի շրջանները վերջին ժամանակներս անհանգիստ դարձան։ Կողբն անցել է Թշնամու ձեռքը, ժողովուրդը քաշւել հեռացել է և ապաստան գտել աւելի ապահով վայրերում։ Ընդհանրապէս պիտի նկատել, որ այս վերջին օրերում թուրք-տաճկա-քրդական ընդհանուր շարժումէ նկատւում մեր սահմանամերձ շրջաններում և երկրի ներսում։ Ղարսի շրջանը հանգիստ է հնարաւորութեան սահմանում։ Մեր զօրքերը հերոսական դիմադրութիւն են ցոյց տալիս մեր երկիրն օղակող Թշնամուն։

Զօրքի տրամադրութիւնը յատկապէս Ղարսի շրջանում բարձր է։ Օգոստոսի 30-ին, առաւօտեան, տաճիկ-քրդական ոյժերը շրջապատեցին սեր զօրամասերը Ղարս-Սարիղամիշեան գիծը կտրելու համար։ Սակայն մեր զօրքերը վճռական յարձակման դիմեցին և յամառ կուիւ յետոյ շպրտեցին Թշնամուն մեծ կորուստներով կարակուրդ։ Մեր սպաներն ու զինուորները կուեցին աչքի ընկնող քաջութեամբ։ Ղարս-Սարիղամիշեան գիծը վերջնականապէս ապահովելու համար Օգոստոսի 31-ին մեր զօրքերն առաջ շարժւեցին Դեվիկի և կարակուրտի ուղղութեամբ, կարակուրտը գրաււեց մերոց կողմից, Թշնամին մեծ կորուստներով յետ նահանջեց դէպի Բարեոյ գիւղը, գրաււած է մեր զօրքերով նաեւ Դեվիկի ուղղութեամբ ձգւող լեռնաշղթան։ Մերոնց ձեռքին է վերելան բարձունքը։

Սեպտ. 6-ին Սուրմալուի շրջանում վխտացող քրդական հրոսակները 500-ի չափ ձիաւոր և հետևակ զօրքերով յարձակման փորձ արին Իգտիրի վրայ։ Թշնամին գիշերը մօտեցել էր արդէն գիւղի այգիներին և բռնել խճողին։ Գիւղում գտնւած զօրամասերի հետ միասին տեղական ազգաբնակութիւնը — փոքրից մեծը զէնքը ձեռին դուրս էր եկել հայրենի գիւղի պաշտպանութեան։ Քրդերը քանի գնում շատանում էին. տեղական թուրքական տարրերն էլ առնելով իրենց մէջ։ Սակայն մեր զօրքերի և տեղական հայ ազգաբնակութեան միացած

Fonds A.R.A.M

և ներդաշնակ դիմադրութիւնն ու յամառկոիւը ստիպեց Թշնամուն յետ նահանջել մերոնք յետապնդեցին Թշնամուն։

Այսպէս ուրեմն արիութեամբ է կուռւմ մեր զօրքը, թէեւ կխսաքաղց թէեւ տկլոր, թէեւ անկօշիկ։

Ինչպէս տեսաք, վերը յիշած մեր Թշնամու զօրական շարժուձեերից և մեր երկրի ներսում դաւադրական ծրագիրներից պարզուում է ակնյայտ կերպով, որ իսլամ գահակալները ձգտում են ընդհանուր ապստամբութիւն առաջ բերել առաջաւոր Ասիայում, որպէսզի ճնշուած գործ դնեն Փարիզի կոնֆէրանսի վրայ յօգուտ Տաճկաստանի։

Հայաստանի համար շատ ծանր դրուԹիւն է ստեղծուած, բայց մենք յոյս ունինք, որ պատուով դուրս կը գանք նաեւ ա՛յս փորձանքից։

Քանի՛ քանի փորձանքներ, շատ աւելի դաժան անցել են մեր գլխով։ Պէտք է ասել, որ մեր պետութեան դիմադրական ոգին բաւական բարձր է և հազիւ Թէ որ և է ուրտաքին ոյժ կարողանայ վտանգել մեզ, եԹէ մեզ յաջողւի դէԹ ժամանակաւորապէս հարԹելով մեր և Վրաստանի միջեւ սահմանային խնդիրը՝ կարողանանք կապւել դրսի աշխարհի հետ և մեզ համար անհրաժեշտ մԹերքների տեղափոխութիւնը կատարել անարգել։ Ա. Մ.

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Եղիշէ Արքեպ. Դուրեանին

Անուշաբոյր Հայաստանի ուռիներ
Մահը լացին քերթողներուն տարփակէզ՝
Որոնց քնարէն երգը վըճիտ լոյսին պէս
Մարգարտացուց մեր սրտին մէջ արցունքներ։

Ա՛լ տաճարներ Մեհեաններու կը փոխուին
Այդ գեղեցիկ աստուածներու հոգիով,
Որոնց հրաշքերմ աճիւնէն կեանք առնելով՝
Լոյս ճակատներ պիտի պըճնէ Մրտենին։

Արուսեակն ու Սէրը շաղկապուած իրարու,
Ինչպէս երկու մերկութիւններ նուիրական,
Սերունդներու մեծութեան հետ պիտի գան
Վեհ գաբափարն անմահութեամբ օժտելու։

Ու տարփաւոր քերթողներու շիրիմներ
Պիտի բուրեն սիրոյ գարունը վաղուան,
Համբոյրներու զըւարթ բոյներ պիտ՛ըլլան
Հայաստանի արտասուաթո՛ր ուռիներ...։

ԱՐՍԷՆ-ԵՐԿԱԹ

*

Fonds A.R.A.M

ՄԷԿ ՃԱԿԱՏ

«Ես կուզեմ առաջարկել ձեզ, որ հայկական հանրապետութիւնը տէրութիւններէն լիովին ճանչցուի, իբր անկախ պետութիւն»:

ՋԷՅՄՍ ԲՐԱՅՍ «Սանթրալ Հալի» միթինկին:

Օրուան նշանաբանն է այդ: Եւ գերագոյն ժամանակն է, որ իւրաքանչիւր հայ մարդ տոգորուի այդ փրկարար նշանաբանով, գիտակցի հրամայական անհրաժեշտութիւնը ուժերի ներդաշնակ ու գործօն համադրութեան: Հանդէպ թշնամու և բարեկամի, հա՛նդէպ գիշատիչ հորդաների, որ անդուլ յօշոտումեն հայրենիքի ցնցոտիապատ ու վտիտ մարմինը, հանդէպ դաշնակից պետութիւնների, որոնցից սպասում ենք մեր արդար իրաւունքի նուիրագործումը, հայ ազգը պէտք է ներկայացնէ մէկ ճակատ միայն թէ մայր-երկրում և թէ դուրսը, գաղութների մէջ, քաղաքակիրթ մարդկութեան առջեւ իրաւարար ատեանի առջեւ:

Վտանգը ուժգին բախում է մեր դռները, հայոց հորիզոնը դեռ պատած է անստուգութեան, կասկածի, երկիւղի մառախուղով, մեր ակնկալած աջակցութիւնը կարող է չգալ, ամերիկեան որոշումը կարող է ձգձգուիլ մինչեւ գարուն, Ամերիկան եւս կարող է յուսախաբ անել մեզ և այն ժամանակ մենք վերստին պիտի մատնուինք ի սաստ բախտի և հազարերորդ անգամը, մերկ, անպաշտպան անօգնական, պիտի ստիպուինք ապաւինել մեր սեփական ուժերին...

Արդէն իսկ անօգնական ենք: Բրիտանական զօրքը այսօր իսպառ հեռացած է Հայաստանից, ոչ մի ուրիշ պետութիւն տրամադիր չէ զինուորական աջակցութիւն յղելու դէպի Արարատ և Ամերիկայի ու դաշնակից պետութիւնների լիազօրը, Գնդապետ Հասքել, ի տես հայոց դրացիների խժդժութեանց ստիպուած է բաւականանալ սոսկ անզօր հրահանգներով ու յորդորներով... Թիւրքը անդուլ դաւեր է նիւթում, թաթարը անդուլ գրոհ է տալիս Հանրապետութեան դէմ, վրացին անգամ, քաջալերուած մեր մեծ «պաշտպանների» սրտաշարժ անգործութեամբ, շարունակում է իր ոտնձգութիւնները հայոց դէմ, արգելք դնելով Հայաստան գացող ռազմամթերքի, կենսապէտքերի և անգամ դեղ ու դարմանների վրայ:

Իսկ անդին՝ Թիւրքաց Հայաստանը Մուսթաֆա Քէմալի ճանկերի մէջ, հայութեան ցանցառ բեկորները մշտենջանաւոր սարսափի տակ, Կիլիկիան անգամ՝ թատր մասնակի կոտորածների, հայ ժողովուրդը ոչ մի տեղ ապահով...

Եւ այդ անվերջանալի ու դողացնող քաօսի մէջ, այդ հանուր անապահովութեան, թշնամանքի ու հալածանքի շրջանում մէկ գերագոյն սփոփանք ունինք, յենման մի կէտ, համեստ բայց զօրաւոր և յուսատու մի պատուար — մեր կազմակերպուած Պետութիւնը — որ իր անծայր, ողբերգական թշուառութեան մէջ իսկ ճակատապինդ ու խիզախ, կուրծք է տալիս բոլոր կործանարար հեղեղներին և առ այժմ կարողանում է պահել իր բազմաթիւ

Fonds A.R.A.M

ոսոխներին պատվառելի տարածութեան վրայ: Տաս ամիս առաջ նա դուրս նետեց իր հողերից քրիստոնեայ ղրացիին, որ մեր ծով տառապանքից օգտուելով, գերմանական սուլինների վրայ յենուած, յղացել էր նուաճողական ծրագիր, որոշել էր տիրանալ Հայաստանի մի մասին: Իսկ ընդամենը մէկ ամիս առաջ, հանրապետական զօրքը, բոբիկ, կիսամերկ և անպարէն, մի շարք փայլուն յաղթութիւններով չեզոքացրեց Թիւրքօ-Թաթարների յարձակողական ուժը, մաքրեց Ղարսի ամբողջ շրջանը և արիութեան ու անձնազոհութեան փաստերով հիացրեց օտարներին:

Այդ զօրքն է առ այժմ մեր յոյսն ու ապաւէնը, այդ պետութիւնն է առ այժմ հայութեան տենչանքների կոուանը, թէ այսօր, երբ գալարուում ենք ճգնաժամի մէջ և թէ վաղը, երբ մի անգամ եւս, չար բախտի դաւաճանութեամբ կարող ենք իսպառ լքուիլ աշխարհից, մնալ առանց mandataire-ի, մնալ առանց աջակցութեան: Դիտեցէք միայն այդ գետնաքարշ մամուլի յայտարարութիւնները, մեծ, ազդեցիկ օրգանների՝ որոնցից սպասում ենք մեր արդար դատի պաշտպանութիւնը, որոնք սակայն վերստին լքում են մեզ և վերստին փաստաբանում Թիւրքիոյ ամբողջութեան հին, բորբոսած հաւատամքը...

Ո՛ւր է աշխարհը, անտարբեր ու նոյնիսկ հեգնոտ՝ դէպի մեր անլուր Golgotha, դէպի մեր ծով զոհաբերութիւնները, դէպի մեր բոլոր աղերսագին դիմումները, դէպի մեր բոլոր յուսահատ հաւա՛րները:

Ո՛ւր է դիւանագիտութիւնը, բուէ ու անտարբեր դէպի բոլոր զգացական ու իտէական ազդակները —նա գործ ունի միայն ու միայն կենդանի, ազդու իրականութեանց հետ:

Հինգ դարու անարգ գերութիւնից յետոյ, դժոխային չարչարանքների ու անբաւ զոհաբերութիւնների գնով, Հայ ազգի մնացորդները — արեւելահայ ու արեւմտահայ ռազմիկ ու ժողովուրդ թեւ թեւի — ստեղծեցին այդ փոքրիկ հանրապետութիւնը: Պատուի, խղճի, հայրենասիրութեան պարտք էր իւրաքանչիւր հայի համար՝ գուրգուրանքով ողջունել այն և չանալ ամրապնդել ու զօրացնել այն՝ համայն ազգի միահամուռ աջակցութեամբ: Օտարը, Եւրոպան, Ամերիկան, որ պաշտօնապէս չյայտարարելով, իրականութեան մէջ ճանաչել էր առաջին Հայ Հանրապետութիւնը և յարաբերութեան մտել նրա հետ, օտարը, որ ուշի ուշով հետեւում էր մեր կեանքի անցուդարձին, կ'ուզէր տեսնել, թէ ինչպիսի ընդունելութիւն է գտնում հայոց անկախութեան այդ առաջին փորձը բոլոր հայ շրջաններում, մասնաւորապէս գաղութների մէջ, Պօլսէն մինչեւ Փարիզ, Գահիրէէն մինչեւ Լօնտոն ու Ամերիկայ:

Եւ օտարը շատ բան տեսաւ մեզ համար անպատուաբեր... Նա տեսնելու պէտք էլ չունէր. հայ մարդը, մեր «ներքին տաճիկը», հրապարակագրի կամ հռետորի ծիրանին հագած, ինքն էր հ ր ա պ ա ր ա կ ո վ, թեթեւամտօրէն, անգիտակից վատութեամբ վարկաբեկ անում Հայկական հանրապետութիւնը — ի մեծ ցնծութիւն մեր թշնամիների — հոչակելով այն իբրեւ խորթ, անհարազատ մի վիժուածք, իբրեւ Թիւրքի, գերմանի «ստեղծագործութիւն»: Եւ

Fonds A.R.A.M

մենք տխուր հարկի մէջ էինք — ամբողջ մէկուկէս տարի — ճանչցնել տալ հարապետութիւնը մերայիններին, նախ քան աշխատել, որ օտարը ճանաչէ այն: Գալոց պատմագիրը անհնարին ցաւուժով պիտի արձանագրէ այս հազուագիւտ aberration-ը, մտքի ու խղճի այս անօրինակ մթագնումը:

Չխօսինք սակայն անցեալի մասին, համարենք այն՝ անդառնալիօրէն անց: Բարեբախտաբար, չնչին փոքրամասնութիւն են այդ անգիտակիցները, որ այս բաղդատրող վայրկեաններուն ստանձնել են «ներքին տաճիկի» դերը և նրանք գտնուում են գրեթէ բացառապէս գաղութների մէջ, որոնք, յայտնի է, մշտադալար զետին են ամեն տեսակ բարքերի մնուցման համար:

Հայկական Հանրապետութեան գաղափարը կարճ միջոցում նուաճեց թիւրքահայ բազմամարդ գաղութները ևս — մտաւորականութիւն ու զանգուած — նուաճեց իր էութեան անդիմադրելի հրապոյրով, իր հերոսական մաքառումով ընդդէմ թշնամու, իր շինարար գործերով ու փորձերով:

Հայ գաղութային ժողովրդի առողջ բնազդը մի վայրկեան կարկամելուց յետոյ, խօսեց բարձրաձայն, իր անվերապահ համակրանքը յայտնելով Հայաստանի առաջին Հանրապետութեանը: Ապացոյց այն խանդավառ ընդունելութիւնը, որ գտաւ Ամերիկայի մէջ Հանրապետութեան միսսիօնը, Քաջազնունիի և Արմէն-Գարօի առաջնորդութեամբ: Ապացոյց և այն բազմաթիւ հանրագրութիւնները ու հեռագիրները, որ ստանում է շարունակ այլեայլ գաղութներից Հանրապետութեան Փարիզի պատուիրակութիւնը: Իսկ ի՞նչ ասել այն յուզիչ կոչի մասին, որ ուղղուեց Միխիթարեան միաբանութեան հինաւուրց օրգան «Բազմավէպ»ը, ի պաշտպանութիւն Հայոց նորածիլ անկախութեան: Մի անգամ ևս հոչակաւոր Ուխտը Հայ ժողովուրդի սրտից խօսեց, Հայ ժողովրդի դատը պաշտպանեց ընդդէմ անգիտակիցների ու ապիկարների:

Նա գիտէ, այդ ժողովուրդը, նա շատ աւելի լաւ գիտէ գնահատել իր ազգային արժէքները, քան որոշ կարգի մտաւորականներ. նա գիտէ որ, «ռուսահայ-թիւրքահայ վէճը» արուեստական յօրինուածք է մի քանի յանցագործ մտքերի. նա գիտէ, որ ռուսահայ լաւագոյն երիտասարդութիւնը երեսուն տարուց ի վեր ապրել ու շնչել է թիւրքահայ դատով, երեսուն տարուց ի վեր տապակուել է մարտիրոսութեան խարոյկների վրայ թիւրքաց Հայաստանի բոլոր ծայրերում, երագելով տեսնել մի օր անկախութեան դրօշը պարզուած թէկուզ մի հատիկ վիլայէթի մէջ, թէկուզ միայն Սասնոյ կամ Զէյթունի լեռնաստանում. նա գիտէ, որ անմիտ, անհեթեթ գրոյցներ են — տաճկի՛ գրոյց — ոմանց գաղտասուքները՝ թէ ռուսահայը կ՚ուզէ «կլլել» իր թիւրքահայ եղբօրը, թէ նա կը ձգտէ հեժեմօնիի, գերիշխանութեան, թէ «Դաշնակցութիւն»ը կուզէ բռնատիրել հրապարակին, թէ նա կը հալածէ այլադաւան հայ տորրերը. նա գիտէ, որ կովկասահայը, դաշնակցականը նոյնպէս հայ են, որ Ահարոնեաններն, Յատիսեաններն առնուազն նոյքան հայ են, որքան իրենց չարախօս հակառակորդները. նա գիտէ, վերջապէս, որ բոլոր քիչ-շատ առաջադէմ երկիրների մէջ կայ ազդեցիկ մի կուսակցութիւն, ժողովրդական քուէների մեծամասնութեան տիրացող, գիտէ, որ մի շարք նո-

Fonds A.R.A.M

բաստեղծ պետութիւնների մէջ—Լեհաստան, Չեխօ-Սլօվաքիա, Գերման-Աւբստրիա—ընկերվարական կուսակցութիւնն է իշխում պարլամենտի ու կառավարութեան մէջ, որ համոզուած ընկերվարականներն են Պիլգուդսկի, Մասարիկ, Ռենները, որ ընկերվարական է անգամ Վիլհելմ Բ-ի յաջորդը, գերման Հանրապետութեան նախագահն ու վարչապետը ևայլն ևայլն։

Հայ ժողովուրդը, արեւմտահայ թէ արեւելահայ, գիտէ այդ բոլորը և չի թոյլ տայ այլևս, որ մոլորեցնեն իր միտքը, թունաւորեն իր սիրտը ամեն տեսակ յախուռն ու այլանդակ զրոյցներով։

Անցեալն է անց։ Թողնենք հիւանդագին ու կորստաբեր պայքարը, գէթ մի քանի ամսով լռեցնենք ազգակործան կիրքը։ Եթէ գէթ այսօր ողջ հայութիւնը չխօսէ մէկ ընդհանուր բարբառով, վիժած է մեր դատը։ Այդ ընդհանուր բարբառի առաջին պահանջներից մինն այն է այս վայրկեանիս, որ ձգտենք ուշ քան երբէք միահամուռ ճիգերով արժեցնել աշխարհի առաջ մեր արեան գնով ձեռք բերուած Հանրապետութիւնը, ճանչցնել այն դաշնակից պետութիւններին։ Յուսով ենք, որ այդ պէս կը մտածէ նաեւ Փարիզի արեւմտահայ Պատուիրակութիւնը և որ այդ մտքով նա հրահանգ կըտայ իր ներկայացուցիչներին, մանաւանդ Լոնտոնի ներկայացուցչին։ Ամեռիկայի մէջ հանրապետական միսիոնի նպատակներից մինն է ճանաչել տալ Հայոց անկախ պետութիւնը Ամերիկեան կառավարութեանը։ Արեւմտահայ պատուիրակութիւնը ղրկել է իր յատուկ ներկայացուցիչը Ամերիկա։ Յուսով ենք, որ, ի սէր մեր դատի, այդ վերջինը չպիտի անէ մէկուսի քայլեր, այլ որ ամէնքը մէկ ճակատ պիտի ներկայացնեն թէ վաշինգտոնի կառավարութեան և թէ հանրային կարծիքի առջեւ. «Թիւրքահայ ռուսահայ» դատ չկա՛յ այն տեղ, կայ հայկական դատ և թող ըմբռնեն վերջապէս ամէնքը որ Հայոց Հանրապետութեան պաշտօնապէս ճանաչուիլը ազէտ չի բերի, այլ միայն բարիք ամբողջ հայ ազգի համար, ամբողջ հայ երկրի համար։

Եթէ դեռ կան հրապարակի վրայ անդարմանելիօրէն ծուռ մտքեր, խտրականութեան ցաւագար տենդով բռնուած, պէտք է չէզոքացնել նրանց վնասակար շահատակութիւնները, հայ և օտար շրջաններում։

Հանրապետութեան պատուիրակներին չէ, որ պիտի մեղադրեն անհաշտութեան մէջ։ Իրենց հաշտարար տրամադրութեան ամենամեծ ապացոյցը տուին նրանք մի տարի առաջ, երբ ընդունեցին Փարիզ գումարուած խորհրդաժողովը, իր չափազանց տարօրինակ կազմով, իբրեւ porte-paroles Թիւրքահայաստանի ու Թիւրքահայ դատի։ Այնուհետեւ գիջում գիջման վրայ։ Նոյնը երկրի մէջ։ Ո՞վ է բանադրանք հրատարակել «ժողովրդական Կուսակցութեան» դէմ։ Չակառակ որ Հայաստանի ժողովուրդը քիչ քուէ կուտայ այդ կուսակցութեան — Դաշնակցականները պատրաստ են այսօր ևս, ինչպէս միշտ ընդունել քօալիսիօն ձևի կառավարութիւն, պատրաստ են ձայն տալ, որ ժողովրդական կուսակցութեան մարդիկ ևս մտնեն Հայաստանի կառավարութեան մէջ։

Fonds A.R.A.M

Մենք աղանդաւոր չենք և համոզուած ենք, որ հայրենիքի փրկութեան ու վերաշինութեան հսկայ գործը մէկ կուսակցութեան գործ չէ, այլ բոլոր հայրենասէր տարրերի ներդաշնակ միութեան գործ։

Յանցաւոր կը լինին և գալոց սերունդների ձեռքով անարգ սիւնին կը գամուին նրանք, որոնք այս տագնապալի և ճակատագրական օրերում չեն ղեկավարուի ընդհանուր ու նուիրական գործի մտահոգութեամբ, չեն տոգորւեր հոգեվարք ժողովրդի իրական իղձերով, այլ առաջ կը տանեն լոկ անձնական քմահաճոյք և կր ցանեն հայոց հրապարակի վրայ խտրականութեան, դաւի ու պառակտումի թոյնը։

Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ

Աքսորի ձամբուն վրայ

(ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Դ.—ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն)

Երբ կառախումբը կանգ առաւ Սընճան Քէօյի կայարանին առջեւ, նախ կարեւորութիւն չընծայեցինք։ Կարծեցինք թէ սովորական դադարներէն մէկն էր։ Բայց ահա յանկարծ՝ մեզի հետ գտնուող զինուորները,— որոնք առաջուց հրահանգուած էին անշուշտ, հրացաններին առնելով դուրս խուժեցին վակոններէն։

Հետաքրքրուած՝ դէպի պատուհանները դիմեցինք։ Կառախումբը բուն կայարանին առջեւ չէր կեցած, այլ աւելի վեր, խոպան գետնի մը առջեւ, որուն մէկ անկիւնը բեռնակառքերու ամբողջ բազմութիւն մը։ Զորս դին քանի մը հիւղակներ միայն, որոնք ախոռի կը նմանէին։

Ոստիկանութեան քօմիսէր մը, ոստիկաններ, մօտը պահակ սպասող մէկ երկու ժանտարմա և սպաներ՝ արագ արագ հրամաններ կուտային կառապաններուն, որոնք յայտնի փութիկոտութեամբ մը սկսան բերել լծել կառքերուն։ Հիւղակի մը առջեւ՝ ժանտատեսիլ երեւոյթով քանի թուրք հետաքրքիրներ միայն, որոնք խնդալով իրարու բաներ մը կ'ըսէին, առանց աչքերնին կառախումբէն զատելու։

Վար իջնող զինուորները, կառախումբին երկու կողմերը դիրք բռնելով սուինները հրացաններուն անցուցին։

Զարմացած՝ իրարու կը նայէինք, առանց բան մը հասկցած լլլալու։

—Հասա՛նք, ըսաւ Խաչիկ Իտարէճեան, որ Կիկօին ու ինծի Շահէնի հետ վակօնը մտեր էր։

Fonds A.R.A.M

—Սընճան Քէօյ պիտի իյնեցնեն մեզ յարեց Կիկօ։

Բայց ոմանք թերահաւատ էին։ Չէին կարծեր որ այդքան աննշան տեղ մը ուր ոչ գիւղ, ոչ ալ քիչ շատ ներկայանալի բնակարան մը կը գտնուէր, կարելի պիտի ըլլար մեր ահագին խումբը տեղաւորել։

Եւ սակայն, մօտը անպատճառ բնակութիւն պէտք է գտնուէր, որովհետեւ առանց ատոր կայարանը գոյութիւն չպիտի ունենար։ Եւ կառքերը գոնէ, որոնք հետզհետէ կը լծուէին կառապաններուն կողմէ, այլեւս տարակոյսի տեղի չէին թողուր թէ մեզ ատկէ պիտի տանէին իրօք։ Ո՞ւր . . . ։ Յայտնի չէր։

Եւ այդ անստուգութիւնը ոչ մէկ մտահոգութիւն կը պատճառէր մեզի։ Ուրախ էինք նոյնիսկ։ Քանի որ կառքով պիտի երթայինք, ուրեմն մեր աքսորավայրը հեռու չէր։ Գոնէ մօտ պիտի մնայինք, պիտի կրնայինք շուտ շուտ թղթակցիլ մերիններուն հետ։ Եւ յետոյ աքսորավայրը որքան մօտ ըլլար, այնքան հաւանական ու արագ կը թուէր վերադարձը։ Շատերուս համար՝ ներքակալուելնէս ասդին անդրանիկ մխիթարութիւնը այդ անստուգութիւնն էր որ ընծայեց։

Դուրսը՝ սպաներուս, ոստիկաններուս երթեւեկը բոլորովին տենդագին բան մը կը դառնար հետզհետէ։ Կառապանները ձիերը լծած ատենին դժոխային աղմուկ մը կը հանէին։ Բանակ մըն էին արդէն։

Եւ ահա կեդրոնական բանտի տնօրէն Իպրահիմ պէյը, որ յանկարծ յայտնուեցաւ մեր դէմը, խումբ մը ոստիկաններու մէջ։ Ձեռքը թուղթ մը կար։ Կեցաւ, և ցած ձայնով բաներ մը ըսաւ ոստիկանի մը որ իսկոյն կառախումբէն վեր ելաւ։ Բոլորս ալ սկսանք խուժել դէպի այն վակօնը ուր մտեր էր, բայց տակաւին հոն չհասած, հասկցանք թէ ինչո՞ւ համար եկած էր։

—Կայարանին վրայ նայող պատուհանները բացէ՛ք, կ՛ըսէին մեր ընկերները իրարու։

Իմացանք նաեւ ոստիկանին ձայնը։

—Անոնք որոնց անունը պիտի կարդացուի, վար պիտի իջնեն կը պոռար։

Պատուհանները բացուեր էին արդէն, և ամէնքս ալ անոնց մէջ՝ իրարու վրայ խոնուած՝ ղուրս կը նայէինք հետաքրքրութեամբ։

Գիրուկ, կարճահասակ ոստիկանութեան քօմիսէր մը կրկնեց նոյն հրամանը, և անմիջապէս վերջ՝ Իպրահիմ պէյ սկսաւ կարդալ ձեռքի ցանկը։

—Քրի՛ս, Նամը տիկէրի (միւս անունը) Սիլվիօ Բիչի...

Անփոյթ, ձեռքերը գրպանը, Քրիս վար իջաւ և սկսաւ յառաջանալ դէպի ոստիկաններուն խումբը։ Զինքը կեցուցին ծառի մը մօտ։ Մեզի կը նայէր ժպտելով, ուսերը թոթուելով, ամէն բան, նոյն իսկ ամէնէն եղերական բանները արհամարող երեւոյթով մը, մինչդեռ ոստիկան մը որ մեր պատուհանին քով կեցած էր, կը մրմռար խնդալով.

—Պօմպաճը էանաֆրնտան...

Յետոյ կարդացուեցան ուրիշներու անուններ։ Հետզհետէ՝ Ակնունի, Խաժակ, Զարդարեան, Շահրիկեան, Սարգիս Մինասեան, Ենովք Շահէն, յեղափոխական կազմակերպութեանց բոլոր անդամները, Հայկազնը, Տոքթ. Տա

Fonds A.R.A.M

զաւարեան՝ որուն անունին չմոռցան հեգնօրէն աւելցնել Սեբաստիոյ նախորդ երեսփսխան տիտղոսը, մէկիկ մէկիկ կանչուելով վար կ'իջնէին ու կը կեռնային Քրիսթ մօտ։ Խումբը վայրկեանէ վայրկեան կը ստուարանար։ Ճիշտ այն առաջին ցանկն էր զոր Պոլսէն մեկնած գիշերնիս, կեդրոնական բանտին դրան առջեւ կարդացեր էին։

Այն տպաւորութիւնը ունեցեր էինք թէ այդ առաջին ցանկը կարդալէ վերջ պիտի կարդան նաև երկրորդը, և թէ ամէնքս ալ պիտի իջնէինք այդտեղ։ Բայց ահա Իպրահիմ պէյ պահ մը ընդհատեց ընթերցումը, և հրամայեց որ միայն անունները կարդացուողները վար իջնեն։

Ուրեմն մեզմէ մաս մը պիտի ճնայինք կառախումբին մէջ, հաւանականաբար երկրորդ ցանկին վրայ գտնուողները։

— Մենք ալ թերեւս էնկիւրի, կ'ըսէինք իրարու։

Տակաւ սկսանք աւելի ուշադրութեամբ դիտել այն ծառին շուրջը խմբուողները։ Մեծ մասամբ կուսակցականներն էին, բայց քանի՛ կը ստուարանային, այնքան խումբը կը կորանցնէր իր միատարը բնոյթը, կը դառնար խառնափնթոր բան մը, տեսակ մը մօզաիք, որուն մէջ կարելի էր այլևս ամէն տեսակ համոզման տէր մարդիկ գտնել։ Այն յեղափոխական տղոց մօտ ահա Արիստակէս Գասպարեանի պէս ծայրայեղ պահպանողական մը, ահա նաև Տօքթ. Ալլահվէրտին որ ոչ մէկ կապ ունէր ազգային իրերու հետ, և յետոյ կարգ մը բոլորովին աննշան մարդիկ որոնք առաջին անգամ կը տեսնէին այն բոլոր ծանօթ դէմքերը որոնց անունը կը կարդացուէր հետզհետէ, և որոնք ապշահար ու շփոթած՝ կը խորհէին թերեւս բախտին այն զարմանալի կատակին վրայ որ զիրենք յանկարծ այդ նշանաւոր մարդոց հետ կողք կողքի բերեր էր այսքան վրդովիչ արկածի մը մէջ։

Եւ ան դին՝ ընթերցումը կը շարունակուէր.

— Թիրիաքեան Հա՛յկ...

Ոտքերէն մէկը կապերով փաթթուած միջահասակ մարդ մը, ձեռքի գաւազանին օգնութեամբ՝ դժուարաւ իյաւ վակօնէն և կամաց կամաց սկսաւ յառաջանալ դէպի խումբը։

Բայց ահա անդին՝ Հայկ Թիրիաքեանն ալ,—«Ազատամարտ»ի տպարանին տնօրէնը,—վար կ'իջներ ուրիշ վակօնէ մը։

Քանի մը ոստիկաններ իսկոյն անոր մօտ վազեցին, «Նե՛րս, նե՛րս», պոռալով։ Բայց անիկա, առանց անոնց կարեւորութիւն ընծայելու, կը շարունակէր յառաջանալ։ Ոստիկանները ստիպուեցան բռնի կեցնել զինքը, և առաջ եկած շփոթութեան մէջ՝ Իպրահիմ պէյ ստիպուեցաւ ընդհատել ընթերցումը և հարցուց թէ ի՞նչ կայ։

Ըսին թէ մէկը վար իջած է առանց անունը կարդացուած ըլլալու։

— Նե՛րս, նե՛րս, գոռաց Իպրահիմ պէյ, երբ անունը կարդացուի, այնատեն կ'իջնէ։

Թիրիաքեան կը պնդէր.

— Հայկ Թիրիաքեանը ես եմ, իմ բոլոր ընկերներս այդտեղ են։

Միւսը՝ որ Հայկ Թիրիաքեան անունին ընթերցման վրայ վար իջած

Fonds A.R.A.M

էր, կաղն ի կաղ քաշքշուելով հասեր էր խուժբին մօտ։ Հարցուցին թէ անունը ի՞նչ է։

— Թիրիաքեան Հայկ, պատասխանեց։

— Դուն կեցիր հոս, ըսաւ Իպրահիմ պէյ, ու ոստիկաններուն դառնալով հրամայեց որ ներս քշեն բուն Թիրիաքեանը։

Այդպէս ալ եղաւ։ Մինչդեռ միւսը՝ որ ապահովաբար սխալմամբ, պարզ անունի նոյնութեան մը համար ձերբակալուեր էր և զոր իր հիւանդի անկողնէն հանելով մինչեւ այդտեղ քշեր էին, ճնաց։ Զինքը ճանչցողներ կային։ Աւտնցմէ իմացանք թէ Բերայի Շիտակ Ճամբուն վրայ հաստատուած նպարեղէնի «Մինէրվա» վաճառատան տէրերէն մէկն էր։

Թիրիաքեանի վեհանձնութիւնը սակայն վերջէն պիտի փրկէր զինքը։

(Շարունակելի)

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ ՀՍՅ ԿԵԱՆՔԷՆ

կեանքը կիլիկիոյ մէջ.— գէշ նշաններ

Կիլիկիոյ խաղաղ ու բարգաւաճ կեանքը կ'սկսի պղտորիլ չեթէներու երեւումով։ Պատրիարքարանը լուր առած է Գոնիայէն, թէ երեք հարիւր հոգիներու զէնք ու հրաժան տրուած է Ատանա երթալու և հոն շարունակելու իրենց շահատակութիւնները։ Նախկին չարագործներ ու արտաքսուած պաշտօնեաներ «Միլլի» անունին տակ ծածկուած սկսած են կողոպուտի ու սպանութիւններու։

Գոնեայի մէջ ազգային շարժումի անունով մեծ միթինկ մը գումարուած է ուր սեւ շղարշներու մէջ անցուած են Կիլիկիոյ և Իզմիրի անունները եւ այդ ժողովի մէջ հետեւեալ բանաձեւը քուէարկուած է.

«Կիլիկիան և Իզմիրը մեր պապենական ժառանգութիւններէն են Ճացեր մեզի. հիմա կուգեն մեր ձեռքէն խլել և յանձնել մեր դարաւոր թշնամիներուն՝ Հայերուն և Յոյներուն։

«Մենք միշտ անոնց հետ եղբայր ապրած և իրարու ճակատներ համբուրած ենք, իսկ հիմայ մեր բարեկամ ճանչցած Հայերն ու Յոյներն մեր հզօր կայսրութիւնը բաժան բաժան ընելու կաշխատին։ Մեր առած վերջին տեղեկութիւններուն համաձայն, Կիլիկիոյ մէջ հայ չէթաներ կազմուած են և բոլոր մեր թուրք գիւղացի եղբայրները անխնայ կը ջարդեն։ Այս բոլորին առջեւ կարելի՞ է անտարբեր կենալ, թէեւ թնդանօթ, զէնք ալն չունինք, սակայն Աստուծոյ օգնութեամբ մեր բռունցքներով, նոյնիսկ մեր եղունգներով պիտի վերագրաւենք մեր պաշտելի նահանգները։»

Այս միթինկները ինչպէս կը տեսնուի երեւոյթներէն, սկսած են ցոյց տալ իրենց արդիւնքները։

Fonds A.R.A.M

Կիլիկիոյ բոլոր քաղաքներուն ու գիւղերուն մէջ երեւան կուգան աւազակներու խումբեր որոնք իրենց չարիքին առարկայ կրնան Հայերը միայն։ Օր չկայ որ նոր սպաննութիւններու և նոր կողոպուտներու լուրեր չիմացուի մեծ քաղաքներու մէջ. բարեբաղդաբար տեղական իշխանութիւնները սկսած են զինուորական հետապնդումներու և այս շարժումը տուած է որոշ արդիւնք ընդհարումներէ վերջ ձնրբակալուած են չարագործներէն մաս մը և երեւան եկած է որ այդ լեռնականներու տարազին տակ պահուած են Իթթիհատական գործիչներ ու ազգային շարժումի անդամներ։

Հակառակ այս բոլորին սակայն, մագնիսական զօրութիւն մը դէպի Կիլիկիա կը քաշէ ամէն կողմէ հայեր։ Անապահով գաւառներէն բազմաթիւ ընտանիքներ կը խուժեն Կիլիկիա, վստահ ըլլալով որ հոն՝ կարելի եղած է ապահով կեանք ստեղծել և շինարար աշխատանք։

Մեղուական գործունէութիւն մը կը տիրէ Կիլիկիոյ բոլոր մասերուն մէջ։ Հիւանդանոցներ, որբանոցներ, վարժարաններ, լսարաններ և մէկ խօսքով կեանք կայ։ Ահաւասիկ Զէյթունը եւս սկսած է վերապրիլ, և Զէյթունցիք փսխանակ հաց ու գգեստ խնդրելու պատրիարքարանէն, դպրոց կը խնդրեն իրենց տղոց համար։

Տաճկախօս քաղաքներու հայերը ամենէն աւելի նախանձախնդիր դարձած են հայ լեզուին և պօյքոթ հռչակած են թուրք լեզուին դէմ։

Այս տարօրինակ պերճախօս երեւոյթները փաստեր չե՞ն միթէ ապացուցանելու այն ճշմարտութիւնը թէ՝ Հայ ազգը չի մեռնիր։

Լ. Հ.

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՏՐԱՄԱԴԻՐ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ՕԳՆԵԼՈՒ

Հայաստանի պատուիրակութեան Պ. Նախագահը ստացած է հետեւեալ հեռագիրը Ամերիկայէն, «Հայաստանի Անկախութեան Ամերիկեան կոմիտէ»ի նախագահ Պ. Ճէյմս Ճերարտէն.

Նիւ-Եօրք, 11 Նոյեմբեր

«Ծերակոյտի Յանձնաժողովի գեկուցումը պիտի ըլլայ նպաստաւոր, բայց վերջնական վճիռը յայտնի կըլլայ քանի մը շաբաթէն։ Այսօր պաշտօնապէս հեռագրեցինք նախագահ Վիլսոնի եւ Լէնսինկի, պնդելով որ դիմումներ ընեն Հայաստանը մահէն և ոչնչացումէն փրկելու համար։ Ձեր միսիոնի ներկայութիւնը շատ օգտակար է այստեղ։»

ՃԵՐԱՐՏ

Fonds A.R.A.M

ԼԻԻՑԵՐՆԻ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԱՐՋԱԳԱՆԳՆԵՐԸ

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ԲԱՐԼԱՄԷՆՏԻՆ ՄԷՋ.— *Սեպտեմբեր 26ին արտասանած իր մեծ ճառին մէջ — Խաղաղութեան Դաշնագրին և Ազգերու Ընկերակցութեան մասին* (Ligue des Nations)— *ընկերվ. պարագլուխներէն Ռընօտէլը յիշատակեր է Հայ Յեղ. Դաշնակցութեան պատուիրակի Լիւսերնի համագումարին ըրած յայտարարութիւնները և ըսեր է թէ որքան մեծ արժէք ունի Ազգերաս Ընկերակցութիւնը անգամ իր այժմեան սահմանափակ կերպարանքով փոքրիկ ազգերու, մասնաւորապէս հայ ազգին ապահովութեան տեսակէտէն:*

Ահաւասիկ Ռընօտէլի ճառի այն մասը, որ կը վերաբերի Լիւցերնի համագումարին, (քաղուած Journal Officiel-*ին, 21 Սեպտ.)*

«...Ես կուզեմ վերադառնալ մեր միջազգային քաղաքականութեան.

«Մենք բուռն կերպով կը պայքարինք ձեր միջամտութեան քաղաքականութեան դէմ կարգ մը երկիրներու մէջ, մասնաւորապէս հոն ուր յեղափոխութիւնները տեղի ունեցան:

«Իմ բարեկամս Ալպէր Թոմա իր վերջին ճառին մէջ ցոյց տուաւ թէ մենք չենք խորհիր, որ ամէն միջամտութիւն անօգուտ է: Աշխարհի ներկայ կացութենէն օրինակ մը միայն պիտի առնեմ.

«Ահաւասիկ Հայերը: Ամէն անոնք, որ մեզի հետ Լիւցերնի միջազգային գօնկրէսին ներկայ գտնուեցան, մեծ յուզումով ունկնդրեցին Հայաստանի ներկայացուցչին կոչը:

«Պ. Վարանդեան մեզի կըսէր.

«Հեռագիրներ կը ստանամ թէ այնտեղ թուրքեր ու քիւրդեր կը վերբսկսին հայերը կոտորել: Ու Վարանդեան մեզի և անգլիացի ընկերվարականներուն կըսէր.

«Գործեցէք ձեր կառավարութիւններուն մօտ, խնդրեցէք մեր անունով որպէսզի ետ չքաշեն այս վայրկեանիս իրենց զօրքերը, որովհետեւ կոտորածը պիտի շարունակուի:

«Ընկերվարականները այնքան լաւ ըմբռնեցին այս կացութիւնը, որ այն բանաձեւը, որ առաջարկուած էր բարեկամիս, ժան Լօնգէի կողմէ, կը պահանջէր, որ մենք խնդրէինք պահպանումը անգլիական զօրքին Հայաստանի մէջ...:»)*

ՀԱՅ-ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

Հայ պատուիրակը նոյն Լիւցերնի գօնկրէսին մէջ պաշտպանած ըլլալով Յոյներու իրաւունքը Իզմիրի նկատմամբ, հակառակ կարդ մը ընկերվարականներու, որոնք կը թելադրէին թիւրքերուն ձգել Իզմիրը,— վէնիզելոսին

Fonds A.R.A.M

փարիզեան քապինէն շնորհակալութեան գիր մը ղրկած է Հայ Հ. Պատուիրակութեան:

ԳԵՐՄԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Ինչպէս գրած ենք, Հ. Յ. Դաշնակցութեան ներկայացուցիչը նոյն Լիւսէրնի քօնֆէրանսին մէջ օգոստ. (1-10) յանուն խաչուած հայ ժողովուրդին, պահանջած էր ներկայ գտնուող գերման պատուիրակներէն՝ հաւաքել ու հրատարակել այն բոլոր տօքիւմանները, որոնք կը պարզեն գերման կառավարութեան աննուզղակի մեղսակցութիւնը թիւրքական ոճիրներուն և հայոց աղէտներուն մէջ: Temps թերթը կը յանուցէ թէ Քարլ Քաուցքի, յայտնի հնկերվ. պարագլուխը, որին ամիսներ առաջ Պեռլինի կառավարութեան կողմէ յանձնարարուած էր ուսումնասիրել Գերմանիոյ պատասխանատուութիւններու խնդիրը (համաշխարհային պատերազմի շուրջը), նորերս հրատարակեր է իր ուսումնասիրութեան արդիւնքը առանձին հատորով և թէ անոր մէջ մեկ գլուխ նուիրուած է Հայաստանի դէպքերուն և գերման կառավարութեան խաղցած դերին:

Ինչպէս յայտնի է, յանօթ գերման հայասէր Էչպսիուս մի խոշոր հատոր գրեր է հայ ողբերգութեան շուրջը, բայց ան միակողմանի տեղեկութիւն կուտայ պատասխանատուութեան խնդրոյն, ոճրի ամբողջ յանրութիւն, նը նետելով թիւրքի վրայ և բացարձակապէս արդարացնելով գերման իշխանութիւնները, անգամ Պոլսոյ դեսպան Վանկենհայմը, որի գործելի ընթացքը հայոց կոտորածներու մէջոցին յայտնի է շատ շատերուն:

«ԼՕՎԻՆ ՃԱՆՉՑՈՒԻ»

Լոնտոնի «Սէնթրըլ Հօլ»ի միթինկին մեծանուն հայասէր ճէյմս պրայս արտասանած է հետեւեալ խօսքերը, որոնք հրատարակուած են Մանչէսթր կարտիան»ի մէջ Մ. Վարանդեանի մեկ յօդուածով:

Կովկասի մէջ արդէն հիմնուած է Հայկական Հանրապետութիւն մը, որ իբր de facto կառավարութիւն արդէն չափով մը ճանչցուած է տէրութիւններէն: Ես կ'ուզեմ առաջարկել հոս որ Հանրապետութիւնը տէրութիւններէն լիովին ճանչցուի, իբր անկախ պետութիւն: Իրապէս, աւելի քան տարիէ մը իվեր գոյութիւն ունի Հայկ. Հանրապետութիւնը, որուն մայրաքաղաքն է հայոց հինաւուրց ոստան Երեւանը, Արարատ լերան ստորոտը, փոքր ինչ միայն հեռու Դ. դարուն հաստատուած էջմիածնայ հռչակաւոր վանքէն:

ՃԷՅՄՍ ՊՐԱՅՍ

---

1) Ինչպէս յայտնի է, Ազգ. Համայնքներու ժողովին մէջ ըրուած հարցումի մը ի պատասխան, կառավ. ներկայացուցիչը յայտնեց, թէ բրիտանական զօրքը պիտի մնայ պաշտում եւ որ անոր նպատակներէն մինն է հայերու ապահովութիւնը:

Fonds A.R.A.M

ԿԱՄԻԼ ՀԻԻՍՄԱՆՍԻ ՆԱՄԱԿԸ

ՌՈՍՏՈՄԻ ՆՈՒԻՐԻ ԱՌԻԹՈՎ

Հ. Յ. Դաշնակցութեան անմոռանալի դեկավարը, Ռոստոմ Զօրեան, երկու տարի առաջ Ստոկհոլմ գտնուելով բարեկամացել է Միջազգային ընկերվարական բիւրօի քարտուղար Կամիլ Հիւսմանսի հետ։ Իրենց մտերմութեան ժամին նրանք խօսակցել են նաև կրօնական և ժողովրդական երաժշտութեան վրայ, և Ռոստոմ խոստացել է Հիւսմանսին ուղարկել Եկմալեանի ձայնագրած պատարագի երաժշտութիւնը։ Մահից մի քանի օր առաջ Ռոստոմ խնդրել է Դաշնակցական ընկերներին՝ կատարել այդ խոստումը։ Ընկերները կատարել են այն։ Կամիլ Հիւսմանս պատասխանել է հետեւեալ նամակով.

Փրիւքսէլ, 29 Հոկտ.

«Սիրելի քաղաքացիներ,

Ստացայ Հայոց եկեղեցու պատարագի երգերի գեղեցիկ հատորը։ Մեր ողբացեալ ընկեր Զօրեանը ինձ խոստացել էր այն։ Ես նրան ծանօթացրի, ստոքհոլմում, Արեւմուտքի մեր կրօնական և ժողովրդական գրականութեան գեղեցիկ էջերի հետ, նա էլ ինձ խոստացաւ ցոյց տալ իր հայրենի երկրի արդիստիք հոգու գեղեցկութիւնները։

Այն գաղափարը, որ նա մտածել է իմ մասին իր մահուան անկողնի մէջ, խորապէս յուզեց ինձ և ես երբէք չեմ մոռանալ նրան։ Ես յաճախ մըտածել եմ նրա մասին և նրա մահուան լուրը ինձ խորապէս վշտացրեց։

Ես շատ պարտաւորուած կ'զգամ, եթէ բարեհաճէք իմ յարգանքներս մատուցել նրա ընտանիքին, միաժամանակ շնորհակալութիւնս յայտնէք այն արդիստին, *) որ այնպէս գեղեցիկ կերպով զարդանկարել է ինձ ուղարկուած նուէրը, նոյնպէս և Հ. Յ. Դաշնակցութեան, որ կատարել է մեր անմոռանալի ընկերոջ կամքը։

Շնորհակալութիւն կրկին անգամ իմ ամբողջ սրտով։

Ձեր անձնուէր
ԿԱՄԻԼ ՀԻԻՍՄԱՆ

*) Յիշատակուած արդիստն է Գ. Ռաֆայէլ Շիշմանեան։

Շաբաթէ մը ի վեր Բարիզի բոլոր թերթերու աշխատաւորները գործադուլ հռչակած ըլլալով 56 օրաթերթեր միացած մէկ թերթ միայն հրատարակեցին։ Այս պատճառաւ «Վերածնունդ»ի ներկայ թիւը կը հրատարակենք միացած անցեալ թիւին և 24 էջով։

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՏԸ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԻՆ ՄԵՋ

Գաբիթէն Օրմըսբայ Նոր հարց առաւ կառավարութեան թէ ի՞նչ քայլեր առնուած են դաշնակիցներու կողմէ, Հայերը Նոր կոտորածի մը դէմ ապահովելու համար: Կառավարութեան կողմէ Սէսիլ Հարմըսվորդ պատասխանեց. «Պաթումի մէջ կայ բրիտանական զօրք և անգլիական նաւեր ևս կրնան Սեւ ծովի եղերքները երթալ եթէ պէտք ըլլայ և արդէն բրիտանական բանակի հոն ներկայութեան նպատակներէն մէկն ալ հայոց պաշտպանութիւնն է:»

Հարցապնդողը հետեւեալ հարցը ևս ըրած է. «Ձեր պատասխանէն պէտք է ուրեմն եզրակացնել թէ մեր դաշնակիցներէն ոչ մէկը չուզեր ո և է կերպով նըպաստել հայերու ապահովութեան», Սէսիլ Հարմըսվորդ պատասխանած է: «Ես չպիտի ուզէի որ յարգելի երեսփոխանը այդ տպաւորութիւնը առնէր իմ խօսքերէն»:

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Պուլկար փարլամէնթը իր վերջին նիստերէն մէկուն մէջ գումարներ քուէարկած է երկրին մէջ գոյութիւն ունեցող օտար դպրոցներուն և ի մէջ այլոց 50.000 լէվա ալ քուէարկած է հայկական դպրոցներուն:

ՀԱՑ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆԱԽԱԳԱՀ ՈՒԻԼՍԸՆ

Նախագահ Ուիլսընի հիւանդութեան առթիւ ստացած ցաւակցական հեռագիրներու մէջ կ'երեւի նաև Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէ ղրկուած հետեւեալ հեռագիրը.

«Մեծ ցաւով համակուեցանք իմանալով Ձեր հիւանդ ըլլալը և այժմ չափազանց ուրախ ենք որ սկսած էք ապաքինիլ: Մենք, հայ ազգին հետ միասին, մեր ամենաանկեղծ բարեմաղթութիւնները կը յայտնենք Ձեր առողջութեան համար, որ այնքան թանկագին է Ձեր փառապանծ հայրենիքին, մարդկութեան և Հայաստանին համար:»

ՋԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ՎԱՐԿԵՐ

Հայաստանի պաշտօնաթերթերէն կը տեղեկանանք թէ Հայաստանի Հանրդարանը 11,700,000 րուպլիի վարկ մը բացած է Ամերիկայէն զինուորական կօշիկներ գնելու համար, իսկ 6,000,000 րուպլիի վարկ մը բացած է զնդակներ պատրաստելու և փամփուշտներ շինելու արհեստանոց բանալու համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ՍԻՆԵՄԱՅԻ ՄԵՋ

Պոլսոյ մէջ սկսուած է ներկայացուիլ սինէմայի ֆիլմերով Հայաստանի ամբողջ պատմութիւնը, հայ թագաւորներու պատմութիւնը եւ հայկական մեծ պատերազմներէն տեսարաններ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ ԵՒ ՊՈԼՍՈՅ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Հայաստանի մէջ հաստատուած առաջին Համալսարանի ծրագիրը ղըրկուած ըլլալով Ազգ. Պատրիարքարան, Ուսումնական Խորհուրդը որոշած է իր խնդակցութիւններն ու շնորհաւորութիւնները ղրկել Հայաստանի Հանրապետութեան:

ՀԱՅՈՒ ՄԸ ՁԵՌՆԱՐԿԸ

Ահատալիոյ մէջ պ. Յ. պալաքեանի ջանքերով անգլիացի հայասէրներ իրենց մէջ հաւաքած են 400,00 ֆրանքէ աւելի գումար մը եւ ղրկած են Լոնտոնի Լորտ քաղաքապետին, յատկացնելու համար Հայաստանի պէտքերուն:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

«Մանչէսթըր կարտիան» թերթը եւս իր էջերուն մէջ հանգանակութիւն մը բացած է Հայաստանի կարօտեալներուն համար:

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆԸ

«Առաջամարտ» կիմանայ Թէ՝ Հայաստանի կառավարութիւնը հաստատած է զինուորական շքանշան, որ պիտի տրուի Թէ պատերազմի եւ Թէ խաղաղութեան ատեն: Շքանշանը կը կրէ խաչ մը, որուն կեդրոնը զետեղուած է Մեծին Վարդանի նկարը: Երբ այս շքանշանը պատերազմի միջոցին ցոյց տրուած քաջագործութեանց համար շնորհուի, պիտի կրէ սուր մը եւ յանգուցաւոր ժապաւէն. խաղաղութեան ժամանակ տրուած պարագային շքանշանը չպիտի կրէ սուր պիտի ըլլայ առանցինանգոյցի

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՆՈՒԷՐ ՄԸ ՀԱՅ ԲԱՆԱԿԻՆ

Փարիզաբնակ պ. Ս. Սվաճեան Հայաստանի հանրապետութեան բանակին նուիրած է սա. ւառնակ մը: կը սիրենք յուսալ որ ուրիշներ ալ պիտի հետեւին պ. Սվաճեանի օրինակին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՏԻ ԲՐՕԲԱԿԱՆԴ

Ազգ. պատուիրակութեան բրօբականդի յանձնախումբին սարքած, տիկին Զ. Եսայեանի դասախօսութիւնը յետաձգուած է Նոյբ. 24-ին: Իսկ Յունուար ամսուն մէջ պիտի խօսի յայտնի հայասէր պ. Վիքթօր Պէռար:

Ամերիկայի մէջ պատրաստուած հայկական տեղահանութեան եւ ջարդերու սինեմաթօկրաֆի ֆիլմը փարիզի մէջ եւս պիտի ցուցադրուի: Մանրամասնութիւնները յաջորդ Թիւով:

ՇԻՐՎԱՆԶԱՏԻ «ՆԱՄՈՒՍ»Ը ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

«Վերածնունդ»ի Թատերախումբէն զատուած քանի մը երիտասարդներ «Հայ Թատերախումբ» անունին տակ 9 Նոյբ. կիրակի ցերեկ ներկայացուցին Շիրվանզադէի «Նամուս» Թատերախաղէն զանազան վարագոյրներ: Դերակատարները մէկ քանին բաւական յաջող էին: պ. Մագասուտեան յայտնի դերասանը, որուն համար յայտագրին ու ծանուցումներու մէջ գրուած էր Թէ կը ղեկավարէ խումբը, իրականին մէջ փորձերուն անգամ ներկայ եղած չէր ու բաւականացած էր արտօնելով որ իր անունը ւերուի ծանուցումին վրայ:

Շնորհաւորելի է սակայն փարիզի հայ գաղութը, որ գիտէ քաջալերել նմանօրինակ ձեռնարկներ:

ԱՆՇՐԱԺԵՇՏ ՓԱՐԻԶ ՀԱՍՆՈՂ ՀԱՅԵՐՈՒՆ

Ոստիկանական վերատեսչութիւնը կը խնդրէ «Վերածնունդ»ի միջոցաւ ծանուցանել փարիզ հաստող հայերուն Թէ՝

Ո եւ է օտարական որ փարիզ կը հաստատուի կամ կը մնայ ժամանակ մը, պարտաւոր է իր բնակած տունի դռնապանին վաւերացուած վկայագրով մը ներկայանալ ոստիկանատուն ու ստանալ երկու անհրաժեշտ Թուղթեր.

ա.— Օտարականի յայտարարութեան Թուղթ:

բ.— » Ֆրանսա մնալու իրամանագիր:

Այս երկու Թուղթերը անհրաժեշտ են ամէն օտարականի:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԸ ՀԱՄԱՐ

Կիլիկիոյ մէջ ազգային տպարան մը հիմնելու համար 5000 ֆր.ի նուիրատուիներ մը բրած է փարիզաբնակ պ. Ռ. Մարկոսեան:

ՏԽՐՈՒՆԻ

Պոլսէն կը տեղեկացնեն մեզի մահը Աղեքսանդր Փանոսեանի (Ալփասլան) որ ծանօթ էր իբր գրագէտ-երգիծաբան իր ոտանաւորներով, եւ որուն յոբելեանը կը պատրաստուէին տօնել Կ. Պոլսոյ մէջ:

Ցաւով կիմանանք մահը, մեծանուն վիպասան Րաֆֆիի որդւոյն Պ. Արամ Րաֆֆիի, որ երկար ատեն կը վարէր Լոնտոնի հայկական կոմիտէի ընդհ. քարտուղարութիւնը և տեղեկատու պիւրօի տնօրինութիւնը:

Հ. Յ. Դաշնակցութեան ընկերներն ու ընկերուհիներ կը հրաւիրուին ընդհ. ժողովի յառաջիկայ Երեքշաբթի 25 Նոյմբ. ժամը 8 ու կէսին Հ. Յ. Դ. Ընթերցարանին մէջ:

Fonds A.R.A.M

ՏԱՐԵԿԱՆ* ՀԱՇՈՒԵԿՇԻՌ ՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՓԱՐԻԶԻ

1918 ՕԳՈՍՏՈՍ 1 ԷՆ 1919 ՅՈՒԼԻՍ 31

ՄՈՒՏՔ

Ֆրանս. կառավ. 3րդ փոխառութիւն	5400
«Պօն» Ազգային պաշտպանութեան	9400
Պատրաստ դրամ	1632
	16432
Որբերու համար հանգանակութիւն	17021.75
Կաղանդի սեղանի «Վերածնունդ»ի սարքած հանդէսէն	2000
Որբերու նպաստ երեկոյթ «Վերածնունդ»ի սարքած	4229
Տրապիզոնցիներու երեկոյթէն	684
Եկեղեցւոյ դուռը 3 անգամ բռնուած պնակներէ Ծնունդի օր 466.25 Զատկին 741.23. Հայկ. Հանր. տարեդրձ. 1490	2697.50
Տէր և Տիկին Հ. Ճէվահիրճեանէ 2000 կտոր ճերմակեղէնի արժէքը	7800
Տօնի, ամուսնութեան, մկրտութեան և հոգեհանգիստի առթիւ որբերու նուիրատուութիւն	1515
Բաժնուած 50 գանձանակներէ 9 հատի բացումէն	2760.20
Տոկոսներէ	298.50
Անդամավճարներէ 2 տարուան	2980
Effort de la Erance et de ses Alliésի անուամբ սարքուած 2 Յուլիսի Théâtre Antoine ցերեկոյթէն	7085.34
	65503.30

ԵԼՔ

Վեհ. Կաթողիկոսին ղրկուած որբերու համար ձեռամբ Պօղոս փաշայի	8000
Որբերու հանդերձեղէն պատրաստելով ղրկուած Եգիպտոս Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան հանդերձարանին	1627.15
Բարիզի հայ վարժարանին նպաստ	450
Եգիպտոսի Որբախնամ Ընկերութեան	10,000
» Հայ Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան որբերուն համար	10,000
Եգիպտոսի Հայ Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան հանդերձարանին ղրկուած 2003 կտոր	7800
50 գանձանակի և պիտոյից գնում	98.45
Դրամ ղրկելու, տպագրութեան համար	120.90
Պատրաստ արժեթուղթ 6800 » հնչուն դրամ 20606.80	27406.80
	65303.30

ԶԱՊԷԼ ՃԷՎԱՀԻՐՃԵԱՆ

(*) Միութիւնը որ կառավարութենէն արտօնուած է, հաստատուելէն ի վեր, ամէն Յունվարի եւ Յուլիսի վերջերը, անոր կը ներկայացնէ իր վեցամսեայ հաշուետուութիւնները։

Հիմնադիր-տնօրէն՝ ՏՕՔԹ. Լ. ԶԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
imrpimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" La Gérante: Mme Sarah [illegible]

Fonds A.R.A.M

«ARMENIEN» ԱՄՍԱԹԵՐԹ Ե. ՏԱՐԻ

Բաժանորդագրուեցէք 1920 թուի համար Գերմաներէն լեզուով հրատարակուող այս միակ հայաթերթին: Բաժանորդագինը ամէն երկրի համար 5 ֆրանք կանխիկ:

Նոր բաժանորդները մինչ այս տարուայ վերջը թերթը ձրի կ'ստանան:
Հասցէ' M. Piranian, Redaction du journal Armenien THALWIL (Suisse)

FOURRURES ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿ

Les plus belles et les moins chères de tout Paris

TRANSFORMATIONS
TRAVAIL A FAÇON

Garde pendant l'Été

Occasions exceptionnelles de Fourrures. Prix d'été **RENARDS**

MODÈLES NICOLAS

Maison AROUTUNIAN

ROBES, MANTEAUX, COSTUMES TAILLEUR
Actuellement RÉCLAME **250** frs

Tel. : Trudaine 64-81

Magasin : **5, Rue Bourdaloue (9e)**
En face Station N.-D.-de-Lorette
Tramways : Carrefour Châteaudun

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Ամերիկահայ Օրաթերթ Գրական, քաղաքական և հասարակագիտական Բաժնեգին 5 տլր.: Հասցէ'
7, Bennet St. BOSTON Mass.

ԱՍՊԱՐԷԶ

Քաղք. Ազգային Գրական կը հրատարակուի շաբաթը երկու անգամ: Բաժնեգին 30 ֆր.: Հասցէ'
P. O. Box 344, Fresno Cal.

ՅՈՒՍԱԲԵՐ

Եգիպտահայ Լրագիր, Ազգային, Գրական և Քաղաքական կը հրատարակուի շաբաթը 3 անգամ Տարեկան բաժնեգինն է 30 ֆր.

Հասցէ' B. P. 868 Le CAIRE, (Egypte)

ԿԻԼԻԿԻԱ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական

Հասցէ, Journal Guiliguia, Rue Divan Yolou, ADANA

Բաժնեգինն է 60 ֆրանք, դիմել խմբագրութեանս:

ՀՈՐԻԶՈՆ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական:

Հասցէ, Imprimerie Kechichian SMYRNE

Բաժանորդագրուելու համար դիմել խմբագրութեանս:

Բաժնեգինն է 55 ֆր. տարեկան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

(ՍՕՖԻԱՅԻ)

Կը հրատարակուի Չորեքշաբթի և Շաբաթ օրերը:

Հասցէ, Journal Arménien *HAYASTAN* Rue Br. Miladinovi 21—Sofia (Bulgarie)

Բաժնեգինն է Տարեկան 30 ֆր.:

Fonds A.R.A.M

Յ. ՏԱՐԱԵԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, *44*

Անգլիական և ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ու իր ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր *՝*աճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Քաջալերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 33 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկն. բժնգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՃԱՇԱՐԱՆ

Մածո՛ւն, մածո՛ւն...

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓՍՓԿԱՃԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱՋՔԸ ԼՈՑՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, rue de la Sorbonne, *ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։*

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro Saint-Michel — Odéon

INSTALATION ELECTRIQUE

ԼՈՑՍ—ՈՒԺ—ՋԱՆԳԱԿ

Կ՝ստանձնեմ ամէն տեսակ ելեքտրական դետեղումներ ու նորոգութիւններ, արագ և խնամուած աշխատանք։

Խիստ չափաւոր գին, գրել հետեւեալ հասցէին.

A. Jamgotchian. 6 Passage Lathiule. Paris 18me.

—ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԵՐԹԵՐ—

Փարիզ, Մարսիլիա, Վենետիկ, Սօֆիա, Պոլիս, Իզմիր, Ատանա, Թէհրան, Գահիրէ և Աղէքսանդրիայ, հրատարակուած ամէն տեսակ հայերէն թերթեր ունենալ փափաքողներ, թող դիմեն հասցէիս։

Nerses Ghazikian

Alexandrie Egypte

ՀԱՅ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌ

ՀՐԱՆՏ ԱՊԱՀՈՒՆԻ

Խիստ լաւ ապրանքներ ունի։ Հայրենակիցներ, դիմեցէք և փորձեցէք Գոհ պիտի ՄՆաք։

25, rue Buffault, *25*

Metro Cadet

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏ

Օրաթերթ, 3երորդ տարի— կ. պոլիս

՝՝Ազատամարտ,, սկսած է վերհրատարակուիլ, *՝՝Ճակատամարտ,,* անունով։ Բաժանորդագրութիւններու համար դիմել «Վերածնունդ»ի տնօրէն Նուբեանի։

Տարեկան բաժնեգին 80 ֆր.։

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ԲԱՑԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ ՃՈԽ ՏԱՌԵՐՈՎ և Կ՝ՍՏԱՆՁՆԷ

տպագրական ամէն լեզուէ գործեր

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ԵՐԶԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ, եւայլն, եւայլն, եւայլն։

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

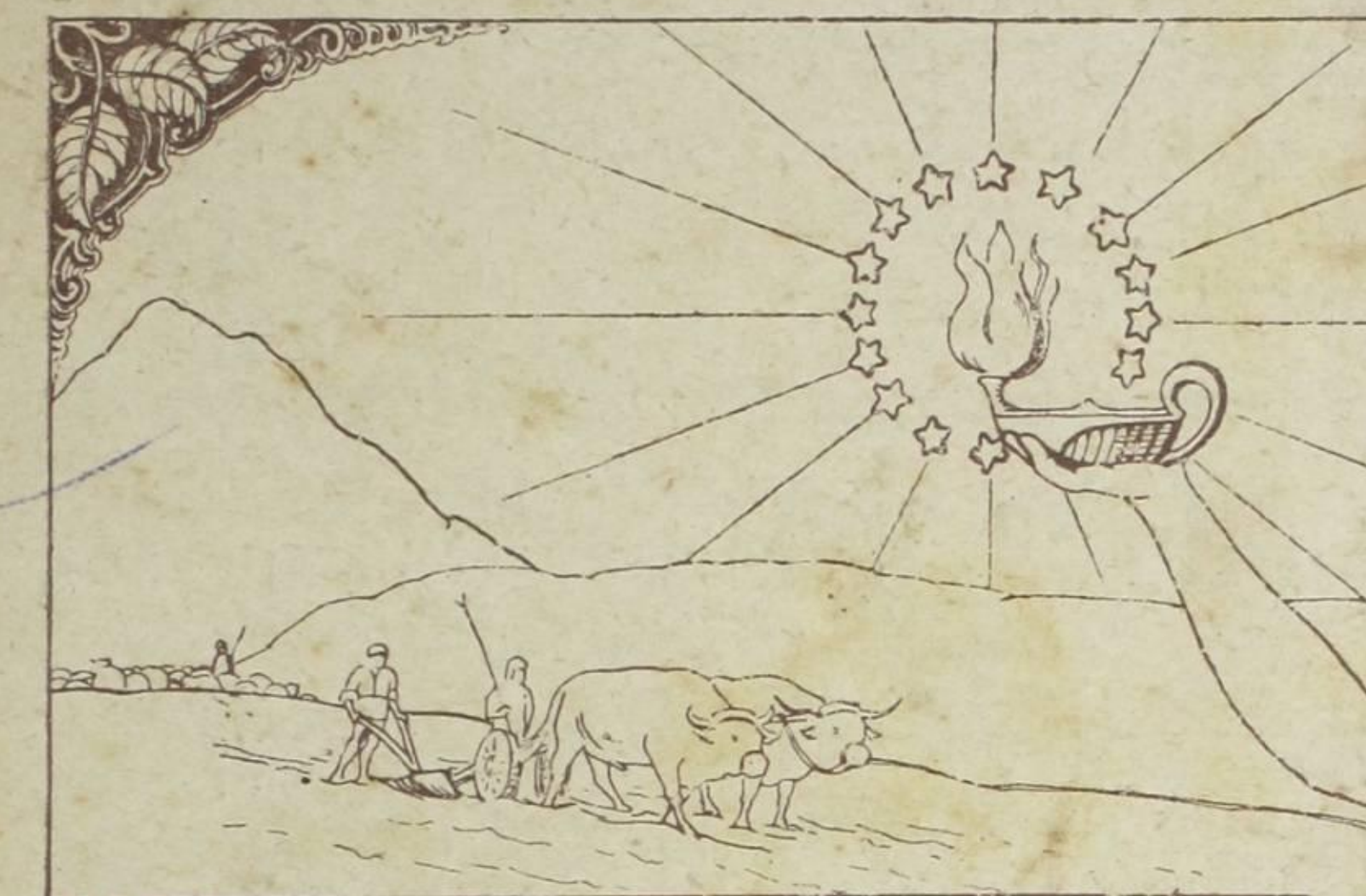

“VERADZENOUNT”
“La Renaissance”
Journal Arménien

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 36

Փարիզ, 27 Նոյեմբեր 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դաշնակիցներու պարտականութիւնը
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Ճերարտի յիշատակագիրը Հայաստանի մասին

Դէպի Լոյս — ՏՕՔԹ. Վ. ՀԱՊԷՇԵԱՆ

Աքսորի ճամբուն վրայ, Դ.— բաժանումը
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Նամակ Պաթումէն — Մ. Վ.

Ազգային եւ տեղական լուրեր

Directeur-Fondateur :
Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (Xe)
Téléphone: NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

կը հրատարակուի ամէն շաբաթ
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք
Ամերիկայի համար 5 տոլար

ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԵՍ ԿԱՆԽԻԿ
Դրամ, նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին
Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

ՆՈՒԷՐ ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»ի 1920ի ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ, ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԵՒ ՃՈՒԽ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆՈՎ, ՍԵՒ ՈՒ ԳՈՒՆԱՒՈՐ ԲԱՋՄԱԹԻՒ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

ՁՐԻ ՊԻՏԻ ՏՐՈՒԻ

մեր բոլոր այն բաժանորդներուն՝ որոնք մինչեւ 1919 Դեկտ. 1 կը փակեն իրենց հին հաշիւները ու կը բաժանորդագրուին 1920ի համար, կանխիկ վճարելով իրենց բաժնեգինը:

Այս նուէրէն կ'օգտուին նաև 1920ի նոր բաժանորդները, եթէ բաժանորդագրուին մինչեւ 1919 Դեկտ. 1:

Այս կարգադրութիւնը հիմակուց կը ծանուցանենք որպէս զի անկից կարենան օգտուիլ մեր արտասահմանի բաժանորդներն ու ընթերցողները:

1919 Դեկտ. 1էն վերջ ՈՉ ՈՔԻ բաձառութիւն չենք ըներ:

«Վերածնունդ»ի տարեցոյցը այլապէս պիտի ծախուի ոչ շատ համեստ գինով մը, նկատի ունենալով անոր համար եղած բաւական խոշոր ծախքերն ու աշխատանքը: Բուն գինը կը ծանուցուի երբ տարեցոյցը հրապարակ ելնէ:

ՕԳՏՈՒԵՑԷ՛Ք ԱՌԻԹԷՆ:

PHOTOGRAPHE D'ART.

Abel

5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.

ASCENSEUR

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ
Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

Fonds A.R.A.M

ՅԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 36—(66).— 27 ՆՈՅՄ. 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԴԱՇՆԱԿԻՑՆԵՐՈՒ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մէկ տարիէ ի վեր Ամերիկայի մէջ գոյութիւն ունի կոմիտէ մը, որ նուիրուած է Հայ ժողովուրդի իրաւունքներուն պաշտպանութեան և որ կը կոչուի «Հայաստանի Անկախութեան Ամերիկեան կոմիտէ»։ Այդ կոմիտէի նախագահն է Ճէմս Ճէրարտ, Միացեալ Նահանգներու նախկին դեսպանը Պերլինի մէջ։ Եւ տարի մըն է արդէն այդ մարդը, ըլլալով Ամերիկեան քաղաքական ներկայացուցիչներէն մին, ձեռք առած է Հայոց տարաբաղդ խնդիրը և կը պաշտպանէ այն ամենամեծ եռանդով, իր ըմբռնումի համաձայն։ Այդ ըմբռնումները յաճախ կը զուգադիպուին Հայ ժողովուրդի մեծամասնութեան տրամադրութիւններուն։

Եւ ահա վերջերս ալ Ճէմս Ճերարտ յիշատակագիր մըն է ներկայացուցեր Ամերիկեան սէնատի արտաքին գործերու ենթայանձնախմբին, պաշտպանելով մեր ժողովրդի իրաւունքները ապերախտ Եւրոպայի առջեւ։ Այդ յիշատակագիրը, որ կը հրատարակենք «Վերածնունդ»ի ներկայ թիւով, պերճախօս է ինքնին, որով հետ է իր առաջադրութիւններուն մէջ, բաւականաչափ համարձակ է այնտեղ, ուր պէտք է հարուածել Եւրոպական պետութիւններու ապերախտութիւնը մեր դատին հանդէպ։

Մեզ կը մնայ քանի մը խօսք ըսել այդ կարեւոր յիշատակագրի առիթով, և յանձնելու այն մեր ընթերցողներու ուշադրութեան։

*

Fonds A.R.A.M

Համաձայնական պետութիւնները պէտք է պաշտպանեն Հայաստանը և Հայ ժողովուրդի իրաւունքները, ոչ որպէս ողորմութիւն, այլ որպէս պարտականութիւն: Հայ ժողովուրդը Եւրոպայի և Ամերիկայի առջեւ, ինչպէս նաեւ Համաձայնական պետութիւններու հանդէպ, ոչ թէ բարիք խնդրողի, աղերսողի դերի մէջ պէտք է ըլլայ, այլ պահանջողի: Եւ սարսափելի կոտորածները չեն, որ մեզ իրաւունք կուտան աշխարհի խղճի առջեւ, որովհետեւ մեծ պետութիւններու քաղաքականութիւնը խղճի հետ ոևէ գործ չունի, այլ մեր դիմադրութիւնը, մեր պայքարը, մեր ռազմական դերը:

Այս է ճէմս ճէրարտի յիշատակագրի մեկնման կէտը: Ան կը պահանջէ Հայ ժողովուրդի քաղաքական ազատագրութիւնը, Միացեալ Հայաստանի կազմումը Այրարատէն մինչեւ Կիլիկիա, որովհետեւ Հայերը մեծապէս նպաստած են Դաշնակիցներու յաղթանակին, որովհետեւ առանց Հայերու զինուորական աջակցութեան՝ խորհելու է թէ «թէ ի՛նչ կըլլար պատերազմի ելքը և տեւողութիւնը»:

Եւ իրրեւ իր հիմնական մտքի ապացոյց՝ ճէրարտ կը շեշտէ երեք կարեւոր վայրկեան, պատերազմի ղանագան վայրերու և շրջաններու մէջ, որոնցով հայերը նպաստեցին դաշնակիցներու յաղթանակին:

Ամենէն առաջ, 1914 թուականը, երբ գերման-թիւրքական առաջարկ եղաւ հայերուն քայլել իրենց հետ, խոստանալով ինքնավար Հայաստան:

Հայերու միջամտութեան ահագին կարեւորութիւն կը տրուէր թուրք-գերմանական դաշնակցութեան կողմէ: Անոնք համոզուած էին, որ եթէ Հայերը իրենց հետ գային, դիւրին պիտի ըլլար Կովկասի տիրապետութիւնը, Ռուսաստանը՝ Կովկասը պահելու համար՝ ահագին զօրք պէտք է ուղարկէր Թուրքիոյ դէմ, Գերմանիան անհամեմատ աւելի ազատ պիտի ըլլար Ռուսական ճակատի վրայ և իր բանակները աւելի մեծ բազմութեամբ պիտի նետէր Ֆրանսայի վրայ:

Հայ ժողովուրդը չգնաց սակայն այդ ճանապարհով: Ան պատերազմի սկիզբէն իսկ, աւելի առաջ քան ուրիշ ազգեր, առանց վարանելու անցաւ Դաշնակիցներու կողմը և մինչեւ վերջը մնաց իր ուղղութեան և Դաշնակիցներու դատին հաւատարիմ:

Եւ ահա այս է, որի փոխարինութիւնը և հատուցումը պիտի տրուի Հայերուն՝ հաշուեյարդարի այս պատմական ժամուն:

Երկրորդ կարեւոր վայրկեանը՝ Բագուի պաշտպանութիւնն է, որ տեղի ունեցաւ գրեթէ բացառապէս Հայերու միջոցով: Ճէրարտ այստեղ կը յիշատակէ Գերման զօրավար ֆօն Լուտէնտօրֆի կարեւոր վկայութիւնը, որ կը հաստատէ թէ Գերմանիա պարտուեցաւ Ֆրանսական ճակատի վրայ, որովհետեւ վառելանիւթ չունէր: Բագուի առումը թուրք-գերմանական զօրքերով անհրաժեշտ էր կրկնակի նպատակով՝ ռազմական և տնտեսական: Ռազմական, որովհետեւ Բագուն նպաստաւոր կեդրոն էր կռուելու համար Անգլիոյ դէմ Պարսկաստանի և Միջագետքի մէջ, կազմակերպելու թուրք-թաթարական ուժեղ բանակներ՝ տիրապետող ըլլալու համար արեւելքի մէջ, որ իր կարգին պիտի ազդէր եւրոպական ճակատի վրայ: Տնտեսական, որովհետեւ Բագուն

Fonds A.R.A.M

պիտի տար անհրաժեշտ վառելանիւթը Գերմանիային՝ պատերազմը յաջողութեամբ շարունակելու համար Ֆրանսայի մէջ։ Եւ այս պատճառով՝ այս երկրորդ նպատակն եւս վերջին հաշուով ռազմական մեծ նշանակութիւն ունէր։

Բագուն Հայերը պահեցին Թուրք-Թաթար-գերմանական յարձակումներու դէմ, Ռուսաստանի պարտութենէն յետոյ ամբողջ ութ ամիս։ Եւ այն ժամանակ, երբ հայ հերոսական բանակը ստիպուած եղաւ տեղի տալ Բագուի մէջ հակառակորդի մեծաքանակ ուժերու դէմ, 1918 Սեպտ. 15-ին, Գերմանիան ուժասպառուած էր արդէն և գրեթէ պարտուած։ Սեպտ. 15-էն ընդամենը ութ օր յետոյ, Սեպտ. 23-ին, Պուլկարիա լքեց Գերմանիան, անյատ հաշտութեան առաջարկ ըրաւ դաշնակիցներուն, ինչ որ եղաւ գերմանական մեծութեան շառաչալից անկման օրը։

«Ամերիկացիները պէտք է կանգ առնեն վայրկեան մը եւ խորհին—կըսէ Ճերարտի յիշատակագիրը—թէ ի՛նչ կըլլար պատերազմի ելքը կամ տեւողութիւնը արեւմուտքի մէջ, եթէ թուրքերը ութ ամիս առաջ հասնէին Բագու, եւ անոնք աւելի կանուխ պիտի հասնէին, եթէ հայերը չդիմադրէին անոնց»։

Երրորդ կարևոր վայրկեանը՝ Պաղեստինի ճակատն է, որի մէջ մեծ եղաւ հայ կամաւոր գունդերու դերը, որ կը կոուէին զօր. Ալէնպիի հրամանատարութեան տակ։ Միւս կողմէն կարևոր է այն, որ տաճիկները այդտեղէն երկու գօրաբաժին տարին կովկաս, որ կը պաշտպանուէր միայն հայերու միջոցով։

Բոլոր այս ղինուորական գործողութիւնները շատ նշանակելի չափերով նպաստեցին Համաձայնական պետութիւններու յաղթանակին, որ հիմք առնելով Ճերարտ կ'եզրակացնէ.

«Ամերիկայի, ինչպէս նաև Մեծ Բրիտանիոյ և Ֆրանսայի ակներև պարտականութիւնն է օգնել ուժասպառ հայ ժողովուրդին, որ ինքզինքը պաշտպանէ, որովհետեւ հայերը օգնեցին մեզի, որ պատերազմը շահինք։»

Ճերարտի Յիշատակագիրը կը պահանջէ Միացեալ եւ անկախ հայաստան, որովհետեւ Հայաստանը ապագային եւս միջոց պիտի ըլլայ Արեւելքի մէջ քաղաքական հաւասարակշռութիւնը պահպանելու, արգիլելով պան-Թուրանական եւ պան-իսլամական յարձակողական գերիշխանութիւնը, որ պիտի ուղղուի ընդդէմ շրջապատի փոքր ազգերուն եւ ընդդէմ քաղաքակրթութեան։

Ակնարկելով 1916 Թուի գաղտնի դաշնագրութեան եւ հիմնուելով դաշնակիցներու այս մէկ տարուայ քաղաքականութեան վրայ՝ Ճերարտի յիշատակագիրը կ'ամփոփէ հետեւեալ համարձակ խօսքերը.

«Մեծ Բրիտանիոյ եւ Ֆրանսայի բարեկամներուն համար դառն յուսախաբութեան աղբիւր մըն է այն իրողութիւնը, թէ անոնք, որոնք գերման միլիթարիզմէն յարձակում կրեցին՝ թերացան գործադրելու իրենց բացորոշ եւ կրկնակի յայտարարութիւնները ու խոստումները, թէ Հայաստանի ազատա-

Fonds A.R.A.M

գրումը իրենց առաջին գործերէն մէկը պիտի ըլլայ—մինչդեռ այժմ ջանքեր կ՚ըլլան Հայաստանը բաժնելու իբրեւ պատերազմական աւար։»

Եւ յետոյ կ՚աւելցնէ, «Ամերիկան չմտաւ այս պատերազմին մէջ այդ նպատակով. . . »

Հետեւանքը՞։

Միացեալ Հայաստան պիտի ստեղծուի, որուն մէջ հայ ազգը բնակչութեան տեսակէտով եւս մեծամասնութիւն կը կազմէ՝ Ռուսաց Հայաստանի հետ միասին եւ գաղթականներու վերադարձով։ Իսկ մինչեւ այն, Ճերարտի յիշատակագիրը կը պահանջէ, որ Ամերիկան եւ Համաձայնական պետութիւնները ճանաչեն Հայաստանի Հանրապետութիւնը, որ ստեղծուած է հայ ժողովուրդի պայքարի ոյժով եւ որ 18 ամիս է, ամենածանր պայմաններու մէջ հայ ժողովուրդի նաւը կը տանի դէպի ազատութեան նաւահանգիստը. . .

Ճերարտի յիշատակագիրը այս վայրկեանիս համար ամփոփած է այն, ինչ որ հայ ժողովուրդի իրաւունքն է եւ դաշնակիցներու քաղաքական պարտականութիւնը։

Մենք մեր պարտականութիւնը կատարած ենք լիովին, աւելի քան լիովին։

Կը սպասենք անձկութեամբ, որ Դաշնակիցներն ալ կատարեն իրենց տարրական պարտականութիւնը. . .

ՃԵՐԱՐՏԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱԳԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՏՈՒՅՈՒՑ ՍԷՆԱՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ԵՆԹԱՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ

Պատուարժան Ուարէն Ճ. Հարտինկ, նախագահ. Սէնատի Արտաքին Յարաբերութիւններու Յանձնախումբի ենթայանձնախումբին.

Նախ հինգ գլխաւոր պատճառներ պիտի ներկայացնեմ, որոնք իմ դատողութիւնով, հանդիսաւոր պարտականութիւն կը դնեն Ամերիկայի վրայ, այս միջոցին Հայաստանին օգնելու համար։

1. Պէրլինի մէջ դեսպանութեանս ատեն ես գիտէի, որ Կայսերական Գերմանիան այնչափ գէշ զգացում ունի Հայերու հանդէպ, որչափ Թուրքերը, որովհետեւ Ռուսիոյ և Թուրքիոյ հայերը ետ մղեցին Թրքօ-Գերման առաջարկը, որով ինքնավարութիւն կը խոստանային Հայերուն, պայմանաւ որ վերջինները միացեալ օժանդակութիւն ցոյց տային Գերմանիոյ և Թուրքիոյ՝ ընդդէմ Դաշնակիցներու. նաեւ անոր համար, որ առանց Հայերու կողմէ Ռուսիոյ ցոյց տրուած օժանդակութեան Թուրքերը պիտի նուաճէին Ռուսական Կովկասը եւ միանային Կովկասի և անդրկասպեան 24 միլիօն և աւելի Դուրանցինե-

Fonds A.R.A.M

րուն: Թուրքերու այս յայողուբթիւնը պիտի պարտաւորցնէր Ռուսիան որ Աւստրօ-Գերման ճակատէն զօրաբաժիններ փոխադրէր Կովկաս, այսպիսով պատեհուբթիւն պիտի տրուէր Գերմանացիներուն որ իրենց ուժերը Ֆրանսայի դէմ կեդրոնացնեն:

Հայերու հաւատարմուբթիւնը, դաշնակիցներու դատին, մէկ միլիօն կեանք արժեց իրենց:

2. Ֆօն Լուտենտորֆ, իր գրքին մէջ կըսէ թէ գլխաւոր ազդակը որ պատճառեց Գերմանական Արեւմուտքի բանակի խորտակումը, վառելանիւթի պակասն էր, որովհետեւ Թուրքերը չկրցան ատենին գրաւել Պաքուն: Պէտք է յիշել որ Ռուսիոյ Կովկ. բանակը 1917-ի Դեկտեմբերին լքեց ճակատը և հեռացաւ, որ Թուրքերը և Թաթարները կը կռուէին Հայերուն դէմ, որոնք ճնացին հաւատարիմ դաշնակից և ընկերակից պետուբթիւններուն, և որ Թուրքերը չկրցին Պաքու հասնիլ մինչեւ 1918 Սեպտեմբեր, այսինքն Ռուսիոյ կազմալուծումէն ութ ամիս յետոյ: Ամերիկացիները պէտք է կանգ առնեն վայրկեան մը և խորհին թէ ի՛նչ կ՛ըլլար պատերազմին ելքը կամ տևողութիւնը արեւմուտքի մէջ, եթէ Թուրքերը ութ ամիս առաջ հասնէին Պաքու, և անոնք աւելի կանուխ պիտի հասնէին, եթէ Հայերը չդիմադրէին:

3. Զօրավար Ալէնպին ըսած է որ 1918 Սեպտեմբերին, Պաղեստինի ճակատին վրայ, Թուքերուն վրայ իր տարած յաղթանակին մէջ, Հայ կամաւոր գունդերն էին որ առաջնորդող դեր կատարեցին: Զօր ֆօն Զանտերս, Սուրիոյ Թրքական բանակին գերման հրամանատարը ըսած է թէ Պաղեստինի Թրքական ճակատի խորտակումը վերագրելի է այն իրողուբթեան, որ Թուրքերը հակառակ իր հրամանին և խրատին, երկու զօրաբաժին ղրկած էին Կովկաս, ուր անոնք կռուեցան Հայերուն դէմ:

4. Ամերիկայի, ինչպէս նաեւ Մեծն Բրիտանիոյ և Ֆրանսայի, ակներեւ պարտականուբթիւնն է օգնել ուժասպառ Հայ ժողովուրդին որ ինքզինքը պաշտպանէ, որովհետեւ Հայերը օգնեցին մեզի որ պատերազմը շահինք:

5. Ամերիկան, իբրեւ մասնաւոր մէկ անդամը ընկերակցուբթեան մը, կազմուած դաշնակից և ընկերակից պետուբթիւններով, անխուսափելի պարտականուբթիւնը ունի իր բաժինը բերելու, լրացնելու համար այն նպատակը, որուն համար վերը յիշուած ընկերակցուբթիւնը կազմուեցաւ: Հայաստանի ազատագրուբթիւնը գլխաւոր նպատակներէն մէկն է այդ ընկերակցուբթեան:

Մեծն Բրիտանիոյ եւ Ֆրանսայի բարեկամներուն համար դառն յուսախաբուբթեան աղբիւր մըն է այն իրողուբթիւնը, թէ անոնք որ գերման միլիտարիստներէն յարձակում կրեցին, թերացան գործադրելու իրենց բացորոշ եւ կրկնակի յայտարարուբթիւններն ու խոստումները թէ՝ «Հայաստանի ազատագրուբթիւնը իրենց առաջին գործերէն մէկը պիտի ըլլայ», մինչդեռ այժմ ոյանքեր կ՛ըլլան Հայաստանը բաժնելու իբրեւ պատերազմական աւար: Մենք չմտանք այս պատճառին մէջ հնարաւորուբթիւն տալու մեր դաշնակից կամ ընկերացող պետուբթիւններէն ո եւ է մէկուն, որ ինքզինքը շահախնդիրօրէն մեծցնէ ի գին հպատակ ազգի մը որ մեր դատին ճշմարիտ և հաւատարիմ մնաց մինչեւ վերջը: Ամերիկայի բացորոշ պարտականուբթիւնն է ըսել Մեծն

Fonds A.R.A.M

Բրիտանիոյ և Ֆրանսայի, մեր ապագայ բարեկամական յարաբերութիւններու սիրոյն, թէ Ամերիկան երբեք մասնակից պիտի չըլլայ անոնց կողմէ, Հայասհողամասերուն յափշտակման ոևէ ակռի: Ես կը խորհիմ թէ Ամերիկայի պարտականութիւնը Հայաստանի հանդէպ, ոչ թէ անոր հանդէպ ունեցած իր պատասխանատուութեան բաժինէն խուսափիլ կամ ուրիշ ուսերու վրայ նետել է, այլ հսկել որ Հայաստանին տրուին և ապահովուին անոր արդար իրաւունքները: Մենք չենք կրնար նկատի ունենալ Համաձայնական պետութիւններու կարծեցեալ իրաւունքները Հայաստանի մէջ, իրաւունքներ՝ որ ձեռք ձգուած են հին սիստէմի համաձայն, որովհետեւ մեր պատերազմին մէջ ժողովուրդը միջազգային նոր յարաբերութիւն մը ստեղծուած է, և թէ մենք ոևէ չափով կամ ոևէ ձևի տակ պիտի երաշխաւորենք աշխարհի խաղաղութիւնը, այն ատեն պէտք է պնդենք թէ Հայաստանի իրաւունքներուն նախապատուութիւն պէտք է տալ քան զաղտնի դաշնագրութիւններու պայմաններուն, որոնցմով մեծ պետութիւններէն ոմանք կ'ուզեն Հայաստանը կողոպտել: Հետեւողականութիւն չպիտի ըլլայ յաղթական պետութիւններու համար՝ ընել այն՝ ինչ որ Գերմանիան փորձեց ընել և այդ պատճառով դատապարտուեցաւ:

Հայաստանի պէտքերուն պահանջած օժանդակութեան ընոյթը ժամանակ մասնելէ առաջ, թոյլտուութիւն կը խնդրեմ ըսելու թէ Հայաստանի կեանքը չկրնար ապահով ըլլալ, եթէ չհսկենք որ Հայաստանի արեւմտեան կողմի թուրքերը անկարող, անզօր և անվնաս վիճակի մը մէջ դրուին: Թրքական Անատոլիայի մէջ գտնուող գրեթէ երեք միլիոն թուրքերը, կասկած չկայ որ պէտք է ազատ պատեհութիւն ունենան զարգանալու. լուսաւորուած քրիստոնէական իշխանութեան մը տակ, բայց ոչ մէկ պարագայի տակ թոյլ պէտք է տրուի անոնց որ շարունակեն իրենց հին էնթրիկները մէկ կողմէն եւրոպական պետութիւններու մրցակցութիւնը հրահարելով, իսկ միւս կողմէն բան-իսլամական և բան-թուրանական ձեռնարկներ ընելով:

Լաւ է որ Ամերիկացիները գիտնան թէ աշխարհի մէջ խաղաղութիւն չի կրնար ըլլալ, եթէ թուրքերը չբաժնուին Կովկասեան և Անդրկովկասեան դուրանեաններէն և փակուին Անատոլիայի հիւսիս-արեւմտեան սահմաններուն մէջ: Հայերը պիտի կազմեն թուրք մը—Սեւ ծովէն մինչեւ Միջերկրական և այսպէսով պիտի կտրեն արեւմտեան Անատոլիոյ թուրքերը Կովկասի և Անդրկասպեան դուրանեաններէն: Այսպէս և Բրիտանացիներու ներկայութիւնով Պարսկաստանի մէջ, և Պաքուի ժամանակաւոր գրաւումով Համաձայնական պետութիւններէն մէկուն կողմէ, մինչեւ որ Ռուսիան վերակազմուի: Հայաստան իր խաղաղութիւն խանգարող դրացիներ չպիտի ունենայ, և բաղդատաբար դիւրին պիտի ըլլայ իր ներքին վերակազմութիւնը ի գլուխ հանել:

Առաջարկուած հայկական պետութիւնը պէտք է որ բաղկանայ Ռուսահայաստանէ եւ Թրքահայաստանի եօթը նահանգներու մասերէն և Կիլիկիայէն: Հայաստանի նօրմալ բնակչութեան թիւը, 1914-ին՝ կը հաշուուէր 3,800,000 որոնց երեք միլիոնը Հայեր էին, իսկ մնացածները, Թուրք, Քիւրտ և ուրիշ

Fonds A.R.A.M

մահմետական և ոչ-հայ քրիստոնեաներ: Պատերազմի ընթացքին գրեթէ մէկ միլիոն Հայեր փճացան, և համաձայն Թուրք և գերմանական տեղեկագրութիւններու, հաւասար Թուով մահմետականներ կամ փճացած են և կամ տեղափոխուած են ուրիշ վայրեր: Թէպէտեւ, այժմ հազիւ քառորդ միլիոն Հայեր կան Թրքահայաստանի մէջ, սակայն երկու միլիոնի մօտ Հայեր կան Ռուսահայաստանի մէջ. որ հիմա կը ճանչցուի իբրեւ հայկական Հանրապետութիւն և մէկ միլիոնէ աւելի Հայեր կան Հայաստանի կից և այլ վայրերու մէջ, որոնց մեծագոյն մասը կ'սպասուի որ վերադառնայ Հայաստան: Պէտք է նկատի ունենալ որ մէկ միլիոն Հայերը որ փճացան պատերազմի ընթացքին. բոլորն ալ բուն Հայաստանի մէջ չէին բնակեր: Անոնցմէ խոշոր թիւ մը նախկին Թուրք կայսրութեան ուրիշ մասերուն մէջ կը բնակէին:

Վերը յիշուածներէն կը հետեւի որ, բնակչութեան տեսակէտէն Հայ տարրը մեծամասնութիւն պիտի կազմէ ապագայ Հայկական պետութեան մէջ:

Հայերը սոսկալիօրէն ցնցուեցան պատերազմի ամբողջ տեւողութեան, և մեծ պետութեան մը օգնող ձեռքին պէտք պիտի ունենան քանի մը տարի: Միլիոն մը կամ աւելի Հայեր իրենց հայրենիքը պիտի վերաշարձուին. որբանոցներ պիտի հիմնուին. ամբողջ երկրին համար նորաձեւ կառավարութեան սիստէմ պիտի կազմուի, հայկական բանակ մը պիտի ստեղծուի, որուն համար պէտք եղածին չափ մարդկային ուժ կայ, փոխադրութեան միջոցներ պիտի շինուին, եւլն, եւլն.: Համառօտ կերպով, ասոնք պիտի ըլլան Հայաստանի օգնող պետութեան կատարելիք գործերը:

Կ'ըսուի թէ Հայաստան շատ բնական հարստութիւն ունի և կարող է վճարել վերաշինութեան համար փոխ առած բոլոր դրամը: Անկասկած, ես չեմ ժոռնար այն կարեւոր բանը թէ Հայաստանի պէտք է հատուցուին անոր կրած վնասները, և կասկած չունիմ թէ Խաղաղութեան Վեհաժողովը պէտք եղած միջոցները ձեռք պիտի առնէ Հայաստանի համար համապատասխան տուգանք առնելու Թուրքերէն, և այս պարագային այն փոխառութիւնները որ Հայաստան պարտաւորուած է անմիջապէս ընել, կրնան կարճ ժամանակի մէջ վճարուիլ:

Յարգանօք կը խնդրեմ ձեր ենթայանձնախումբէն որ Միացեալ Նահանգներու յանձնարարէ առնելու հետեւեալ քայլերը.

1. Որ, Միացեալ Նահանգներու Սենատը որոշում մը անցնէ հրահանգելով Նախագահը որ ճանչնայ Հայկական Հանրապետութիւնը իբրեւ de facto կառավարութիւնը Հայաստանի:

2. Որ Ամերիկան, անմիջապէս, ուտեստ ղրկէ Հայաստանի սիվիլ բնակչութեան համար, ինչպէս նաեւ ուտեստ, ռազմանիւթ և այլ պիտոյքներ Հայաստանի մէջ Հայերէ բաղկացած 30,000-նոց բանակի մը համար:

3. Որ Միացեալ Նահանգներու կառավարութիւնը արտօնութիւն տայ, այս երկրին մէջ բնակող հայերուն՝ որ կամաւորներ հաւաքեն (որոնց թիւը կրնայ 10,000 ըլլալ) նաեւ, հնարաւորութիւն տայ Հայաստանի կառավարութեան Պոլսոյ և Պուլկարիոյ շրջաններէն կամաւոր ստանալու (ուր, կ'ըսուի

Fonds A.R.A.M

թէ, 10,000-ի չափ պատրաստի մարդ կայ) և, որ Ամերիկան օգնէ որպէսզի այս կամաւորական ուժերը կազմակերպուին և փոխադրուին Հայաստան:

4. Որ, Միացեալ Նահանգներու Սէնատը որոշում մը անցնէ, ի նպաստ Հայաստանի անկախութեան, բաղկացած Ռուսահայաստանէ, Թրքահայաստանի եօթը նահանգներէ և Կիլիկիայէ. և ի նպաստ Հայերուն՝ Թուրքերէն համապատասխան տուգանք առնելու:

ՃԷՅՄՍ ՃԷՐԱՐՏ

ԴԷՊԻ ԼՈՅՍ

Վերջապէս անցան տաժանելի օրերը, երբ Վիլհէլմհաններու ստեղծագործութեան հետեւանքով, կտրուած հայրենիքէ ու համայն աշխարհէ, ինկած Թիւրինկիայի մէկ անկիւնը, Բրուսիական խիստ գրաքննութեան տակ լոյս տեսնող գերման թերթերու միջոցաւ չէր կարելի իմանալ այն բոլոր անց ու դարձերը, որոնք տեղի կ'ունենային Այրարատէն մինչեւ Վոսփոր և Պոնտոսէն մինչեւ Միջերկրական ու Միջագետք: Զուիցերիայի թերթերը, որոնք համարեա թէ ազատ մուտք ունէին դէպի Գերմանիա, կը ներկայացնէին միայն բեկորները աղեխարշ նախճիրներուն, որոնք կը գործադրուէին մեր նահատակ ժողովրդին վրայ Ճինկիզ խաներու և Էնկլիմուրներու ներկայ սերնդի միջոցաւ: Վերջապէս կարելի է այժմ ենայի ճնշող, գաղջ ձորէն բարձրանալ զայն շրջապատող գեղեցիկ անտառապատ բլուրներուն վրայ, քիչ մը աւելի հեռուն տեսնելու և լսելու համար այն, ինչ որ մեր սրտին մօտիկ է, ինչ որ կը կատարուի Արաքսի, Եփրատի ու Տիգրիսի հովիտներուն մէջ և Սիհունի ու Ճիհունի ընթացքներուն վրայ: Եթէ այն տեղ տակաւին տիրող թանձր մշուշը կ'արգիլէ յստակօրէն տեսնելու վաղուան կատարուելիքը, եթէ զանոնք շրջապատող լեռներու գագաթները տակաւին պատուած են որոտալիր ամպերով, սակայն միաժամանակ Մասիսի սէգ կրծքին, Տաւրոսի խրոխտ դարաւանդներուն վրայ կը ցոլայ յուսոյ աստղը: Առաջինի ստորոտին վրայ վերջինին ծոցերուն մէջ կը տեսնենք արդէն մեր կեանքի արշալոյսի սկսիլը:

Բացի այն, որ իր հնարաւորութեան սահմանին մէջ ամէն ճիգ ու ջանք չի խնայուիր գոյութեան պահպանման, ինքնապաշտպանութեան միջոցներու ուժեղացման համար, բուռն թափով կը ձեռնարկուի կրթական գործին, Կիլիկիան իր դպրոցական շինարարութեամբ և Այրարատ իր ընդհանուր մշակութային գործով: Հակառակ քաղաքական տագնապալի ու տակաւին խիստ կնճռոտ դրութեան, հայկական ուսումնատենչ հոգին ամենազօրաւոր փաստով ի յայտ կուգայ ի լուր աշխարհի:

Ձե՞ն խբնիր արդեօք անոնք, որոնք անխղճօրէն կը ճգնին բնաջնջել ժողովուրդ մը, որ իր կիսամեռ վիճակին մէջ իսկ կ'երգէ «... Տաճար հրաշագործ յուսոյ ձուլարան, քեզ փառք ո՛վ դպրոց լուսոյ վառարան», մինչ ու-

Fonds A.R.A.M

րիշներ իբր յափշտակիչներ կ'ուրախանան իրենց աւարի վրայ ցնծութեան երգեր երգելով։

Երբ թերթիս անցեալ ամիսներու մէջ լոյս տեսած համարներու մէջ կարդացի կրթական գործի շարժման լուրերը, իմ աչքին առջեւ պատկերացաւ իմ մանկական կեանքէն յուզիչ պատկեր մը։

95-ի կոտորածներուն, եղբայրս ու ես արդէն մօրէ որբ, գրկուեցանք ե'ւ մեր սիրական հօրմէն. կողոպտուած ամէն ինչէ ապաստան փնտռեցինք մեր մամիկին մօտ. յաճախ մեր մանկական սակայն խոր վշտի ճնշման տակ յոգնած գլուխնիս կը դնէինք մեր մամիկի գիրկը։ Ո՛րքան յաճախ յուսահատ մամիկս իր աղի արցունքներով կը թրջէր մեր այտերը։ Խոր վշտի հառաջներու մէջ կը լսէինք «ի՞նչպէս մեծցնեմ իմ որբուկները» խօսքը։ Եւ սակայն նա ամրապնդուեցաւ ու ըսաւ. «Եթէ թուրքերը զաւակս ինձմէ խլեցին, բայց մեր ժամն ու վարժատունը կը մնան կանգուն, ցամաք հաց կուտեմ, բոպիկ կը քալեմ, բայց իմ տղաքս վարժատուն կը ղրկեմ ու Աստուծոյ օգնութեամբ անոնք մարդ կը դառնան»։ Ամէն ինչ մոռցաւ, դիր դաղար չունեցաւ մինչև որ մեր կրթուելու հոգէն ազատեցաւ։

Հայ մամիկի սրտին մէջ մարմնացած էր հայու ձգտումի էութիւնը։ Հայ ժողովուրդը իր դարաւոր ճնշումներու տակ իր միակ սփոփանքը կը փնտռէր խաղաղ մշակութային գործին մէջ։ Ու այսօր ալ կը կատարուի նոյն երեւոյթը, ինչ որ 95-էն յետոյ։ Ամէն բանէ առաջ ուսում, խաւարէն դէպի լո՛յս...։

Հայ ժողովուրդը իր այս ձգտումով էապէս կը տարբերի ու բարձր կը մնայ զինք շրջապատող ղրացի ժողովուրդներէն, որոնցմէ ոմանք նենգամտօրէն անոր բնաջնջման մէջ կը կարծեն տեսնել փառաւոր ու երջանիկ ապագայ։ Ինքնագովութիւն չէ, այլ իրականութիւն։ Զօրաւոր ապացոյց մըն ալ չէ՞ Հայաստանի հանրային կրթական նախարարութեան մէկ գեղեցիկ ձեռնարկը, Հայ առաջին համալսարանի հիմնարկութիւնը, որուն անհրաժեշտութիւնն ըմբռնելու համար պէտք է նկատի ունենալ երկու կէտեր՝ մին գործնական ու միւսը գիտական։

Պարզ է թէ իւրաքանչիւր ինքնօրէն ժողովուրդ պէտք ունի բազմաթիւ պետական քաղաքական բարձր ու մինչին պաշտօնեաներու, որոնք անհրաժեշտօրէն իրաւաբանական ընկերաբանական գիտութիւններով օժտուելու են, եթէ անոնք ազգային կրթութեամբ ու զարգացմամբ եւ յստակ գիտակցութեամբ պիտի վարեն իրենց յանձնուած գործը։

Թէ վերածնուող Հայաստանի մէջ առեւտրական ու ճարտարարուեստական կեանքը պիտի զարգանայ, տարակուսիլ աւելորդ է։ Այս զարգացող կեանքը կը ծնի պէտքը հիմնելու մասնաւոր վարժարաններ, ուր նշանակուելիք գործող անձերը իրենց մտաւոր մնուդը պիտի ստանան համալսարանի մէջ։

Բացի ապագայի մէջ ունենալիք մասնագիտական հաստատութիւններէն Հայ ժողովուրդը անհրաժեշտօրէն պէտք ունի մինչնակարգ վարժարաններու. առանց բարձրագոյն կրթութիւն ստացած ուսուցիչներու մինչնակարգ

Fonds A.R.A.M

վարժարաններու դրական գոյութիւնը անկարելի է և անհասկնալի։ Մեր ժողովրդի մատաղ սերնդի կրթութեան մեծ չափով զարկ տալու համար սեփական համալսարանի մը գոյութիւնն ուրեմն իր լեզուաբանական, պատմական, փիլիսոփայական, հաշուական ու բնական գիտութիւններու ճասնաբաժիններով անհրաժեշտութիւն մ'է։

Բնականաբար չի բաւեր կրթել ու զարգացնել ներկայ սերունդը, այլև հոգ պէտք է տանիլ որ նա ապրի առողջ կեանք, որ կը պայմանաւորուի առողջապահական միջոցներով օժտուած մ'ինոլորտով։ Այս պարտականութիւնը կը ծանրանայ բժիշկի ուսերուն վրայ։ Այս հիման վրայ մեծաքանակ բժիշկներ ունենալու հարցը ինքնին հասկնալի է. այս պէտքին ալ գոհացում պիտի տայ սեփական համալսարանը իր բժշկական ու բնագիտական բաժիններով։

Համալսարանի գործնական նշանակութեան ամենաէական կէտերն յիշելէ յետոյ կը մնայ մեզ նկատի ունենալ ե'ւ անոր գիտական արժէքը իր հիմնական գծերով։

Անոր մէջ դասախօսող մասնագէտները ոչ միայն կ'ուսուցանեն գիտութիւնը ու կը հաղորդեն ներկայի մէջ կատարուած գիտական մեծ արժէք ունեցող ճշմարտութիւններն ու տեսութիւնները, այլև կ'ուսանին, անոնք իրենց մասնագիտութեան սահմանին մէջ, նոր խուզարկութիւններ կը կատարեն այն հիման վրայ թէ գիտութիւնը չի ծառայեր իբր կթան կով այլ գիտութիւնը գիտութեան համար։ Բացի գիտական ընդհանուր նշանակութիւն ունեցող խուզարկութիւններէ, պէտք է խուզարկել և՛ մեր սեփական հայրենիքը, երկրաբանական, կենդանաբանական, բուսաբանական և այլ տեսակէտներով։ Եթէ այս բոլորը հիմնովին և ըստ կարելւոյն գիտական ճշգրտութեամբ պիտի կատարուի և ապա համալսարանն իր ամբողջական կազմով լաւագոյն ազդակներէն մին կը ներկայանայ։

Պէտք է սակայն այս շեշտել, թէ համալսարանի ուսուցչական խումբը կազմուելու է աշխատանքի բաժանման սկզբունքի հիման վրայ և անպայման անոր ամենաժանրամասն ձեւին տակ։ կը կատարուի մասնաւորաբար այս վերջինս — այլապէս անկատար կը նկատուի համալսարանական կազմը և անոր ազդեցութիւնն ու արդիւնաբերութիւնը — այն ատեն կարճ ժամանակի մը ընթացքին փոխանակ մեր ներկայ միակողմանի ու խղճուկ գրականութեան, կը ստեղծուի յարաբերաբար ճոխ ու բազմակողմանի գրականութիւն, որ հայելին է ժողովուրդի մը քաղաքակրթական աստիճանին և կեանքին։

Խելացութիւն է ճանչնալ պէտք մը, բայց աւելի խելացութիւն է այդ պէտքին պատշաճօրէն գոհացում տալ գիտնալ. այս տեսակէտով մեր ներկայ հանրային կրթական նախարարութիւնը շնորհաւորելի է, եթէ նոյնիսկ սոյն գործը շատ անկատար լինի իր խիստ հասկնալի պատճառներով, այսու հանդերձ ձեռնարկը կը մնայ ձեռնարկ, որ գնահատութեան արժանի է։

Այրարատի և Կիլիկիոյ Հայերը իրենց կրթական շարժումով հակառակ ներկայ անմխիթար ու տխուր պայմաններուն՝ մեզի իսկապէս իրաւունք կուտան հպարտօրէն յիշելու կէթէի այն խօսքը թէ՝ «մենք գմեզ կը դաւանինք այն սեռին, որ կը ձգտի խաւարէն դէպի լոյս»։

ՏՕՔԹ. ՎԱՀԱՆ ՇԱՊԻՇԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ԱՔՍՈՐԻ ՁԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՅ

(ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Դ._ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն)

Ցանկին ընթերցումը լրացեր էր, այլեւս մարդ չէր իմնէր կառախումբէն: Այսպէս՝ երկու մասի բաժնուած՝ աւելի անհանգստութեամբ քան զարմացմամբ իրարու կը նայէինք: Ինչո՞ւ այս բաժանումը: Մէկ քանի հոգի որոնք վար իջուցուած էին, ձեռքի շարժումներով կը հասկցնէին մեզի թէ լաւ բաներ չեն խորհիր այս բաժանման վրայ: Բանկալթիի գերեզմանատան սրճարանին տէրը՝ Ռոտոսթոցի Օննիկ՝ պոռաց միջոց մը՝ խօսքը միանգամայն ամէնուս ուղղելով.

—Ձեմ հաւնիր կոր...

Անդին Իպրահիմ պէյ և շուրջը խոնուած ոստիկանութեան պաշտօնեաները լռիկ ու խորհրդաւոր խօսակցութեան մը մէջ թաղուած էին: Անոնց անուշադրութենէն օգտուելով սկսանք խօսքեր փոխանակել իրարու հետ: Այն անստուգութեան մէջ ուր կը գտնուէինք բոլորս ալ, շատ բան մը չուէինք իրարու ըսելիք: Պարզապէս սիրտ կուտայինք մէկզմէկու: Եւ յետոյ, շատ սերտ, շատ սրտակից բարեկամներ ունէինք անոնց մէջ: Ձեմ յիշեր թէ ինչ ըսինք իրարու, բայց անշուշտ շատ գորովագին բառեր փոխանակեցինք այդ անձկութեան րոպէներուն ընթացքին:

Թիրիաքեան՝ Ակնունիին ու Խաժակին յանձնարարեց որ աշխատին զինքը իրենց մօտ բերել տալու: Էն առաջ ո՞վ իմացեր էր, և ինչպէ՞ս՝ չեմ յիշեր: Բայց այլևս գիտէինք թէ ո՞ւր պիտի տարուին վար իջուցուած մեր ընկերները: Եւ գոնէ ինծի, ինչպէս շատերու համար, բոլորովին անծանօթ բան մըն էր այն անունը զոր կուտային.

—Այա՛շ...

Աննշան անուն, որ վերջէն այնքան եղերականօրէն մեծ նշանակութիւն մը պիտի ստանար:

Կ'ըսէին թէ Էնկիւրիի կուսակալութեան մէջ կը գտնուի, Պէյ Փազարի մօտերը, և գոնէ այս վերջին անունը ծանօթ էր մեզի, իր արտաղրած սքանչելի սեխին շնորհիւ:

Մանաւոր կերպով մտքս կուգան այս պահուս քանի մը պզտիկ պատկերներ, զորս յիշողութիւնս զարմանալի դիւրութեամբ մը մէկիկ մէկիկ կ'ընտրէ յուշերու այն ովկիանոսին մէջէն զոր այն հինգ տարիներու անվերջանալի զարհուրանքը գոյացուց:

Fonds A.R.A.M

Կը տեսնեմ Ռուբէն Զարդարեանը՝ կռնակը տուած կառքերէն մէկուն կողքին, ձեռքերը վերարկուին գրպանը, օձիքը վեր, դէմքը գունատ գրեթէ մեռելական դալկութեամբ մը, աչուըները կիսափակ և գետնին դամուած։ Կը սրսփար, որովհետև ցուրտ առտու մըն էր։ Բայց կարծես աւելի կը սրսրսփար իր սեւ մտածումներուն առթած սարսուռներէն։ Չիւանդ՝ ինչպէս որ էր ձերբակալուած առեն,—«տիգանթէերի» ուներ,—այդ յուզումնաւորիթ անցքերուն ընթացքին բոլորովին ընկճուած էր, և այն սեւ խոհերը այնքա՛ն յանկուցած էին զինքը որ կը հաւատամ թէ ոչինչ կը տեսնէր, ոչինչ կը լսէր։ Ու Նորէն, ինչպէս կառախումբին մէջ, Ժաժակն էր անոր մօտ, միշտ ժպտուն, միշտ լաւատես, ու կը ջանար սիրտ տալ անոր.

—Դե՛հ, ոչինչ... արիացի՛ր...

Թերեւս երկու երեք անգամ կրկնեց ասիկա, և հազիւ թէ էն վերջը՝ Զարդարեան իր ցաւագին նայուածքը դանդաղօրէն բարձրացուց մինչեւ անոր աչքերը, անմիջապէս վերջ Նորէն խոնարհեցնելով։ Մրմունջի պէս բան մը այդ նայուածքը, թերեւս շնորհակալութեան մրմունջ մը։

Վերջին պատկերն է աս գոր կը պահեմ իրմէ։

Զուարթ մարդ մը՝ ամէնուն մէջ՝ Տոքթ. Տաղաւարեանը։ Շոգենաւին վրայ՝ իր հեծկլտալը տեսեր էի։ Բայց զարմանալի կերպով փոխուեր էր անկէ ի վեր։ Ո՛վ կար իր մօտ. միտքս չէ։ Սակայն կը յիշեմ որ խնդալով կ՚ըսէր անոնց թէ մեր խումբը երկուքի կը բաժնեն որպէսզի բազմութիւնը շատ մեծ չըլլայ մեր աքսորավայրին մէջ։

—Թերեւս միւսներն ալ երկու մասի բաժնեն, կը յարէր ակնարկելով մեզի որ կառախումբին մէջ կը մնայինք և անոնցմէ շատ աւելի բազմաթիւ էինք։

Եւ ասիկա կը բացատրէր՝ աւելցնելով որ հսկողութեան դիւրութեան համար մտածուած կարգադրութիւն մըն է պարզապէս։

Հնելքի մօտ էր ըսածը։ Բայց այդ անստուգութեան մէջ՝ ամէն մարդ նոյն բանը չէր խորհեր։ Կ՚երեւայ յոռետես մը կար իր մօտ որ քիչ ետքը պէտք տեսաւ ըսելու...

—Եւ յետոյ՝ էնկիւրին աշխարհի ծայրը չէ... Պոլսոյ մօտն ենք միշտ...

Մխիթարատ Հայկազն՝ դիւրահաղորդ մարդ, կառապաններու խումբի մը հետ խօսակցութեան բռնուեր էր, և ոտքի, ձեռքի շարժումներով անոնց կը բացատրէր բան մը զոր չէինք կրնար հասկնալ։

Բայց շուտով՝ ինք պիտի հասկցնէր ատիկա։ Որովհետեւ մինչոց մը՝ մեզի դարձաւ ու պոռաց իր բամբ ձայնով որ ուրիշ առիթներու մէջ, մանաւանդ երեսփոխանական ժողովին մէջ, մեզի սովորաբար լիշեցնել կուտար առակին գլորուող պարապ տակառը.

—Շատ աժան տեղ մը կ՚երթանք կոր... միսին օխան երեք ղրուշ... կարագը եօթ... հաւը երկու... հաւկիթին տասը հատը մէկ ղրուշ...

Այս շահեկան մանրամասնութիւնները քաղեր էր կառապաններէն, ճիշտ այն րոպէին ուր կեանքի և մահուան տագնապի մը մէջ էինք և մեզմէ շատերուն և իրեն ալ սպանութիւնը կը վճռուէր։

Fonds A.R.A.M

Կառախումբը ճնացողներէն մէկը՝ հեռուէն կը կատակէր Սէբաստ Բիւրատի հետ։

—Բանտէ բանտէն ետք, աքսորէ աքսոր... Նայինք քանի՞ հատոր պիտի գրես...

Բիւրատ ալ անփոյթներէն մէկն էր։ Թերեւս կը վստահէր իր պարսկական հպատակութեան։ Չէ՞ որ Պոլսոյ պարսկական դեսպանատունը յաջողեր էր նոյն իսկ բանտէն առնել Տօքթ. Պազիլ Խանը։ Բայց ատիկա բացառութիւն մըն էր որ այլեւս չպիտի կրկնուէր։ Բոլոր պարսկահպատակները որոնք մեզի հետ էին, սպաննուեցան վերջէն, ինչպէս ռուսահպատակները, որոնց պաշտպանութիւնը, ամերիկեան դեսպանատան յանձնուած էր։ Բայց այդ օրերուն՝ Մր. Մօրկնթաու որ Պոլսոյ դեսպանն էր, դայթակղական անփութիւն մը ցոյց տուաւ, թերեւս խաբուելով իրեն եղած հաւաստումներէն եւ չյուսալով որ այդ աքսորը զոր կառավարութիւնը իբր նախազգուշական ան հրաժեշտ միջոց մը կը ներկայացնէր, պատմութեան ամէնէն զարհուրելի ոճիրներէն մէկուն պիտի յանգի։ Մի՛ միայն Պուլկար կառավարութիւնը պէտք եղած կորովը ցոյց տուաւ Պոլսոյ մէջ՝ և յաջողեցաւ աքսորէն ետ բերել տալ իր բոլոր հպատակները, նոյն իսկ Քրիսը, զոր Պոլսոյ բորենիները անպատճառ սպաննել կ'ուզէին։ Քիչ ետքը՝ Պուլկար կառավարութիւնը շա՛տ աւելի նշանակելի գործ մը տեսաւ՝ թուրք կառավարութենէն պահանջելով բոլոր տարագրուած հայերը էտիրնէի այն մասին որ իրեն կը թողուէր Պոլսոյ մէջ կնքուած համաձայնութեամբ մը, փոխարէն այն զոհողութեան՝ զոր Պուլկարիա պիտի ընէր կեդրոնական տէրութեանց և Թուրքիոյ հետ կողք կողքի պատերազմին մասնակցելով։ Թուրք կառավարութիւնը առարկեց թէ կնքուած համաձայնութենէն առաջ տարագրուած այդ Հայերը օսմ. հպատակներ էին, հետեւաբար պարտաւոր չէր զանոնք վերադարձնելու, բայց Սոֆիայի դահլիճը ականջ չկախեց այս առարկութեան և բռնադատեց թուրք կառավարութիւնը որ զանոնք իրեն վերադանձնէ իբր Պուլկարիոյ հպատակներ։ Եւ այդպէս ալ եղաւ։ Անոնցմէ ոմանք արդէն իսկ շատ հեռուները, մինչեւ Սուրիոյ ոստաններըՙ Համա, Հոմս, Հայլն քշուած էին արդէն։ Բայց նոյնիսկ այդ հեռաւոր տեղերուն մէջ կառավարութիւնը գտաւ զանոնք ու Պոլիս դարձնելով յանձնեց Պուլկար կառավարութեան։ Անոնցէն օգտուելով, մաս մը էտիրնէցիներ, նոյն իսկ ուրիշ քաղաքներու Հայեր, յաջողեցան անոնց խումբին մէջ սպրդիլ և միասին գացին։

Ուրիշ պարսկահպատակ մը, Թէոտոր Մենճիկեանն էր, Պոլսոյ կողմը հաստատուած երիտասարդ վաճառական մը, Դաշնակցութեան համակիր։ Աքսորուած էր ապահովաբար ուրիշ պատճառով մը, թերեւս առեւտրական մրցակցութեան մը հետեւանքով։ Վերջէն, իր սպաննութենէն ետք, իմացանք որ Պոլսոյ իր վաճառատան բոլոր ապրանքները գրաւուեր են կառավարութեան կողմէ, ինչ որ բացառիկ բան մըն էր, ուրիշ մարդու համար չեղաւ։ Ան ալ այն հաւատքը ունէր թէ իր պարսկական հպատակութեան շնորհիւ պիտի ազատի, և Բիւրատի հետ կը կատակէր ըսելով.

—Վերադարձին նկատմամբ ապահով եմ, կը վախնամ միայն որ մեզ Պարսկաստանի վերադարձնելու մտածումը ունենան...Այսաշը գոնէ Պոլսոյ մօտ է... բայց եթէ օր մը շուներնիս Համատան առնենք, շահաւորը մե՞նք պիտի ըլլանք...

(Շարունակելի)

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՆԱՄԱԿ ԲԱԹՈՒՄԷՆ

(Սեփական Թղթակցութիւն)

ԲԱԹՈՒՄԻ ԳՐԱՒՈՒՄԸ

Բաթումը հաժարուում է անգլիական գրաւման շրջան, որտեղ տիրում է անգլիական իշխանութիւն: Քաղաքում մեծ թուով միլիս կայ, որի մէջ ծառայում են և հայերը: Միլիսի մէջ կայ ժեն. Դենիկինի կողմէն ներկայացուցչութիւն մը: Անգլիացիք այդ շրջանը յայտարարել են պաշարման դրութեան մէջ:

ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՁՕՐՔԸ

Վրացական զօրքի մէջ ծայր է տալիս ծայրայեղ տրամադրութիւն եւ անիշխանութիւն: Օր օրի վրայ սպասւում են խառնակութիւններ Վրաստանում զօրքի կողմից:

ԽՌՈՎԱԼԻՑ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՏՐԲԷՋԱՆՈՒՄ

Ադրբէջանում ևս տրամադրութիւնը անհանգիստ է: Ժողովուրդը դժգոհ է Ադրբէջանի խանական և բէգական կառավարութիւնից: Մանաւանդ բանուորական շրջանները անհանգիստ են: Բոլշևիկեան շարժումը ուժեղացել է:

ՀԱՅ—ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանի և Վրաստանի յարաբերութիւնները դեռ ձգտուած են: Վրաստանը թոյլ չի տալիս ապրանք փոխադրել Հայաստանի համար, որով մեր դրութիւնը շատ է ծանրանում: Մեր ապրանքները գնում են միայն ամերիկեան դրօշակի տակ, այլապէս ճնում են ընկած բաժնում:

ԴԵՂՕՐԱՅՔԻ ԿԱՐԻՔԸ

Հայաստանում այժմ դեղօրայքի կարիքը շատ մեծ է: Քինինի պահանջը ահագին է, որ սակայն այստեղ չի գտնւում: (*)

ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ ՆԱԽԿԻՆ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆՈՒՄ

Տաճկական սահմաններից հասնող լուրերը ծանր են: Էրզրումի շրջանում տաճիկները ուզին կանոնաւոր 10,000 զօրք, նոյնչափ էլ ճնացած Հայկական Նահանգներում: Բացի դրանից 20,000 քրտական հրոսակներ կան: Տրապիզոնից այսօր այստեղ հասան 60 յոյն փախստականներ և 2 հայ ընտանիք, որոնք պատմում են. որ տաճկական տրամադրութիւնները սպառնական են և նրանք ստիպուած՝ գաղթում են Ռուսաստան: Քրիստոնեայ ազգաբնակութիւնը այդ շրջանում ահուսարսափի մէջ է...

Մ. Վ.

(*) Նոյեմբերի 12ին մօտ 300 քիլօ քինին է ուղարկուած Հայաստան Միացեալ պատուիրակութեան ջանքերով: Ծանօթ. Խմբ.

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Հայաստանի Հանրապետութեան դիւանագիտական ներկայացուցիչ Պ. Գ. Բաստրմաճեան կը հեռագրէ Ամերիկայէն թէ նախագահ Վիլսընի կարգադրութեամբ 35000 թօն ալիւր կը ղրկուի Հայաստանի Հանրապետութեան։

ՊԵԼՃԻԳԱՅԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Ինչպէս ուրիշ առթիւ գրած էինք, Պելճիգայի հայ գաղութը սկսած է օրինակելի գործունէութիւն ցոյց տալ։ Ազգային խոշոր պէտքերուն իր մասնակցութեան բաժինը բերելու համար իր ընկրսած հանգանակութիւնը հասցուցած է 115,065 ֆր.ի։ Այս գումարէն զատ հայ որբերու գիւտեղէններ ուկերպասեղէններ գնելու համար կրկին հանգանակութեան սկսած է, որու արդիւնքը հասած է 30,192 ֆրանքի։

Պելճիգայի հայկական կօմիտէն հրաժարած ըլլալով Անվերթի մէջ գումարուած ընդհանուր ժողով մը իր դիւանը ընտրած է հետեւեալ կերպով.

Պ. Տիգրան Ջամպերլէն՝ նախագահ,

Պ. Քերովբէ Սվաճեան՝ փոխ-նախագահ և գանձապետ.

Պ. Գ. Պարսամեան՝ ատենադպիր։

ԺԱՆՏԱԽՏ ՊՈԼՍՈՑ ՄԷՋ

Պոլսոյ մէջ ժանտախտի դէպքերը շատցած ըլլալուն՝ բոլոր հայ վարժարանները փակուած են առժամապէս։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ ՀԱՄԱՐ

Հայաստանի պետական Համալսարանի դասաւանդման լեզուն հայերէն ըլլալուն, որոշուած է այս հաստատութեան մէջ համախմբել հայութեան բոլոր գիտական ոյժերը։ Այս նպատակին համար պաշտօնապէս յայտարարուած է որ Թուրքիոյ մէջ ապրող քանտիտանները իրենց խընդրագրերը ղրկեն Հանրապետութեան Պոլսոյ ներկայացուցիչին։

ԴԵՊԻ ԳՈՐԾ

Պոլսոյ Հայ դեղագործներու Միութիւնը Հայաստան ղրկած է երեք խոշոր սընտուկ դեղօրայք, նամանաւանդ Արմաշի որբանոցին և Մէջապետքի որբերուն նուիրած է երկու փոխադրական դեղարանններ։

ՈՐԲԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Ամերիկայի հայերը երեք ու կէս միլիօն ֆրանքի պատկառելի գումար մը ղրկած են Ս. Պատրիարքին հայ որբերու համար։

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՏԻ ԲՐՕԲԱԿԱՆԴ

Անցեալ Երեքշաբթի դիշեր «Սալ տէդ Էնժէնիօր Սիվիլ»ի դեղեցիկ սրահին մէջ հայ և օտար բազմաթիւ ունկնդիրներու ներկայութեան խօսեցաւ Տիկին Զապէլ Եսայեան, նիւթ ունենալով «Հայ կինը»։ Յարդելի բանախօսուհին մէկ ժամի չափ տեւող շատ շահեկան բանախօսութեան միջոցին պարզեց հայ կնոջ դերը մեծ պատերազմի ընթացքին։

Բանախօսութենէն առաջ հանդէսին նախագահուհին Տիկին Ռէվալ յայտնի հայասէր և դրագէտ Ֆրանսուհին բացման ճառ մը կարդաց և ի յայտ բերաւ Հայ ազգին հանդէպ իր ունեցած ազնիւ զգացումները։

Բանախօսութենէն վերջ մոգական լապտերով ցոյց տրուեցան գանազան պատկերներ հայկական արուեստէն և հայոց տեղահանութենէն։

Գեղարուեստական բաժնին իրենց մասնակցութիւնը բերին Օր. Տէմիրճեան Տիկին Գավանոզ և Օր. Հ. Հովեան։

Ներկաները շատ գոհ մնացին ու խոր տպաւորութեան տակ մեկնեցան։

ՀԱՅ ՇՕՖԷՕՐԻ ՄԸ ՍՊԱՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Օրուան թերթերը կը ծանուցանեն թէ Սէն-Ժէրվէյի ճամբուն վրայ սպաննուած գտնուած է հայ շօֆէօր մը Ստեփան Ստեփանեան, 40 տարու։ Սպաննութեան շարժառիթը գողութիւն կը նկատուի։ Ոճրագործը չէ ձերբակալուած։

Fonds A.R.A.M

Պ. Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ ԼՈՆՏՈՆԻ ՄԷՋ.

Անգլիոյ Արտք. Գործոց Նախարարութիւնն հրաւէրով Լոնտոն մեկնեցաւ Հայաստանի Հանրապետութեան Փարիզի պատուիրակութեան նախագահ Պ. Ահարոնեան։

ՍԱՀԱՌՆԱԿ ՄԸ ԵՒՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆԱԿԻՆ

Պ. Պօղոս Նուպար Հայաստանի բանակին նուիրած է սաւառնակ մը։

ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս հրատարակեցինք անցեալ թուով, Փարիզի Հայ Տիկնանց Միութիւնը ունեցած է փայլուն գործունէութիւն մը, և հիմայ որ եռանդով կ'աշխատի որբերու որդեգրումի գործին՝ յաջողած է Փարիզի հայ գաղութէն գտնել 100 որբերու պաշտպանութիւնը ստանձնողներ, տարեկան 300 ֆր.ի գումարով մը։

Ամէն քաջալերութեան արժանի է Տիկնանց Խնամակալութիւնը, բայց փափաքելի պիտի ըլլար գործակցութիւն մը ստեղծել Դահիրէի Որբախնամ Ընկերութեան հետ, այնպէս որ Փարիզի Հայ Տիկ. Միութիւնը դառնար միաժամանակ մասնաճիւղը Որբախնամ Ընկերութեան և այնպէս ձեռք ձեռքի կարելի ըլլար մեծ ոյժերով նուիրուիլ վաղուան սերունդի փրկումի սուրբ գործին։

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Անցեալ երեքշաբթի գիշեր Հ.Յ.Դաշնակցութեան լսարանին մէջ դասախօսեց ընկեր Կ. Բասմաճեան, նիւթ ունենալով «Կիլիկիան ու իր պատմական, տնտեսական, քաղաքական ու աշխարհագրական դիրքը։»

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲՐՕՊԱԿԱՆՏԻ ՀԱՄԱՐ

Ազգային Պատուիրակութեան Բրօպականտի Յանձնախումբի նախաձեռնութեամբ «Սալ Կավօ»ի մէջ դեկտ. 11ին հինգշաբթի գիշեր, նախագահութեամբ Տիկին Քօշէնի, սարքուած է հանդէս մը, ուր պիտի ցուցադրուին Ամերիկայի մէջ պատրաստուած հայկական ջարդերու և տեղահանութեան ֆիլմեր։ Պիտի բանախօսէ Պ. Տընի Քօշէն։

Նուագախումբ մը, առաջնորդութեամբ Պ. Ալիքսանեանի, պիտի նուագէ հայկական և եւրոպական կտորներ։

Հանդէսին հասոյթը պիտի յատկացուի որբերու։

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՈՒՆՋԻ

Պ. Ս. Մուրադեանի Օր. Զ. Զպուճեանի հետ ամուսնութեան առթիւ Տէր և Տիկին Կ. Բասմաճեան կը նուիրեն 20 ֆրանք, ի նպաստ հայ որբերու։

Կը խնդրուի ըստանալ խմբագրատունէս։

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԻ ՀԻՆ ԹԻՒԵՐԸ

Կը խնդրենք մեր ընթերցողներէն որ եթէ Վերածնունդի հաւաքածոն չեն կազմեր, հաճին մեզի դարձնել հետևեալ թիւերը, որոնց փոխարէն պիտի տանք նոյն արժէքով դրքեր մեր գրատունէն։

Ա. Տարի 1917 թիւ 2

Բ. Տարի 1918 թիւ 4, 15, 20

Գ. Տարի 1919 թիւ 1, 2, 3 4, 5, 6 7, 8- 9, 10

Մեր գործակալներէն ևս կը խնդրենք նկատի առնել մեր այս խնդրանքը։

ՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Ժընէվի Հայ Տիկնանց Միութիւնը փոխադրած է Ատանա Տ.քթ. վարդապետեանի, Կիլիկիոյ որբերուն համար 6867 ֆրանք։

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի ՄԷՋ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԵԼՈՒ ԽՆԴՐԱՆՔՈՎ

Ձեռնհաս դեռատի հայ տիկին մը հարէրէնի դասեր կը ստանձնէ ընտանիքներու մէջ, համեստ պայմաններով։ Դիմել խմբագրութեան։

Հ. Յ. Դաշնակցութեան ընկերներն ու ընկերուհիները կը հրաւիրուին ընդ. ժողովի յառաջիկայ Երեքշաբթի 2 Դեկտ. Հ. Յ. Դ. եան ընթերցատան մէջ։

Հիմնադիր-Տնօրէն՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" *La Gérante:* Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

Ի ՄՕՏՈՑ ԼՈՑՍ ՊԻՏԻ ՏԵՍՆԷ

ԶԷՅԹՈՒՆ

Ամսօրեայ հանդէս, ազգային, գրական, գեղարուեստական խմբագիր Գ. Տէօվլէթ, ուսուցիչ Փարիզի Արեւելեան լեզուաց վարժարանին։

Նկարիչ Ռ. Շիշմանեան յատկապէս պատրաստած է գեղարուեստական կողք մը ուր կը տեսնուին Զէյթունի պատկերը և գինուած լեռնորդի մը։

Ընտիր թուղթ և Ներսէսեան տպարանի մաքուր ու ճաշակաւոր տպագրութիւն, բաժանորդագին 20 ֆրանք, կանխիկ, ամէն երկրի համար։

Առաջին թիւը կը պարունակէ.

1. ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, ուսումնասիրութիւն մեր գրականութեան ներշնչման գլխաւոր աղբիւրներուն, արժէքին ևն.։

2. ԶԷՅԹՈՒՆ ԶԷՅԹՈՒՆ. նկարագրութիւն արձիւներու բոյնին, սովորոյթները, սրբավայրերը, անցեալ քաղցրութիւններն ու ներկայ դառնութիւնները։

3. ՆԵՐՍԷՍ ԵՊԻՍԿ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ. պատկերովը միասին, յուշեր՝ Պոլսէն, Ատանայէն, Սսոյ մայրավանքէն ու Կիլիկեան ամբոցներէն։

4. ԳԾԱԳՐԻՉ ԱՂՋԻԿԸ. բանաստեղծութիւն՝ ներշնչուած փարիզեան կեանքէ։

5. ՅԱՒԵՐԺԱՀԱՐՍԸ. նորավէպ՝ հիւսուած Զէյթունի ժողովրդական զրոյցի մը վրայ։

6. ՄԱՅՐԱՄՈՒՏ. բանաստեղծութիւն՝ ներշնչուած փարիզեան կեանքէ։

7. ՋՄԵՌՆԱՅԻՆ ԵՐԵԿՈՅ. բանաստեղծութիւն՝ թարգմանուած Փուշքին ռուս բանաստեղծէն։

8. ՔԱՂՈՒԱԾՔՆԵՐ 1916ի ԳԱՐՆԱՆ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄ. ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏՈՒՑՈՒՄԸ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԵՂԵԿԱԳՐԻ ՄԸ ուր ֆրանսական կառավարութեան կ՚առաջարկուի հայ կամաւորները հաւաքել արտասահմանի գաղութներէն և արշաւանք մը կազմակերպել դէպի Կիլիկիա։

Հասցէ.— Rédaction de Zéïtoun 312 Rue St. Jacques Paris

ՖՐԱՆԲՕ—ՀԱՅ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ԼՕԶՊԻԿԵԱՆ ԵՒ ՀԻՑ

Վկայուած Փարիզի Ձեւագիտութեան վարժարանէն
ԼԱՆԱՆՑ ԴԵՐՁԱԿՆԵՐ
Robes, Manteaux et travail à façon. *Խիստ չափաւոր գին*
30 Rue de Clairy PARIS

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ

ԿԻՐԱԿԻ ՅԵՐԵԿ 7 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ԺԱՄԸ ՃԻՇԴ 9ԻՆ

ՇԱՆ ԶԷԼԻԶԷԻ ՇՔԵՂ ԹԱՏՐՈՆԻՆ ՄԷՋ

Théatre des Champs Elysées

15, Avenue Montaigne (Հայ Եկեղեցիին շատ մօտիկ)

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ» ԹԱՏԵՐԱԽՈՒՄԲԸ

ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ ԱՌԱՋԻՆ ԱՆԳԱՄ ԸԼԼԱԼՈՎ
ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ

Շ Ի Ր Վ Ա Ն Զ Ա Տ Է Ի

«ՉԱՐ ՈԳԻ»Ն

ՏՐԱՄ 4 ԱՐԱՐ

ԱՆՁԻՆՔ

Նալպանտ Ոսկան . . .	Պ. Ե. ՏԷՕՎԼԷԹԵԱՆ	Ջօփուր կարապետ	Պ. ԴԱՏԱԻՈՐԵԱՆ
Շուշան, անոր կինը . .	ՏԻԿ. Ս. ՄԱՐՄԱՐԵԱՆ	Ջավահիր, անոր կինը	ՕՐ. ԱԼԻՍ
(Անոնց աղջիկը 10 տարեկան.— ՇՈՒՇԱՆ ՍՕՆԱ)		Մուրատ	Պ. Յ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ
(» » 17 »	ՏԻԿ. ԱՐՓԻ	Միհրտալ, վճռւկ կին . .	Պ. Պ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
Ջանփոշան, կեսուր	ՕՐ. ՅԱՍՄԻԿ	Գիժ Դանիէլ	Պ. Մ. ՋԱՆԱՆԵԱՆ

Բեմադիր
Մ. ՋԱՆԱՆԵԱՆ

Բեմի կառավարիչ
ՏԻԿ. ՀԵՐԱՆՈՒՇ

Յուշարար
Օ. ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

ԹՈՒՔԸ *Ջուարթ մենախօսութիւն Պ. Մ. ՋԱՆԱՆԻ կողմէ։*

Տեղերու գիներ.— Լօժ 60 և 50, Մամնաւոր՝ 20, Ա. կարգ՝ 15, Բ. կարգ՝ 10, Գ. կարգ՝ 5 ֆրանք։

Ծանօթ.— Ա.— Տոմսերը ապահովել «Վերածնունդ»ի Խմբագրատունէն և Պ. Վ. Հարիկեանի ճաշարանէն, իսկ ներկայացման առաւօտ Թատրոնի կիշէէն։

Բ.— Վեց տարեկանէն վար երախաներու մուտքը արգիլուած է։

Գ.— Ընդարձակ և շքեղ հայտագրերը յայթայթել ներկայացման օրը կիշէէն։

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

"VERADZENOUNT"

"La Renaissance"

Journal Arménien

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 37

Փարիզ, 4 Դեկտեմբեր 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անվերջանալի Խաղը
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Մենք Մեզի Ապաւէն
Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ

Հայ Կնոջ Մարտիրոսագրութիւնը
Ա. ԱՇԱՐՈՆԵԱՆ

Հայ Գիւղակին
Ա. ԱՃԵՄԵԱՆ

Աքսորի Ճամբուն Վրայ, Դ.— Բաժանումը
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Ազգային եւ տեղական լուրեր

Directeur-Fondateur :
Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (Xe)
Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Կը հրատարակուի ամէն շաբաթ
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք
Ամերիկայի համար 5 տոլար

ԲԱՅԱՐԶԱԿԱՊԵՍ ԿԱՆԽԻԿ
Դրամ, նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին
Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

ՍԱՀԱՌՆԱԿ ՄԸ ՀԱՅ ԲԱՆԱԿԻՆ

(30,000 ՖՐԱՆՔ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԾԱԽՔՈՎ)

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ

ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹԵԱՄԲ

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԱՐՆԻՆ

Այս նպատակի իրագործման համար հետզհետէ պիտի սարքուին հետեւեալ հանդէսները, որոնց մասին մանրամասնութիւններ կուտանք յաջորդաբար.

1.— Կազանդի սեղան, 17 Յունուար Շաբաթ գիշեր։
2.— Հայկական Նուագահանդէս, 14 Յունուար Զորեքշաբթի գիշեր։
3.— Թատերական ներկայացում, Փետրուար ամսուն։
4.— Վիճակախաղ և պարահանդէս Մարտ ամսուն։
5.— Հայաստանի Հանրապետութեան Բ. տարեդարձի օրը Ազգային տօնի առթիւ մեծ հանդէս։

Այս հանդէսներէ դուրս շնորհակալութեամբ կ'ընդունուին նուիրատուութիւններ ու կը ծանուցուին։

PHOTOGRAPHE D'ART.

Abel

5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.

ASCENSEUR

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ
Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

Fonds A.R.A.M

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Գ. ՏԱՐԻ. — ԹԻԻ 37—(67).— 4 ԴԵԿՏՄ. 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՆՎԵՐՋԱՆԱԼԻ ԽԱՂԸ

Թաթարական հրոսակախմբերը անպարտելի են դարձած: Հայկական գաւառները մշտական պատուհասի ժէջ են: Այսպէս չէր նոյնիսկ այն ժամանակ, երբ Թիւրքիան յաղթականօրէն առաջ կարշաւէր Անդրկովկասի մէջ, երբ կարսը յանձնուած էր գաւառճանօրէն, երբ Ալէքսանդրապօլը առնուած էր ներգուեամբ, երբ Նուրի փաշայի բանակները Գանձակն առնելով՝ կըսպառնային հերոսական և սքանչելի Բագուին:

Թուրքիոյ պարտուեննէն յետոյ, այն ժամանակէն ի վեր, երբ դաշնակից յները մտան Անդրկովկաս, թաթարական անկազմակերպ հրոսակախմբերը ոյժ ստացան և կովկասը ահ ու սարսափի մէջ դրին:

Ի՞նչ հակասուեիւն է այս:

Ադրբէջանի աւազակաբարոյ խաներն ու բէգերը գերման-թիւրքական տիրապետուեեան ժամանակ սպասաւորի վիճակի մէջ էին: Դաշնակիցներու տիրապետուեեան օրով անոնք կառավարուեեան ղուխ անցան, զօրքի ղեկավար ու հրամանատար դարձան և կրնեն Անդրկովկասի գաւառներուն մէջ, ինչ որ կը թելադրէ իրենց քմահաճոյքը և իրենց բարբարոս կամայականուեիւնը:

Fonds A.R.A.M

Այսպէս է մեր անիծեալ աշխարհի ճակատագիրը։

Ադրբէջանի «դէմոկրատական հանրապետութեան» մէջ հայ ժողովուրդը օրէնքէ դուրս է յայտարարուած։ Հինգ ամբողջ տարի այդ ժողովուրդը զոհաբերեց իր ամենէն թանկագին բանը, կռուեցաւ, պայքարեցաւ դաշնակիցներու դատին համար մահու չափ դժուարին պայմաններու մէջ, նպաստեց շատ նշանակելի չափերով դաշնակիցներու յաղթանակին արեւելեան ճակատներու վրայ — որպէսզի յետոյ, երբ դաշնակիցները վերջապէս յաղթեն, թաթար հրոսակախմբերը անպարտելի դառնան և շարունակեն հայ ժողովուրդի մշանջենական շահագործումը, աւերը, կոտորածը։

Մի՞թէ իրօք դաշնակիցներու շահը փոփոխութեան ենթարկուեցաւ գինադադարէն ի վեր, որ թաթար բէգերու իշխանութիւնը աւելի ձեռնտու է անոնց, քան հայ ժողովուրդի ազատութիւնը։ Եւ կամ՝ միթէ՞ իրօք հայկական զարհուրելի ջարդերը անոր համար եղան, որ դաշնակիցները պատերազմի ատեն շահագործեն այն Գերմանիոյ դէմ և պատերազմէն յետոյ ջարդի նոր պայմաններ ստեղծեն։

Ադրբէջանի հրոսախմբերը յիրաւի անպարտելի են դարձած։ Անպարտելի են դարձած ոչ միայն Անդրկովկասի այս կամ այն գաւառներու մէջ, հայ խաղաղ, աշխատաւոր գիւղացիութեան դէմ, այլև ըստ երեւոյթին Եւրոպայի մէջ։ Բագուի անսպառելի գանձը, որ թողնուած է հոն ռուսական քաղաքակրթութեան ձանքերով, այսօր թաթար բէգերուն ձեռքը լաւագոյն գործիքը կը հանդիսանայ եւրոպական հասարակական կարծիքը մոլորեցնելու։ Հոն կը բռնանան հայ գաւառներու վրայ, աւերած կստեղծեն խաղաղ գիւղերու մէջ, հայ գիւղացիութեան կեանքը հաւատարած դժոխք կը դարձնեն։ Հոս քաղաքական կուսակցութիւնները կը ջանան դարձեալ հայութիւնը մեղադրելու, ոսկիի միջոցով եւրոպական մամուլի մէջ հայ ժողովուրդը սեւ և թաթար աւազակախմբերը ճերմակ դարձնելու։ Զորս օր առաջ անգլիական «Մանչէսթր Կարտիան» թերթը, կովկասէն գարնուած հեռագրի մը մէջ, հիմնուելով թաթար «նախարարապետ» Ռուսբեկովի յայտարարութիւններու վրայ սլաքներ կուղղէր հայ ժողովուրդի դէմ, կը պաշտպաներ թաթար բէգերը և կը խնդար անգամ հայութեան մարտիրոսագրութեան վրայ, «մարտիրոսագրութիւնը» անպղնւօրէն չակերտներու մէջ առնելով։

Այո՛ մահու չափ ծանր է մեր ժողովուրդի համար այս սեւ ապերախտութիւնը։ Եւ ի՞նչպէս է տպագրուեր այն՝ թերթի մը մէջ, որ կը հրատարակուի Անգլիա, որուն ժողովուրդը անժահական Շէքսպիրի հանճարով և անժոռանալի Էիր արքայի բերանով այնպէս ուժգնօրէն կրժբոստանայ ապերախտութեան դէմ։

Հայութիւնը մանուկի մը պէս սիրեր է անգլիական մեծ ժողովուրդի ոգին, սիրտը, քաղաքակրթութիւնը։ Այդ սիրոյ հետեւանք պէտք է նկատել այն անվերապահ անձնատուրութիւնը, որ նա հանդէս բերաւ համաշխարհային մեծ պատերազմի ընթացքին՝ դաշնակիցներու դատին առաջին օրէն մինչեւ վերջին օրը կառչած մնալով։

Եւ արդեօք ժամը չէ՞ հասած վերջապէս, որ հայ ժողովուրդն ալ ամե-

Fonds A.R.A.M

նահամեստ, ամենաղոյզն փոխարինութիւն ստանայ իր կրած այքան զոհողութիւններուն դիմաց: Ժամը չէ՞ հասած, որ Հայ ժողովուրդի համար մէկ անկիւն սահմանուի այս լայն-աշխարհի մէջ, ուր նա կարենայ նուիրուիլ քաղաքակրթութեան ազնիւ դատին, երկրի ստեղծագործութեան, հողի մշակութեան, առանց իր վրայ կախուած տեսնելու այլեւս զարհուրելի եաթաղանը —աշխատի ոչ միայն իր համար, այլ և դրացիի համար, աշխարհի համար:

Եւ ահա նոյէն չարագուշակ հեռագիր մը, որ կստացուի Երեւանէն, Հայաստանի հանրապետութեան արտաքին գործերու նախարարէն և որ կը տպուի «Վերածնունդ»ի ներկայ թուով:

«Ադրբէյճանի զօրքերը կը սեղմեն Զանգեզուրը, Ղարաբաղի ընդհանուր նահանգապետ Սուլթանովը կոչ է ուղղեր Զանգեզուրի Հայ ժողովուրդին՝ հրաւիրելով ենթարկուիլ Ադրբէյճանի իշխանութեան, հակառակ պարագային կսպառնայ...»

Եւ այսպէս՝ հայ ժողովրդի յաւիտենական ողբերգութիւնը:

Զանգեզուրի հայ չարքաշ, աշխատասէր գիւղացին հինգ անգամ արդէն յետ է մղեր թաթարական յարձակումները այս տարւայ Յունիսէն մինչեւ Սեպտեմբեր: Անկէ առաջ նոյնպէս կռիւներ, անկէ յետոյ նոյնպէս կռիւներ... Ցոգնած, ուժասպառուած ժողովուրդը կապրի դիրքերու վրայ, պահելով արծիւներու բունը, պահելով հայրենի Զանգեզուրը, ուր երբեմն Դաւիթ-Բէկի սքանչելի մարտիկները անհաւասար կռուի մէջ հրաշքներ կը գործէին:

Այժմ էլ նոյնը: Ադրբէյճանի Դաշտը մեծաքանակ հրոսախմբեր կը սնուցանէ. զէնք կայ, ռազմամթերք կայ, հաց կայ: Թիկունքը ապահով է, որ կը տարածուի մինչեւ Կասպիական ծովը, ուրկէց ամէն ինչ կ'ստացուի: Եւ այս բարբարոս Դաշտը յարձակումներ կը կազմակերպէ ազատասէր Լերան դէմ, ուր հերոսական մի սերունդ կ'ապրի նախանձախնդիր իր հայրենի աւանդութիւններուն, իր աշխատանքին, իր ազատութեան:

Այս է Հայկական Զանգեզուրի խնդիրը: Հարիւր հազար հայ գիւղացիութեան դէմ կան այնտեղ յիսուն հազար թաթարներ, որոնք ժամանակի ընթացքին բարձրացեր են հոն կամ իբրև եկուոր, կամ իբրև կրուողը—և մնացեր են հոն կառչած մեր լեռներուն:

Հայկական Զանգեզուրը կ'ուզէ միանալ իր մայր հայրենիքին, Հայաստանի Հանրապետութեան: Ադրբէյճանի բէգերը կ'ուզեն խեղդել Հայկական Զանգեզուրը թաթարական «դեմօկրատիական հանրապետութեան» մէջ:

Ինչու, ո՞ր իրաւունքով: Եթէ պատմական իրաւունք կայ—Հայկական Զանգեզուրը միշտ պատկանած է հայ երկրին: Եթէ աշխարհագրական սկզբունք կայ—Զանգեզուրը կը կազմէ հայկական բարձրաւանդակի անբաժան մասը: Եթէ տնտեսական տեսակէտ գոյութիւն ունի—Զանգեզուրը կապուած է Արաքսի հովիտով Երեւանի հետ: Եթէ վերջապէս ազգագրական սկզբունք կայ և պիտի յարգուի ժողովրդի մեծամասնութեան կամքը—հայկական Զանգեզուրի մէջ 100,000 հայ կայ 30,000 թաթարի դէմ:

Fonds A.R.A.M

Ո՞ւր է լուծումը: Դաշնակիցներու կողմէն Հայաստան ուղարկուած բարձր քօմիսար Հասքել միջամտելով Զանգեզուրի խնդրին՝ որոշում է տուեր, թէ Զանգեզուրը պիտի կառավարուի առժամապէս Հայոց Ազգային խորհրդի միջոցով, մինչեւ Հաշտութեան կոնֆէրանսի վերջնական վճիռը: Ադրբէջանի կառավարութիւնը հաժակերպած է այդ որոշման:

Եւ ահա այժմ Ադրբէջանի կառավարութեան պաշտօնեան, Ղարաբաղի ընդհանուր նահանգապետը, գօրքեր կը հանէ դէպի ազատասէր Զանգեզուրը և սպառնալից վերջնագիր կ'ուղարկէ հայ ժողովրդին:

Ո՞ւր է ելքը:

Դաշնակիցները պիտի թողնե՞ն արդեօք, որ այդպէս անպատիժ կերպով գործէ Ադրբէջանը, որ ոտքի կոխան լինի հայ ժողովրդի տարրական իրաւունքը: Այն ժողովրդի, որ հաւատաց դաշնակիցներու յայտարարած սկզբունքներուն, «իրաւունք»ին, «փոքր ազգերու ազատութեան»—և իր բոլոր արիւնը տուաւ այդ սկզբունքներու յաղթանակի համար, ու մեծ չափով պայմանաւորեց այդ յաղթանակը:

Ե՞րբ պէտք է վերջանայ այս խաղը:

Հայ ժողովուրդը պիտի իմանայ վերջապէս...:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՕՐԾԵՐՈՒ ՆԱԽԱՐԱՐԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

Զանգեզուրի մասին, ԵՐԵՒԱՆ

Ադրբէջանի զօրքերը կը սեղմեն Զանգեզուրի շուրջը: Ղարաբաղի ընդհանուր նահանգապետ Սուլթանով կոչ ուղղած է Զանգեզուրի հայ բնակչութեան՝ հրաւիրելով ենթարկուիլ Ադրբէջանի իշխանութեան, հակառակ պարագային սպառնալով զինեալ յարձակում:

Զանգեզուրի գրաւումով Երեւանի ճանապարհը կը մատնուի անապահովութեան»:

ՀԵՌԱԳԻՐ ԱՄԵՐԻԿԱՅԷՆ

Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութիւնը Ամերիկայէն ստացած է հետեւեալ հեռագիրը.

Ամսոյս 22ին հասանք: Գաղութը տեղական իշխանութեան աջակցութեամբ մեզ ըրաւ շատ սիրալիր ընդունելութիւն: Քաջալերական տեսակցութիւններ ունեցանք կարեւոր և օգտակար անձերու հետ: Մանրամասնութիւնները նամակով:

ՋՕՐ. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

Fonds A.R.A.M

ՄԵՆՔ ՄԵԶԻ ԱՊԱՒԷՆ

Եւ ահա Դաշնադրութիւնը տապալուած Ամերիկեան Սէնատի մէջ... Եւ մանտայի խնդիրը՝ աւելի քան առեղծուածային—գրեթէ անյոյս: Սեւատես չենք ուզուժ լինել.., Ա՛հ հայ մարդուն արդիլուած յաւսահատութիւնն ու լքումը: Հայ ժառանգականը իրաւունք չունի վհատելու: Այնքա՛ն անդունդներից սահեցինք ու անցանք մեր դժոխք պատմութեան մէջ—այսօր չէ որ պիտի ջնջուինք:

Հարկ է, սակայն, ճակատաբաց հանդէպ գալ իրականութեան, որ լի է վտանգներով: Անօրինակ կորուստներից յետոյ, մեր յոյսը դրել էինք դաշնակից պետութիւնների վրայ: Գիտէինք, որ մեր սիրուն աչքերի համար չպիտի գային ազատելու մեզ ոչ ֆրանսացին, ոչ անգլիացին: Մեծ պատերազմից, հանդիսաւոր ծանուցումներից յետոյ, դիւանագիտութեան էութիւնը մնում է նոյնը—նենգ, շահախնդիր, արհամարհոտ դէպի տկարը, արհամարհոտ դէպի սրբազան իտէալները համաշխարհային Համակարգութեան: Միամիտ չէինք և գիտէինք, որ Ուիլսօնեան գաղափարների աւազանում մի քանի տարի լողալով, զառամ Եւրոպայի դիւանագէտը մէկէն ի մէկ չպիտի ենթարկուէր մեսաժօրֆօզի, չպիտի նետէր իր հնաւանդ հաւատամքը...

Բայց մենք յոյս ունէինք, որ գէթ այս անգամ պիտի ըմբռնէին իրենց կենսական շահը, մենք համոզուած էինք, որ մեր դաշնակից պետութիւնները պիտի գային արագ ու վճռական՝ դուրս բերելու արեւելեան դժոխքից մի ժողովուրդ, որ իրենց միակ կռուանն էր երկրաւան գոռ պայքարի մէջ և պիտի լինի իրենց միակ նեցուկը վաղն ևս, անստոյգ ու փոթորկոտ ապագայի ծոցում, մահմետական, պանթուրանեան ովկիանի մէջ...

Սին, ցաւագին պատրանք մնացին այդ յոյսերն ևս... Իրողութիւնն այն է, որ զինադադարէն մէկ տարի յետոյ հայրենիքի մեծագոյն հատուածը մնում է դեռ թշնամու ձեռքը, որ տասնեակ հազարաւոր հայ կանայք ու աղջիկներ հեծուժ են տակաւին թիւրքական մղձաւանջի տակ և որ երեք հարիւր հազար փախստականները քամում են դառնութեան բաժակը իրենց օճախներից դուրս, թափառական ու ամօթի: Իրողութիւնն այն է, որ Մուսթաֆա Քէմալի հօրդաներին ազատութիւն տրուեց բանակ հաստատելու Սրվազ, Էրզրում ու Երզնկայ և վաղը նոյն դիւանագիտութիւնը պիտի ասէ մեզ սովորական փարիսեցիութեամբ. «Հայաստանը չենք կարող ձեզ տալ, որովհետեւ ոչ մի ոյժ չի կարող դուրս մղել այնտեղից Մուսթաֆա-Քէմալը»:

Իրողութիւնն այն է, որ անգամ Կովկասի մէջ, ուր վեհապանծ ծածանեցաւ դաշնակիցներու դրօշը, դարձեալ հայն է ամենէն լքուածը և ամէնէն հալածականը... Կը յուսայինք, թէ գէթ հաւասար աչքով պիտի նայէին անդրկովկասեան բոլոր ժողովուրդների վրայ, չէինք էլ պահանջում, որ «դաշնակից հայութիւնը» գուրգուրանքով շրջապատուէր, իսկ միւս ցեղերը, որ

Fonds A.R.A.M

կոուել էին դաշնակիցների դէմ, ճնշուէին ու հալածուէին... Այդ հաւասար չափն անգամ չտեսանք. թաթարը միշտ աւելի գոռոզ ու աներես՝ առաջ է մղում իր նուաճողական ծրագիրը Հայաստանում. երէկ նա օգտուելով հայ բանակի հեռաւորութիւնից, իր ձեռքը ձգեց Ղարաբաղի մի կարեւոր հատուածը, անգամ կոտորած սարքեց հայ գիւղերում, իսկ այսօր—«Times»ն է, որ ծանուցումէ վերջին թուով—նոյն թաթարը յուսահատ ճիգեր է թափում՝ հայկական Զանգեզուրն ևս գրաւելու և կցելու Ադրբէջանին: Մի քանի անգամ ջարդուած յետ նահանջեց, այժմ արշաւում է 20000 բանակով հայ լեռնականների դէմ: Եւ չենք զարմանայ եթէ շուտով լսենք, որ Հայոց այդ շքեղ լեռնաստանն ևս, ուժասպառ, անձնատուր է եղել բռնի ոյժին և որ այնտեղ ևս հոսում է անմեղների արիւնը...

Այս անհատնում թշուառութիւնների և այս օրհասական կացութեան հանդէպ չեն կարող ոգեւորել մեզ ոչ Լօյտ Ճօրճի խոստումները՝ Հայաստանը Թիւրքաց լծից ազատելու, ոչ Լօրդ Ռօպեր Սէսիլի անցեալ օրուայ հարցապնդումը բրիտանական պարլամէնտի մէջ, ուր ազնիւ Լօրդը խօսումէր «դաշնակից հայ ազգի» մնացորդները ապահովելու մասին և ոչ էլ, մանաւանդ կառավարութեան ներկայացուցչի սթերէօթիփ պատասխանը, թէ «բրիտանական իշխանութիւնները Կովկասի մէջ աշխատում են համաձայնեցնել հակամարտ ցեղերը»:

Հայ ժողովուրդը բրիտանական պարլամենտի մէջ հեղինակաւոր բերնով հռչակւում է դաշնակից Մեծ Բրիտանիայի, իսկ անդին այդ ժողովուրդը իր մեծ դաշնակցի աչքերի առջեւ յօշոտւում է ու արիւնաքամ լինում մահմետական դժոխքի մէջ...

Աւելի սարսափելին կայ: «Թայմզ»ը, որի դիրքն ու ազդեցութիւնը յայտնի է ամէնքին, մի շարք թղթակցութիւններով այն միտքն է յայտարարում, թէ Հայաստանից պէտք է անջատել առնուազն չորս վիլայէթ, թէ Հայ պետութիւնը կարող է շատ ու շատ պահպանել միայն Էրզրումի ու Տրապիզոնի շրջանը: Այն էլ...դեռ տղանենք Վանն ու Վասպուրականն անգամ Լօնտոնի մեծ օրգանիմէջ հռչակւում են դ ո ւ ր ս Հայաստանից և տրուում են Քիւրտիստանին...

Մի տեղ՝ հզօր Քիւրդիստան, մի այլ տեղ՝ հզօր ու բարգաւաճ Ադրբէջան՝ հանդէպ վտիտ ու ուժասպառ Հայաստանի... 1878-ին Դիզրայէլի-Բիքոնսֆիլդ պահպանեց ուժեղ Թիւրքիա, որ դարձաւ պատուհաս ու անհաշիւ աղէտների աղբիւր նոյնիսկ Անգլիայի համար: Այսօր նորագոյն Դիզրայէլիները շարունակում են այլ ձեւերով նոյն մ ա հ մ ե տ ա կ ա ն ը ս իր ա շ ա հ ե լ ու. քաղաքականութիւնը և առ այժմ դրա հետեւանքն է Եգիպտոսի մեծ հրդեհը —նիւթուած երիտասարդ թիւրքերի ձեռքով—որ սպառնում է ճարակել աւելի հեռուն և վտանգել բրիտանական տիրապետութիւնը Ափրիկէի ու Ասիայի մէջ:

Լաւագոյն չէ մեզի հանդէպ տրամադրութիւնը Մանշի այս կողմը: Ո՛չ մի պատրանք... Այստեղ շատ աւելի ուժեղ է՝ տաճիկը սիրաշահելու ձգտումը: Վկայ է Թեկուզ մեծ, կիսապաշտօնական մամուլի բռնած անաչելիօրէն տժարդի ընթացքը... Հայաստանը պատրաստ են զոհաբերելու աժենագծուծ combinaison-ներու: Մնում է մեր ամենէն անշահախնդիր բա-

Fonds A.R.A.M

բեկաժը, Ամերիկան: Նրա բարի տրամադրութիւններն էլ ահաւասիկ չեզոքացած ամերիկեան ներքին, միջկուսակցային հակամարտութեամբ: Յոյսերը իսպառ չեն մարած, դիմումները շարունակւում են, նիւթական նպաստ տրւում է դեռ հայ ժողովուրդին և թերեւս աւելի շօշափելի օգնութիւն կը ստանանք մինչեւ առաջիկայ գարուն:

Յոյսերով սակայն, պէտք չէ որ ապրինք: Թշուառութեան գոհերը սպասել չեն կարող: Տագնապը սաստկանում է ամեռնամուտով, մեր ժողովուրդը հաց կուենենայ, բայց զգեստ ու վառելիք չունի, մեր զինւորը մերկ է ու բոպիկ:Ցուրտը իր անխուսափելի հետեւանք համաճարակներով կարող է վերսկսիլ անցեալ ձմրան զանգուածային կոտորածը: Անե՛նք ինչ որ կարող ենք, այդ դժոխային կացութիւնը գէթ փոքր ի՛նչ ամոքելու համար: Հայ բարեկեցիկ գաղութները կարող էին ինքնաբերաբար ահագին գործ անել հայրենիքի ներագոյն դժբախտութեան այս օրերուն: Քանի՛ կապիտալիստներ ունինք Եգիպտոսէն մինչեւ Փարիզ ու Մանչեսթր, տասնեակ միլիոնների վրայ բազմած, դրամատիրական աշխարհի մէջ դիրք ու վարկ ունեցող, քանի՛ հայրենաշահ ձեռնարկներ կարող էին նրանք կազմակերպել դիւրութեամբ — փոխառութիւն, ապրանքների գնում ու առաքում դէպի Հայաստան, բանքային գործ, ազգային վերաշինութեան հաղար ու մի յղացումներ ու ծրագիրներ... Միմիայն գաղութները կարող էին ամենայն դիւրութեամբ մեր հարիւր հազարաւոր մերկ ու բոկոտն փախստականներին հագուստ հայթայթել, թէկուզ միայն մաշուած հանդերձեղէն հաւաքելով ու ճամբելով:

Բայց հայ ջոջը, հազուագիւտ բացառութեամբ մնում է նոյն աւանդական գձուձն ու եսապաշտը, նա մատը մատին չի խփում, նա ոչ մի նախաձեռնութիւն չի ստանձնում, նա շարունակում է իր դրամական լեռներից դիտել ցեղի վիշտն ու տառապանքը, և Դաշնակցականներին անարգել, նա հազիւ հազ համաձայնւում է—Անդրանիկների ու այլազգայինների միջամտութեան ու թախանձագին յորդորների վրայ— մի քանի փշրանքներ նետել պատերազմի ընթացքում իր տանապատակուած հարստութիւնից, նա կուզէ միայն դիրք ու համբաւ վաստակել ամենաժան ձեւերով, ամենաչնչին զոհաբերութեամբ և դեռ կուզէ մենակ տիրել հրապարակին, դուրս մղելով այն ուժերը, որոնք այս հոգեվարքի ժամերին — թէկուզ խարխափելով ու սայթաքելով—տանում են իրենց ուսերի վրայ վերածնունդի վիթխարի գործը, վարում են դաժան, անհաւասար կռիւը հայրենիքի թշնամիների դէմ...

Երկրէն եկողները սքանչացումով են նկարագրում հայ զինւորի կարգապահութիւնն ու անձնուրացութիւնը, նրա խօլական մաքառումը գերակշիռ ուժերի դէմ, նրա մերկ ու անօթի վիճակը, նրա ստոյիկեան համբերութիւնն ու համակերպութիւնը: Այդպէս է ապրողջ Հայ ժողովուրդը: Նա կրուում է առանց վհատելու, նա մեռնում է առանց տրտնջալու: Օգնե՛նք ինչով կարող ենք. և թող լռէ՛ ներքին հակամարտութեան ժխորը, որ դեռ լսւում է այլևայլ գաղութներում, նոյնիսկ լրագրական էջերից՝ Հայոց Հանրապետութեան ու նրա վարիչների շուրջը: Վաղը կըմբռնեն ամէն կարգի ցեղերը, թէ ինչ ազգալաւ ոճիր է եղել այդ հակամարտութիւնը մէկ տարուց ի վեր:

Fonds A.R.A.M

Ապաւինենք մեր ներքին կուռ միութեան և մեր հրաշագործ կենսու նակութեան ուժերին, որոնք աւելի ահեղ փոթորիկների մէջ կարողացել են յաւառ, անդուլ դիմադրութեամբ, ափ իջեցնել ազգային երերուն մակոյկը... Երկիրը կարօտ է իր բոլոր զաւակների maximum-ի աջակցութեան,— օգնե՛նք, առանց սպասելու երկնային մանանայի, առանց հոլովելու «Ամերիկա» և «մանատա», օգնե՛նք, քանի դեռ ուշ չէ, օգնե՛նք, քանի դեռ կայ Հայաստանի մէջ հայ ժողովուրդ, ընդունակ հայրենիքը շէնցնելու և հայ պետութիւն ստեղծելու:

Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ

ՀԱՅ ԿՆՈՋ ՄԱՐՏԻՐՈՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԿՈՉ ԵՒՐՈՊԱՑԻ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ՏԻԿԻՆՆԵՐՈՒՆ

Վերջերս Հայաստանի Հանրապետութեան պատուիրակութեան հրատարակութեամբ լոյս տեսան Տիկին Քաթիանեանի «Յիշողութիւնները» որ հայ կնոջ մարտիրոսագրութեան եղերական պատմութիւնն է: Այդ գիրքը ուղարկուեցաւ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի տիկիններուն՝ պ. Ահարոնեանի նամակով, որ ստորեւ կը հրատարակենք.

Ազնիւ Տիկին,

Լսած կ'ըլլաք անշուշտ Հայ ժողովուրդի աննախընթաց մարտիրոսութեան մասին: Դաշնակիցներուն կողքին կռուած ըլլալուն համար, պատերազմի ընթացքին հայ ժողովուրդը կորսնցուց մէկ միլիոն այր, կին, երախայ որոնք սպաննուեցան Թուրքերուն կողմէ-խեղդամահ և ջրահեղձ եղան կամ ողջ ողջ այրուեցան:

Պատմութեան մէջ միակը եղող այս գարհուրելի ողբերգութեան ընթացքին, հայ մայրերուն և երիտասարդուհիներուն կրած տառապանքները աւելի գարհուրելի են քան մահն իսկ: Անոնք ներկայ եղան իրենց զաւակներուն, ամուսիններուն և եղբայրներուն խողխողման ու իրենք ալ իրենց կարգին անբացատրելի հալածանքներ և անարգանքներ կրեցին:

Տիկին Քաթիանեանի «Յիշողութիւնները», զոր պատիւը ունինք այս գրութեան կցելու, արտառուչ և ճշգրիտ մէկ պատկերն է այդ գարհուրանքներուն:

Ձեր ուշադրութեան կը յանձնենք այդ վաւերագիրը, սիրելի Տիկին. գրուած է պարզ և պերճախօս ոճով մը Սամսոնցի հայ ուսուցչուհիի մը կողմէ որ ինքն իսկ ապրած է տեղահանութեան և աքսորի սարսափները:

Կարդացէք, Տիկին, կարդացէք այդ գրքոյկը որ անշուշտ գաղափար մը միայն պիտի տայ ձեզ, Թուրքիոյ մէջ ապրող Հայերուն գողգոթային մասին: Վստահենք որ չպիտի կարենաք զսպել ձեր ցասումի և ընդվզումի ճիչերը ու այս կամ այն ձեւով պիտի իմացնէք այդ ճիչերը հանրային կարծիքին, կանանց աշխարհին ու քաղաքակիրթ մարդկութեան:

Այսպէսով ամենակարեւոր ծառայութիւնն մը մատուցած պիտի ըլլաք մեր դատին ու ձեր բողոքները դոյզն չափով գոնէ, պիտի մխիթարեն հայ կնոջ անօրինակ ցաւը:

Այսքան զոհողութիւններէ ու մանաւանդ դաշնակիցներուն յաղթանակէն վերջ սակայն, ցաւալի է լսել որ 30,000 հայ կիներ և աղջիկներ կան տակաւին Թուրք հարէմներուն և արաբական անապատներուն մէջ որոնք

Fonds A.R.A.M

անիծելով իրենց բախտը ի զուր կ՚սպասեն փրկութեան՝ որ աւա՛ղ կը գլանան իրենց յաղթական Դաշնակիցները։

Ձեզի կը յանձնենք այդ բոլոր թշուառ կանանց դատը, ազնիւ Տիկին, և ձեր միջոցաւ ձեր երկրի բոլոր անձնուէր կանանց. կը յուսանք որ պիտի բարձրացնէք ձեր ձայնը, այնքան անմարդկօրէն մարտիրոսացած ձեր քոյրերուն ի նպաստ։

Ընդունեցէք, Յարգոյ Տիկին, մեր շնորհակալիքը ինչպէս եւ մեր խորին յարգանքներուն հաւաստիքը։

Ստորագրուած է՝
Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ՀԱՅ ԳԻՒՂԱԿԻՆ

Պիտի շէննա՛ս նոր գարունով ոսկեվառ,
Արեւուն չափ, արեւուն պէս լուսաջինջ,
Պիտի վառիս լուսափողփող միշտ անմար
Ու պիտ՝ հագնիս կարմիր, կապոյտ ու նարինջ։

Դաշտերուդ մէջ նորէն կեանքը անցեալի
Արեգակի շողերուն պէս պիտ՝ վառի,
Մայր արտերուդ հունձքը կարմիր - ծիրանի
Պիտ՝ արբեցնէ մըշակիդ սիրտը բարի։

Ինչպէս այգը ճերմակ ծոցով ծոցւորուն,
Քու արգանդէն Առաւօտ մը պիտ՝ ծընի...
Ու հարսներուդ, աղջիկներուդ թըշերուն
Պիտի ծաղկին ծիծաղները արփենի...

Կոյսի մը պէս պիտ՝ աղւորնաս կարմրագեղ,
Ժըպիտին պէս պիտի բացուիս կակաչի,
Ու բոյրերէն թարմ վարդերու յորդագեղ
Պիտի օծուիս արքայօրէն գեղանի...

ԱՐՍԷՆ ԱՃԷՄԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

Աքսորի ձամբուն վրայ

(ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Դ.-ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն)

Կառքերը տակաւ կը շարժէին, թափօրը կը կազմուէր։ Հրամանները բոլորովին տենդագին ու կտրուկ, փութկոտութեան կը մղէին միանգամայն թէ ոստիկանները, թէ կառապանները և թէ կառախումբէն իջուցուած մեր ընկերները, որոնց ծանուցեր էին թէ իւրաքանչիւր կառքի մէջ չորս չորս հոգի կրնան տեղաւորուիլ։ Մաս մը արդէն տեղաւորուելու վրայ էր, տախտակի վրայ։ Անոնցմէ առաջ՝ իւրաքանչիւր կառապանի մօտ գինուոր մը նստած էր, և ուրիշ մըն ալ կը կենար կառքին ետին։

Յետոյ, պահակ սպասող գինուորներէն մաս մը նորէն կառախումբ բարձրացաւ, սուինները հանելով հրացաններէն։

— Պատուհանները գոցեցէ՛ք, կը հրամայէին ոստիկանները դուրսէն։

Շուտով կառախումբը ճամբայ ելաւ, և այլեւս չտեսանք մեր ընկերները։

Անբացատրելի ծանրութիւն մը իջած էր ամէնուս ալ վրայ։ Կառախումբը կը սուրար կ՛անցնէր անսահման դաշտերէ, որոնց մէջ տեղ տեղ գիւղերու սիլուէդը կը նշմարէինք, համատարած կանանչութեան վրայ տարտղնուած պիսակներու պէս։ Բայց ոչ ոք դուր կը նայէր։ Չետաքրքիր չէինք, կը խոկայինք։ Ու գրեթէ առանց խօսք մը փոխանակելու Էնկիւրի հասանք։

* * *

Ամբողջ ճամբուն ընթացքին, Հայտար-Փաշայէն մինչեւ Էնկիւրի, հակառակ այն խիստ հսկողութեան որ կը կատարուէր մեր վրայ, Անատոլուի երկաթուղիի ընկերութեան պաշտօնեաները, ընդհանրապէս Հայ, ձեռքերնուն եկած ամէն աջակցութիւն չզլացան մեզի։

Ջինուորներու մրափէն օգտուելով, մեր ամէնուս մէկ ընդհանուր ցուցակը, քանի մը օրինակ պատրաստելով յանձնեցինք իրենց, որպէս զի Պոլիս, Պատրիարքարան հասցնեն։ Կը հաւատամ որ այդ ցուցակը Պոլիս չհասած, ազգային վարչական շրջանակները տակաւին իրական ծանօթութիւն մը չունէին ձերբակալութեանց մասին, և մեր ղրկած ցանկերը առնելէն վերջ մանաւանդ հասկցան թէ իրօք ինչ նշանակութիւն ունէր կառավարութեան կողմէ ազգին տրուած հարուածը։

Fonds A.R.A.M

Միտքս կուգայ նաեւ միջադէպ մը: Ձեմ յիշեր ո՞ր կայարանը՝ կառախումբը կանգ առեր էր, երբ այն ցանկերէն մէկ երկու օրինակ յանձնեցինք երկաթուղիի ընկերութեան պաշտօնեաներուն: Շատեր այդ դադարէն օգտուելով, ճամբուն ընթացքին նամակներ գրեր էին իրենց ընտանիքին: Գրեթէ ամէնքն ալ ես անձամբ հաւաքելով յանձնեցի պաշտօնեաներուն, հացի կտորներու, կամ հաւկիթի կճեպներու մէջ դնելով: Վերջին նամակ մը կը մնար Գալֆայեան Նշան էֆէնտիի մօտ: Ձէր լրացուցած տակաւին, անանկ որ չկրցայ իրմէ առնել: Լրացնելէ վերջ, ինք անձամբ կ'ուզէ յանձնել պատահմամբ անցնող պաշտօնեայի մը, առանց ո՛և է զգուշութեան, և բախտը անանկ կը բերէ որ մեր վրայ հսկող ոստիկաններէն մէկը կը տեսնէ և իսկոյն, ամենախիստ ձայնով մը կը կանչէ պաշտօնեան: Այս վերջինը մերիններէն մէկուն համար ձիթապտուղ գնած էր: Ոստիկանին կանչելուն վրայ, շփոթելով, իսկոյն գրպանը կը թխէ թուղթի մէջ պլլուած այդ ձիթապտուղը, մինչդեռ Գալֆայեան էֆէնտիի նամակը կը մնայ ձախ ձեռքին մէջ:

Այս շփոթութիւնը փրկեց թէ գինքը և թէ Գալֆայեան էֆէնտին: Ոստիկանը որ լաւ տեսած էր թէ պաշտօնեան թուղթը գրպանը դրեր է, իրեն մօտենալուն պէս ձեռքը անոր գրպանը խոթեց և հանեց ձիթապտուղին ծրարը: Յետոյ, մէջինները թափելով, բացաւ ու շտկեց ճմրթկուած թուղթը: Դպրոցական գիրքէ մը փրցուած էջ մըն էր, որուն մէջ նպարավաճառը պլլեր էր ձիթապտուղը: Ոստիկանը, մօտը կեցող մարդու մը ցոյց տուաւ այդ թուղթը, և հասկնալով թէ աննշան բան մըն է, թողուց պաշտօնեային օձիքը, առանց այլեւս անոր ձեռքերուն մէջ նայելու: Եթէ նայելու ըլլար, պիտի գտնէր նամակը:

Խեղճ պաշտօնեան բոլորովին գունատեր էր, որովհետեւ նիթէ նամակը մէջտեղ ելլէր, թեթեւագոյն հետեւանքը սա պիտի ըլլար որ անմիջապէս գինքը պաշտօնանկ ընելով իբր գինուոր բանակ պիտի ղրկէին, մինչդեռ երկաթուղիի պաշտօնեայի հանգամանքով զերծ կը մնար գինուորագրութենէ:

Անատօլուի երկաթուղիի ընկերութեան հայ պաշտօնեաները վերջէն ալ, երբ ընդհանուր տարագրութիւնը սկսաւ, մեծ ծառայութիւններ մատուցին տեղահան եղած հայոց: Ո՛չ միայն կը դիւրացնէին անոնց ճամբորդութիւնը, այլ նաեւ անոնցմէ շատերուն փախուստը: Շատ ծանօթ կուսակցականներ, որոնք ապահով մահուան մը կ'երթային, անոնց շնորհիւ յաջողեցան փախչիլ: Գոնիա՝ Սիտիքլի բանտին մէջ, ուր շոնդալից վիճաբանութենէ մը ետք գիս թխմել տուեր էր տեղւոյն ոստիկանութեան տնօրէն Սաատէտտին պէյ, մէկ քանի հայ երկաթուղիի պաշտօնեաներ կը գտնուէին: Բոլորն ալ բանտարկուած էին մանաւանդ հսկողութեամբ տարուող,— այսինքն անխուսափելի մահուան մը դատապարտուած,— Հայերու փախուստը դիւրացուցած ըլլալու ամբաստանութեամբ, ինչ որ ծանրագոյն պատիներու դատապարտութեան մը կրնար ենթարկել զիրենք: Հազիւ չորս-հինգ ժամ մնացի բանտը, որովհետեւ նոյն իրիկունն իսկ գիս ճամբայ պիտի հանէին դէպի Տիարպէքիր: Բայց այդ չորս-հինգ ժամերու ընթացքին ամէն կերպով աշխատեցան մխիթարել գիս, իրենք որ թերեւս ինծի չափ մխիթարութեան կարօտ էին: Ինծի համար միշտ ցաւ մը պիտի մնայ որ չեմ գիտեր իրենց

Fonds A.R.A.M

անունը, ուղղակի իրենց հատուցանելու համար երախտագիտութեան այս հարկը:

Վերջէն՝ թուրք կառավարութիւնը բազմիցս աշխատեցաւ Անատոլիի գիծին բոլոր հայ պաշտօնեաները հաւաքելով քշելու, բայց Ընկերութեան տրնօրէն Պ. Հիւկնէն միշտ ընդդիմացաւ: Նոյն իսկ յաջողեցաւ արտօնութիւն ստանալ որ հայ պաշտօնեաները կարենան իրենց մօտ պահել իրենց ընտանիքներն ու ազգականները որոնք այս կերպով գերծ կը մնային տարագրութենէ: Այս արտօնութենէն օգտուելով, այդ պաշտօնեաներէն շատերը ամուսնացան գաւառացի ծանօթ ընտանիքներու աղջիկներուն հետ, և յաջողեցան փրկել զանոնք, իբր իրենց ընտանիքը վար դնելով այն ոստաններուն մէջ ուր կը պաշտօնավարէին:

Պ. Հիւկնէն գերմանացի մըն էր որ անցեալին մէջ ալ հայասէր մը կը նկատուէր: Մնաց որ դրապէս անկարելի էր մէկ անգամէն հրաժարեցնել Անատոլիի գիծին հայ պաշտօնեաները, որովհետեւ կարելի չպիտի ըլլար մէկ օրէն միւսը անոնց տեղ ուրիշ ազգէ պաշտօնեաներ կարգել: Եւ այդ գիծին վրայ կատարուած երթեւեկին կանոնաւորութիւնը կենսական մէկ հոգն էր կառավարութեան, որովհետեւ անով կը կատարուէին գինուորական փոխադրութիւնները:

* * *

Վայրէջքը, Էնկիւրիի կայարանին մէջ, թեթեւացում մը եղաւ: Ելքն էր, գոնէ, այդպէս կը կարծէինք: Հետաքրքրութեամբ կը դիտէինք քաղաքը, որ հանդիպակաց բարձունքի մը վրայ կը տարածուէր մահիկի ձեւով: Տգեղ, խառնափնթոր շէնքերու կոյտ մը, թրքական բոլոր ոստաններուն պէս: Բայց քաղաքը շրջապատող ընդարձակ դաշտին՝ շուրջբոլորը՝ ծառերու և կանանչութեան աղուոր օղակ մը, մանր մունր սարերու ստորոտը:

—Այգիներն են, բսաւ մեզմէ մէկը, գանոնք ցոյց տալով, բոլորն ալ Հայոց կը պատկանին:

Արեւի ուշադրութեամբ նայելով՝ իւրաքանչիւր ծառակոյտի ետին կիսովին քօղարկուած սիրուն ամարանոցներ կը տեսնէինք: Այնքան ապահով էինք Էնկիւրիի մնալնուս մասին, որ նորէն երազներու անձնատուր եղանք: Այդ ամարանոցներէն մէկուն մէջ քանի մը ամսուան կեանքի մը հեռանկարը այնքա՜ն անուշ բան մըն էր որ չէինք դադրեր անոր վրայ մտածելէ: Վերջէն նոյն իսկ անհունապէս աւելի անհրապոյր վայրերու հանդէպ ալ այդ երազը պիտի ունենայինք: Կենալ, տեղ մը կանգ առնել, շունչ առնել տարագրութեան այն փորձանաւոր ու անվերջանալի ճամբուն վրայ, պահ մը ազատիլ միշտ առաջ, միշտ դէպի անծանօթը, դէպի մահը քշուելու մղձաւանջէն: Եւ ամէն տեղ ալ այդ երազը չպիտի իրականանար:

Իպրահիմ պէյի ձայնը մեզ սթափեցուց նորէն: Մինչդեռ խմբուեր էինք կառախումբին մօտ, եկեր մեզի կը հարցնէր թէ ընկերային ի՞նչ դիրք ունէինք: Որովհետեւ սպասման երկու սրահներ կային, մէկը Ա. և Բ. կարգի ճամբորդներուն, միւսն ալ Գ. կարգի ճամբորդներուն յատուկ, և նորէն կ'ուզէր դասաւորութեան մը ենթարկել մեր խումբը:

Այդպէս ալ եղաւ: Բայց այս անջատումը երկար չտեւեց: Բացի մէկ

Fonds A.R.A.M

քանի բացառութիւններէ որոնք մինչեւ վերջը պիտի յամառէին արդէն տեսակ մը առանձնաշնորհեալի պատրանքը տալ իրենց, մինչդեռ մեր վրայ ծանրացող աղէտը հաւասարապէս նոյնն էր ամէնուն համար ալ անխտիր, միւսները շուտով վերցուցին այդ դասակարգի խտրականութիւնը և իրարու խառնուեցան:

Արդէն քիչեր սրահներուն մէջ մնացեր էին: Մեծ մասամբ դուրսը, կայարանին բակին մէջն էինք, որովհետեւ անգամ մը էնկիւրի հասնելնէս ետք, հսկողութիւնը զարմանալի կերպով թեթեւցեր էր: Ձինուոր բնաւ չէինք տեսներ: Հազիւ քանի մը պահակներ այս ու այն կողմ, որոնք մեզմով հետաքրքրուելու երեւոյթը չունէին: Ոստիկանները միայն առատ էին: Մեզի հետ եկողներուն՝ էնկիւրիէն ալ ամբողջ խումբ մը մնացեր էր, բայց բոլորը մէկ անկիւն մը քաշուած խորհրդաւոր խօսակցութեան մը բռնուած էին, ցած ձայնով, գրեթէ փսփսալով, ատեն ատեն՝ աչքի խուսափուկ նայուածք մը ձգելով մեր վրայ:

—Դուրսը կառքեր կան, ըսաւ մեզմէ մէկը, որ կայարանին շուրջբոլորը դարձեր էր ու կը վերադառնար մեր մօտ:

Մինակ չէր: Ուրիշներ եկան միեւնոյն լուրը կրկնելու, աւելցնելով որ կառքերը բազմաթիւ են:

Բայց չվրդովուեցանք: Քաղաքը՝ կայարանէն բաւական հեռու էր, և ապահովաբար հետիոտն չպիտի տանէին մեզ մինչեւ հոն:

Ոչ մէկերնուս ժամքէն կ'անցնէր թէ մեր բուն աքսորավայրը տակաւին հեռուն է, և նոր ու աւելի չարչարալից ճամբորդութեան մը տաժանքը պիտի ունենանք: Ընդհակառակը, կը կարծէինք թէ էնկիւրի պիտի մնանք: Եւ այս ապահովութեան մէջ, նորէն մեր աչքերը կը յածէին քաղաքին շուրջը տարածուող այն աղուոր ամարանոցներուն վրայ, որոնք կարծես աւելի գեղածիծաղ, աւելի հրապուրիչ երեւոյթ մը ստացեր էին:

—Միւտիւր պէյ... միւտիւր պէյ...

Ձայնը ոստիկաններու խումբէն կուգար: Բոլորն ալ յանկարծ ընդհատեր էին իրենց խօսակցութիւնը և կարգ կարգ կը շարուէին հապճեպով, ակնածալից երեւոյթ մը տալով իրենց սրիկայի շնական դէմքերուն, ինչ որ պարզ ծաղրանկարներ կը դարձնէր գիրենք:

Սալօնի դուռ մը զոր ոստիկան մը բացաւ յարգանքով, ճամբայ տուաւ վայելուչ րըտէնկօթի մը մէջ ամփոփուած տակաւին երիտասարդ մարդու մը որուն կը հետեւէին քաղաքային հագուստով մէկ քանի պաշտօնեաներ, ոստիկանութեան քօմիսէր մը և երեք չորս ոստիկան:

Էնկիւրիի ոստիկանութեան տնօրէն Պէհաէտտին պէյն էր, այն որ վերջէն այնքա՜ն տխուր համբաւ մը պիտի հաներ, կազմակերպելով քաղքին Հայոց զարհուրելի ջարդը:

Կարգով կեցած ոստիկաններուն առջեւէն անցաւ՝ ձեռքի անորոշ շարժումով մը պատասխանելով անոնց բարեւին, մօտեցաւ մեզի, պահ մը կանգ

Fonds A.R.A.M

առնելով շուրջանակի նայուածք մը պատցուց մեր վրայ, յետոյ, անուշ երեւալու ճգնող ձայնով մը՝

—Ո՞ւր է Քէլէկեան էֆէնտին, հարցուց։

Շուրջի մարդո՞ց ուղղված էր այս հարցումը թէ ժեզի։ Չհասկցանք։

Բայց արդէն իսկ Քէլէկեան իր մօտն էր։

(Շարունակելի)

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Յառաջիկայ թիւով՝ Ողբացեալ Արամ Րաֆֆիի մասին կենսագրական յօդուած մը Մ. Վարանդեանէ։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅ-ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանի հանրապետութեան պատուիրակները Թիֆլսի մէջ համաձայնութեան են եկած վրաց կառավարութեան հետ։

Այդ համաձայնութեան հետեւանքով Վրաստան կը ճանչնայ Հայաստանի իրաւունքը Պաթում-Երեւան գծով ապրանքներու ազատ փոխադրութեան։ Միւս խնդիրները պէտք է լուծուին իրաւարարատեանի միջոցով (arbitrage)։

Վրաց ազգայնական թերթերը շատ դժգոհ են այս համաձայնութենէն և կը կարծեն թէ Վրաստանի շահերը չեն պաշտպանուած այդ համաձայնութեան մէջ։

Հայ թերթերը համակրանքով կը խօսին։

ՔԱՆԴՈՒԱԾ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

Ամերիկայի հայերը դիմելով պատրիարքարան խնդրած են մանրամասն ցանկը քանդուած եկեղեցիներուն, վերաշինութեան միջոցներու պատրաստութեան համար։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

Հաւաստի աղբիւրէ կը տեղեկանանք թէ Դեկտեմբերի կէսին Լոնտոնի մէջ գումարուելիք Դաշնակից պետութիւններու համաժողով մը պիտի զբաղի Թուրքիոյ հարցով և պիտի որոշէ Հայաստանի ճակատագիրը։

ԶՕՐԱՀԱՆԴԷՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ ՄԷՋ

Հայ բանակին 10րդ հրետանիին Զանգեզուր մեկնումին առիթով զօրահանդէս մը կազմուած է հայկ. խորհրդարանի շէնքին առջեւ, ներկայ եղած են հայ նախարարներ. օտար դիւանագիտական առաքելութիւններ և հոծ բազմութիւն. հայ զօրքերը իրենց խրոխտ վայելչութեամբ առարկայ եղած են ամենուն գնահատութեան։

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Կազմուած է Հայաստանի առաջին Հայ Արիներու խումբ մը (պօյ ՍքաուԹ) որուն պատ. նախագահութիւնը ընդունած է վարչապետ Պ. Խատիսեան։

ՀԱՅԵՐՈՒ ԳԱՂԹԸ

Թուրքիոյ զանազան վայրերու մէջ հայերու կիլիկիա երթալը արգիլած՝ և անոնցմէ մաս մը իբր պատանդ վարդրուած ըլլալով, Պոլսոյ քաղք. ժողովը յիշատակագիր մը ներկայացու-

Fonds A.R.A.M

ցած է համաձայնական պետութեանց ներկայացուցիչներուն, որոնց մէջ մասամբ ներկայացուցած են այն ոճիրներն ու կողոպուտները որոնց առարկայ եղած են հայ ճամբորդները, և խնդրած է որ Համաձայնականք հեղինակութիւն ի գործ դնեն և զբուրական ուժով ապահովեն Տիգրանակերտի Սեբաստիայ, կեսարիայ և Իզմիտի հայութեան կիլիկիայ փոխադրութիւնը:

ՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Պ. Ճօն Րօքֆէլը 150,000 անգլ. ոսկի նուիրած է սովամահ հայ մանուկներուն:

ՄԱՀԱՓՈՐՁ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐՁԱՊԵՏԻՆ ՎՐԱՅ

Պոլսոյ հայ թերթերը լուր մը տուած էին, որուն համաձայն իբր թէ Երեւանի մէջ թուրքերը փորձած են մահացնել Հայաստանի վարչապետ Պ. Խատիսեանը:

Այս լուրի ստուգութեան մասին դիմեցինք Հայաստանի հանրապետութեաւ պատուիրակութեան, ուր մեզի յայտնեցին թէ ո և է տեղեկութիւն չեն ստացած այդ մասին:

ՖՐԷԶՆՕԻ «ԱՍՊԱՐԷԶ»Ը

Ուրախութեամբ կը ծանուցանենք թէ, Ֆրէզնօ հրատարակուող «Ասպարեզ» շաբաթաթերթը վերածուած է եռօրեայի: Կը պարունակէ ըստ առաջնոյն, խիստ շահեկան յօդուածներ ու Ամերիկահայ կեանքէ առատ ու թարմ լուրեր:

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Տիլսիզեան Եղբայրներ Միացեալ պատուիրակութեան միջոցով 1,000,000 րուպլի նուիրած են որուն կէսը պիտի յատկացուի Հայաստանի կարօտեալներուն դեղեր հայթայթելու, իսկ միւս կէսը հայ բանակին պէտքերուն համար:

ՓԱՐԻԶ ՀԱՍԱՒ

Կովկասի Սղպ. Պիւռօի նախագահ և Ներսէսեան դպրոցի նախկին տեսուչ և յայտնի հասար. գործիչ Պ. Յ. Խունկունց Փարիզ հասաւ բժշկուելու համար:

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

«Վերածնունդ» թատերախումբը իր առաջին ներկայացումը կուտայ կիրակի 7 Դեկտ. ժամը 2-ին, Շան գ'Էլիզէի շքեղ թատրոնին մէջ:

Պիտի ներկայացուի Շիրվանզատէի «Զար Ոգի» տրամը:

Կը յուսանք որ Փարիզի հայ գաղութը պիտի քաջալերէ խումբը իր առաջին քայլերուն մէջ:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՋ

Անցեալ կիրակի առաւօտ, հայ եկեղեցիի արարողութեանց ներկայ եղաւ Ասորիներու Արքեպիսկոպոսը որ քաղաքական գործերով Փարիզ եկած էր:

Պատարագէն վերջ Սրբազան հիւրը Ասորերէն լեզուով օրհնեց ժողովուրդը և ֆրանսերէն ճառով մը վեր հանեց Հայոց և Ասորիներու յարաբերութիւնները սկիզբէն մինչեւ տառապանքի օրերը և շնորհակալ եղաւ հայերու կողմէ իրեն եղած պատիւներուն համար: Քհ. Պարեան Ծ. Վարդապետ ժողովուրդի անունով շնորհակալութիւն յայտնեց Սրղազանին որ տեղահանութեան օրերուն մեծ աջակցութիւններ ըրած էր հայերուն:

Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը պիտի հրաւիրէ Սրբազան հիւրը Ասորերէն լեզուով պատարագելու Հայ եկեղեցիին մէջ:

ՔԱՌԱՋԱՅՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Յառաջիկայ կիրակի, 7 Դեկտ. պա-

Fonds A.R.A.M

տարագը քառաձայն պիտի երգուի երգեհոնի ընկերակցութեամբ։

ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Փարիզի Հայ Ուսանողական Միութիւնը վերականգնելու նպատակով բոլոր ուսանողները կը հրաւիրուին խորհրդակցական ժողովի 10 Դեկտ. Շորեքշաբթի գիշեր Լիւտոի սրահին մէջ։

ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ Տիկնանց Միութիւնը Տիար Մարտիկ Պալեօզեանի, ընդ Օր. Շուշան Պ. Կիւլպէնկեանի ամուսնութեան առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է, որբերու համար, փոխան ծաղկեփունջի հետեւեալ գումարները։

Տէր և Տիկին Ա. Ալեանաք	20,
Տէր և Տիկին Ա. Համբարձումեան	100,
Տէր և Տիկին Ա. Ճէվահիրճեան	50,
Տէր և Տիկին Հ. Ճէվահիրճեան	100,
Տիկին Մարկոսեան և որդի	50,
Տիկին Միքայէլեան	50,
Տէր և Տիկին Խ. Ներսէսեան	20,
Տէր և Տիկին Տ. Ներսէսեան	20,
Տէր և Տիկին Կրօնիկ Փափազեան	100,
Տէր և Տիկին . . .	50,
Տիար Ս. Սվաճեան	50,
Համագումար	700 ֆր.

Նաև Միութիւնը ստացած է հետեւեալ անձերու մօտ ղրուած որբերու գանձանակներէն, Զ. Պասմաճեան 27, Սահակեան եղբարք 44,50 Մինաս և Սիմոն 300, Օր. Հայկանոյշ Ադամեան 86,40 Քիւպարեան Հայր Սուրբ 221, Տարայեան 253,75 Տ. Սիմոնեան, Յրդ. անգամ, 111, Գալըպճեան եղբարք 186,70 Տօքթ. Լ. Համբարձումեա 72, գումար 1459,80 Նախորդ գանձանակներէ 2760,20

Համագումար 4200,

ՍՏԱՑԱՆՔ

«Գործադատում» եգիպտոսի Հ. Բ. Միութեան պատկերազարդ տեղեկագիրը։

—«Կոյրը» (Միշել Բրօվէնի) թարգմանեց Վ. Սեւունի գին 1 ֆրանք։

—«Հայկական Կիլիկիա», ուսումնասիրութիւն մը Կիլիկիոյ Հայկ. թագաւորութեան վրայ, գրեց՝ Վ. Մ. Քիւրքճեան Նիւ-Եօրք, Գին 50 սէնթ։

—«Le Responsable» (allégorie historique dans le règne animal) par **Léon M.** Gurékian: Prix 5 fr.

Chez l'auteur 65 Rue du Bac.

ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ

ՀԱՄԱՐ ՍՏԱՑԱՆՔ

Պ. Մէնգիլ	20 ֆր.
Պ. Ն. Ղազիկեան	4 ֆր.
Պ. Կ. Բասմաճեան	10 ֆր.
Արդէն հաւաքուած	3279
Ընդհ. գումար	3313

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻՆ

Զինուոր Աբրահամ Թ. Հազարապետեան (Թաւրիզցի) կը փնտռէ իր հօրեղբայրը Բարթող Հազարապետեան 30 տարիէ ի վեր Փարիզի մէջ, (կինը Ֆրանսացի, մեռած) կը թղթակցէր մինչեւ պատերազմին սկիզբը իր հացէով՝ 23 Notre Dame des Victoires Hotel Suisse, Paris.

Իր մասին տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի իմացնել հետեւեալ հասցէին՝ Tatios Mlle. 5.3333 26me. Cie. 1er. régiment Etranger Sidi-bel-abbes (algerie)

Հիմնադիր-Տնօրէն՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" La Gérante: Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

«ARMENIEN» ԱՄՍԱԹԵՐԹ Ե. ՏԱՐԻ

Բաժանորդագրուեցէք 1920 թուի համար Գերմաներէն լեզուով հրատարակուող այս միակ հայաթերթին: Բաժանորդագինը ամէն երկրի համար 5 ֆրանք կանխիկ:

Նոր բաժանորդները մինչ այս տարուայ վերջը թերթը ձրի կ'ստանան:
Հասցէ՝ M. Piranian, Redaction du journal Armenien THALWIL (Suisse)

FOURRURES ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿ

Les plus belles et les moins cheres de tout Paris

TRANSFORMATIONS
TRAVAIL A FAÇON

Garde pendant l'Été
Occasions exceptionnelles de Fourrures. Prix d'été **RENARD'S**

MODÈLES NICOLAS

Maison AROUTUNIAN

ROBES, MANTEAUX, COSTUMES TAILLEUR
Actuellement RÉCLAME **250** frs

Tel.: Trudaine 64-81

Magasin : **5, Rue Bourdaloue (9e)**
En face Station N.-D.-de-Lorette
Tramways : Carrefour Châteaudun

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Ամերիկահայ Օրաթերթ Գրական, քաղաքական և հասարակագիտական
Բաժնեգին 5 տլր.: Հասցէ՝
7, Bennet St. BOSTON Mass.

ԱՍՊԱՐԷԶ

Քաղա. Ազգային Գրական կը հրատարակուի շաբաթը երկու անգամ:
Բաժնեգին 30 ֆր.: Հասցէ՝
P. O. Box 344, Fresno Cal.

ՅՈՒՍԱԲԵՐ

Եգիպտահայ Լրագիր, Ազգային, Գրական և Քաղաքական կը հրատարակուի շաբաթը 3 անգամ Տարեկան բաժնեգինն է 50 ֆր.

Հասցէ՝ B. P. 868 Le CAIRE, (Egypte)

ԿԻԼԻԿԻԱ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական

Հասցէ, Journal Guiliguia, Rue Di: van Yolou, ADANA

Բաժնեգինն է 60 ֆրանք, դիմե խմբագրութեանս:

ՀՈՐԻԶՈՆ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական:

Հասցէ, Imprimerie Kechichian SMYRNE

Բաժանորդագրուելու համար դիմել ոմբագրութեանս:

Բաժնեգինն է 33 ֆր. տարեկան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

(ՍՕՖԻԱՅԻ)

Կը հրատարակուի Շորեքշաբթի և Շաբաթ օրերը:

Հասցէ, Journal Arménien *HAYASTAN* Rue Br. Miladinovi 21—Sofia (Bulgarie)

Բաժնեգինն է Տարեկան 30 ֆր.

Fonds A.R.A.M

Յ. ՏԱՐԱԵԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, 44

Անգլիական և Ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ու իր ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր հաճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Քաջալերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 33 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկն. բժնգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՃԱՇԱՐԱՆ

Մածո՛ւն, մածո՛ւն...

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓՈՓԿԱՃԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱԶՔԸ ԼՈՅՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, rue de la Sorbonne, ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro Saint-Michel — Odéon

INSTALATION ELECTRIQUE

ԼՈՅՍ—ՈՒԺ—ԶԱՆԳԱԿ

Կ՛ստանձնեմ ամէն տեսակ ելեքտրական գետեղումներ ու նորոգութիւններ, արագ և խնամուած աշխատանք։

Խիստ չափաւոր գին, գրել հետեւեալ հասցէին.

A. Jamgotchian. 6 Passage Lathiule. Paris 18me.

ՀԱՅ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌ

ՀՐԱՆՏ ԱՊԱՀՈՒՆԻ

Խիստ լաւ ապրանքներ ունի։

Հայրենակիցներ, դիմեցէք և փորձեցէք

Գոհ պիտի մնաք։

25, rue Buffault, 25

Metro Cadet

—ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԵՐԹԵՐ—

Փարիզ, Մարսիլիա, Վենետիկ, Սոֆիա, Պոլիս, Իզմիր, Ատանա, Թէհրան, Գահիրէ և Աղէքսանդրիայ, հրատարակուած ամէն տեսակ հայրէն թերթեր ունենալ փափաքողներ, թող դիմեն հասցէիս։

Nerses Ghaxikian

Alexandrie Egypte

ՁԱԿԱՏԱՄԱՐՏ

Օրաթերթ, 3երորդ տարի— կ. Պոլիս

"Ազատամարտ,, սկսած է վերհրատարակուիլ, "Ճակատամարտ,, անունով։ Բաժանորդագրութիւններու համար դիմել «Վերածնունդ»ի տնօրէնութեան։

Տարեկան բաժնեգին 80 ֆր.։

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ԲԱՑԱԾ Է ԻՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

ՃՈԽ ՏԱՌԵՐՈՎ և Կ՛ՍՏԱՆԶՆԷ

ապագրական ամէն լեզուէ գործեր

ԳԻՐՔԵՐ, ԳՐՔՈՅԿՆԵՐ, ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ,

եւայլն, եւայլն, եւայլն։

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

"VERADZENOUNT"

"La Renaissance"

Journal Arménien

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 38

Փարիզ, 11 Դեկտեմբեր 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ազատութեան ուղին
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
Հայկական մեծ յաղթանակ Զանգեզուրի մէջ
Արամ Բաֆֆի Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ
Աքսորի ճամբուն վրայ, Դ.— Բաժանումը
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ
Զանգեզուրի առթիւ դիւանագիտական բանակցութիւններ
Հեռագիրներ
Ազգային եւ տեղական լուրեր

Directeur-Fondateur :
Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (Xe)
Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Կը հրատարակուի ամէն շաբաթ
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք
Ամերիկայի համար 3 տոլար

ԲԱՅԱՐԶԱԿԱՊԵՍ ԿԱՆԽԻԿ
Դրամ, նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին
Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

ՍԱԻԱՌՆԱԿ ՄԸ ՀԱՅ ԲԱՆԱԿԻՆ

(30,000 ՖՐԱՆԲ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԾԱԽՔՈՎ)

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ

ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹԵԱՄԲ

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԱՐՆԻՆ

Այս նպատակի իրագործման համար հետզհետէ պիտի սարքուին հետեւեալ հանդէսները, որոնց մասին մանրամասնութիւններ կուտանք յաջորդաբար.

1.— Կաղանդի սեղան, 17 Յունուար Շաբաթ գիշեր։
2.— Հայկական Նուագահանդէս, 14 Յունուար Չորեքշաբթի գիշեր։
3.— Թատերական ներկայացում, Փետրուար ամսուն։
4.— Վիճակախաղ և պարահանդէս Մարտ ամսուն։
5.— Հայաստանի Հանրապետութեան Բ. տարեդարձի օրը Ազգային տօնի առթիւ մեծ հանդէս։

Այս հանդէսներէ դուրս շնորհակալութեամբ կ'ընդունուին նուիրատուութիւններ ու կը ծանուցուին։

Նուէրները ղրկել Յանձնախումբի գանձապահի հասցէին՝
Mr. Sahatdjian 9, Rue Ghorou Paris

PHOTOGRAPHE D'ART.

Abels

5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.

ASCENSEUR

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

Fonds A.R.A.M

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Գ. ՏԱՐՒ.— ԹԻՒ 38—(68).— 11 ԴԵԿՏՄ. 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԻՆ

Ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ այն ծանր դրուքիւնը, որի մէջ կը գըտնուի մեր երկիրը և այն անբարեացակամ ասենք թէ անզօր քաղաքականուքիւնը, որին կը հանդիպի մեր խնդիրը։

Մէկ տարիէն աւելի է, ինչ գինադադար է կնքուած և սակայն մինչեւ օրս հայ ժողովրդի համար խաղաղուքիւն չկայ ու չկայ։ Հաշտուքիւնը դարձած է մեզ համար Մեթերլինկեան կապոյտ թռչունը, որուն կը հետամըտենք ամբողջ ազգով, մեր ժողովուրդի բոլոր արդարամտուքեամբ։ Բայց... հաշտուքեան, խաղաղուքեան, նորմալ կեանքի փոխարէն մեր սահմաններու վրայ թաթարական ու տաճկական յարձակուքիւններ, մեր գիւղացու աշխատանքի շահագործուք, սով, գաղթականուքիւն— և այս բոլորի վրայ Հայաստանի ցուրտ, դառնաշունչ ձմեռը։

Այն յոյսերն ու այն սպասելիքները, որ ժողովուրդն ունէր իր դաշնակիցներէն, տարաբաղդաբար մինչեւ օրս չիրականացան։ Չփնտրենք այս բացասական իրողուքեան պատճառները։ Չծանրանանք անոնց վրայ այս անպատեհ ժամին։ Փաստերը տեսնենք և մեր ուղին գծենք անոր համեմատ։

Եւ այդ փաստն այն է, որ դիւանագիտուքիւնը ընդհանրապէս ամուլ գտնուեցաւ հայ ժողովրդի համար։

Տարիներէ ի վեր Եւրոպայի մէջ նատած ազգային պատուիրակուքիւն

Fonds A.R.A.M

ունէինք, որ չկրցաւ մէկ նշանախեց անգամ փոխել տալ մեր ողբերգական իրադարձութենէն և գէթ մեղմել, ամոքել մեր վիճակի դառնութիւնը ամենադոյզն աստիճան:

Չորս տարի կուիւ մղեցինք անպատմելի դժուարութիւններու մէջ: Մէկ տարի է, կսպասենք հաշտութեան կոնֆերանսի վերջնական խօսքին և դեռ կը կռուինք մինչեւ օրս:

Ֆրանսական կիսապաշտօնական մեծ օրաթերթը ցանկութիւն կը յայտնէ, որ հին Թուրքիան ապրի նորէն և ձգուի Աղրիանապոլսէն մինչեւ Պարսկաստանի սահմանները—չխօսելով դեռ Կիլիկիոյ մասին: Անգլիական տրամադրութիւնները այս մէկ տարուան ընթացքին բաւականաչափ բացորոշ արտայայտուեցան Անդրկովկասի մէջ: Իտալիան առաջնակարգ դեր չունի Հաշտութեան կոնֆերանսի մէջ և իր չարաբաստիկ Ֆիումի խնդիրն անգամ չի կրնար կարգադրել: Ամերիկան զբաղուած է ներքին անվերջանալի վեճերով, որի պատճառով կէս տարի է ահաւասիկ կը քննէ ու կը վերլուծէ վերսայլի դժբաղդ դաշնագիրը և մինչեւ օրս ոչ մի կերպ չի կրնար վճռել իր դիրքը: Դեռ չենք խօսիր այն մասին, թէ հաշտութեան դաշնագիրն ու ազգերու ընկերակցութեան սկզբունքն ընդունելէն յետոյ—եթէ երբեք քուէարկուի այդ—Հայաստանի խնդիրն ընդունելու համար ի՛նչքան ժամանակ պիտի դնէ, կամ թէ արդեօք պիտի ընդունի այն:

Այսպէս է իրողութիւնը մեր հարցին նկատմամբ:

Յոռետեսութիւնը և մռայլ տրամադրութիւնը չեն, որ այս տարակոյսները կը ներշնչեն մեզ, քանի որ փաստերն արդէն ինքնին մռայլ են՝ առանց արհեստական կերպով գունաւորուելու և առանց ենթակայական տրամադրութեան:

Մեր ժողովուրդը պիտի սպասէ դարձեալ Յոր երանելիի համբերութեամբ, որովհետեւ համբերութիւնը մեր տխուր ճակատագիրն է: Բայց ըսպասելով հանդերձ՝ ան կը գործէ, կը պայքարի, կը յաղթէ—և այդ գործի, պայքարի, յաղթութեան մէջ է մեր փրկութիւնը:

Մեր հարցի դիւանագիտական այս աստիճան երկար ձգձգումէն յետոյ՝ մենք պիտի յուշ ածենք նորէն դէպի մեր ճակատագիրը և մտածենք թէ ինչ ճանապարհով կրնանք երաշխաւորել մեր ժողովուրդի ազատ զարգացումը: (Կան մէկ քանի միջոցներ, ոչ իրար ժխտող այլ փոխադարձաբար միմեանց լրացնող: Չնարաւորութիւն չունինք այս վայրկեանիս կանգ առնել բոլոր այդ միջոցներու վրայ, բայց անոնցմէ մէկը կայ, որ էական է, առաջնակարգ, տիրական և որ պարտական ենք ցուցադրել, շեշտել միշտ:

Այդ միջոցը մեր ոյժն է, մեր Հանրապետութիւնը, մեր բանակը:

Այն ժամանակ, երբ կանգնած ենք վտանգաւոր քառուղիին առջեւ—մեր առաջնորդը ան է: Այն ժամանակ, երբ լքուած ենք մեր դաշնակիցներէն—մեզի օգնականը ան է: Այն ժամանակ, երբ դիւանագիտութիւնը պարապ ժամանց կը թուի մեզ—ազատութեան միակ ճանապարհը ան է:

Fonds A.R.A.M

Եւ այսպէս. յաւիտենապէս ճշմարիտ կը մնայ այն հին խօսքը, թէ «Սահման քաջաց զէն իւրեանց»: Այո՛, զէն իւրեանց: Ո՞վ կարող է տալ հայ ժողովուրդին այն, ինչ որ ինքը կուտայ, իր կառավարութիւնը, իր բանակը: Կարդացէք այսօրուայ հեռագիրը — Զանգեզուրի սքանչելի յաղթանակը:

Անգլիացիք որոշեր էին, որ Զանգեզուրը կառավարուի առժամապէս Հայոց Ազգային խորհրդի միջոցով: Ամերիկացի Հասքելը նոյն որոշումն է տուեր Հաշտութեան կօնֆէրանսի անունով: Եւ սակայն ի՞նչ եղաւ հետեւանքը: Ադրբէյջանի աւազակները նախկին անպատժութենէն խրախուսուած, ահագին ոյժերով, չորս կողմերէ, յարձակած են Զանգեզուրի վրայ:

Ո՞վ կանգնեցուց անոնց արշաւանքը, ո՞վ յաղթեց հակառակորդի 10,000-նոց բանակը, իր զօրավարներով և հրամանատարներով, որ ունէր լաւ ռազմամթերք, լաւ պարէն: Զանգեզուրի գիւղացին այդ յարմարութիւնները չունէր: Բայց նա ունէր բուռն հայրենասիրութիւն, տոկուն, յամառ, դիմադրական ոգի: Այն ոգին, որ Դաւիթ Բէկի ժամանակ հրաշքներ գործեց նոյն այդ լեռներու վրայ, նոյն այդ անձաւներու մէջ և յաւիտենապէս նոյն հակառակորդներուն դէմ:

Տասնեւութ ամիս է, ինչ մենք հանրապետութիւն ունինք, տասնեւութ ամիս է, ինչ մենք հանրապետական բանակ ունինք, որ գարմանք կը պատճառ բոլոր եւրոպացիներուն և ամերիկացիներուն:

Ի՞նչ ըրինք մենք այդ հանրապետութեան և այդ բանակի համար, որ մեր դատի առաջնակարգ, մեծագոյն ազդակներն են: Մեր դիւանագիտութիւնը կրցա՞ւ արժեցնել այդ ազդակներու գործը, կրցա՞ւ ոգեւորուիլ, սիրել այն:

Զքրքրենք մեր մոայլ իրականութեան խորշերը: Վիրաւոր, չափազանց վիրաւոր է այդ պատմութիւնը և ահագին է պատասխանատուութիւնը մեր արիւնոտ և հերոսական ժողովրդի առջեւ: Այսուհետեւ գոնէ ըմբռնենք, որ Միացեալ Հայաստանի անկախութիւնը իրագործելու համար մենք ունինք մի մեծագոյն ազդակ, մէկ հիմք, մէկ ճանապարհ — հանրապետութիւնը և հանրապետութեան հերոսական բանակը:

Այսօր այդ բանակը ահաւոր դժուարութիւններու մէջ և անկարելի զրկանքներով կը կռուի մէկը հինգի դէմ: Երբ մենք բոլորս պաշտպանենք, ուժեղացնենք այն մեր բոլոր հնարաւոր միջոցներով — այն ժամանակ մէկը կը կռուի տասնի դէմ և կը յաղթէ: Այո՛, կը յաղթէ:

Որովհետեւ Հայ ժողովրդի բարոյական ոյժը անսպառելի է...

Fonds A.R.A.M

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԵԾ ՅԱՂԹԱՆԱԿ ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ՄԷՋ

ԱԴՐԲԷՃԱՆԻ ԶՕՐՔԵՐԸ ԿԸ ՊԱՐՏՈՒԻՆ ՈՒ ԿԸ ՓԱԽՉԻՆ

ԻՆՉՊԷՍ ՍԿՍԱՒ ԿՌԻՒՆԵՐԸ

Թիֆլիս, 18 Նոյեմ.— Ստացուած արժանահաւատ տեղեկութիւններու համաձայն, Հոկտ. 22ին Զաբուխ է հասեր ատրպէճանեան սպայ մը 30 ձիաւորներով և կանչելով Տեղ գիւղի ներկայացուցիչները յանձներ է անոնց պահանջագիր մը որպէսզի Ատրպէճանին անձնատուր ըլլան։

Նոյեմբեր 1ին թաթարական ոյժերը սկսեր են Զանգեզուրի վրայ ընդհանուր յարձակում գործել Շուշիի, Ջիբրայէլի գաւառի և Նախիջևանի ուղղութեամբ։

Շուշիի ուղղութեամբ առաջ է շարժուեր 3 հետեւակ գունդ որու մէջ կը հաշուուին մինչեւ 6000 հոգի, 2 ձիաւոր գունդ, որ բաղկացած է 800 սուսերաւորներէ, 8 թեթեւ, 4 պաշարողական թնդանօթներէ և 400 ձիաւոր քիւրտերէ։ Նախիջեւանի կողմէն արշաւեր են 3000 հոգի, իսկ միւս ուղղութիւններով արշաւեր են բազմաթիւ քիւրտեր։

Պատերազմական գործողութիւնները կը ղեկավարեն զօր. Եղիգարովը եւ ընդ. Նահանգապետ Սուլթանովի եղբայր Սուլթանբէկը, իսկ ընդհանուր հրամանատարն է զօր. Ալի աղա Շիխլինսկին։

Նոյեմբեր 6ին ստացուած տեղեկութիւններէն կ'երևի որ Ադրպէճանցիները ընդհանուր յարձակում են գործեր Խոզնաւար, Բայանդուր և Տեղ գիւղերու վրայ, ձգտելով պատռել Տեղ գիւղի դիրքերը և գրաւել Գորիսը։ Սակայն չնայելով հակառակորդի գերազանց ոյժերուն և գնդացիրայինն ու ռմբաձիգ սաստիկ կրակին, ազգաբնակութիւնը կարող կ'ըլլայ դիմադրել։

Խոզնաւարի ուղղութեամբ թաթարները Բեչալ-Գազ սարէն նահանջելու ժամանակ, զոր անոնք նախընթաց օրը գրաւեր էին Խոզնաւար և Բայանդուր գիւղերու հետ միասին, թողուցած են 7 գնդացիր։

ՅԱՐՁԱԿՈՒՄՆԵՐԸ ԵՏ ԿԸ ՄՂՈՒԻ

Երեւան, 14 Նոյեմ.— Ադրպէյճանի զօրքերը Նոյ. 3ին յարձակուժ գործեցին Զանգեզուրի վրայ։ Յարձակումները ամէն ուղղութեամբ ետ են մղուած անոնց համար մեծ կորուստներով։

ԱՏՐՊԷՃԱՆԻ ՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Երեւան, 15 Նոյ. ժամը 14ը 15 րոպէ անցած.— Զանգեզուրէն ստացուած տեղեկութիւններու համաձայն չորս օրուան անընդհատ կռիւներէն յետոյ Ատրպէյճանի զօրքերը ամբողջովին չարդուելով փախան Ղարաբաղ, Զանգեզուրի հայերուն ձեռքը թողլով գերիներ, 14 գնդացիր, մեծ քանակութեամբ փամփուշտ, հաց, շաքար և այլ մթերքներ։

Fonds A.R.A.M

ԱՐԱՄ ՐԱՖՖԻ

Ուղիղ 31 տարի առաջ յոգնած, ուժասպառ, աշխատանքի ու նիւթական հոգսերի բեռի տակ խորտակուած՝ գերեզման իջաւ հայոց ամենամեծ վիպասանը, հայ ազատագրական շարժման որոտաձայն մարգարէն: Իր տպուած ու անտիպ մեծահատոր աշխատութիւնների հետ՝ նա յանձնեց հայութեանը իր երկու մանուկներին, Ա ր ա մ և Ա ր շ ա կ:

Ներսիսեան դպրոցը աւարտելէ յետոյ՝ երկու պատանիները, իրենց մայրիկի հետ եկան բնակութիւն հաստատեցին Լօնդօնում: Եւ քառորդ դարուց իվեր ապրում են այնտեղ, մեծ քաղաքի արուարձանում, միշտ միեւնոյն տեղը, Richmond Garden 12ի փոքրիկ, անշուք բնակարանի մէջ, որ դարձել է մի տեսակ ուխտատեղի այն բոլոր հայ գրագէտների ու մտաւորականների համար, որոնց մէջ դեռ հզօր է Րաֆֆիի պաշտամունքը—չնայած հայ շարժման ողբերգական գահավէժներին—և որոնք կ'ուզեն ապրել մի քանի վայրկեան այն հարազատ մթնոլորտում, որ կազմում են հայոց գրականութեան հսկայի շնչաւոր ու անշունչ իրշատակները, նրա փոքրիկ գերդաստանը, նրա խոնացած գրադարանը, նրա ընդարձակ արշիւները, նրա անհամար նամակները, ստացուած մեծանուն ժամանակակիցներից և, վերջապէս, ինքը՝ խօսուն ստուերը Վիպասանի, որ ճախրում է այդ մռայլ բնակարանի մէջ, ստուերը Ազատութեան երգիչի, որ ամբողջ կեանքը տառապեց ու ողբաց, ողբաց թիւրքահայի դաժան ճակատագիրը, իր արցունքներով ողողեց Ջելալեդինի, «Սամուէլ»ի ու «կայծեր»ի ձեռագիր էջերը, բայց եւ ողբի հետ փայլատակող շանթեր յղեց իր ազգի ոսոխներին, ողբի հետ ռազմի «բամբ»ը հնչեցրեց, վրէժի կրակը բորբոքեց հայ գաղափարական երիտասարդութեան մէջ, ազդարարելով անդադար, թէ՝ պիտի գա՛յ, այնու'ամենայնիւ, այն երջանիկ օրը, երբ հայութիւնը փշրելով գերութեան շղթաները, պիտի իրականացնէ, վերջապէս «Խենթի», «Վարդանի երազը», թէ պիտի գա՛յ, այնուամենայնիւ, մի օր, «Ջ ա յ ն տ ու ր ո՛վ ծ ո վ ա կ ի» երանելի օրը, երբ հայ սերունդը պիտի արժանանայ, վերջապէս՝

...«Տեսնե՛լ Մասիսի գլխին մի դրօշակ
Եւ ամէն կողմից պանդուխտ հայ ազգիք
Դիմեն դէպ՝ իւրեանց սիրուն Հայրենիք»:

Ներքնայարկում դարձեալ մի մեծ գրադարան, օտար լեզուներով ամենահազուագիւտ աշխատութիւններ Հայոց պատմութեան, լեզուի, քաղաքակրթութեան, հայկական խնդրի ու հայ շարժումների մասին: Արամի սեփականութիւնն է, քսան տարի շարունակ փնտրել ու հաւաքել է այդ թանկագին աղբիւրները, հաւաքել է և ահագին քանակութեամբ տպուած ու անտիպ նիւթեր, այլ և այլ լեզուներով հանդէսներ ու լրագրական կտրոններ, որպէսզի մի օր ինքըն ևս փորձէ գրի անցնել մեծ աղէտների և մեծ խօլա-

Fonds A.R.A.M

կան մաքառումների պատմութիւնը հայկեան ցեղի:

20 տարուայ ընթացքում մի քանի անգամ ուղեւորութիւն էր կատարել Հայրենիքում, երկու անգամ թիւրքաց Հայաստանն է այցելել, մի անգամ Բաքուն եղբայրների հետ: Իր ուսումնասիրութեան արդիւնքներից մի քանիսը հրատարակել է Լօնտոնի «Ararat»ի մէջ, որի գլխաւոր ղեկավարը ինքն էր, ինչպէս որ ղեկավարն էր և մի քանի տարուց ի վեր, Լօնտոնի Հա-

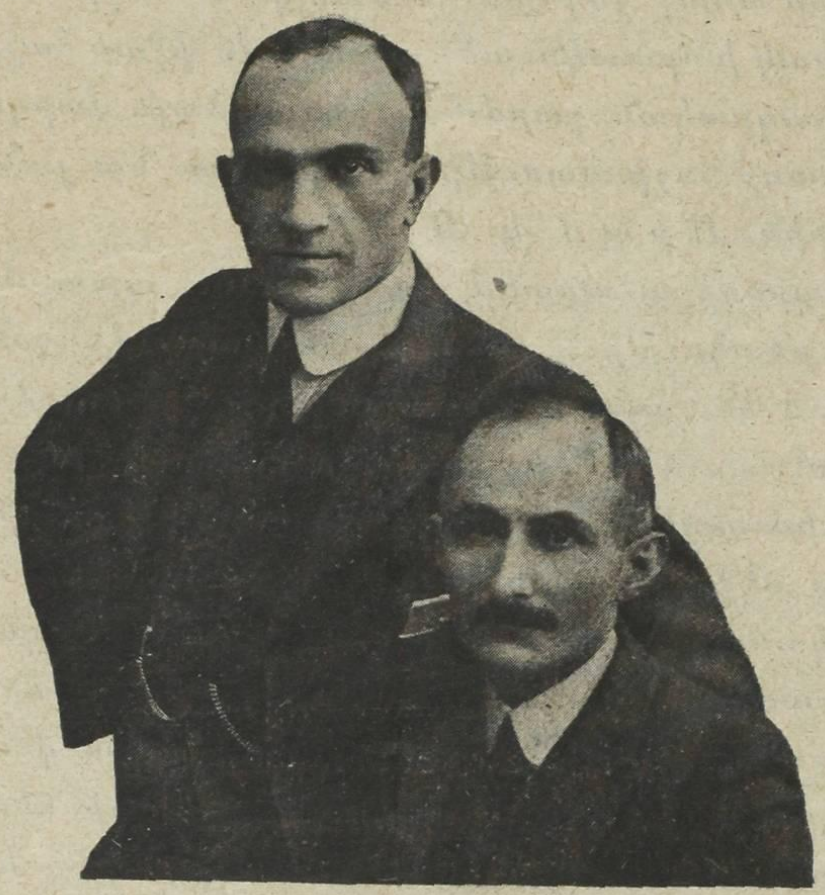

յոց Տեղեկատու Բիւրօի, որ հիմնել են Մանչեսթրի հայ առեւտրականները:

Երկու պաշտօններն էլ Արամ Րաֆֆի վարում էր հազուագիւտ բարեխղճութեամբ ու անաչառութեամբ: Այդ վտիտ, հիւանդոտ երիտասարդը մարմնացած աշխատասիրութիւն էր ցերեկը, Բիւրօի մէջ, երեկոները մինչև ուշ գիշեր իր բնակարանում:

Օրը օրին այժմէական, թարմ լուրեր հայկական իրականութիւնից հաղորդուում էին Տեղեկատու Բիւրօի կողմից Բրիտանական մամուլին, բայց Րաֆֆիի որդին չէր գոհանում դրանով, նա սարքում էր շարունակ interviewներ, տեսակցութիւններ և ժամանակ առ ժամանակ կազմակերպում էր միթինկներ: Վերջին միթինկը որ տեղի ունեցաւ Սէնթրալ Հօլի մէջ մասնակցութեամբ լորդ Գլատըսդօնի, Լօրդ Բրայսի, Օ'կօննօրի, Բաքստօնների և այլոց, բացառապէս Արամ Րաֆֆիի քրտնաջան աշխատութեան արդիւնքն էր:

Չէր ուզում հանգստանալ, հակառակ մօր, եղբօր ու բարեկամների թախանձանքներին. իր մեծ հօր պէս աշխատեց մինչեւ վերջին շունչը, հազը գնում էր հետզհետէ սաստկանալով, փխրուն մարմինը չտոկաց նեարդների անսովոր լարման և փշրուեց: Եւ հայրենիքի կարօտով մաշուած երիտասարդը գնաց հանգչելու Լօնդօնի հեռաւոր արուարձանում, նոյն պաղ,

Fonds A.R.A.M

անհրապոյր երկնքի տակ, ուր մի քանի ամիս առաջ թաղեցինք ·ի այլ հայրենասէր մտաւորական, Յարութիւն Մոստիչեանը։

Դամբարաններ, դամբարաննե՛ր օտար հորիզոններու տակ...

Չի՞ հասել արդեօք ժամանակը, երբ հայութեան գէթ մտաւորական ցանուցրիւ փշրանքները որոշենդիմել դէպ իւրեանց սիրուն հայրենիք»...

«Այո՛, անշուշտ, յաւիտենօրէն չպիտի մնանք այստեղ, ասուէ էր Արամ Րաֆֆին, խանդավառուած Հայոց անկախութեան նուաճուժով—մենք եւս պիտի վերադառնանք հայրենիք, երբ ստեղծուի քիչ թէ շատ հաստատուն կացութիւն«։

Բայց Լօնդօնի մէջ եւս Րաֆֆիի գաւակը ապրում էր իր ժողովրդի կեանքով, կատարում էր հայրենասիրական օգտակար գործ։ Չանգի՛ստ իր աճիւնին։

Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ

ԱՔՍՈՐԻ ՁԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՅ

(ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Դ.-ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

(Շարունակութիւն)

Երբ Քէլէկեան իրեն ժօտեցաւ, Պէհաէտտին պէյ իսկոյն ծանօթացուց ինքզինքը, կեղծաւոր խոնարհութիւնով մը, ճկելով իր բարձր ու նրբին հասակը։

—Պէնտէնիզ... էնգարէ վիլայէթի բօլիս միւտիւրի... (Ծառանիդ... էնկիւրիի կուսակալութեան ոստիկանութեան տնօրէն...)

Քէլէկեանի թեւերը ուռեն էին։ Զերբակալութենէն ի վեր առաջին անգամն էր որ կը լսէր այդ անուշ լեզուն։ Ուրիշներ՝ ինչպէս Տօքթ. Թորգոմեան, Գորեան, Տօքթ. Արմէն Թօփճեան, Թէրլէմէզեան, Կոմիտաս վարդապետ, Ֆէրիգիւղի Տ. Վարդան քահանան, իր շուրջը փութացեր էին, աչքերնին անբաժան Պէհաէտտին պէյէն որ գովեստի բառեր կը շռայլէր Քէլէկեանի լրագրողի տաղանդը տարփողելու համար։

Տակաւին քաղաքավար վարմունքի շրջանն էր, «երեսնին չէր պատռած»,—ինչպէս կ'ըսեն մեր Պոլսոյ կիները,—և Պէհաէտտին պէյ կը ջանար չքմեղացնել կառավարութիւնը նոյն աններելի բրտութեան համար որուն կ'ենթարկէր մեզ։

—Իրերու բերմունքն է, կ'ըսէր, քաղաքական բաներ են ասոնք, որոնց ոչ մեր խելքը կը հասնի, ոչ ալ ձեր...

Fonds A.R.A.M

Տակաւ՝ մեր ընկերներէն շատերը յառաջացեր, խտացուցեր էին այն մարդկային օղակը որ կազմուած էր այդ պզտիկ խումբին շուրջը։ Բոլորն ալ հետաքրքրեր էին, և անձկութեամբ կախուած Պէհաէտտին պէյի շրթունքէն, որոնցմէ՝ այն օձի անուշ բարբառով՝ խոստումներու ամբողջ հիւսքեր կը խուսէին.

—Կ՚ապահովցնեմ ձեզ որ բան մը չէ եղածը...նախարար պէյը (Թալէաթին կ՚ակնարկէր) մասնաւոր հրահանգներ ղրկած է Վիլայէթին՝ որ ամէն կերպով հոգ տարուի ձեր հանգստութեան...դժբախտաբար շատ կանուխ հասաք, և վալի պէյը չկրցաւ անձամբ ձեզ ընդունիլ...եթէ հոս ըլլար, միեւնոյն բանը պիտի կրկնէր ձեզի...ատեն մը պիտի մնաք, մինչեւ որ սա փոթորիկը անցնի...այս է ամբողջ ըլլալիքը...մասնաւոր պաշտօնեաներ պիտի ուղեւորուին ձեր մօտ, որոնց հրահանգ պիտի տրուի որ ձեր փափաքներուն գոհացում տան և հանգիստ ըլլաք...հոգ մի ընէք, բան մը չէ...կ՚անցնի...

Քէլէկեան շնորհակալութեան բառերով պատասխանեց իրեն։ Հակառակ անոր որ առաւելապէս թուրք շրջանակներու մէջ ապրած էր, և մեր ամէնէսաւելի լաւ կրնար գնահատել իսկական արժէքը այն շողոմարար ու կեղծաւոր լեզուին որուն անգերազանցելի վարպետներն են Թուրքերը, գոհ կ՚երեւար։ Իր անձին ու տաղանդին մատուցուած այդ յարգանքը յայտնի կերպով գգուեր էր իր անձնասիրութիւնը, կը խօսէր ժպտուն դէմքով մը, ընտանի բառերով ու վստահութեամբ։ Բայց շատ չերկարեց իր շնորհակալութիւնները, թերեւս մտածելով, ինչպէս ամէնքս ալ կը մտածէինք, որ լաւագոյն էր խօսքը Պէհաէտտին պէյի թողուլ։

Որովհետեւ՝ ձերբակալուելնէս ի վեր, առաջին անգամն էր որ մէկը կը հաճէր բացատրութիւն մը տալ մեր գլխուն իջած այս անակնկալ, բրտօրէն՝ վայրենօրէն անակնկալ հարուածին նկատմամբ։ Մեծ բան չէր Պէհաէտտին պէյի ըսածը, մթին ու անորոշ քանի մը բառեր միայն,—«իրերու բերմունք» «քաղաքական բաներ», որոնք ոչ մէկ կերպով կը լուսաւորէին մեր մտածմանց մէջ տիրող մութը, մանաւանդ ոչ մէկ վստահութիւն, ոչ մէկ ապահովութիւն կը ներշնչէին մեր ճակատագրին նկատմամբ, բայց վերջապէս մեկնութեան պատրանք մըն էին, և այն բոլոր անմեկնելի բաներուն մէջէն որոնցմէ անցեր էինք, այդ պատրանքը իրականութեանը գոհացում կուտար մեզի։ Եթէ ամբողջ ժամեր ալ խօսէր՝ պիտի մտիկ ընէինք երկիւղածութեամբ, առանց ընդմիջելու։

Եւ սակայն, այլեւս ըսելիք շատ բան չունէր։ Վերջին յայտնութիւն մը միայն կար ընելիք, և կարծես կը վարանէր ընելու, պատրուակ մը կը փնտռէր այդ անախորժ բանը իմացնելու համար։ Տօքթ. Միսքճեան անգիտակցաբար օգնեց իրեն՝ այդ պատրուակը ընծայելով։

Մեր մէջ՝ տակաւին չէր եղծուած այն համոզումը թէ Էնկիւրի քաղաքը պիտի անցնենք աքսորի շրջանը։ Տօքթորը որ նոյնպէս այդ համոզումը ունէր, յայտնեց Պէհաէտտին պէյի թէ քաղաքը ազգականներ ունի և թէ կը փափաքի անոնց մօտ իջնել։

—Բայց երկար չպիտի մնաք հոս, ըսաւ Պէհաէտտին պէյ, եթէ ատեն ըլլար լուր կը ղրկէինք, կուգային հոս և ձեզ կը տեսնէին...հիմայ պիտի մեկնիք...

—Պիտի մեկնի՛նք...

Քանի՞ բերան արտասանեցին արդեօք այս բառերը։ Թերեւս ամէնքը մէկանց։

Fonds A.R.A.M

Պէհաէտտին պէյ կը շարունակէր.

—Կը ցաւիմ շիտակը, բայց որոշ հրահանգներ կան, և ձեր ամենուտ բարիքին համար, լաւագոյն է որ անմիջապէս ճամբայ ելլէք... արդէն կառքերը պատրաստ են և հաց պիտի բաժնուի ձեզի, որպէս զի ճամբան չնեղուիք...

—Բայց ո՞ւր պիտի երթանք, կմկմաց Տօքթ. Միսքճեան։

—Զանղըրը...

Այս անունը՝ բերնէ բերան մեր ամբողջ խումբին շրջանը ըրաւ վայրկենաբար, մինչդեռ Պէհատտէին պէյ կը յարէր.

—Երեք օրուան ճամբայ մը ունիք, և ամէնը աւէ... բան մը չէ, բան մը չէ...

Այս անգամ՝ բոլորիս ալ շրթունքներուն վրայ հարցաւմներու ամբողջ աշխատանք մը կը թրթռար։ Այս անակնկալ յայտնութիւնը անհանգիստ դարձուցեր էր մեզ։ Բայց Պէհաէտտին պէյ ոչ մէկերնուս ատեն ձգեց բան մը հարցնելու։ Շուրջիններուն քանի մը բառ մրմնջեց և սկսաւ հեռանալ դէպի այն սալօնը ուրկէ ելած էր պահ մը առաջ։ Բայց տակաւին դրան չհասած, կարճահասակ, ալեհեր մարդ մը մերիններուն շարքերը ճեղքելով սուրաց առաջ և կտրեց անոր ճամբան.

—Պէյ էֆէնտի, պէյ էֆէնտի, արդ իտէյիմ, կը ճուաբ...

Պէհաէտտին պէյ կեցաւ, յայտնապէս նեղացած, և չոր, գրեթէ խիստ ձայնով մը սաստեց.

—Ամբողջ ըսելիքս ըսի, ուրիշ բան չունիմ յայտնելիք։

Բայց մարդը բան չհասկցաւ այդ սաստէն ու շարունակեց.

—Պէյ էֆէնտի, ես Հայ չեմ, դիս սխալմամբ բերած են... ես ոչ քօմիթէճի եմ, ոչ ալ...

—Կը բաւէ՛ կը բաւէ՛, կրկնեց Պէհաէտտին պէյ... Զանղըրը հասնելնուդ՝ աղերսագիր մը կը դրկես նախարար պէյին և անոր կը յայտնես այդ ամէնը...

Ու դռնէն անցնելով անհետացաւ գնաց, մինչդեռ մարդը կը կրկնէր տակաւին.

—Ես Հայ չեմ, ես Հայ չեմ... ես Կաթոլիկ եմ...

Ճանչցայ զինքը։ Առաջին անգամ շոգենաւին մէջ տեսեր էի, երբ տակաւին անստոյգ էինք թէ ո՞ր կողմ պիտի ուղղուինք։ Խումբի մը մէջ կծկըւած՝ ուշադրութեամբ ականջ կուտար անոնց խօսքին, և որովհետեւ ամէնուն ալ անծանօթ մարդ մըն էր, մերիններէը մէկիկ մէկիկ կը հեռանային իր քովէն, կասկածելով որ մեզի ընկերացուած լրտես մը ըլլայ։

Ուրկէ՛ ուր այդ մարդը եկեր մեր մէջ ինկեր էր։ Այսաշ ճնացողներէն մէկը որ զինքը կը ճանչնար, յայտներ էր թէ Աբիկ Ճամպազ կը կոչուի, ազգային գործերէ բոլորովին հեռու ապրող մարդ մըն է, և անշնաս ալ մարդ մը, «խոյի» կաթոլիկ ընտանիքի մը պետը։

Հայտար փաշա սպասման սրահին մէջ ճիշտ իմ քովս էր։ Մէկ քանիներու կը հարցնէր թէ ի՞նչ կ'ըլլանք, ո՞ւր կ'երթանք։ Բայց արդէն ամէնքս ալ այդ հարցումներուն ասղնտուքէն կը չարչրկուէինք։ Ոչ միայն այն օրերուն, այլ տակաւին տարիներ ու տարիներ ետքն ալ, այդ վրդովիչ հարցումները պիտի շարունակէին թրթռալ մեր շրթունքներուն վրայ.

Fonds A.R.A.M

—Ի՞նչ կ'ըլլանք... ո՞ւր կ'երթանք...

Եւ ոչ ոք պիտի կրնար մեզի պատասխանել:

—Աստուածամայր, Սուրբ Մարիամ, կը մրմնջէր խեղճ մարդը՝ պատասխան տուող մը չգտնելով:

Ու ճարահատ, գրեթէ կատաղութեան նոպայի մը մէջ,

—Բայց ես Հայ չեմ, Հայ չեմ...կաթոլիկ եմ,կ'ըսէր՝ թուրքերէնով յուսահատ ակնարկ մը ձգելով շուրջը խլրտող բազմութեան վրայ, իբր թէ զգուշանար անոր հետ շփուելէ, այն վախով թէ Հայութիւնը իրեն կը պլշկի:

Եւ ահա այդ մարդն էր որ այդ վիլայէթին ծնունդ տուաւ էնկիւրիի կայարանին մէջ: Ուրիշ պարագաներու մէջ՝ այդ վիլայէթը թերեւս տարբեր տպաւորութիւն մը ընէր մեր վրայ, բայց այդ միջոցին՝ յուզուած, վրդովուած՝ ինչպէս որ էինք՝ ոչ ոք կարեւորութիւն ընծայեց եղածին:

Վերջէն այդ մարդը պիտի յաջողէր խօսք հասկցնել Պոլսոյ ոստիկանութեան և հրաման պիտի գար իր վերադարձին համար: Բայց ճակատագրուած էր որ չսրբագրուի այդ սխալը: Իբր Հայ ղրկեր էին զինքը, և մինակր ըլլալով այն Հայոց մէջ որոնք արտօնուեցան Պոլիս դառնալու, պիտի սպաննուէր էնկիւրիի ճամբուն վրայ:

Շուտով եկաւ մեզի միացաւ, տեսնելով որ մէյ մէկ թղթատարական քարթ ճարեր ու հապճեպով քանի մը տող կը գրենք Պոլիս: Շատեր ատեն անգամ չունեցան այդ քարդերը թղթատարութեան տուփը ձգելու և կամ գրուած հեռագիրները յանձնելու, որովհետեւ իսկոյն լուր եկաւ որ ճամբայ պիտի ելլենք:

Խմբովին՝ մտանք սպասման սրահը, և առանց կանգ առնելու ուղղուեցանք կայարանին դուռը, որուն երկու կողմերը ոստիկաններու ամբողջ բազմութիւն մը:

—Հայց կը բաժնեն, հայց կը բաժնեն, կը պոռար մէկը:

Իրօք՝ դրան առջեւ երկու խոշոր պարկեր կային, և ժանտարմաներ դուրս ելլողին կուտային հատ մը: Խմորին անուշ բուրմունքը բռներ էր չորս դին: Խոշոր, աղուոր, սպիտակ հայց մը, տաք տաք, էնկիւրիի այն անուանի հացը:

Սրտի ճմլուժով ձեռք կ'երկարէինք անոր: Այդ հացի բաշխումը մեր վրայ ճիշտ այն տպաւորութիւնը ըրաւ նորէն ինչ որ ըրած էր առաջին անգամ Պոլիս, կեդրոնական բանտին մէջ: կարծես հայց չէր, վճռագիր մըն էր որ կուտային մեզի, կալանաւորի վճռագիրը:

Գլխիկոր ու տրտում էինք մեծ մասամբ, որովհետեւ իսկապէս չլսուիչ բան մըն էր այդ պահուն պարզուած պատկերը: Երեւակայել Քէլէկեանը, կոմիտաս վարդապետը, Տօքթ. Թորգոմեանը, Տօքթ. Ճէվահիրճեանը, Պալաքեան վարդապետը, Տէր Յուսիկ և Տէր Վարդան քահանաները և բոլոր միւսները՝ մէյ մէկ հայց թեւերնուն տակ, կայարանին այն աղտոտ հրապարակին վրայ՝ ուր Պոլսոյ կեդրոնական բանտին տնօրէնն իպրահիմ պէյ, ոստիկաններու և ժանտարմաներու ամբողջ սպայակոյտ մը շրջապատուած, մեզի կը սպասէր անհամբերութեամբ:

(Շարունակելի)

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐ ԻԶՄԻՐԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԷՆ

Հայաստանի հանրապետութեան պատուիրակութիւնը ստացած է հետեւեալ հեռագիրը։

«Իզմիրի հայերը, հպարտ Զանգեզուրի յաղթութիւններով, իրենց սրտագին մաղթանքներուն հետ սրտագին շնորհաւորութիւնները կ'ուղղեն Երեւանի կառավարութեան։

Իզմիրի հայ գաղութին կողմէ՝
Առաջն. փոխ. ՅՈՎՆԱՆ ՎՐԴ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ԱՌԹԻՒ ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ստորեւ կը հրատարակենք, Զանգեզուրի խնդրոյն շուրջ, Հայաստանի և Ատրբէջանի կառավարութեանց միջեւ փոխանակուած նօթերը։

28 Սեպտ. 919 թիւ 93

ԱՏՐԲԷՋԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄՕՏ

Վերջերս Հայաստանի կառավարութիւնը ստացած է կարգ մը տեղեկութիւններ, որոնք կը հաստատեն թէ Ատրբէջանի մէջ զինուորական պատրաստութիւններ տեղի կ'ունենան, Ատրբէջանի կառավարութեան կանոնաւոր զօրքերով, և տեղացի մահմետական ազգաբնակութեանց օժանդակութեամբ, գրաւելու համար Զանգեզուրի երկրամասը, զոր անգլիական բարձր հրամանատարութիւնը յանձնած էր Հայոց Ազգային Խորհուրդի հոգածութեան։ Հայաստանի կառավարութեան այսօր ստացած մասնաւոր տեղեկութեանց համաձայն, Ատրբէջանի զինուորները, որոնց կ'օգնեն քիւրտ աւազակային խումբերն ու մահմետական ազգաբնակութիւնները, արդէն սկսած են յարձակիլ Զանգեզուրի վրայ, Արաքսի հարաւային ձորի կողմէն, Ղարա-պապայի և Ագաբակ-Եղւայդի ուղղութեամբ և Մեղրի գաւառի մէջ Նախիջեւանի կողմէն։ Այդ գործողութիւնները, որոնք կ'սպառնան ահռելի նախճիրներու վերածուիլ, չեն կրնար Հայաստանի կառավարութիւնը անտարբեր թողուլ։

Այս վերջին պարագան զիս կը ստիպէ յանուն իմ կառավարութեան խնդրել ձեզմէ, որ հաճիք հեռագրով, անմիջապէս հարց տալ ձեր կառավարութեան թէ վերոյիշեալ տեղեկութիւնները կը համապատասխանե՞ն իրականութեան, և եթէ ճիշտ են, ձեր կառավարութիւնը ի՞նչ միջոցներ ձեռք առած է շուտով արգիլելու համար ընդհարումները, որոնք հակառակ դէպքում ամբողջ կովկասի մէջ ընդհանուր հրդեհի մը ծնունդ պիտի տային։

Հայաստանի կառավարութիւնը, մեծապէս յուզուած հանդէպ այն հե-

Fonds A.R.A.M

տեւանքներուն, որոնք կրնան երեւան գալ եթէ Ատրբէյճանի զորքերը յարձակին Զանգեզուրի վրայ, իր խնդիրքը կը նկատէ չափազանց ստիպողական։ Կը խնդրեմ նժանապէս որ բարեհաճէիք անպատճառ ինձ հաղորդել ձեր կառավարութեան պատասխանը։

Արտաքին Գործոց Նախարար
Ա. ԽԱՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ

Ձեր, 28 Սեպտ. 1919 թուակիր, թիւ 93 նօթին ի պատասխան, որ աւբողջովին հաղորդուեցաւ Բագու, ստացած եմ հետեւեալ հեռագրական պատասխանը, Ատրբէյճանի հանրապետութեան Արտաքին գործոց նախարարէն։

«Հաղորդեցէք Հայաստանի հանրապետութեան Արտաքին գործոց նախարարին թէ Զանգեզուրի երկրամասը Ատրբէյճանի հանրապետութեան մաս կազմելով, իր խնդիրքը անընդունելի միջամտութիւն մըն է Ատրբէյճանի հանրապետութեան ներքին գործերուն մէջ, և կառավարութիւնը պարտաւոր չի զգար Հայաստանի կառավարութեան պատասխանը թէ ինչ անհրաժեշտ ձեռնարկութիւններ տեղի կ'ունենան Հանրապետութեան կարգ մը գաւառներու ներքին վարչութեան մէջ։»

Պատիւ ունիմ ձեր վսեմութեան հաղորդել այս հեռագիրը, խնդրելով որ հաճիք ընդունել իմ խորին յարգանքի հաւաստիքը։

Ատրբէյճանի հանրապետութեան դիւանագիտական ներկայացուցիչ՝
Հայաստանի կառավարութեան մօտ։
ստոր. Ախվերտով

Խորհրդական՝ Սաֆարօֆ
Քարտուղար՝ Սիրպալաէֆ

ԱՏՐԲԷՋԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾՈՑ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ

Ձեր 2 Հոկտ. թուակիր թիւ 912 նօթին ի պատասխան զոր ձեր դիւանագիտական ներկայացուցիչը յայտնած է, պատիւ ունիմ ձեզ հաղորդել հետեւեալը։

Ձեր յայտարարութիւնը, ուր կը նկատէք Զանգեզուրի երկրամասը որպէս Ատրբէյճանի հանրապետութեան բաղկացուցիչ մաս և ուր կը յայտնէք թէ այս իսկ պատճառաւ Ատրբէյճանի կառավարութիւնը պարտաւոր չի զգար բացատրութիւններ տալ ձեռք առնուած միջոցներու մասին, ո՛չ կը լուսաբանէ և ո՛չ կը լուծէ այս հարցը որ ներկայիս երկու կառավարութիւններն ալ կը հետաքրքրէ։

Առ այժմ այս կամ այն երկրամասը այս կամ այն կառավարութեան միացնելու խնդիր չկայ, այլ անխուսափելի դժուարութիւններու առաջքը առնելու համար։ Հարկ կայ ժամանակաւոր կացութիւն մը ստեղծելու կարգ մը գաւառներու մէջ, որոնց վրայ երկու հանրապետութիւններն ալ միանգամայն իրենց իրաւունքները կը յայտարարեն։

Fonds A.R.A.M

Անհրաժեշտ է նկատողութեան առնել կացութիւնը, մանաւանդ քանի որ Հայաստանի հանրապետութիւնն ալ, ինչպէս քանիցս յայտարարած է, Զանգեզուրը որպէս Հայաստանի բաղկացուցիչ մաս կը նկատէ:

Հետեւաբար ձեր յայտարարութիւնը, որ ըստինքեան շատ բացորոշ է և որ հակառակ կ'երթայ այն որոշումներուն, զորս Անգլիական բարձր հրամանատարութիւնը տուած է Կովկասի զանազան գաւառներու, և մանաւորապէս Զանգեզուրի երկրամասին մէջ այս կամ այն իշխանութիւնը պահելու համար, քնաւ չի բղխիր իրերու ճշդրիտ կացութենէն և չի մօտեցներ երկու հանրապետութիւնները՝ վէճի առարկայ եղող հարցերը փոխադարձ համաձայնութեամբ և խաղաղօրէն կարգադրելու եղանակին, որ Ատրբէջանի կառավարութեան յայտարարութեան համաձայն, միակ միջոցն է դրացի հանրապետութիւններու միջեւ բարեկամական յարաբերութիւններ ստեղծելու և զոր Հայաստանի կառավարութեան մօտ ձեր կառավարութեան ներկայացուցիչ Պ. Սխվերտօֆ հաստատած է ինձ հետ ունեցած խօսակցութեան մը մէջ, որուն համաձայն եմ գտնուած:

Հայաստանի հանրապետութեան կառավարութիւնը կարեւոր կը համարի նաև յայտարարել որ խիստ արիւնահեղ հետեւանքներ կը սպառնան Զանգեզուրի երկրամասը բռնի գրաւելու ամէն փորձութեան որուն բոլոր պատասխանատուութիւնները անվրէպ կ'իյնան Ատրբէջանի կառավարութեան վրայ:

Հայաստանի կառավարութիւնը, դարձեալ յաւ յարաբերութիւններու հաստատման ցանկացող, կը յուսար որ Ատրբէջանի կառավարութիւնը պիտի զգուշանայ ամէն փորձութենէ բռնի ուժով կարգադրելու համար հարց մը որ ամբողջ վեց ամիսներ դիւանագիտական բանակցութեանց նիւթ է դարձած:

Կառավարութիւնը իր կարգին բոլորովին տրամադիր է միասին քննելու բոլոր հարցերը որոնք կը բաժնեն երկու հանրապետութիւնները և անոնց գտնելու յարմար լուծում մը երկու հանրապետութեանց շահերուն համապատասխան:

Հայաստանի հանրապետութեան կառավարութիւնը այս մասին լրացուցիչ հաղորդագրութիւն մը պիտի կատարէ:

Արտաքին Գործոց Նախարար՝
(ստոր.) Ա. ԽԱՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆՆԵՐԸ ԿՐ ՎԱՒԵՐԱՑՆԵՆ ՀԱՅ-ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երեւան, 12 Նոյ.— Հայաստանի Խորհրդարանը միաձայնութեամբ վաւերացուց Հայաստանի և Վրաստանի միջեւ կնքուած համաձայնութիւնը: Այս դաշնագիրը մեծ ուրախութիւն պատճառած է հայ ժողովուրդի բոլոր դասակարգերուն անխտիր:

Թիֆլիս, 3 Նոյմ.— Վրաստանի սահմանադիր ժողովը իր երէկուան նիստին մէջ քննեց Հայաստանի և Վրաստանի միջեւ կնքուած պայմանագրութիւնը:

Զափարիւէ (տեղեկաբեր).— Զեկուցում տուաւ պայմանագրութեան մասին և աւելցուց որ այս դաշինքով երկու հանրապետութիւններու յարաբերութեանց հիմքը կը դրուի յարգանքի և փոխադարձ շահերու հասկացողութեան վրայ:

Fonds A.R.A.M

Կէտիան (ժողովրդական դէմոկրատ) դէմ արտայայտուեցաւ իրաւախոհուբեան այդ ձեւին և եղած գիջումներուն։

Քէքէչկորի (արտ. գործոց նախարար) յայտնեց որ վէճերը կարող են լուծուիլ զէնքով կամ համաձայնուբեամբ, և թէ. վերջին սկզբունքի յաղթանակն է պայմանագիրը։ Աւելցուց որ փոխադարձ շարքերու յարգանքով և հասկացողուբեամբ է որ մեր անկախ գոյուբիւնը կը հաստատուի։

Շէնգէլայա (Խս-էր) նոյնպէս իր կուսակցուբեան անունով ողջունեց երկու հանրապետուբեանց համերաշխուբեան ճանապարհը։

Արսէնիձէ (սօց. դէմոկ.) գնահատեց կնքուած դաշնագիրը և գտաւ որ միակ ճամբան դէպի իրական անկախուբիւնները՝ հաշտուբիւնն է ու բարեկամուբիւնը անդրկովկասեան ժողովուրդներու միջեւ։

Տէր Ստեփանեան յանուն Հ. Յ. Դաշնակցուբեան սրտագին ողջունեց Հայ-Վրացական պայմանագիրը և վստահուբիւն յայտնեց որ այդ պայմանագիրը հաւերաշխուբիւն կը հաստատէ Վրաստանի եւ Հայաստանի ժողովուրդներուն միջեւ։

Յետոյ, ազգային դէմոկրատներու ձեռնպահուբեամբ, բուռն ծափերու մէջ կը վաւերացուին Հայաստանի և Վրաստանի միջեւ կնքուած երկու պայմանագիրները՝ վիճելի հողերու և «Թրանզիթ»ի մասին։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԾԱՆՈՒՑԱԳԻՐԸ ԱՏՐԲԷՋԱՆԻՆ

Պաքու 11 Նոյ.— Ատրբէջանի արտաքին գործերու նախարարն ու Ատրբէջանի Հայաստանի ներկայացուցիչը Նոյ. 11ին ստացեր են հետեւեալ հեռագիրը.

«Յենուելով այն բանի վրայ, որ Ատրբէջանի կառավարուբիւնը բացորոշ յայտներ է իր համաձայնուբիւնը Ատրբէջան-Հայաստանի խորհրդաժողովի հրաւիրման մասին, հայկական կառավարուբիւնը վճռեր էր, որ խորհուրդի բացումը նշանակուի Նոյեմ. 20ին։ Խորհրդաժողովի համար ընտրուած պատուիրակները ստիպուած են յետաձգել իրենց ճամբորդուբիւնը, որովհետեւ Հայաստանի կառավարուբիւնը այսօր հաւաստի աղբիւրէ տեղեկացեր է, որ Ատրբէջանի զօրքերը Հայաստանին պատկանող Զանգեզուրի դէմ պատերազմական շարժումներ են սկսեր՝ դայն զինուած ոյժով գրաւելու նպատակով, և թէ 7 օրէ ի վեր ուժեղ ընդհարումներ տեղի կ'ունենան Խոզնաւար և Բայանդուր գիւղերու շուրջը։ Մատնանշուած գործողուբիւնները, որոնք արմատապէս կը հակասեն Հայ-ատրպէճանեան խորհրդի գումարման նպատակին և առաջադրած խնդրին՝ բոլոր վիճելի հարցերու խաղաղ լուծման, և որոնք նոր աղէտներ կը սպառնան ամբողջ Անդրկովկասի համար, կը ստիպեն Հայաստանի կառավարուբիւնը, որ անփոփոխ կերպով կանգնած է եղած և կը շարունակէ կանգնած մնալ՝ բոլոր վիճելի հարցերը խոր-

Fonds A.R.A.M

հրդի միջոցով խաղաղօրէն լուծելու տեսակէտին վրայ, անգամ մըն ալ դիմել Ատրբէջանի կառավարութեան՝ առաջարկելով անմիջապէս դադրեցնել ամէն տեսակ ռազմական գործողութիւններն ու Զանգեզուրի շրջանը զինուած ուժով բռնագրաւելու փորձերը։

Հակառակ դէպքին, Հայաստանի կառավարութիւնը ամբողջութեամբ Ատրբէջանի կառավարութեան՝ վրայ կը բարդէ արիւնալի անցքերու յետագայ աճման և ամբողջ Անդրկովկասի համար առանց հետեւանքներու պատասխանատուութիւն»։

Արտաքին գործերու նախարար
ԱՂ. ԽԱՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՄԱԿՐԱՆՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Սիրագիւղ, 16 Նոյ. 1919

Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութեան Պ. Նախագահը բատացած է հետեւեալ գրութիւնը Սիրագիւղի հայ գաղութէն։

«Յանուն Սիրագիւղի հայ գաղութին՝ հաւաքուած միթինկի մը կողմէ կը հաղորդենք մեր բոլոր ովսաննաները Ձեր հայրենանուէր աշխատանքին համար։

Կը խնդրենք Ձեզմէ թարգման ըլլալ Հայաստանի Հանրապետութեան առջեւ մեր զգացման եւ միութեան համար, որ այս միթինկով կարտայայտենք։»

Ի դիմաց Սիրագիւղի հայ գաղութին՝
Ատենապետ՝ Վարդան Շ. Փըստիկեան
Ատենադպիր՝ Արշաւիր Շաւարշունի

ՀԵՌԱԳԻՐ ԻԶՄԻՐԷՆ

Էօտէմիշի հայ գաղութը, Զանգեզուրի յաղթանակին առթիւ գումարուած միթինկի մը մէջ, իրենց ուրախութիւններուն հետ կը յայտնեն շնորհաւորութիւններ Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութեան, զայն ճանչնալով իբր օրինաւոր կառավարութիւնը ամբողջական միացեալ Հայաստանի, իրենց խորին հիացումը կը յայտնեն ազգային հերոսական բանակին և Ձեզմէ կը խնդրեն թարգման ըլլալ իրենց հաւատարիմ հպատակութեան, կը յայտնեն թէ առաջին նշանով պատրաստ են ամբողջութեամբ Հայաստան վերադառնալու։

Գաղթականական ժողով

ԲԱՑՈՒԱԾ Է

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԻ 1920ի բաժանորդագրութիւնը
Տարեկան 30 ֆրանք
Բացարձակապէս կանխիկ

Միանգամ ընդ միշտ վերջ տալու համար ապառիկի կամ ուշ վճարելու ձեւի, 1920ի համար բաժնեգինը կանխիկ չվճարող ոչ ոքի թերթ չպիտի ղրկուի, ըլլան անոնք հին թէ նոր, ծանօթ կամ անծանօթ բաժանորդներ։

Fonds A.R.A.M

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՐԵՆԱԻՈՐՈՒՄԸ

Դաշնակիցներու բարձրագոյն ժողովը իր վերջին նիստին մէջ որոշած է պարենաւորել Հայաստանը և Աւստրիան: Միացեալ Նահանգները արդէն յանձն առած են մինակ պարենաւորել Հայաստանը:

ԱՆԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆԸ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՄԷՋ

Հակառակ ֆրնս. բանակին կիլիկիան առժամապէս գրաւած ըլլալուն, չէթէներու խումբեր գործի վրայ են միշտ: Նոր ջարդերու և սպաննութիւններու նախանշանները կ'երևին: Կը յուսանք որ ֆրանսական իշխանութիւնները թոյլ չեն տար որ խաղաղութեան տեղ պատերազմ տիրէ հոն:

ՏԱՍԸ ՄԻԼԻՈՆ ՏՈԼԱՐԻ ՓՈԽԱՌՈՒԱԻԻՆ ՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Նախագահ Վիլսոնի արտօնութեամբ հայկ. կառավարութեան տրուած 35,000 թոն ալիւրի արժէքը 10.000,000 տոլար, նկատուած է իբր փոխառութիւն մը Հայաստանի Հանրապետութեան:

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Կիրակի օր «Վերածնունդ» թատերախումբը Փարիզի մէջ առաջին անգամ ըլլալով, Շան գ'Էլիզէի թատրոնին մէջ ներկայացուց Շիրվանզատէի «Զար Ոգի»ն:

Յայտնի դերասան Պ. Ջանանի ջանքով խաղը անցաւ խիստ յաջող:

Նկարագրութիւնը յաջորդով:

— Խմբագրութիւնս Փարիզի հայ գեղագէտներու և երեւելիներու կողմէ «Զար Ոգի»ի ներկայացման առթիւ ստացած է բազմաթիւ շնորհաւորական գիրեր:

«Վերածնունդ» թատերախումբը ասկէ քաջալերուած՝ պիտի պատրաստուի ներկայացնել ուրիշ թատերախաղեր, միշտ ղեկավարութեամբ Պ. Մ. Ջանանեանի: Այս առթիւ կը յայտարարենք թէ՝ ամէն անոնք որոնք կ'ուզեն մասնակցիլ թատերախումբին, պէտք է փութան արձանագրուիլ:

ԳՐԱԿԱՆ ԱՍՈՒԼԻՍ

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Գրասիրաց Ակումբի նախաձեռնութեամբ, գրական ասուլիսներու շարքը կը սկսի առաջիկայ Շաբաթ երեկոյ 20 Դեկտ. ժամը 8,45 ին. Sociétés Savantes *ի* Conférences Sociologiques *ի սրահին մէջ, 28 rue Serpente, (Métro, St. Michel et Odéon): Պիտի խօսի Ընկեր Սիմոն Յակոբեան, նիւթ ունենալով Ռուբէն Զարդարեանը: Ասուլիսը պիտի ունենայ գեղարուեստական բաժին մը:*

Կը հրաւիրուի գաղութը:

ԿԸ ՓՆՏՌՒԻՒ

Մեսրոպ Ապաճեան Ամերիկայէն կը փնտռէ իր քոյրերը Տիկին Զմրութ Մոզեան, Արշալոյս (19 տարեկան), Էլիզա (12 տարեկան): Կը փնտռէ նաև քոյրը՝ Տիկին Փարիս Շիրինեան, զաւակները Սիրանոյշ (16), Պետրոս (14) Հայկազուն (10) նաեւ 5 տարեկան աղջիկ մը որուն անունը չը յիշեր: Իսկ միւս քոյրը՝ Տիկին Աղաւնի Սֆիոնեան զաւակները՝ Ռոզա (12) Աւետիս (8) տարու, նաև ուրիշ զաւակ մը ծնած 1914-ին որուն անունը չգիտէր:

Տեղեկութիւն ունեցողներէն կը խնդրուի իմացնել խմբագրութեան:

Հ. Յ. Դաշնակցութեան ընկերներն ու ընկերուհիները կը հրաւիրուին ընդհանուր ժողովի, Հ. Յ. Դ. Ընթերցարանի սրահին մէջ, յառաջիկայ Երեքշաբթի երեկոյ ժամը 8 ու կէսին:

ՀԻՄՆԱԴԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" *La Gérante:* Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

«ARMENIEN» ԱՄՍԱԹԵՐԹ Ե. ՏԱՐԻ

Բաժանորդագրուեցէք 1920 թուի համար Գերմաներէն լեզուով հրատարակուող այս միակ հայաթերթին: Բաժանորդագինը ամէն երկրի համար 3 ֆրանք կանխիկ:

Նոր բաժանորդները մինչ այս տարուայ վերջը թերթը ձրի կ'ստանան:
Հասցէ՝ M. Pirañian, Redaction du journal Armenien THALWIL (Suisse)

FOURRURES ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿ

Les plus belles et les moins chères de tout Paris

TRANSFORMATIONS
TRAVAIL A FAÇON

Garde pendant l'Été

Occasions exceptionnelles de Fourrures. Prix d'été **RENARDS**

MODÈLES NICOLAS

Maison AROUTUNIAN

ROBES, MANTEAUX, COSTUMES TAILLEUR

Actuellement RÉCLAME **250** frs

Tel. : Trudaine 64-81

Magasin : **5, Rue Bourdaloue (9e)**
En face Station N.-D.-de-Lorette
Tramways : Carrefour Châteaudun

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Ամերիկահայ Օրաթերթ Գրական, քաղաքական և հասարակագիտական Բաժնեգին 3 տլր.: Հասցէ՝
7, Bennet St. BOSTON Mass.

ԱՍՊԱՐԷԶ

Քաղք. Ազգային Գրական կը հրատարակուի շաբաթը երկու անգամ: Բաժնեգին 30 ֆր.: Հասցէ՝
P. O. Box 344, Fresno Cal.

ՅՈՒՍԱԲԵՐ

Եգիպտահայ Լրագիր, Ազգային, Գրական և Քաղաքական կը հրատարակուի շաբաթը 3 անգամ Տարեկան բաժնեգինն է 30 ֆր.

Հասցէ՝ B. P. 868 Le CAIRE, (Egypte)

ԿԻԼԻԿԻԱ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական

Հասցէ, Journal Guiliguia, Rue Divan Yolou, ADANA

Բաժնեգինն է 60 ֆրանք, դիմե խմբագրութեանս:

ՀՈՐԻԶՈՆ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական:

Հասցէ, Imprimerie Kechichian SMYRNE

Բաժանորդագրուելու համար դիմել ոմխբագրութեանս:

Բաժնեգինն է 33 ֆր. տարեկան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

(ՍՕՖԻԱՅԻ)

Կը հրատարակուի Չորեքշաբթի և Շաբաթ օրերը:

Հասցէ, Journal Arménien *HAYASTAN* Rue Br. Miladinovi 21—Sofia (Bulgarie)

Բաժնեգինն է Տարեկան 30 ֆր.

Fonds A.R.A.M

Յ. ՏԱՐԱԵԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, 44

Անգլիական և ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ու իր ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր հաճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Քաջալերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 33 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկն. բժնգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՃԱՇԱՐԱՆ

Մածո՛ւն, մածո՛ւն...

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓՈՓԿՈՒՃԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱԶԲԸ ԼՈՅՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, rue de la Sorbonne, ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro Saint-Michel — Odéon

ԿԱԶՄԻ ՏԱԿԻ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի ՏԱՐԵԾՈՅՑԸ

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԵՒ ՃՈԽ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԲԱԶՄԱԹԻՒ ԱՆՏԻՊ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

Գեղարուեստական գունաւոր նկարներ՝ Արշակ Ֆէթվաճեանէ, Վ. Մախոխեանէ և Հր. Ալեանաքէ։

Յօդուածներ ունին՝ Ա. Ահարոնեան, Ա. Իսահակեան, Սիամանթօ, Վարուժան, Մինաս Չէրազ, Կ. Բասմաջեան, Բրօֆ. Ա. Տէր Յակոբեան, Ա. Աստօնեան, Ռաֆ. Զարդարեան, Արմէն-Գարօ, Վ. Թաթուլ, Ռ. Շիշմանեան, Մ. Վարանդեան, Ս. Յակոբեան, Օր. Լ. Տէմիրճեան, Մ. Պարսամեան, Հ. Զարդարեան, Գարեգին Վրդ. Յ. Ճ. Սիրունի, Արսէն-Երկաթ, Մ. Ջանան, Տօքթ. Կարօեան, Խարազան և երիտասարդ գրողներու խումբ մը։

ՖՐԱՆԿՕ-ՀԱՅ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԻՕԶՊԻԿԵԱՆ ԵՒ ՀԻՑ

Վկայուած փարիզի ձեւագիտութեան վարժարանէն

ԿԱՆԱՆՑ ԴԵՐՁԱԿՆԵՐ

Robes, Manteaux et travail à façon. *Խիստ չափաւոր գին*

38 Rue de Clery PARIS

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

"VERADZENOUNT"

"La Renaissance"

Journal Arménien

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Գ· ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 39-40

Փարիզ, 27 Դեկտեմբեր 1919

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Շամաձայնութիւնը
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Շեռագիրներ Հայաստանէն

Աքսորի ճամբուն վրայ, Դ.— Բաժանումը
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Կիլիկիայի վրայ աշխարհագրական եւ պատմական տեսութիւն մը
Կ·Յ· ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Ասորական խնդիրը
ԲԵՐԵԱՆ

«Ջար Ոգի»ն փարիզի մէջ
ՀՐ· ԱԼԵԱՆԱՔ

Ազգային եւ տեղական լուրեր

Directeur-Fondateur :

Dr LÉON HAMPARTZOUMIAN, 16, Boulevard St-Denis — PARIS (X^e)

Téléphone : NORD 69-51

Fonds A.R.A.M

Յ. ՏԱՐԱԵԱՆ

Վաճառական-Դերձակ

44, rue Lafayette, *44*

Անգլիական և ֆրանսական կերպասեղէններու ճոխ տեսակներով ու իր ճաշակին, ձեւին ու կարին շիքութեամբը կը գոհացնէ իրեն դիմող բոլոր աճախորդները։

«ԱՐՄԵՆԻԱ»

Թաղաթերեցէք «Արմենիա» շաբաթաթերթը, որ 34 տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ կը հրատարակուի Մ. Փորթուգալեանի կողմէ։ Տրկ. բժնգ. 20 ֆ.

Հասցէ՝ Journal ARMÉNIA, Marseille.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՃԱՇԱՐԱՆ *Մածո՛ւն, մածո՛ւն...*

ՎԱՀԱՆ ՀԱՐԻԿԵԱՆ

ՓԱՓԿԱՃԱՇԱԿՆԵՐՈՒՆ ԱԶՔԸ ԼՈՅՍ

Պատուական փիլաւ ու փլաքի, ինչպէս նաեւ արեւելեան և եւրոպական ամէն տեսակ ԸՆՏԻՐ, ՀԱՄԵՂ և ՄԱՔՈՒՐ կերակուրներ ճաշակելու համար դիմել 18, rue de la Sorbonne, *ժամադրավայրը բոլոր հայ երիտասարդներուն։*

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ մէջ կարելի է գտնել արտասահմանեան բոլոր հայերէն թերթերը։

Metro Saint-Michel — Odéon

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»Ի ՏԱՐԵԳՈՅՑԸ

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԵՒ ՃՈԽ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ

ԲԱԶՄԱԳԻՒ ԱՆՏԻՊ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

Գեղարուեստական գունաւոր նկարներ՝ Արշակ Ֆէթվաճեանէ, Վ. Մախոխեանէ և Հր. Ալեանաքէ։

Յօդուածներ ունին՝ Ա. Ահարոնեան, Ա. Իսահակեան, Սիամանթօ, Վարուժան, Մինաս Չէրազ, Կ. Բասմաջեան, Բրօֆ. Ա. Տէր Յակոբեան, Ա. Աւետնեան, Ռաֆ. Զարդարեան, Արմէն-Գարօ, Վ. Թաթուլ, Ռ. Շիշմանեան, Մ. Վարանդեան, Ս. Յակոբեան, Օր. Լ. Տէմիրճեան, Մ. Պարսամեան Հ. Զարդարեան, Գարեգին Վրդ. Յ. Ճ. Սիրունի, Արսէն-Երկաթ, Մ. Ջանան, Տօքթ. կարօեան, Խարազան և երիտասարդ գրողներու խումբ մը։

ԳԻՆ 12 ՖՐ.

ՖՐԱՆՓՕ-ՀԱՅ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀՕԶՊԻԿԵԱՆ ԵՒ ՀԻՑ

Վկայուած փարիզի ձեւագիտութեան վարժարանէն

ԿԱՆԱՆՑ ԴԵՐՁԱԿՆԵՐ

Robes, Manteaux et travail à façon. *խիստ չափաւոր գին*

38 Rue de Cléry PARIS

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Գ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 39-40 — (70) . — 27 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1919

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՋԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հինգ տարիներու զարհուրելի պատերազմէն յետոյ ահաւասիկ 1919 թուականն ալ կ'անցնի ղէպի յաւիտենականութիւնը։ Հայ ժողովուրդի երկար սպասումները այս տարի ևս չիրականացան։

1919 թուականը սկսաւ մեծամեծ երազներով։ Գերմանիա պարտուած էր, դաշնակիցները ամենահզօր էին։ Թիւրքիան սարսափահար փոուած էր յաղթողի ոտքերու տակ և կսպասէր խոնարհութեամբ անոր հրամաններուն։ Հայ ժողովուրդը իրաւամբ կը յուսար, որ շուտով վերջ է տրուելու իր մեծ չարչարանքներուն, որ պիտի կրնայ հաւաքել իր զաւակներու ճնացորդները, տեղաւորուիլ իր հայրենի հողին վրայ եւ բուժել խաղաղութեան մէջ իր այնքան խորունկ վէրքերը։

Բայց այդպէս չեղաւ։

1919 թուականը Հայ ժողովրդի համար ամենածանր յուսախաբութեան թուական դարձաւ։ Եթէ մենք նախորդ տարիներուն կը պայքարէինք առանց յուսահատուելու, զարմանալի համբերութեամբ սպասելով դաշնակիցներու յաղթանակին և կրելով մեր վիճակի բոլոր դառնութիւնը — 1919 թուականին կը կարծէինք, թէ ժամը եկած է այլեւս խաղաղութեան, հատուցման, ազատութեան։ Ոչ ոք թերեւս այնչափ կարօտ չէր խաղաղութեան որքան Հայ ժողովուրդը եւ ոչ ոք թերեւս այնքան չէր աշխատած, խաղաղութեան համար, իր ուժերուն համապատասխան չափով, որքան արեւելքի մեր հինաւուրց կուլտուրական ժողովուրդը։

Եւրոպան սակայն չկրցաւ կամ չկամեցաւ գնահատել այդ ժողովուրդի մեծագոյն ծառայութիւնը։

Մենք միամիտ հաւատքով կը կարծէինք, թէ մեծ պատերազմը վարուի ազատութեան, իրաւունքի եւ արդարութեան համար։

Պատերազմի ընթացքն ու ելքը ցոյց տուին սակայն, որ ատոնք գեղե-

*

Fonds A.R.A.M

ցիկ խօսքեր են միայն, ծածկելու համար ամենակոպիտ շահը եւ նուաճողական մեծամեծ ախորժակները։

Դժուար է վերլուծել այսօր Հայ ժողովուրդի հոգեբանական կացութիւնը հանդէպ այս սեւ ապերախտութեան։ Ռուս հանճարեղ գեղագէտը, Լեւ Տոլստոյ, մի նշանաւոր խօսք ունի այս դրութիւնը ձեւակերպող. «մենք կը սիրենք անձերը այնչափ, որչափ մենք անոնց բարիք կ'ընենք։» Եւ այս կըսէ այն ժամանակ, երբ իր գործող անձերէն մէկը կը սիրէ միւսը, զարմանալի անձնազոհութեամբ, և երբ սիրուածը միշտ ապերախտ կը մնայ սիրողի հանդէպ։

Հայ ժողովուրդը անձնազոհ սիրողի դերի մէջ կը գտնուի։ Եւ կը սիրէ դաշնակիցները, որովհետեւ աննահման չափով բարիք է ըրեր անոնց։

Հինգ երկար տարիներու ընթացքին այնքան ծառայութիւն ըրինք մենք Եւրոպային։ Ատամներով պահեցինք այն սուրը, որ կը մխուէր քաղաքակիրթ մարդկութեան օրգանիզմի մէջ։ Զթողուցինք, որ խաւար ու բարբարոս արեւելքը միացած գերմանական միլիթարիզմին՝ մոխիր ցանէ կուլտուրական ժողովուրդներու վրայ։

Եւ ատոր փոխարէն, այսօր անկուլտուրական ցեղերը կը խրախուսուին, հայրենիքի տէր կը հռչակուին, իսկ Հայաստա՞նը...

Վիճաբանութեան առարկայ է մեր հայրենիքը, երբ այնքան որոշ է գիտուններու եւ բարեխիղճ մարդոց համար։ Քննադատութեան առարկայ է մեր քանակութիւնը անգամ կովկասեան Հայաստանի մէջ — ուր պաշտօնական տուեալներով մօտ 2 միլիոն հայութիւն կայ։ Անգամ մեր ծառայութիւնը և մեր պայքարը, որ հակառակորդներն իսկ այնքան կը գնահատէին պատերազմի ընթացքի եւ ելքի նկատմամբ — անգլիական թերթերու մէջ կասկածանքի ենթարկուեցաւ։ Եւ մտքերուս մէջ այս խորհրդաւոր ժամին կը վերակենդանանայ բանաստեղծի դառն, մահացու խօսքերը, ուղղուած Եւրոպայի ապերախտութեան.

«Ի՞նչերուս էր պէտք առաքինի վարք,
Է՞ր չեղանք Հայքս սրիկայ, մարդասպան.
Անշուշտ կը դասէր մեզի ազգի կարգ
Արիւնածարաւ, գոված Եւրոպան։»

Այսպէս է այստեղ։ Սակայն այնտեղ Հայ ժողովուրդը կստանայ իր դիմադրութեան ոյժով եւ իր սեփական աշխատանքով այն, ինչ չուզեց մեզի տալ «արիւնածարաւ, գոված Եւրոպան»։

Անցեալ թուով շեշտեցինք, որ Հայ ժողովուրդի ազատութեան ուղին իր Հանրապետութիւնն է եւ իր հերոսական բանակը։ Այժմ կուզենք քանի մը խօսքով եզրափակել այն, թէ ի՞նչ արժէք ունեցաւ այդ ոյժը մեր կեանքի մէջ։ Հանրապետութեան միջոցով եւ մեր ժողովրդական բանակի ուժով մենք կարողացանք համաձայնութիւն կնքել մեր դրացի հանրապետութիւններու հետ։

Fonds A.R.A.M

Վրաստանը համաձայնուեցաւ յարգել Հայ ժողովուրդի իրաւունքները Պաթում-Երեւան երկաթուղագծի վրայ՝ ապրանքներու ազատ փոխադրութեան համար: Այս իրաւունքը մենք կը պահանջենք մէկ տարիէ ի վեր:

Եւրոպան դժբաղդաբար գործնական բան մը չըրաւ այդ ուղղութեամբ, դաշնակիցները չկրցան իրական ուժ գործադրել եւ քաղցի մէջ ծիւրուող Հայաստանի համար ապրանքներու ազատ փոխադրութեան իրաւունք ըստանալ: Մինչեւ իսկ հաշտութեան գոնֆէրանսի նախագահին յայտնի հեռագիրը ուղղած Վրաց կառավարութեան՝ չնայելով իր արտայայտութեան ուժեղ ձեւին, չունեցաւ մեզ համար կարեւոր հետեւանք:

Հայաստանի հանրապետութիւնը իր իրաւունքը վերջապէս ստացաւ Վրաց կառավարութեան հետ անմիջական համաձայնութեամբ: Սա շիտակ ճամբան է, որ սակայն արժէք ունի այնքան, որքան մենք ունինք իրական հանրապետութիւն եւ ուժեղ, կազմակերպուած ժողովուրդ:

Ատրբէջանի հանրապետութեան հետ կնքած համաձայնութիւնը աւելի նշանակելի է: Գաղտնիք չէ ոչ ոքի համար, որ Ատրբէջանի կառավարութիւնը ամէն կերպ կաշխատի գինական ուժով գրաւել զուտ հայաբնակ գաւառներ, մտածելով շրջափակել Հայաստանի հանրապետութիւնը եւ կապուիլ Մուսթաֆա Քէմալի բանակներուն հետ՝ Արաքսի հովիտով: Այս ծրագիրը կը գործադրուէր անարգել կերպով, թէեւ դաշնակիցները յաղթական էին և կը գտնուէին Անդրկովկասի մէջ իրենց գինեալ ուժերով:

Ղարաբաղի և Նախիջեւանի դէպքերը կապուած են այդ ծրագրի հետ, որ յայտնի էր անշուշտ դաշնակից պետութիւններուն: Զանգեզուրի տիրապետութիւնը այդ ծրագրի մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէր, քանի որ անոր վրայով Ատրբէջանը հնարաւորութիւն կունենար տիրել Արաքսի հովիտին և վտանգ սպառնալ Հայաստանի հանրապետութեան:

Հայ ժողովրդական բանակը սակայն և Հայ երկրի դիմադրութիւնը պատճառ եղաւ, որ Ատրբէջան տեղի տայ դէթ առժամապէս և համաձայնութիւն կնքէ Հայաստանի հանրապետութեան հետ: Այդ համաձայնութեան հետեւանքով հողային վէճերը Հայաստանի և Ատրբէջանի միջեւ պիտի լուծուին խաղաղ ճանապարհով, փոխադարձ հաւանութեամբ, և հակառակ պարագային՝ Հայաստանի բարձր գոմիսէրի իրաւարար ատեանի միջոցով:

Անհաւասիկ այս երկու համաձայնութիւնները, որ կարեւոր համարեցինք ընդգծել տարեվերջին ցոյց տալու համար, թէ եւրոպական բարեկամութենէն աւելի 1919 թուականի մէջ մեզ իրապէս օգտակար եղան Հայաստանի հանրապետութիւնը, հայ հերոսական բանակը և մեր դրացի կառավարութիւններու հետ կնքած համաձայնութիւնը:

Մենք գիտենք, որ այս համաձայնութիւնը իրական արժէք կունենայ մանաւանդ այն ժամանակ, երբ կնքուի այն վրաց և թաթար ժողովուրդներու հետ, որոնց շահերը մեր խորին հաւատքով հնարաւոր է հաշտեցնել Հայ ժողովուրդի շահերուն հետ:

Fonds A.R.A.M

Այս հաւատքով հրաժեշտ կուտանք մենք 1919 թուականին, այս հաւատքով կ'սպասենք, որ գէթ 1920 թուականը բերէ մեր այնքան զոհերու, այնքան պայքարներու, այնքան հերոսական դիմադրութեան ցանկալի վախճանը:

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

Հայաստանի Հանրապետութեան Պատուիրակութիւնը, հետեւեալ հեռագիրները ստացած է Հայաստանէն, Զանգեզուրի կռիւներու մասին:

Հոկտեմբեր ամսուն ժէջ կայացած համաձայնութեամբ մը, Ատրբէջանի կառավարութիւնը յանձն առած էր փոխադարձ համաձայնութեամբ լուծել հողային խնդիրները:

Համաժողով մը կազմուած էր Նոյմբ. 20ի համար: Բայց, Ատրբէջանի կառավարութիւնը բանակցութեանց միջոցին, մեծ թիւով կանոնաւոր ոյժեր ղրկեց Զանգեզուր և 15 օրէ ի վեր արիւնալի ընդհարումներ սկսած են:

Տեղւոյն բնակչութիւնը առայժմ ինքզինքը կը պաշտպանէ աննախընթաց յաջողութիւններով:

Դիմեցէք ուր որ անկ է, որպէսզի միջոցներ ձեռք առնուին, արգիլելու համար Ատրբէջանը զինու զօրութեամբ բռնաբարելու դրութիւնը և որպէսզի դաշնակիցներու որոշումները յարգուին:

* * *

Զանգեզուրի ժէջ Հայերը տարին յաղթութիւնը: Ատրբէջանի զինուորները կը քաշուին Ղարաբաղի ուղղութեամբ: Հայկական և Ատրբէջանի կառավարութեանց նախագահները Թիֆլիզի մէջ դաշնակիցներու բարձր գօմիսէրի նախագահութեան տակ գումարուած ժողովի մը մէջ, թշնամութիւնները դադրեցնելու համար համաձայնութեան եկան: Զանգեզուրի ճանապարհը բաց է: Փոխադարձ համաձայնութեամբ պիտի կարգադրուին վիճելի հարցերը, ի հարկին դիմելով բարձր գօմիսէրի իրաւարարութեանը:

Հայ-Թաթարական համաժողով մը պիտի գումարուի, կարգադրելու համար նոյն վիճելի խնդիրները:

Համաձայն բարձր գօմիսէրի որոշումին, Զանգեզուրը պիտի կառավարուի, առաջուան նման, Հայոց տեղական Ազգ. Խորհուրդի կողմէ:

Թիֆլիզի մէջ շուտով Անդրկովկասեան համաժողով մը պիտի գումարուի, վճռելու համար տնտեսական հարցերը:

Ընդհանուր վիճակը բարգաւաճ է:

Ա. ԽԱՏԻՍԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

Աքսորի ճամբուն վրայ

(ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Ե.—ԴԷՊԻ ՁԱՆԳԸՐՐ

(Շարունակութիւն)

Կայարանին հրապարակը՝ կառքեր, անվերջ կառքեր և անհատնում զինուորներ։ Կարծես Հայտար փաշայէն մեզի ընկերացողներուն աւելցուցեր էին ջոկատ մը։ Կառքերը սովորական բեռնակառքերն էին, բայց անկիւն մը՝ նշմարեցինք հինգ վեց «եայլը»ներ, որոնք Անատօլուի մէջ՝ լաւագոյններն են ճամբորդութեանց համար։ Բնականաբար ամէնուն ալ աչքերը անոնց վրայ մանաւանդ կեդրոնացած էին։

Եւ ճիշտ այդ միջոցին՝ Իպրահիմ պէյ՝ վերջին անգամ ըլլալով կը ջանար դասակարգութեան մը ենթարկել մեզ, իւրաքանչիւրիս ընկերային դրութեան մասին իր սովորական հարցումով.

— Ձաթը ալինի՞զ (Ձեր մեծութի՞ւնը)։

Երկրորդական նշանակութիւն ունեցողները կը ղրկէր ձախակողմը։ Անոնք որ փայլուն տիտղոսներ կու տային՝ կ'ուղղուէին աջակողմ։

— Սահմանադրական բաժանում մըն է եղածը, մրմռաց Գրիգոր Եսայեան, զրկեալները դէպի ձախ...

Խնդացինք, և առանց իսկ Իպրահիմ պէյի հարցումին պատասխանելու, ձախակողմեաններուն միացանք։ Արդէն իսկ ատուար զանգուած մըն էինք այնտեղ, և շուտով՝ բոլորովին հոծ բան մը պիտի դառնար մեր խումբը, որովհետեւ այն հինգ-վեց «եայլը»ները իսկոյն լեցուեր էին և աջակողմեաններն ալ, ճարահատ, կուգային մեզի կը միանային հետզհետէ։

— Ա'լ հոս հաւասարութիւն է, հոս առանձնաշնորհեալ չկայ, բսաւ նորէն Եսայեան, մինչդեռ կառքերուն շուրջը կը թափառէինք՝ յարմարագոյնը ընտրելու համար։

Որովհետեւ բոլոր բեռնակառքերն ալ որոնք կը մնային, նման էին իրարու, բոլորն ալ մերկ տախտակներով, առանց զսպանակի։ Եւ այդ անհանգիստ կառքերով երեք օր անընդհատ տեւելիք ճամբորդութեան մը հեռանկարը շատ ալ հրապուրիչ չէր երեւար մեզի, մանաւանդ որ ամէնքս ալ ճղակտոր եղեր էինք կառախուժբին մէջ անցուած այդ գիշերուան ընթացքին։

— Իւրաքանչիւր կառքի մէջ երեք հոգի, կը պոռային ոստիկանները, ուզածնուդ պէս տեղաւորուեցէ՛ք։

Fonds A.R.A.M

Դիւրին էր «տեղաւորուեցէք» ըսելը։ Խնդիրը տեղաւորուիլն էր։ Բայց վերջապէս պարզ ալ էր։ Տախտակին վրայ երկննալ կամ կծկուիլ։

Կ'երեւայ՝ քաղքին մէջ նախապէս լուր ունէին մեր ժամանումէն, որ վաճառորդներու ամբողջ խումբեր կը շրջէին հրապարակին վրայ։ Հաւկիթ, պանիր, «թային հէլվասի», ձիթապտուղ գնեցինք անոնցմէ՝ նոյն ինքն ոստիկաններուն հրաւէրին վրայ, որովհետեւ, կ'ըսէին, ճամբուն ընթացքին դժուար պիտի ըլլայ ուտելիք բան մը գտնել։ Վաճառորդներուն հետ՝ հետաքրքիրներու սակաւաթիւ խումբեր, սովորաբար Թուրք, դաժան դէմքերով, ամէնուն ալ նայուածքը չար, չար, դաշոյնի պէս։ Քանի մը Հայեր որոնք համարձակեր էին մինչեւ կայարան գալ, հեռուն կը մնային, չէին մօտենար։ Կր նախգգայի՞ն արդեօք թէ այդ կառքերը քանի մը ամիս վերջ գիրենք խմբովին առնելով պիտի առաջնորդէին սպանդի վայրերը։ Իրենց դէմքին սրտցաւ արտայայտութենէն կը հասկնայինք Հայ ըլլալնին։ Մեզմէ մէկ քանին՝ մինչեւ անոնց մօտ յառաջացան, բայց հազիւ թէ կրցան մէկ քանի խօսք փոխանակել, որովհետեւ Իպրահիմ պէյ, անհամբեր, կը պոռար որ ամէն մարդ կառքերը ելլէ։

Ներսը՝ կայարանին մէջ՝ տակաւին խումբ մը կը յամենար քարտէսի մը առջեւ որուն վրայէն մատուրներով կը հետեւէին այն ճամուբն զոր պիտի կտրէինք մինչեւ Զանղըրը։ Ոստիկաններ դուրս քշեցին զանոնք, և պահ մը վերջ, կառքերը լեցուած էին ու ճամբայ կ'ելլէինք։

Խօճասարեան Հայկ, Ֆէրիկ գիւղի Տէր Վարդան քահանան և ես ինկեր էինք աղտոտ, թաց տախտակներով կառքի մը մէջ ուր շուտով յաղթանդամ գինուոր մը մտաւ մեր ետեւէն, սուինը հրացանին ծայրը, մինչդեռ ուրիշ գինուոր մըն ալ կը տեղաւորուէր կառապանին քով։ Բոլոր կառքերուն մէջ ալ նոյն բանը կ'ըլլար։ Ուրիշ հեծեալ գինուորներ կառքերու գիծին երկու կողմերէն կ'ընթանային սպայի մը հրամանատարութեամբ։ Սպաներ, Իպրահիմ պէյ, ոստիկանութեան քօմիսէր մը թափօրին կը հետեւէին «եայլը»ով մը։

—Բարի ճամբորդութիւն, կը պոռային մերինները իրարու։

Բայց այդ կառքերով՝ այս ճամբորդութիւնը բնաւ չէր խոստանար բարի բան մը ըլլալ։ Գէշ աղէկ անցանք քաղքին մէկ արուարձանէն, հազիւ քանի մը ցանցառ հետաքրքիրներու մէջէն՝ զորս գինուորները կը հեռացնէին և որոնք ընկրկելով հանդերձ՝ չէին դադրեր մեր վրայ խօսելէ, որովհետեւ մատով իրարու ցոյց կուտային մեզ։ Բայց իրենցմով զբաղելու սիրտ չունէինք, որովհետեւ այդ քարուտ ճամբուն վրայ ուրկէ կ'անցնէինք՝ կառքերը շարունակ ցնցումի մէջ էին, և անհանգիստ էինք՝ մենք ալ անոնց հետ ցնցուելով։

Սակայն եղածը տակաւին բան մը չէր։ Բուն պարը պիտի սկսէր կառուղիին վրայ, երկար տարիներ չնորոգուած, փոսերով՝ սապատներով, երբեմն նաեւ ճշմարիտ անդունդներով ծածկուած անիծեալ ճամբայ մը որուն երկայնքը, կառքերը բոլորովին պիտի յիմարանային։ Ցնցումները յաճախ այնքան ուժգնութիւն կը ստանային որ մարմիննիս կ'անջատուէր կառքին տախտակներէն, մեզի անանկ կուգար թէ օդին մէջ կը սաւառնինք։ Կէս

Fonds A.R.A.M

ժամ տեղ հազիւ յառաջացած՝ արդէն իսկ լիկեր էինք, և ոսկորներու ցաւը որ ա՛լ բնաւ չպիտի դադրէր մինչեւ Զանղըրը, և տակաւին այնտեղ ալ օրերով պիտի տեւէր, կը խարտոցէր մեզ։ Կառքին մէջ, մեր մօտ տեղաւորուած զինուորը միայն անփոյթ էր։ Իրեն համար փոխադրութեան այս միջոցը թերեւս պերճանք մըն էր, որովհետեւ կը զարմանար որ կը գանգատէինք։ Ծալապատիկ նստեր էր, հրացանը ծունկերուն վրայ, սուինին ծայրը դէպի Տէր Վարդան քահանան, որ կառքին իւրաքանչիւր ցնցումին՝ երկու կրակի մէջ կը մնար, շփոթեր էր թէ ո՞ր մէկէն զգուշանայ, տախտակներէ՞ն որոնք իր ոսկորները կը ճմլէին, թէ այդ ոստոստող սուինէն որ վայրկեանը անգամ մը կը սպառնար կուշտը մխուիլ։

— Քիչ մը բան ծամենք, թերեւս զբաղումը ցաւը կը մոռցնէ, ըսինք իրարու նայելով։

Հացերը դրինք մէջտեղ, մէյ մէկ կտոր բաժին հանելով երկու զինուորներուն։ Բաժին մըն ալ ստիպուեցանք կառապանին հանել, որովհետեւ կը դառնար կը դառնար մեզի կը նայէր, և ամէն անգամ որ ետին կը դառնար՝ բրնական է ձիերը ուզածնուն պէս կը քալէին, կառքը կ՛իյնար փոսերու մէջ, կը ցնցուէր, կը ցնցուէինք ժանաւանդ մենք։ Տուինք որպէս զի ալ չդառնայ։

—Հանէ՛ նայինք սըտոնք, ըսաւ Յօճասարեան՝ Տ. Վարդան քահանային, որուն մօտ կը մնային ճամբուն համար գնուած ուտելիքները։

Բայց խեղճ մարդը՝ իր շփոթութեան մէջ, անգիտակցաբար անոնց վրայ նստեր էր, և երբ ծրարը բացինք՝ ոչ հաւկիթը կրցանք գանգատնել, ոչ ձիթապտուղը, ոչ պանիրը, ոչ ալ «թային հէլվասի»ն։ Անճանաչ խառնուրդ մըն էր այլեւս, որ բոլորովին խեղդեց մեր արդէն իսկ ողորմելի ախորժակը։ Հազիւ կրցանք պանիրի կտոր և քանի մը ձիթապտուղ կորզել անկէ, ու մնացածը թողուցինք զինուորին, որ սկսաւ հափրափել զայն, առանց իսկ հաւկիթին փոր փսոր եղած կճեփները հանելու։

Աղուոր ու սիրուն ճամբէ մը, մշակուած ընդարձակ արտերու և լեռնաշղթայի մը յանգող անսահման արօտավայրերու մէջէն կ՛անցնէինք։ Պատերազմին արհաւիրքը տակաւին իր լրութեան չէր հասած, դեռ կարելի էր հանդիպիլ լծկան կենդանիներու և ոչխարներու, մանաւանդ այծի հօտերու։ Բայց երիկ մարդ շատ քիչ կար այն արտերուն մէջ, որովհետեւ ճիհատի հրատաարակութեան վրայ՝ մեծ մասամբ դրօշի տակ կանչուած էին։ Արտերուն մէջ՝ աւելի կիներ ու պզտիկներ, որոնցմէ ոմանք շատ հեղ պակսած անասուններուն գործը կը կատարէին։ Ատեն ատեն՝ գիւղացիներ, բայց աւելի յաճախ զինուորագրուելու համար էնկիւրի գացող երիտասարդներու խումբեր կ՛ելլէին մեր դէմը։ Մարդիկը կը կենային ճամբուն վրայ, զարմացած մեր կառքերուն բազմութենէն, մեզի ընկերացող զինուորներու առատութենէն։ Կը նայէին, կը նայէին ամբողջ վայրկեաններ, առանց կարենալ մեկնութեան մը ենթարկելու այս անսովոր հանդիպումը։ Մերինները՝ մեծ մասամբ ներկայանալի, շատեր բոլորովին պատկառելի երեւոյթ մը ունէին։ Ո՞վ էինք, ի՞նչ էինք որ այդպէս ահաւոր հսկողութեամբ մը կը փանէին ամեն։ Կրօն-

Fonds A.R.A.M

ւորներու ներկայութիւնը մանաւանդ բոլորովին կ'աւելցնէր մարդոց զարմանքը: Ատեն ատեն՝ իրենց խօսակցութենէն քանի մը բառեր կը հասնէին մեր ականջին.

— Զանաք քալէ եէսիրլէրի (Զանաք Գալէէն գերի բռնուածներ)...

Եւ կամ՝ աւելի յաճախ՝

— Մօսկօֆ կեավուրլարը...

Արդէն մինչեւ Զանդրրը, ու նոյն իսկ Զանդրրրի վէրջ, առաջին մէկ քանի օրերու ընթացքին, Թուրքերը այնպէս կարծեցին թէ ուրս գերիներ ենք զորս ամենազօր կառավարութիւնը՝ Կովկասի գրաւուած հողամասերէն հաւաքելով բերեր նետեր էր իրենց մէջ: Աւելի վտանգաւոր մեկնութեանց ալ առարկայ դարձանք երբեմն: Տեղ տեղ՝ այն հաւոզումը ունեցան թէ Պոլսոյ մէջ Խալիֆային պալատը օդը հանելու փորձ մը ըրած ատեննիս ձերբակալուեր էինք: Նոյն իսկ հաւատացողներ եղան թէ ոճրագործներու հսկայ խումբ մըն ենք և թէ բանակին ջուրն ու կերակուրները թունաւորելով՝ չեմ յիշեր քանի՞ հազար Թուրք զինուորի նահատակութեան պատճառ դարձած էինք:

Բնականաբար՝ այս մեկնութեանց համեմատ կը փոխուէր նաև մեզի եղած ընդունելութիւնը: Երբեմն բռունցքները կը սեղմուէին մեր ճամբուն վրայ և կը լսէինք ակռաներու սպառնալից կճրտուքը: Բայց երբեք միջադէպ մը չպատահեցաւ մինչեւ Զանդրրը: Ոչ իսկ անախորժ բառ մը ըսին ուղղակի մեր երեսին: Եւ արդէն ամէն բան կախում ունէր մեր վրայ հրսկողներու ընթացքէն: Քաղաքավար՝ ինչպէս եղան ամբողջ ճամբուն վրայ, քաղաքավարութիւն կը պարտադրէին նաև ուրիշ ամէն մարդու որ մեզի կը հանդիպէր: Տակաւին արհաւիրքի շրջանը չէր, այն սոսկալի շրջանը ուր իւրաքանչիւր Թուրք ազատ պիտի դառնար կայսրութեան գրեթէ ամբողջ տարածութեան վրայէն քաշքշուող կալանաւորներու և տարագիրներու անհատնում թափօրներէն ուզածը ընտրելու, առնելու, տեղն ի տեղօք սպաննելու:

Երբ հետերնիս խօսէին՝ տակաւին «էֆէնտիմ» ըսելով կը սկսէին և «Զաթը ալինիզ»ով կը շարունակէին: Զորս ամիս վերջ՝ «Ուլա՛ն» պիտի կանչէին անխտիր ամէնքս ալ: Բայց այդ բոլոր գալոց բաներուն անտեղեակ՝ կը շարունակէինք անփոյթ ծնալ մեր ճակատագրին նկատմամբ, ժամանակաւոր աքսորէ մը,—օդափոխութենէ մը,—գատ ուրիշ բան չտեսնելով եղածին մէջ:

(Շարունակելի)

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ ՎՐԱՅ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Կիլիկիայի վրայ աշխարհագրական ակնարկ մը.— Հայկական Կիլիկիայի պատմութիւնը.— Կիլիկիայի ներքին կազմակերպութիւնը:

Ա.

Հ. Ղեւոնդ Վ. Ալիշան իր «Սիսուան» անուն հիանալի գործին մէջ չորս բնական մասերու բաժնած է Կիլիկիան. 1) Լեռնային Կիլիկիա կամ Գահ Կիլիկիոյ, 2) Դաշտային Կիլիկիա, 3) Քարային Կիլիկիա, և 4) Ծովային Կիլիկիա: Իսկ Հռովայեցիք, նոյնպէս երկրին բնական դիրքին նայելով, երկու մեծ մասերու բաժնած են զայն. 1) Cilicia Pedias, *այսինքն Ստորին Կիլիկիա, որ իր մէջ կը բովանդակէ Կիլիկիոյ երկրաբանական ցած մասերը, ինչպէս դաշտեր ու ծովեզերեայ ճախճախուտ մասերը. ուրեմն կրնանք Դաշտային Կիլիկիա անուանել այս մասը. 2)* Cilicia Trachea, *այսինքն Խստաքարային Կիլիկիա, որ կը համապատասխանէ Կիլիկիոյ լեռնային ու քարային մասերուն. ուստի՝ Քարային Կիլիկիա անունը կը յարմարի ասոր: Այս վերջին բաժանումն ընդունած է նաեւ 1894-ին Պետերբուրգ տպուած «Կիլիկիա» պատուական գրքին անանուն հեղինակը:*

Ա. Լեռնային Կիլիկիան իր մէջ կը պարունակէ Ատանայի վիլայէթէն հետեւեալ քաղաքներն ու աւանները.— Էրմենէկ, Մութ, Քարաման, Նիկտէ, Էրէյլի, Պապեռօն, Լամբրոն, Կուկլակ կամ Քիւլէկ Բօղազ, Հաճին, Վահկայ: Իսկ Հալէպի վիլայէթէն կը պարունակէ հետեւեալները.— Գերմանիկէ կամ Մարաշ, Զէյթուն, Կապան, Այնթաբ, Հռովկլայ (Ռում Քալէ), Բէյլան ևն:

Բ. Դաշտային Կիլիկիան կը պարունակէ Ատանայի վիլայէթին հետեւեալ մասերը.— Ատանա, Սիս, Մսիս, Անաւարզա կամ Անարզաբա, Կարս (Զիւլքատրիյէ), Տարսոն (Թարսուս), Մէրսին, Քարաթաշ, Այաս, Պայաս, Սելեւկիա, Կոռիկոս, Անամուռ, Ալայիա, Ադալիա, և Հալէբի վիլայէթէն՝ Ադեքսանդրեակ կամ Իսքէնտէրուն:

Հռոմէական և Բիւզանդական պետութիւններու ժամանակ Կիլիկիոյ հարաւային սահմանը մինչեւ «Ասորւոց Դուռները»ը (այժմ Բաբը Եօնուս) կը հասնէր, բայց 1150-ին ատենները մեր Թորոս Բ. իշխանը աւելի հարաւներն իջաւ, և Ադեքսանդրեակն առնելէ ետք՝ մինչեւ Ռաս-էլ-Խանզիր հասաւ: Այս բնական սահմանը պահեց նաեւ Լեւոն Բ. իշխանը (Լեւոն Ա. թագաւորը), որ երեք անգամ գրաւեց Անտիոք քաղաքը. իսկ Արաւուսի ու Պաղրասի ամրոցներն իր ընդարձակ երկրին միացուց:

ԺԱ. դարուն մէջ գրեթէ ամբողջ Կիլիկիա հայ իշխաններու եւ կամ աւազ պաշտօնեաներու կողմէ կը կառավարուէր. այսպէս՝ Խաչատուր զօրավար կը կառավարէր Իսաւրեան Անտիոքը, Աւշին իշխան՝ Լամբրոնը, Ապըլ-

Fonds A.R.A.M

ղարիպ Արծրունին՝ Տարսոնը, Չալկամ իշխան՝ արեւմտեան ծովեզերքը, Բագրատունի իշխան՝ երկրին լեռնային մասը, Գող Վասիլ՝ Ռաս-էլ-Խանզիրէն ուղիղ գծով մինչեւ Հռոմկլայ երկարող տարածութիւնը։ Ապլղարիպ Արծրունին՝ Ալեքսիս Կոմնենոս կայսրին կողմէն Կիլիկիա ղրկուած էր, մահմետականներու ձեռքէն ետ առնելու համար Կիլիկիան։ Ապլղարիպ իշխան Պապեռոն ու Լամբրոն բերդերը գրաւեց, եւ վերջինը 1073ին յանձնեց Գանձակի Մայրեաց Գոմք աւանէն Կիլիկիա գաղթած վերոյիշեալ Աւշին իշխանին։

Հայկական Կիլիկիոյ սահմանները փոփոխական եղած են թէեւ, բայց ընդհանրապէս հետեւեալ սահմաններն ունեցած է ան.— արեւելքէն՝ Մեծ Հայք, որ Կիլիկիայէն բաժնուած էր Եփրատ գետով. արեւմուտքէն՝ Պամփիւլիա. հիւսիսէն՝ Տաւրոսեան լեռներ. և Փոքր Հայք. իսկ հարաւէն՝ Միջերկրական ծով և Ամանոսեան կամ Սեաւ լեռներ, հասնելով մինչեւ Ռաս-էլ-Խանզիրի հրուանդանը, որ երկրին հարաւային բնական սահմաններուն յետին կայանն է, և ուր կը վերջանայ Ամանոսի լեռնաշղթան։

Կիլիկեան Հայաստանի գլխաւոր նաւահանգիստն եղած է Այաս, որ Միջերկրականի արեւելեան խորշին մէջ ապահով վայր մըն է, ուր մինչեւ հիմայ ալ խարիսխ կը ձգեն փոթորիկներէ փախստական ամէն տեսակ նաւեր։ Այս խորշը մեր պատմիչներէն կոչուած է «Հայոց ծոց», ինչպէս և Դ.րդ դարուն ժէջ ապրող հռովմայեցի պատմիչ մը՝ Ամմիանոս Մարսելլոս՝ կոչած է զայն Armenicus Sinus (Հայոց ծոց)։ Ուրեմն չորրորդ դարնէն մէ՞ջ ալ Հայոց ձեռքն էր այս ծոցը, որուն «հ ա յ կ ա կ ա ն» անունը տուած են նոյնիսկ օտարներ, թէ՝ Տիգրանի տիրապետութեան ժամանակէն մնացած յիշատակ մըն է։ Թերեւս այս վերջինը ճիշտ ըլլայ. վասն զի մեր Մեծն Տիգրան թագաւորը, «Արքայից Արքայ»ն, Քրիստոսէ առաջ 83 թուականէն մինչեւ 69 թուականը,— ամբողջ տասնըչորս տարի,— տիրապետած է ոչ միայն Կիլիկիոյ վրայ, այլեւ ամբողջ Սիւրիոյ եւ Պաղեստինի վրայ։ Անշուշտ այս միջոցին է որ հայ գաղթականութիւն մը եկած տեղաւորուած է Կիլիկիոյ մէջ, քանի որ Ռուբէն Ա.ի հիմնած իշխանութենէն առաջ, ուրեմն 1080 թուականէն առաջ, կը տեսնենք որ Հայեր կը բնակէին այս երկրին մէջ։ Եւ աւելին կայ. Զէյթունի և Հաճինի մէջտեղերը, Կոկիսոնի (հիմա՝ Կէօքսիւն) ժօտ՝ Կանչի բերդին քովերը՝ 530 թուականին նահատակուած են Մարիամ Հայկազն, իր որդին Ստեփանոս Ուէնեցի, և իրենց երեսունըչորս ընկերները։ Իսկ չորրորդ դարու հոյակապ և մեղրածորան բեմբասացը՝ Կ. Պոլսոյ յոյն պատրիարքը Ս. Յովհան Ոսկեբերան՝ երբ իր համարձակախոօսութեան պատճառով Եւդոքսիա կայսրուհիին կողմէն աքսոր ղրկուեցաւ Կոկիսոն, 404 թուին, տեղւոյն հայ եպիսկոպոսը՝ Դիոսկորոս Պահլաւունի՝ Լուսաւորչայ տօնին օրը իրմէ խնդրեց քարոզել Հայոց եկեղեցիին մէջ, ուր նոյն օրը «յոգնախումբ բազմութիւն» մը հաւաքուած կ'սպասէր Մեծ Աքսորականին։ Ոսկեբերանի այս հիանալի ճառը մեր նախնեաց կողմէ հայերէնի թարգմանուած է և կը կրէ հետեւեալ նշանակալից տիտղոսը. «Ներբողեան, ասացեալ՝ յաղագս վարուց և նահատակութեան Գրիգորի, Հայոց Մեծաց Հայրապետի, ի Կոկիսոն Հայոց, մինչ

Fonds A.R.A.M

յաքսորանս էր, ի խնդրոյ Հայազին ուրուճն եպիսկոպոսի և վարդապետի համագգւոյ նորին՝ Դիոսկորոս անուն կոչեցելոյ, և այլեւս յոգնախումբ բազմութեան, որք ժողովեալ էին յաւուր յիշատակի մեծահռչակ տօնի նորին սուրբ Լուսաւորչին արեւելեան աշխարհին։» Ուրեմն Ոսկեբերանի ժամանակ Հայերու «յոգնախումբ բամզուքիւն» մը կար այս կողմեր ալ։

Պատմութիւնը մեզ կ'ըսէ, թէ բիւզանդական տիրապետութեան ժամանակ Հայերու մեծ բազմութիւն մը կար նաև Մարաշի գաւառին մէջ, կազմելով բնակչութեան մեծամասնութիւնը, այնպէս որ Մարաշ քաղաքը շատ անգամ՝ ներ յանձնուած էր հայ իշխաններու հսկողութեան, ինչպէս Գէորգ Մլեհի (915 ին), ժանտ Փիլարտոսի (1063 ին) և այլոց. իսկ Յակիկ Ա. կաթողիկոսը (970—990) Տարսոնի, Սելինոնդի և Անտիոքի մէջ բնակող Հայոց հոծ բազմութենէն ստիպուեցաւ այս թեմերէն իւրաքանչիւրին հաւար զատ եպիսկոպոս ձեռնադրել։

Այսօր արեւելեան Միջերկրականի դշխոն՝ Այասը սևերու մէջ է, մինչեւ որ նորէն իր նախկին փառքն ստանայ Հայերու ձեռքով։ Իր տեղը գրաւած են հիմա Մերսինն ու Ադեքսանդրեակը։

Մերսինի կազմութիւնը դեռ նոր է, մինչդեռ Ադեքսանդրեակ հին ժամանակներէ իվեր անուանի քաղաք մը եղած է, և հիւսիսային վերջին սահմանն է սեմական լեզուախօս ազգերու։

Բնակչութեան կողմանէ Կիլիկիան՝ օսմանեան չարաբաստիկ սահմանադրութենէն առաջ կը ներկայացնէր հետեւեալ թիւերը.

460,370 Քրիստոնեայ
342,234 Մահմետական
75,000 Պաշտօնապէս չճանչցուած կրօններ (գնչու, եւլն։)

460,370 Քրիստոնեաներու մէջէն զուտ Հայերու թիւն եղած է՝ 380,000 ուրեմն չափչփելի մեծամասնութիւն մը ունեցած ենք Կիլիկիոյ մէջ։

Կիլիկիայի բնական հարստութեանց գալով, հոն կը գտնուին շատ տեսակ հանքեր, բուսական օգտակար բերքեր եւ կենդանիներ, որոնց ամէն մէկը զատ զատ կ'արժէ յիշել հոս։

Հանքեր.— Կրաքար, գայլախազ, օձաքար, երկաթ, արծաթ եւ մանաւանդ կապար. իսկ հին ատեն կային՝ ծծումբ, արջասպ, բորակ, աղ, սև ձիւթ ապակէհող։ Զէյթունի մէջ՝ երկաթ եւ սեւ մարմարիոն։ Բուլղար դաղի մէջ տեսնուած են ոսկիի հետքեր։

Բերքեր։— Խաղող, ցորեն, գարի, կորեկ, պիստակ, բրինձ, կնճիթ, շաքարեղէգ, նարինջ, կիտրոն, քրքում և մանաւանդ բամբակ։ Անտառներէն՝ մայրի (cèdre), որ կը մրցի Լիբանանի մայրիներուն հետ, եղեւնի, սոճի, սօսի, կաղնի և գիհի։

Կենդանիներ.— Եզ, կով, գոմէշ, ձի, էշ, ուղտ, ոչխար, այծ։ Վայրի կենդանիներ՝ վիթ (gazelle), եղնիկ, եղջերուներու զանազան տեսակներ։ Հաւեղէններէն՝ սալամ, կաքաւ եւ լոր։

Երկրորդ յօդուածիս նիւթը պիտի կազմէ Կիլիկիայի պատմութիւնը, որքան կարելի է համառօտ գծերով։

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Fonds A.R.A.M

ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Ասորի ժողովուրդը արեւելքի կուլտուրական ժողովուրդներից մէկն է: Ամենահին դարերից ի վեր իր հարեւան ժողովուրների վրայ նա ունեցել է քաղաքակրթական տեսակէտով շատ նշանակելի ազդեցութիւն:

Քրիստոնէութիւն ընդունելով՝ նա աշխատել է այդ վարդապետութիւնը տարածել իր շրջապատի և հեռաւոր կողմերի վրայ ևս: Հայ ժողովուրդը թէ ռեթանոսական շրջանում և թէ քրիստոնէութեան ժամանակ օգտուել է Ասոհի ժողովուրդի կուլտուրական ստեղծագործութիւնից: Հնագոյն ժամանակներից սկսած այս երկու ժողովուրդների միջեւ եղել է մտաւոր, բարոյական կապ: Այս կապը աւելի է շեշտուել այն օրից, երբ նրանք իբրև քաղաքակրթութեան կրողներ ու քրիստոնէական գաղափարների հետեւող վիսասին տանջուել, հալածուել են Արեւելքի բռնակալների կողմից:

Պարսից հին միապետները—Յաղկերտ, Շապուհ, Պերոզ—իրենց ձուլման ու հալածանքի քաղաքականութիւնը գործադրել են ամենից շատ հայերի եւ ասորիների վերաբերմամբ: Չնայած այս հալածանքին՝ այնուամենայնիւ թէ ասորի և թէ հայ ժողովուրդները կարողացել են պահպանել իրենց ինքնութիւնը և շարունակել իրեց կուլտուրական կեանքը:

Հին դարերում Ասորի ժողովուրդը ունեցել է քաղաքակրթական ծաղկեալ կեդրոններ, ինչպէս Մուսուլը, Ալկուշը, Եղեսիան:

12—13 դարից սկսած ասորիների համար սկսում է պատմական ծանր ժամանակաշրջան, Մոնգոլների և Թուրք—Թաթարական արշաւանքների հետեւանքով: Մոսուլը, Ալկուշը, Եղեսիան աւերւում են: Սարսափելի է լինում Լէնկ-Թիմուրը Ասորիների համար, ինչպէս սարսափելի է եղել Հայերիս նկատմամբ: Ասորական պատմութեան մէջ կայ մի խօսք, Լէնկ-Թիմուրին վերագրուած, որ բնորոշում է այդ ժամանակաշրջանի ամբողջ սարսափը.— «Որպէսզի ոչ մի Ասորի չմնայ, պէտք է կոտորել բոլոր քրիստոնեաներին:»

Այս ծանր ժամանակաշրջանից յետոյ կենդանի մնացած ժողովուրդը հետզհետէ հաւաքւում է ասորական լեռները, խմբւում է Տիգրիսի վերին վտակների շուրջը, յատկապէս Մեծ Զաբի հովիտում—և սկսում է նորէն կուլտուրական կեանքը:

19-րդ դարումնոր հալածանքի շրջան է սկսւում Ասորիների համար, իսլավայրենի Քիւրդերի կողմից: 1843—47 թուականներին Հէքիարի սանջակում ասորական մեծ կոտորածներ են տեղի ունենում: Անգլիան և Ռուսաստանը միջամտում են, բայց կոտորածները շարունակւում են քրոնիկաբար:

1880 թուին դարձեալ կոտորած է տեղի ունենում: 30,000 ասորի է սպանւում նոյն շրջանում, չհաշուելով աւերը, կողոպուտը և գաղթականութիւնը:

Fonds A.R.A.M

Այս բոլոր կոտորածները—սկսած Պարսկաստանի հին ռէժիմից, անցնելով միջնադարեան մօնգոլ-թաթարական շրջանները, վերջացնելով թուրք-քիւրդական ռէժիմով—պատճառ են լինում, որ վերջի վերջոյ ասորի ժողովուրդը զրկուի իր հին մեծութիւնից ու քանակից և դառնայ մէկ փոքրիկ, համեստ, չարքաշ ժողովուրդ:

Այդ փոքրիկ ժողովուրդը ապրում է գլխաւորապէս Ուրմիա լճի արեւմուտքում և հիւսիսում (Պարսկաստան), Վանայ լճից և Շատախից դէպի հարաւ ընկած Հէքիարի սանջակում, Տիգրիսի վերին շրջանում, մասնաւորապէս Մեծ Զաւի հովիտում: Պատերազմից առաջ այստեղ հաշււում էր մօտ 350 հազար ասորի ժողովուրդ:

* * *

Այս մի բուռն ժողովուրդը Մեծ Պատերազմի սկզբում միացաւ Դաշնակիցներին:

Ռուսաստանը յարաբերութիւններ սկսեց ասորի ժողովրդի հետ՝ նրա պատրիարք Մար-Շիմոնի միջոցով: Այս յարաբերութիւնների ժամանակ Ռուսաստանի կողմից առաջարկ եղաւ ասորի ժողովուրդին՝ ապստամբութեան դրօշակ բարձրացնել Հէքիարի շրջանում եւ միանալ ռուս զօրքերի հետ:

Այդ ժամանակները, 1914 թուականի վերջերից, ռուս զօրքերը գործում էին Հէքիարիի սահմանակից Սալմաստի և Ուրմիայի շրջանում, գեներալ Զերնուզուբովի հրամանատարութեան ներքոյ:

Ասորի ժողովուրդը ընդ առաջ է գնում Ռուսաստանի առաջարկին, նրա մէջ տեսնելով Դաշնակիցների ներկայացուցչին Սրեւելքի այդ շրջանում, և սկսում է ապստամբական պատրաստութիւններ: 1915 թուականի գարնան, Մար-Շիմոնի ղեկավարութեամբ, սկսւում է այս ապստամբութիւնը: Ռուսական զօրքերը չեն կարողանում այդ ժամանակ առաջ շարժուել, ընդհակառակը՝ կարճ ժամանակից յետոյ Զերնոզուբովը յետ է նահանջում—և ըսկըսւում է Ասորիների համար խիստ ծանր դրութիւն: Զերնուզուբովը խոստացել էր Ասորիներին 15,000 հրացան, ինչ որ չի տրւում: Միւս կողմից քիւրտերը և տաճիկները առաջանում են դէպի ասորական շրջանները, լաւ զինուած, Մոսուլի վալի՝ Հայդար փաշայի ղեկավարութեամբ: Ասորիների մի մասը պաշարւում է, միւս մասը կռուելով յետ է քաշւում դէպի Ուրմիա, Սալմաստ, Խոյ: Այդ կռիւների մէջ, փախուստի ժամանակ և զանազան հիւանդութիւններից ոչնչանում են 60,000 Ասորի:

* * *

Բայց այն զօրամասերը, որոնք ապստամբութիւն բարձրացրին Հէքիարիի շրջանում, դարձան հիմք ասորական ազգային մարտական կազմակերպութեան:

Ռուսաստանի Յեղափոխութիւնից յետոյ, երբ ռուսական զօրքերը թողեցին կովկասեան ռազմաճակատը, ասորական այդ զօրամասերը չանքեր արին հաւաքուելու և դիմադրելու քիւրտ-թիւրքական յարձակումներին: Ռուսական զէնքից և ռազմամթերքից քիչ բաժին է ընկնում սակայն Ասորիներին:

Fonds A.R.A.M

Մեծ մասը վերցնում են Պարսիկները և նրանց շրջանի Թաթարները: Ասորիները ստանում են երեք լեռնային Քնդանօթ և 3,000 հրացան:

Այդ շրջանում Թուրք-գերմանական գործակալները միջոցներ են գործ դնում ասորի ժողովրդին իրենց կողմը քաշելու, բայց ասորի ժողովուրդը հաւատարիմ է մնում իր միանգամ ընդունած ուղղութեան: Այնուհետեւ, նոյն Թուրք-գերմանական գործակալների ազդեցութեան տակ Պարսից կառավարութիւնը աշխատում է զինաթափ անել ասորիներին: Մար-Շիմոնը պարսից կառավարութեանը պատասխանում է, թէ իրենք որև է յարձակողական նպատակ չունին, այլ զինւում են իրենց տունը, ընտանիքը պաշտպանելու համար կիսավայրենի քիւրտերից: Այդ պատասխանից Պարսից կառավարութիւնը գոհ չի մնում և հրամայում է իր իշխանութեան տակ գտնուող Ուրմիայի կազակների Բրիգադային յարձակուել ասորիների վրայ: Սկսւում է ասորի ժողովրդի հերոսական ինքնապաշտպանութիւնը: Սօուջ-Բուլաղից մինչեւ Բաշկալէ տարածութեան վրայ ասորի ժողովուրդը և ասորական զօրամասերը յետ են մղում Թուրք-քիւրտական յարձակումները, միացած Սալմաստի և Ուրմիոյ հայ մարտական կազմակերպութեան, որի հոգին և ղեկավարն էր այդ ժամանակ Վանի յայտնի գործիչ Կոստանդին Համբարձումեանը: Այդ ինքնապաշտպանութեան կռիւների մասին ի միջի այլոց հետեւեալ կերպով է խօսում «Ճակատամարտ»ի Նոյեմ. 22-ի Թուի մէջ (1919) Պ. Ականատեսը. «... Տաճկական զօրքը սկսաւ կանոնաւոր յարձակումներու Ուրմիոյ և Սալմաստի մէջ: միացած քիւրտերու հետ: Կտրիճ Հայերն ու Ասորիները առիւծներու նման կը հալածէին, իսկ տաճիկները ամէն կռուի մէջ մեզ կը թողնէին թնդանօթներ, գնդացիրներ և մանաւանդ հարիւրաւոր գերիներ ,,, »

Տաճկական զօրքերը աշխատում էին Սալմաստը, Ուրմիան, Սօուջ-Բուլաղը անցնելով խանգարել անգլիական զօրքերի առաջխաղացութիւնը, որ որ այդ ժամանակ սակաւաթիւ էին և բռնել էին Բաղդադ—Համադան—Էնզելի գիծը: Հայկական և ասորական զօրամասերը խանգարեցին տաճիկներին—և դա տեւեց մօտ 6—7 ամիս:

* * *

Դաշնակիցների յաղթութիւնից յետոյ Ասորի ժողովուրդը, ահաւասիկ մէկ ամբողջ տարի է, փորձում է ստանալ որոշ ինքնավարութիւն ասորական պատմական հողերի վրայ: Այդ նպատակով Փարիզ է ուղարկուած, մէկ պատուիրակութիւն, որ ներկայացնում է Անդրկովկասի ասորական Ազգային Խորհուրդը:

Հաշտութեան գոնֆերանսին, 1919 Թուի Յուլիս 23-ին, ներկայացուած յիշատակագրի մէջ՝ Ասորի ժողովուրդի մեծամեծ զոհողութիւնները և պայքարը պատմելով՝ ասորական պատուիրակութիւնը պահանջում է ինքնավար Ասորեստան, որի սահմանները գծուած են այսպէս.

Հ ի ւ ս ի ս.— սկսելով Ուրմիա լճի հիւսիսային ծայրից, անցնելով Դիլման քաղաքը, մտնելով Թիւրքիա՝ Հէքիարի սանճագը, Ջուլամերկ, Ճիզրէ՝ հետզհետէ բարձրանալով մինչեւ Սիռվան և Տիարպէքիր.

Fonds A.R.A.M

Արեւմուտք.—Սամսատ, ոչ շատ հեռու Ուրֆայից.

Հարաւ.—Հիւսիսային Միջագետքը, առնելով մէջը Մօսուլ քաղաքը և աւելի հարաւ՝ մինչեւ Ջաւ գետի բերանը, ուր նա թափւում է Տիգրիսի մէջ, շարունակելով մինչեւ Բասսօվա, մէջը առնելով Էրբիլ, Ռեւանտուզ:

Արեւելք.—Ուրմիա լիճը և Ուրմիա լճի հարաւային ծայրից մինչեւ գրեթէ Բասսօվա:

Այս տարածութիւնը մօտաւորապէս 80-85,000 քառակուսի քիլօմէթը և գոյանում է Պարսկաստանի և հին Թուրքիայի հողամասերից:

Տարաբաղդաբար այսքան ընդարձակ հողամասերով դժուար է ինքնավար Ասորեստան ստեղծել: Բայց աւելի նեղ սահմաններով ինքնավար Ասորեստանի ստեղծումը հնարաւոր է և մեզ համար ցանկալի:

Ասորի ժողովուրդը, թէեւ փոքրիկ ու հալածական, արեւելքի կուլտուրական ժողովուրդներից է և նրան չէ կարելի մշտնջենապէս յանձնել ան կուլտուրական ու յաճախ բարբարոս իշխանութեան: Իր շրջապատի մէջ նա, որքան էլ փոքր, այնուամենայնիւ միշտ քաղաքակրթական ազդեցութիւն է ունեցել: Պատերազմի ընթացքում նրա դիրքը եղել է սիանգամայն գնա, հատելի: Ծառայելով դաշնակիցների դատին և իր ինքնապաշտպանութեան- նա որոշ վայրերում նշանակելի ծառայութիւն է մատուցել նաեւ մեզ Հայերիս, միացած լինելով միշտ Հայ ժողովուրդի հետ գաղափարով, պայքարով և տառապանքով:

Ասորի ժողովուրդին հնարաւոր է քաղաքական ինքնավարութիւն տալ այն վայրերում, ուր պատերազմից առաջ նա մեծամասնութիւն է ունեցել և ուր այսօր էլ ապահովաբար մեծամասնութիւն կունենայ:

Այդ վայրերն են Սալմաստ, Ուրմիա, Հէքիարի շրջանը՝ կենդրոն ունենալով Ջաւի հովիտը, ուր կարող է ազատ գարգանալ վերջապէս արեւելքի այս հին, քրիստոնեայ, տանջուած ժողովուրդը:

Պատերազմից առաջ Ուրմիայի և Սալմաստի շրջանում եղել են մօտ 100,000 Ասորի, որ ապրել են 112 գիւղերում: Հէքիարի ամբողջ շրջանում նրանք ունեցել են 200,000 հոգի: Սալմաստում և Ուրմիայում նրանցից գատ ապրում են բաւական մեծ քանակութեամբ Հայեր, մօտ 30,000, իսկ Հէքիարի շրջանում մօտ 60,000 քիւրդեր:

Այսպիսով մեծ Ջաւի հովիտից մինչեւ Ուրմիա լիճը Ասորիները ունեցել են բաւական ստուար ազգաբնակութիւն մօտ 300,000 ունենալով մօտ 65 տոկոս մեծամասնութիւն:

Պատերազմի ժամանակ այդ երկիրները աւերուեցին, Ասորի ժողովուրդը մեծամեծ կորուստներ ունեցաւ, գաղթեց, կոտորուեց: Եթէ հաշուելու լինենք մօտաւորապէս ութսուն կամ հարիւր հազար Ասորի ոչնչացած, այսօր այդ շրջաններում այնուամենայնիւ նրանք կարող են ունենալ մեծամասնութիւն, եթէ դաշնակիցների ջանքերով հնար լինի ներգաղթը կազմակերպել և Ասորի հալածական ժողովուրդը հաւաքել իր հայրենի հողամասը:

Ինքնավար Ասորեստանը, ինչպէս վերը նկատեցինք, պէտք է գոյա-

Fonds A.R.A.M

նայ հին Թիւրքիայի և Պարսկաստանի հողամասերից։ Առաջին պարագան՝ Թիւրքիայի խնդիրը, որ և է անպատեհութիւն չի ներկայացնում, քանի որ Թիւրքիան եղել պատերազմող կողմ և չորս տարի կռուել է դաշնակիցների դէմ։ Մինչդեռ երկրորդ պարագան՝ Պարսկաստանի խնգիրը որոշ անպատեհութիւն է ներկայացնում, քանի որ Պարսկաստանը եղել է իրաւապէս չէզոք։ Այս անպատեհութիւնը սակայն անյաղթելի չէ, եթէ կամենանք Ասորի ժողովուրդին՝ իր արած մեծամեծ զոհողութիւններից և իր հերոսական դիմադրութիւնից յետոյ՝ տալ վերջապէս նրա այնքան ցանկացած, նրան արժանի և նրան խոստացուած ինքնավարութիւնը։ Անյաղթելի չէ մանաւանդ, եթէ նկատի առնենք, որ Պարսկաստանի այդ հողամասերի վրայ Ասորիներից զատ ապրում են Հայերը գլխաւորապէս։

Ինքնավար Ասորեստանը նպաստաւոր է Հայ ժողովուրդի քաղաքական շահերին ևս։ Մեր հարաւային սահմանների վրայ վանայ ծովի և Շատախի ուղղութեամբ, փոխանակ Քիւրդերի կամ Թիւրքերի մենք կունենանք Ասորի ժողովուրդը, որ ապահովաբար մեզ հետ կը լինի իր քաղաքական կապով և որ ընդհանրապէս խաղաղ կուլտուրական կեանք կստեղծի այդ շրջաններում։ Ինքնավար Ասորեստանը հաւանականաբար կը մտնի Հայաստանի Հանրապետութեան քաղաքական ամբողջութեան մէջ — պահելով իր ինքնավարութիւնը — ինչ որ կը ծառայէ երկու ժողովուրդների զարգացման և ապագային։ Ժողովուրդների, որ հեռաւոր ժամանակներից սկսած եղել են միշտ իրար այնքան մտերիմ իրենց կուլտուրայով, պայքարով և տառապանքով։

ԲԵՐԵԱՆ

ԶՆԱՇԽԱՐՀ

Արև՛, արև՛, հոն ծաղիկներ ոսկեհուր
Բուրվառներու պէս կը մըխան պապղուն,
Իմ սրտիս մէջ հեռակարօտ մը տըխուր
Կ՚արտասուէ երգը դիւթական ափերուն։

Հոն ծառերուն ստուերին մէջ կ՚անձրեւեն
Կինամոնի գաղջ բուրումներ հեշտաւէտ,
Եւ լուտանները խոշտանքուած մեղուէն
Կ՚օրօրեն մահն իրենց անոյշ՝ լոյսին հետ։

Եւ գինիէն ոսկեշառայլ արեւին
Լեցուն են միշտ գեղեցկութեան սափորներ,
Երբոր վարդերն ալ մեղկօրէն կը թօշնին,
Թաւիշն իրենց մարմիններուն են խառներ։

Fonds A.R.A.M

Տա՛ք է համբոյրն ինչպէս աւիշը զարնան,
Արեւն իր կեանքն արիւնին մէջ կը թափէ,
Ու կ՚երգէ ծովն իր զաղտնիքներն անսահման
Խեփորներու փակ սրտին մէջ սատափէ...

Ո՞ւր պիտի ես կարենայի թըրթըռուն
Ըզգայութեամբն իր զաշնակել ոսկեմած
Ճաճանչներո՛ւն, բուրումներո՛ւն, ձայներո՛ւն
Սրտիս բիւրեղն արուեստօրէն քանդակուած...:

Փարիզ, ԱՐՍԷՆ-ԵՐԿԱԹ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՐՑԸ

(ՆԱՄԱԿ ԼՕՆԴՈՆԻՑ)

20 Դեկտ. 1919 Լօնդոն

Հնդկաստանի րէֆօրմներուն նախագծի Լորդերի ժողովում անցնելու առիթով՝ Լոնդոնում բնակող Հնդկաստանցիները մի ընթրիք էին սարքել Իպատիւ Հնդկաստանի նախարար Մոնտէգինի: Նախագահում էր Աղա Խանը, Շիա Մահմետականների փաղանդի հանրածանօթ գլուխը, որ սովորաբար Հնդկաստան է բնակում, և որը ոչ մի առիթ չի կորցնում Թուրքիային ի նպաստ պրոպագանդ անելու:

Իր ճառի մէջ Հնդկաստանի րէֆօրմների մասին խօսելուց յետոյ՝ շարունակում է այսպէս,—

«Անկարելի է մի այսպիսի համախմբումի մէջ, ուր այնքան Հնդիկ Մուսուլմաններ կան, առանց լիշատակութեան թողնել այն մտատանջութիւնը որ ամենից աւելի ազդու կերպով մեր սրտերը լցնում է անձկութեամբ: Թուրքիայի բախտը, ինչպէս նաև միւս Մուսուլման պետութիւնների բախտը, որոնք Զարիստ Ռուսաստանի անհետացման շնորհիւ փոսից դուրս են եկել, դեռ եւս առկախ դրութեան մէջ է: Աւելի մեծ սխալ չի լինի քան թէ կարծել որ այդ խնդիրները հնդկական շահերի հետ առնչութիւն չունին: Հնդկաստանի 70 միլիոն Մահմետականների համար դրանք կենսական խնդիրներ են, նոյնչափ իրական և այնչափ մօտ նրանց սրտին ինչպէս, օրինակ, քսան տարի առաջ Բրուգերի Ուիտլանդացիների հետ վարուելը մօտ էր ձեր սրտերին: Անցել է այն օրը, և մէկ էլ չի վերադառնալու, երբ Հնդիկները ոչ մի ազդեցութիւն չունէին Անգլիոյ ասիական քաղաքականութեան վրայ, և իրենց աչքերը գոցում էին որ չտեսանեն: Այդ խնդիրները որոնց ակնարկեցի, այնպէս մօտիկ են դպչում նրանց կրօնական և սոցիալական զգացումներին, որ անկարելի է դրանք իսկապէս արտաքին խնդիրներ անուանել: Շատ և շատ եղա-

***

Fonds A.R.A.M

նակներով մեր Հնդիկ հայրենակիցները ցոյց են տուել որ շատ խոր կերպով համակրում են մեզ և միանում են մեզ հետ խնդրելով որ Թուրքիայի հետ վեհանձնօրէն խաղաղութիւն կնքուի, որ այդ մեծանուն պատմական ցեղի դեռ ևս չծնուած սերունդները չպատժուին այն մի խումբ մարդկանց սխալանքի համար, որոնք տեղի տուին գերմանական փայփայանքների և սպառնալիքների առաջ. այնպէս որ մենք կարող ենք ամենայն պարկեշտութեամբ այդ խնդիրը հնդկական ազգային խնդիր անուանել: Այս խնդրանքը է՛լ աւելի ստիպողական է այն պատճառով որ հիմնաւորուած է Առաջին նախարարի երկու տարի առաջ արտասանած ճառի վրայ, մի ճառ որ Բրիտանական կայսրութեան Մահմետականներին հանգստացրեց, և նրանց քաջալերեց շարունակել իրենց աջակցութիւնը՝ Պրուսիական միլիտարիզմի դէմ պայքարելու գործում: Կարիք չկայ ձեզ յիշեցնելու որ Առաջին մինիստրը դրական կերպով հաւաստիքներ տուաւ, ասելով որ «Բրիտանիան կռիւ չի մղում Թուրքիայի ձեռքից նրա մայրաքաղաքը կամ Փոքր—Ասիայի հարուստ և հոյակաւոր երկիրները եւ Թրակիան, որոնք գերազանցօրէն Թրքական ցեղին են պատկանում, խլելու համար:»

Մենք իրաւունք ունինք պահանջելու որ ազատութեան և ազգերի ինքնորոշման սկզբունքը, որ այն ժամանակ դրուած էր Դաշնակիցների նպատակների առաջին տեղում, իր գործադրութիւնը գտնէ Մուսուլման երկիրների համար ինչպէս քրիստոնեայ երկիրների համար, Դաղստանի և Ատրպատականի համար, որոնք ծնուել են ռուսական քաոսից, միևնոյն լիուլի չափով որ ընդունուում է Ֆինլանդիայի և Վրաստանի համար:»

Հնդկաստանի նախարարը պատասխանելով Աղա Խանի ճառին, ասաց թէ ես համաձայն եմ ամէն մի բառի, որ նախագահն ասաց Թուրքիայի մասին: Այն օրից որ ես այս մինիստրութեան կանչուել եմ, նոյն գաղափարներն եմ արտայայտել: Ես համոզուած եմ որ ինչ էլ լինի Թուրքիայի բախտը, այս րոպէիս, այն այժը և այն սկզբունքը որ գտնուում է բոլոր աշխարհի Մուսուլմանների միահամուռ ձգտումների ետև, անկործանելի է, եւլն:

Թայմզը խօսելով Աղա Խանի ճառի մասին, խմբագրականի մէջ ասում է.-

Շատ բնական է որ Թուրքիայի հետ խաղաղութեան բանակցութիւնների այս վերջին փուլի մէջ Աղա Խանը մի քանի բառ ասէր մի նիւթի վրայ որ շատ Մուսուլմանների մտքում առաջնակարգ կարևորութիւն ունի: Ամէն մարդ գիտէ այժմ, որ խաղաղութեան կոնֆէրանսի ժամանակ և նոյնիսկ յետոյ Աղա Խանը Հնդկաստանի Մահմետական հասարակութիւնների տեսակէտների գլխաւոր, իրական և համակրելի արտայայտողն էր, և թէ նա իր բոլոր ճիգը գործ դրեց Թուրքիայի համար նպաստաւոր պայմաններ ձեռք բերելու, ինչպէս երէկ գիշեր փաստաբանեց:

Վախենում ենք (նշանակում է կարծում ենք) որ վերջնական լուծումը յուսախաբութիւն է լինելու թէ՛ Աղա Խանի համար և թէ Հնդիկ Մահմետականների համար, բայց ժամանակ է ասելու որ խաղաղութեան պայմանները չեն կարող վճռուիլ միմիայն Հնդկաստանի Մուսուլմանների տեսակէտները յարգելու նպատակով: Բրիտանական կառավարութիւնը երբեք յօժարակամ

Fonds A.R.A.M

Հնդկաստանի Մուսուլմանների գգացումները վիրաւորելու տրամադիր չէ, բայց խնդրի լուծումը կախուած է շատ աւելի կարևոր և լայն նկատողութիւններից, քան թէ Հնդկաստանի Մուսուլմանների գգացումներից, և նրանց միայն վերջերս դէպի Թուրքիայի տիրապետողները ցոյց տուած համակրութիւնից:

Աղա Խանը մէջ բերեց Լոյդ Ճորճի 1918, Յունուարին արտասանած ճառի մի հանրածանօթ հատուած: Առաջին նախարարը ասել է, թէ մենք չենք չենք կուզում կ. Պօլիսը և Փոքր—Ասիայի և Թրակիայի հարուստ և համբաւած երկիրները Թուրքիայի ձեռքից խլելու համար:

Այդ ճառը, որ հիմա հոչակաւոր է դարձել, խոստում չէր, այլ առաջարկ: Դա մի հրաւէր էր Թուրքիային որ դադարեցնէ իր պայքարը, որը նրա սեփական կործանումն էր նշանակում: Միևնոյն ժամանակ Առաջին նախարարը յայտարարել է թէ Դարդանելը և Վոսփորը պէտք է չէզոքացուին, և թէ Արաբիան, Հայաստանը, Միջագետքը, Սիւրիան և Պաղեստինը իրաւունք ունին որ նրանց առանձին ազգային գոյութիւնը ճանչցուի:»

Եթէ այն ժամանակ Թուրքիան Դաշնակիցների հետ խաղաղութիւն արած լինէր, նա և իր կուսակիցները այսօր իրաւունք կ'ունենային Առաջին նախարարի յայտարարութիւնները տառացի կերպով յիշատակելու. բայց Թուրքիան գերադասեց պատերազմը շարունակել, և բացարձակ պարտութիւն կրելով, այժմ պէտք է ընդունէ իր արարքի հետևանքները:

ԹՂԹԱԿԻՑ

"ԶԱՐ ՈԳԻ,,Ն
ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Նորակազմ «Վերածնունդ» թատերախումբը Պ. Ջանանեանի ղեկավարութեամբ 7 Դեկտ. Կիւրակի ցերեկ ներկայացուց՝ Շան զ'Էլիզէի թատրոնին մէջ՝ մեր տաղանդաւոր թատերագիր-վիպասան Շիրվանզատէի յայտնի «Զար Ոգի»ն:

Անկասկած այդ ներկայացումը Փարիզի մէջ 15 տարիներու ընթացքին տեսած հազուադէպ ներկայացումներէս ամենայաջողը եղաւ, հակառակ իր 4 փորձերուն և արագ պատրաստութեան:

«Զար Ոգի»ն ծանօթ է արդէն հայ ղեժասէր հասարակութեան, հետևաբար չպիտի նկարագրեմ զայն: Ան մեր՝ կովկասահայ կեանքէն առնուած տիպարներու, ողորոյթներու, նախապաշարումներու հարազատ ու պերճախօս բեմադրութիւնն է, և իմ կարծիքովս այդ առաւելութիւններուն կը պարտի ան մեր հասարակութեան մէջ՝ կովկասէն-Փարիզ՝ գտած իր յաջողութիւնը:

Պ. Շիրվանզատէ արդէն փորձառու և վարպետ կերտող մըն է: Իր խաղը կսկսի, կը ծաւալի և կը վերջանայ բնականօրէն, անբռնազբօսիկ, արդէն ճակատագրականօրէն վճռուած ձեւով մը, որուն գրեթէ կսպասէ հանդիսատեսը:

Fonds A.R.A.M

Ի հարկէ ան չի ձգտիր մեզի համամարդկային հարցերու վերլուծումը բերելու։ Իր տոհմիկ սահմանին մէջ սակայն ան կը շօշափէ մեր սովորոյթներուն և դատապարտելի հաւատալիքներուն աւերները, անոնց վրայ ճառագայթելով երկու պայծառ դէմքերու Գիժ Դանիէլին և Մուրատին — ցոլացումը, որոնք աւելի ևս կը շեշտեն շրջապատին սեւութիւնը։

Խումբը՝ բացի Պ. Ջանանեանէն՝ կազմուած էր սիրողներէ, հետեւաբար չպիտի կրնամ խստապահանջ ըլլալ, թէեւ կարելի պիտի ըլլար դարձեալ դասաւորում մը ընել անոնց մէջ, ուրկէ կը հրաժարիմ սակայն, տրուած ըլլալով՝ ինչպէս վերը յիշեցի՝ պատրաստութեան ժամանակամիջոցին անբաւականութիւնը։

Բայց հաճոյք մըն է ինձ համար շեշտել Պ. Ջանանեանի խոշոր յաջողութիւնը, Գիժ Դանիէլի դժուարին դերին մէջ, ուր ան յայտ բերաւ բազմակողմանի տաղանդի մը բոլոր ապացոյցները։

Գիժ Դանիէլի ուրիշ մարմնացումներ չեմ տեսած, բայց կը մտածեմ անկարելի պիտի ըլլար կազմել աւելի ուսումնասիրուած, երանգաւորուած տիպար մը, քան անիկա որ ստեղծեց Պ. Ջանանեան Էլիզէի բեմին վրայ։

Իր ցաւի ու վշտի երգերը ամբողջ սրահը յուզեցին, շատ շատերուն աչքերը պղտորելով, իր բարկութեան մռունչները՝ անիրաւներու և անարդարներու գլխին՝ գոհունակութեան ժպիտը բերին հոն, ու իր վերջին արդաւմութեան ահաւոր ժէստը Զարիքէն վերչնականօրէն ազատողի մը սփոփանքի լայն շունչով մը ուռեցուցին մեր բոլորիս կուրծքերը։

Եւ հասարակութիւնը իր գնահատութիւնը գիտցաւ արտայայտել տաղանդաւոր արուեստագէտին երկարատեւ ծափերով։

Պ. Ջանանեան գիտցած էր իր շուրջը խմբած սիրողներէն պատրաստել տանելի ամբողջութիւն մը։

Օրիորդ Պօյաճեան կեսուրի դերին մէջ ամէնէն ուշագրաւը եղաւ իր բնական խաղովը, Պ. Պօյաճեան բաւական ասպետական Մուրատ մը կրցաւ մարմնացնել, Օրիորդ Ալիս աւելի յաջող պիտի ըլլար անշուշտ եթէ կարողանար իր ժպտելու փափաքը զսպել մանաւանդ սարսափելու վայրկեաններուն։

Տիկին Արփի սրտայոյզ Սօնա մը եղաւ կատարելապէս մարմնացնելով «ընկնաւոր»ոտ հարսի մը մարտիրոս էութիւնը, իր մեղմ ձայնը, մանկական շարժուձեւը համակրանքի մթնոլորտ մը ստեղծեցին իր շուրջը, որ միայն դերին չէր պարտէր։

Պ. Տէօվլեթեան՝ Նալպանտ Ոսկանի, Տիկին Մարմարեան՝ Շուշանի, Պ. Դատաւորեան՝ Զօփուր կարապետի, և Պ. Մանուկեան՝ Միանսազի դերերուն մէջ յաջող կերպով նպաստեցին ընդհանուր տպաւորութեան։

Փոքրիկ և անխուսափելի թերութիւններ անշուշտ եղան, և առանց այդ անկարելի էր։ Գլխաւոր աչքի զարնող թերութիւնը տ է ք օ ո ներու պակասն էր։ Եւրոպական ձեւով կահաւորուած և զարդարուած սենեակի մը մէջ մեր տոհմիկ տարազները քիչ մը օտարօտի կը թուէին։ Բայց. . . à la guèrre comme à la guèrre. օտարութեան մէջ, օտար բեմի վրայ կարելի չպիտի ըլլար աւելին պահանջել։

Fonds A.R.A.M

Մաղթենք տեսնել Պ. Ջանանեանին երկրին մէջ, այլապէս փորձ խմբի մը գլուխը, մեզի տալու համար նոր առիթներ իր գեղեցիկ տաղանդը ծափահարելու։

ՀՐ. ԱԼԵԱՆԱՔ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Սիրելի Ընկեր

Տօքթ. Համբարձումեան

Նկատի ունենալով, որ իմ երկերից, ինչպէս օրինակ, «Աբու Լալա Մահարի»ն, առանց իմ համաձայնութեան և նոյնիսկ առանց ինձ տեղեկացնելու, հրատարակել են Կ. Պոլիս և այլուր զանազան գրատուններ, խնդրում եմ Ձեզ, սիրելի ընկեր, ստանձնել պաշտպանութիւնը իմ իրաւունքների, և կարգադրել, որ այլեւս ոչ ոք թոյլ չտայ իրեն վերատպելու իմ երկերը առանց իմ հաւանութեան։

Իսկ նրանք, որոնք թոյլ են տուել այդպիսի մի բռնաբարում, նրանք պարտաւոր են Ձեր միջոցով ինձ վճարել հեղինակի իրաւունքը, և նրանք, որոնք ցանկանում են վերատպել իմ հրատարակուած գործերից, նոյնպէս պարտաւոր են դիմել Ձեզ ստանալու անհրաժեշտ հաւանութիւնը, շինուած օրինաթղթի վրայ։

17 Դեկտ. 1919, Փարիզ

Ընկերական ջերմ բարեւներով
Մնամ Ձեր՝

ԱՒ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

Ծ. Խ. Կը խնդրուի «Ճակատամարտ»էն արտատպել այս նամակը։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆԳԼԻՈՅ ՀԱՅԵՐՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵՆԷՆ

Ինչպէս ծանուցած էինք, Անգլիոյ հայերը Հայաստանի կարօտեալներուն օգնութեան հասնելու նպատակով հանգանակութեան ձեռնարկած էին, որուն արդիւնքը հասած է 1,800,000 ֆրանքի։ Բրիտանական կառավարութիւնը իր խոստումին համաձայն նոյնքան գումար մ'ալ ինք տուած ըլլալով, 3,600,000 ֆրանքի զգեստեղէններ, ճերմակեղէն, կաշի, գուլպայ ևայլ անհրաժեշտ պիտոյքներ գնուած են շատ նպաստաւոր պայմաններով և որոնց կէսը 766 խոշոր հակերով ղրկուած է արդէն Հայաստան։ Միւս կէսը, նոյնպէս 766 հակ այսօրերս ղրկուած է յատուկ մասնախուզբի մը ձեռքով։

Բրիտանական կառավարութիւնը յանձն առած է ապրանքներու ճանապարհածախսէն ու ապահովագրութեան ծախքին համար գումար մը ևս աւելցնել իր նուէրին վրայ։

ԲՕՐԹ-ՍԱՅԻՏԻ ՀԱՅԿ. ՔԷՄԲԸ

Դաշնակիցներու ձեռքով Բօրթ-Սայիտի գաղթականները փոխադրուած են Կիլիկիա և զանազան տեղեր։

Fonds A.R.A.M

Այս պատճառով գոցուած են Սիսուան վարժարանը ու որբանոցը և փոխադրըրուած են Կիլիկիա։

ՆՈՒԷՐ ԿՈՒՐԱՑԱԾ ՀԱՅ ՁԻՆՒՈՐՆԵՐՈՒՆ

Յայտնի հայասէր հրապարակագիր Պ. Պէնժամէն Վալթօն, Փարիզի կոյր զինուորներու պաշտպան ընկերակցութեան տրամադրած է 5000 ֆրանքի գումար մը պատերազմի պատճառով կուրացած հայ զինուորներուն տրւելու համար։

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՏՈՒՐՔԸ

Կ. Պոլսոյ հայ կաթոլիկ և բողոքական հաւայնքները ևս իրենց ազգային ժողովներու մէջ որոշած են ընդգրկել ազգ. տուրք վճարելու սիստէմը։

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Եւրոպայի Հայոց առաջնորդ նըշանակուած է Ղեւոնդ Եպիսկ. Դուրեան, որուն ընտրութեան պարագան ներկայացուած է Կաթողիկոսի հաւանութեան։

ՀԱՄԱԿՐԱՆՔ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԻՆ

Ատիս—Ապապայի (Հապէշիստան) հայ գաղութը հայկական բանակին իբր կաղանդչէք հանգանակութիւն մը բացած է, որուն արդիւնքը 11,640 ֆրք. ղրկած է Պ. Ահարոնեանի։

Այս ձեռնարկը սկսած է նաև Հարրարի, Ճիպութիի ևայլ քաղաքներու մէջ։

Մեր թղթակիցը կ'աւելցնէ թէ Հապէշիստանի հայ գաղութը, անխտիր մասնակցելով այս նուիրատու ձեռնարկին, այն խորունկ հաւատքը ունի որ հայկական բանակը հայկական այս ճգնաժամային օրերուն մէջ Ազգային գոյութեան փառքը կը կազմէ։

ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԳՐԱՒՈՒՄԸ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼԵԳԵՈՆԻ ԴԵՐԸ

Ֆրանսական բանակին Կիլիկիան գրաւելու միջոցին Հայկական Լեգէոնը շատ կարեւոր դեր կատարած ըլլալուն, բանակի վերին հրամանատարը ներբողական եւ շնորհաւորական հեռագիր մը տուած է Հայկական Լեգէոնին։

ԹՈՒՐՔԻԱ ԳԱՑՈՂՆԵՐՈՒՆ ԿԱՐԵՒՈՐ

Համաձայնական գօմիսէրութեանց կարգադրութեամբ՝ Թուրքիա չպիտի ընդունուին Գ. կարգով ճամբորդող այն ուղեւորները որոնք չունին. Ա.— Երեք մեծ պետութիւններէն մէկուն ներկայացուցիչին ժամնաւոր արտօնագրութիւնը և Բ. վաւերացեալ թուղթ մը՝ հաստատող թէ պէտք եղած նիւթական միջոցները ունին Թուրքիոյ մէջ ապրիլ կարենալու համար։ Սկզբունքով արգիլուած է գաղթականներու խմբական փոխադրութիւնը։ Բացառիկ պարագաներու համար մասնաւոր արտօնութիւն առնելու է։

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅ ԿԻՆԵՐՈՒ ՆՈՒԷՐԸ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅԱՍԷՐ ԿԱՆԱՆՑ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Գահիրէի «Յուսաբեր»ի մէջ Տք. Նայսուր կոչ ըրած էր Եգիտահայ կիներուն որպէսզի ոեւէ ձեւով մը իրենց երախտագիտութիւնը յայտնեն Ամերիկայի Հայասէր Կանանց Ընկերակցութեան։ Այս կոչին ի պատասխան, երկու քոյրեր Օր.ներ Նարիկ և Աղաւնի Ոստան, մեծաքսէ հայկական դրօշակ մը պատրաստած են, որուն վրայ ոսկեթել բանած են դափնեպսակ մը եւ վերտառութիւն մը «Հայ կիները Ամերիկացի կիներուն»։ Այս դրօշակը Գահիրէի Ազգ. Միութեան միջոցաւ յանձնուած է Եգիպտոսի Ամերիկեան Դիւանագիտական գործակալին, Ամերիկա ղրկուելու համար։

ՃԱՎԱՅԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Ճավայի հայերը մօտաւորապէս

Fonds A.R.A.M

6000 հոգի, պատրաստակամութիւն յայտնած են առաջին առթիւ Հայաստան դառնալու։

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ՍՊԱՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Երեւան հասած են ամերիկացի 10 սպաներ հայ բանակին մէջ ծառայելու համար։

150,000 ՖՐԱՆՔ ՈՐԲԵՐՈՒՆ

Ֆիլիպէի մէջ քանի մը հայեր հացկերոյթի մը ընթացքին իրենց մէջ հաւաքեր են 150,000 ֆրանք հայ որբերուն համար։

ՊՈԼՍՈՑ ՀԱՅ ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ՈՐԲԵՐԸ

Պոլսոյ հայ դերասանները, ժամանակցելու համար ազգային տուրքին, որոշեր են ներկայացումներ տալ եւ արդիւնքը յատկացնել որբերուն։

ՀԱՅ ԳԵՐԻՆԵՐ

Պելկրատի մէջ գտնուող հայ գերիներու ազատագրումին համար Պատրիարքը դիմումներ ըրած է Սերպիական կառավարութեան։

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՏԻՆ Ի ՆՊԱՍՏ

Հայկական Բրօբականտի Յանձնախումբի նախաձեռնութեամբ առաջիկայ կիր. օր, 11 Յունուար, Աշխարհագրական Ընկերութեան սրահին մէջ պիտի խօսի Iustitut Catholiqne-ի տնօրէնն և յայտնի հայասէր Տր Լառիւ աբբան որ երկար ատեն պտըտած ըլլալով մեր երկիրը, լաւ կը ճանչնայ հայերն ու Հայաստանը։

ԱՍՈՐԻՆԵՐՈՒ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ

Կիրակի առաւօտ հայ եկեղեցիին մէջ ասորական ծէսով պատարագեց Ասորիներու Արքեպիսկոպոսը։ Պատարագի միջոցին Սրբազան հիւրը ֆրանսերէն լեզուով քարոզ մը խօսեցաւ և մէջ բերաւ պատմութենէն դրուագներ, ցոյց տուող՝ Հայ և Ասորի քոյր եկեղեցիներու հինուց իվեր ունեցած կապը, և մաղթանքներ ըրաւ հայ եկեղեցիի արեւշատութեան համար։

Պատարագի միջոցին փոխն ի փոխ կ'երգէին հայ դպիրներն ու ասորի սարկաւագը։

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Անցեալ Ուրբաթ գիշեր Café Soufflet-ի սրահին մէջ, Փարիզի ժողովրդական Ակումբի նախաձեռնութեամբ դասախօսեց Կիլիկիոյ բժշկական առաքելութեան պետ Տօքթ. Ղազարոսեան, որ հմտալից բանախօսութիւնով մը պարզեց Կիլիկիոյ արդի վիճակը։ Ծանօթութիւններ տուաւ Կիլիկիոյ բնակչութեան, կլիմայի, դիրքի և կացութեան մասին։

Համեստօրէն պատմեց բժշկական առաքելութեան կատարած գործերը։

Յարգելի Բժշկապետը, իբր անձնուիրութեան տիպար մը, լաւագոյն օրինակը կը հանդիսանայ այն ամէն անոնց՝ որոնք իրենց ուսումը աւարտելէ վերջ չէին ուզեր հայրենիք դառնալ, պատրուակելով տեղական հիւանդութիւնները, անապահովութիւնը եւլն։ Տօքթ. Ղազարոսեան փաստերով ցոյց տուաւ թէ ոչ մէկ արգելք կար հոն երթալու համար և հրաւիրեց ներկաները երթալ Կիլիկիա ու շէնցնել այն երկիրը, որ պատմականօրէն ու իրականին մէջ մերն էր ու մերը պիտի ՅԱյ։

ԳՐԱԿԱՆ ԱՍՈՒԼԻՍ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ Ռ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆԻ

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Գրասիրաց Ակումբի նախաձեռնութեամբ Շաբաթ գիշեր Société Savante-ի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Ա. ասուլիսը, նուիրուած Ռ. Զարդարեանի։ Սրահը լեցուն

Fonds A.R.A.M

էր մտաւորականներով և ուսանողներով։

Դասախօսը, ընկեր Ս. Յակոբեան ինքն ըլլալով գեղագէտ-քննադատ մը, շատ լաւ կերպով ուսումնասիրած էր թրքահայ գրագէտներու կեանքն ու գործը և այդ իսկ պատճառով խոր հմտութեամբ մը խօսեցաւ Զարդարեանի գործերուն և անոնց արժէքին վրայ։

Մէջբերումներ ըրաւ Զարդարեանի «Սև հաւը կանչեց», «Եօթը Երգիչները», «Տան սէրը», «Վախ ես մեռնէի», «Պուտ մը ջուր» գործերէն և հիացումով խօսեցաւ անոնց մէջ երեւցող աշխատանքի, ազգի ու ընտանիքի սիրոյն փառաբանութեանը վրայ։

Դասախօսութենէն վերջ Պ. Աղազարեան ջութակի վրայ ճարտարօրէն նուագեց «Ով մեծասքանչ դու լեզու» երգը և եւրոպական կտոր մը։

ԿԱՂԱՆԴԻ ՍԵՂԱՆ

Առաջիկայ Յունուար 17ին Շաբաթ գիշեր, Café Namur ի սրահին մէջ պիտի տրուի կաղանդի սեղան մը, որուն հասոյթը պիտի յատկացուի սաւառնակի հանգանակութեան։

Հ. Յ. Դաշնակցութեան փարիզի մարմինը ամէն միջոց ձեռք առած է այս սեղանը հաճելի և օգտակար դարձընելու համար։

Գեղարուեստական ճոխ բաժին մը եւ հայկական պարեր պիտի աւելնան ծրագրին վրայ։

Գին 20 ֆր։ Տոմսակները կարելի է ստանալ Հ. Յ. Դ. ընկերներէ ու խմբագրատունէս։

ԲՐՕԲԱԿԱՆՏԻ ՀԱՄԱՐ

Փարիզ հրատարակուող «L'Image» թերթը իր Նոյեմբերի թիւը ամբողջութեամբ նուիրած է Հայաստանին։ Կը պարունակէ Անդրանիկի, Ահարոնեան, եւ Պօղոս Նուպարի պատկերները, հայ գինուորներու խմբանկարներ ու տեսարաններ, հայկական դատին ու պահանջներու մասին յօդուածներ կան։

Կարժէ որ իւրաքանչիւր հայ անկէ գնէ եւ նուէր տայ իր օտար բարեկամներուն։ Թիւը կ'արժէ 30 սանթիմ։

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ» ԹԱՏԵՐԱԽՈՒՄԲԸ

Թատերախումբը քաջալերուած իր գտած յերժ ընդունելութենէն եւ գոհացում տալու համար ամէն կողմէ արտայայտուած փափաքներու, կը պատրաստուի քիչ օրէն ներկայացնել իտալացի յայտնի թատերագիր Ռոպէր Պրաքօրի Տօն Բիէթրօ Քարուզօ» տրամը եւ Զէխօֆի «Առաջարկութիւն» քօմէտին։

Ոչ ոքի տոմսակ չպիտի ղրկուի։ Ներկայացման օրը եւ մանրամասնութիւնները՝ յատուկ ծանուցագրով մը պիտի ղրկուի գաղութին։

Այժմէն իրենց տեղերը ապահովել ուզողները պէտք է դիմեն խմբագրատուն։

ՍԱՀԱՐՈՆԱԿ ՄԸ ՀԱՅ ԲԱՆԱԿԻՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆՈՎ

Ստացուած է

Պ. Շահրիմանեանցէ	100 ֆր.
Պ. Հարասիմ Արամայիս Էնդիբարեանցէ (Թուլոն)	100
Պ. Մելքոնեանցէ	50
Պ. Հ. Բիւրէմիտճեանէ	50
Պ. Հ. Ղազարոսեանէ	50
Պ. Մամասեանէ	20
Տիկին Հ. Համբարձումեանէ	20
Պ. Ա. Մ.	10
Գումար	——
	400

Հ. Յ. Դ. Ընկերներն և ընկերուհիները կը հրաւիրուին ընդհ. ժողովի յառաջիկայ Երեքշաբթի երեկոյ ժամը 8 ու կէսին, Հ. Յ. Դ. Ընթերցարանին մէջ։

ՏՆՕՐԷՆ-Խմբագիր՝ ՏՕՔԹ. Լ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
Imprimerie Spéciale du "VERADZENOUNT" *La Gérante:* Mlle Sarah LACROIX

Fonds A.R.A.M

«ARMENIEN» ԱՄՍԱԹԵՐԹ Ե. ՏԱՐԻ

Բաժանորդագրուեցէք 1920 թուի համար Գերմաներէն լեզուով հրատարակուող այս միակ հայաթերթին: Բաժանորդագինը ամէն երկրի համար 5 ֆրանք կանխիկ:

Նոր բաժանորդները մինչ այս տարուայ վերջը թերթը ձրի կ'ստանան:
Հասցէ՝ M. Piranian, Redaction du journal Armenien THALWIL (Suisse)

FOURRURES ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿ

Les plus belles et les moins chères de tout Paris — TRANSFORMATIONS TRAVAIL A FAÇON

Garde pendant l'Été

Occasions exceptionnelles de Fourrures. Prix d'été **RENARDS**

MODÈLES NICOLAS

Maison AROUTUNIAN

ROBES, MANTEAUX, COSTUMES TAILLEUR

Actuellement RÉCLAME **250** frs

Tel. : Trudaine 64-81

Magasin : **5, Rue Bourdaloue (9e)**

En face Station N.-D.-de-Lorette

Tramways : Carrefour Châteaudun

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Ամերիկահայ Օրաթերթ Գրական, քաղաքական և հասարակագիտական

Բաժնեգին 5 տլր.: Հասցէ՝
7, Bennet St. BOSTON Mass.

ԱՍՊԱՐԷԶ

Քաղք. Ազգային Գրական կը հրատարակուի շաբաթը երկու անգամ:

Բաժնեգին 30 ֆր.: Հասցէ՝
P. O. Box 344, Fresno Cal.

ՅՈՒՍԱԲԵՐ

Եգիպտահայ Լրագիր, Ազգային, Գրական և Քաղաքական կը հրատարակուի շաբաթը 3 անգամ Տարեկան բաժնեգինն է 30 ֆր.

Հասցէ՝ B. P. 868 Le CAIRE (Egypte)

ԿԻԼԻԿԻԱ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական

Հասցէ, Journal Guiliguia, Rue Di: van Yolou, ADANA

Բաժնեգինն է 60 ֆրանք, դիմե- խմբագրու- յեանս:

ՀՈՐԻԶՈՆ

Օրաթերթ ազգային, գրական և քաղաքական:

Հասցէ, Imprimerie Kechichian SMYRNE

Բաժանորդագրուելու համար դիմել ոմբագրութեանս:

Բաժնեգինն է 55 ֆր. տարեկան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

(ՍՕՖԻԱՅԻ)

Կը հրատարակուի Զորեքշաբթի և Շաբաթ օրերը:

Հասցէ, Journal Arménien *HAYASTAN* Rue Br. Miladinovi 21—Sofia (Bulgarie)

Բաժնեգինն է Տարեկան 50 ֆր.

Fonds A.R.A.M

ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

կը հրատարակուի ամէն շաբաթ
Բաժանորդագինն է ամէն երկրի համար տարեկան 30 ֆրանք
Ամերիկայի համար 6 տոլար

ԲԱՅԱՐԶԱԿԱՊԵՍ ԿԱՆԽԻԿ
Դրամ, նամակ և ամէն գրութիւն ղրկել Տնօրէնի հասցէին
Dr. LEON HAMPARTZOUMIAN
16, Bd. Saint Denis 16

ՍԱՒԱՌՆԱԿ ՄԸ ՀԱՅ ԲԱՆԱԿԻՆ

(30.000 ՖՐԱՆԲ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՃԱԽՔՈՎ)

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ

ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹԵԱՄԲ

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԱՐՆԻՆ

Այս նպատակի իրագործման համար հետզհետէ պիտի սարքուին հետեւեալ հանդէսները, որոնց մասին մանրամասնութիւններ կուտանք յաջորդաբար.

1.— Կաղանդի սեղան, 17 Յունուար Շաբաթ գիշեր։
2.— Հայկական Նուագահանդէս, 10 Փետրուար երեքշաբթի գիշեր։
3.— Թատերական Ներկայացում։
4.— Վիճակախաղ և պարահանդէս Մարտ ամսուն։
5.— Հայաստանի Հանրապետութեան Բ. տարեդարձի օրը Ազգային մեծ հանդէս։

Այս հանդէսները դուրս շնորհակալութեամբ կ'ընդունուին նուիրատուութիւններ ու կը ծանուցուին։

Նուէրները ղրկել Յանձնախումբի գանձապահի հասցէին՝
Mr. Sahatdjian 9, Rue Choron Paris

PHOTOGRAPHE D'ART.
Abels
5. BOULEVARD MONTMARTRE . PARIS.
ASCENSEUR
ՃԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ
Կ'ԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

Fonds A.R.A.M